Byggforskningsrådet

1979

Linnéa Gillwik

Småhuslyckan – finns den?

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548909_0002

T31:1979

SMÅHUSLYCKAN - FINNS DEN?

En jämförande studie av livet i moderna förortsområden med enfamiljshus och flerfamiljshus

Linnéa Gillwik

Denna skrift hänför sig till forskningsanslag 750547-7 från Statens råd för byggnadsforskning till Linnéa Gillwik, Stockholm.

© Linnéa Gillwik
Omslag: Dagmar Forsberg
Layout-bearbetning: Hélena Nybacka

T31:1979
ISBN 91-540-3123-0
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Tryck: Spångbergs Tryckerier AB, Stockholm 1979

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

FÖRORD 9

SAMMANFATTNING 11

Syftet 11
Den empiriska undersökningen 12
Analysmodellen 13
Att ha 15
Att älska 16
Att vara 18
Att bo i småhus 21
En svensk suburbanism 22

SUMMARY 25

1. INLEDNING 37

1.1. Debatt och forskning 37
Småhusdebatten idag 37
Förortslivet och debatten 39
Småhusdebatten igår 42
Bebyggelsetyp och "storstadskultur" 43
Några empiriska svenska studier 45
En internationell utblick 49

1.2. Småhusbyggandets utveckling 59
Småhus och flerfamiljshus 59
Gruppbyggda småhus 61
Statlig finansiering 62
Byggherrar och ägare 63
Lägenhetsstorlekar 64

1.3. Småhusens invånare 67
Småhusbefolkningens "profil" 67
De boendes ålder 67
Hushållstyper 69
Förvärvsarbete 69
Inkomster 70
Polarisering 72

1.4. Forskningsprojektets syfte 75

Ställda frågor 75
Syftet: Begränsningar och precisering 77
Teoretisk strukturering 79

2. ETT BETRAKTELSESÄTT 81

2.1. Valet av analysmodell 81

2.2. Välfärd, livskvalitet - vad är det? 82
FN-experternas definition 83
Levnadsnivåundersökningen 84
ECE-gruppen 85
E. Allardt: Att ha, att älska, att vara 86

2.3. Den tillämpade modellen 90
Är befintliga teorier tillämpliga? 90
En anpassad modell 91
"Arenastrukturen" 92
Välfärdskomponenter 96
Indikatorer och hypotetiska samband 97
Välfärdskategorierna 100

3. DEN EMPIRISKA UNDERSÖKNINGEN 103

3.1. Design 103
Analysmodellens krav 103
Variabler 103
Population, urval och intervjuer 104

3.2. De undersökta bostadsområdena 104
Översikt 104
Områdesbeskrivningar 105

3.3. De undersökta hushållen 156
Urval och områdeshomogenitet 156
Barnantal 158
Åldersfördelning 159
Inkomster 160
Bostadsbakgrund 163

3.4. Fältarbetet 163
Urvalsdragningen 163
Intervjuer och enkäter 164
Bortfall 164

4. ATT HA 167

4.1. Begreppet "att ha" 167
Det teoretiska begreppet 167
Den empiriska definitionen 167

4.2. Bostad 168
Utrymme 168
Utrustning 170

4.3. Miljö 173
Privat och gemensam tomtmark 174
Natur- och parkmark 175
Service och kommunikationer 176

4.4. Bostadspris och bostadskostnad 181
Begreppen "pris" och "kostnad" 181
Priser och beräknade kostnader 181
Tillfredsställelse med kostnader 184

4.5. Inkomstkälla 185
Förvärvsarbete som inkomstkälla 185
Förvärvsgrad 187
Ekonomisk motivation 188
Småhusboendet som hinder 189
Sektoriella variabler som hinder 191
Barntillsyn och förvärvsarbete 194
Boendeformens betydelse 195

4.6. Att ha eller inte ha 196

5. ATT ÄLSKA 201

5.1. Begreppet "att älska" 201
Det teoretiska begreppet 201
Vänskapsförbindelser och lycka 201
Några antaganden 201
Den empiriska definitionen 205

5.2. Bostadsområdet som "kontaktarena" 205
Grannkontakter och fysisk miljö 205
Utgör bostadsgrannar primärgrupper eller några grupper alls? 207
Socialt nätverk 209
"Socialiseringsarena" 209
"Storstadskultur" och bebyggelse 210

5.3. Vuxnas vänskapsrelationer 212
Isolering och relationer i bostadsområdet 212
Relationer inom och utanför bostadsområdet 215
Är småhusboendet kontaktskapande? 218
Vänskapsrelationernas orsaker 222
Tillfredsställelse med vänskapsrelationer 223
Effekter av informell social kontroll 226
Områdeshomogenitet och tillfredsställelse 229

5.4. Barns kamratkontakter 229
Kamratkontakter vid utelek 229
Kamratkontakter vid innelek 231
Bostadens betydelse 233

5.5. Barns kontakter med vuxna 233
Barn och föräldrar 234
Barn och vuxna bland grannar och vänner 237

5.6. Att älska eller inte älska 239

6. ATT VARA 247

6.1. Begreppet "att vara" 247
Det teoretiska begreppet 247
Den empiriska definitionen 247
Några antaganden 247

6.2. Arbete 250
Förvärvsarbete 250
Hindrar småhusboendet kvinnor att förvärvsarbeta? 252
Hem och hushåll 253
Arbete med eget hus och tomt 254
Hushållsinköp 255
Grannsamverkan i det dagliga arbetet 257
Isolering i hemarbetet 260
Tillfredsställelse med förvärvsarbetet 262
Trivsel med hemarbetet 262
Sköta eget hus och tomt - en trevlig fritidssyssla? 265

6.3. Fritid 266
Fritidens längd: kortare fritid i småhus 266
Tillgång till fritidshus 267
Fritid utom hemmet 267
Hindrar småhusboendet fritidsaktiviteter utom hemmet? 270

Fritid i hemmet 273
Vad betyder småhusboendet för fritiden i hemmet? 275
Tillfredsställelse med fritidsverksamheter 276

6.4. Samhällsinflytande 278
Föreningsanslutning 278
Föreningsaktivitet 280
Vad betyder boendeformen? 280

6.5. Barns relationer till samhället 282
Hemmabarn och daghemsbarn 282
Barnens fritid utanför bostadsområdet 283
Tillvaron är olika för barn i småhus och i flerfamiljshus 287

6.6. Att vara eller inte vara 287

7. EN SVENSK NYSUBURBANISM? 295

7.1. Suburbanismen som livsstil 295
Urbanism och suburbanism i bl a USA 295
Sociologisk teori i svensk bostadsforskning 297

7.2. Finns det en svensk suburbanism? 298
Suburbanismens klassiska karakteristika 299
Karakteristika för en svensk suburbanism 300

7.3. Livsstil, klasskultur eller fysisk påverkan? 303

LITTERATURFÖRTECKNING 307

BILAGOR:

BILAGA 1. Tabeller
BILAGA 2. Områdeskartor
BILAGA 3. Intervjuformulär

BILAGEDELEN FINNS TILLGÄNGLIG PÅ:

Institutet för byggdokumentation
BYGGDOK
Hälsingegatan 49
113 43 STOCKHOLM

FÖRORD

Under 1970-talet har vi i Sverige upplevt något av en motsvarighet till efterkrigstidens bostadsbyggande i USA - en storstadstillväxt genom serieproducerade småhus i förorterna. I USA talade man tidigt om en speciell livsstil i sådana områden. Hur är det i Sverige? Jag började det här avhandlingsarbetet, när jag såg småhusbyggandet hastigt öka. Det fanns, tyckte jag, skäl att bli betänksam inför denna utveckling, eftersom det knappast fanns någon kunskap om, vad boendet i de nya småhusförorterna månde innebära i vårt land.

Arbetet utgör doktorsavhandling i sociologi och har till större delen bekostats av Statens råd för byggnadsforskning. Min handledare har varit professor Birger Lindskog vid sociologiska institutionen, Uppsala Universitet. Arbetet har följts av en referensgrupp i vilken ingått, förutom professor Lindskog, också docent Marja Walldén, Stockholms läns landstings regionplanenämnd, planeringskontoret, avdelningsdirektör Ralph Johansson och avdelningsdirektör Leif Hedtjärn, båda vid bostadsstyrelsen. Jag är glad och tacksam för deras råd och hjälp. Jag vill också tacka professor Per Holm vid KTH, Stockholm, för hans ständiga uppmuntran i mitt arbete. Till min väninna Ingrid Sundlöf vill jag rikta ett tack bl a för den hjälp hon gett mig med det tålamodsprövande arbetet att taga fram och sammanställa statistik om bostadsbyggande och befolkning.

Vid planeringskontoret, Stockholms läns landstings regionplanenämnd, har jag fått värdefull hjälp med att välja ut lämpliga bostadsområden för undersökningen. Jag är också glad för den beredvillighet som ofta mött mig hos kommuner, bostadsföretag m fl när jag sökt mig fram till en precisering av arbetets målsättning och när jag varit på jakt efter information om de bostadsområden som ingår i undersökningen.

Bland alla övriga som jag är tack skyldig vill jag nämna de 717 hushåll i de tolv bostadsområden, som jag studerat. I dessa hushåll har män och hustrur vänligen besvarat de många frågor som jag ställt rörande bostad och boende.

För datainsamling m m samt för hjälp med den maskinella databearbetningen vill jag tacka personalen vid SEMKA/SUI AB, Sundbyberg.

I avhandlingens analysdel (främst kapitlen 4 - 6) hänvisas då och då till resultattabeller från undersökningen. Dessa tabeller återfinns i en särskild bilagedel, som finns tillgänglig på Institutet för Byggdokumentation, BYGGDOK, Hälsingegatan 49, 113 43 Stockholm.

Stockholm den 30 januari 1979

Linnéa Gillwik

SAMMANFATTNING

Småhusens andel av bostadsproduktionen har nu under en följd av år varit mycket hög i jämförelse med vad som tidigare varit fallet, till exempel under 1960-talet. De talrika radhus- och kedjehusområdena och områdena med gruppbyggda villor som börjat utbreda sig i stora enklaver i de större städernas yttre delar beskriver något av den speciella profilen i 1970-talets bostadsbyggande. Är det så vi skall bo i allt större utsträckning under kommande år? Denna undersökning har tillkommit i en strävan att bidraga till kunskapsunderlaget för beslut och debatt i denna fråga.

Syftet

Winston Churchill lär ha sagt: "We shape our buildings and afterwards our buildings shape us"[1]. Ligger det något i detta uttryck, finns det skäl att dröja vid frågan: Vilken sorts samhälle skapar vi genom den kraftiga satsningen på småhussektorn och hur kommer detta samhälle att påverka oss? Undersökning efter undersökning har presenterats, där man visat, att större delen av svenska folket vill bo i småhus. Men hur ser det ökande småhusboendets verklighet ut? Motsvaras småhusdrömmen t ex av de ofta storskaligt och ibland föga variationsrikt byggda radhusområdena i storstädernas ytterdelar? Är detta boende kanske något som bokstavligen och bildlikt låser fast oss - särskilt oss kvinnor - vid den egna täppan, tvingar oss kvar i ett otidsenligt livsmönster, där t ex könsrollerna är på förhand fastställda, där livet snörs av och krymper samman till en isolerad, vansklig privat lyckosfär eller ger oss småhusboendet tvärtom trivsel, trygghet, glädje, gemenskap och ökad delaktighet i det som händer omkring oss? Är småhusboendet i själva verket i någon mening samhälleligt eftersträvansvärt, något som stämmer med det sätt vi önskar leva på? Eller är frågan om bebyggelsetypen rentav betydelselös i det större sammanhang, som de gångna decenniernas förändringsprocess i stadsbygden utgör: befolkningsomflyttningar och -koncentrationer, uppbrytande av de tidigare lokalsamhällena, storstadens tillväxt med effekter

---

1. Citerat av Popenoe, D. i The Suburban Environment Chicago 1977 sid. 174.

såsom stadens funktionsuppdelning, bostadsområdenas upplevelseutarmning, upplösning av lokalt förankrade relationsnät m m?

Detta är en empirisk-statistisk undersökning i ett antal bostadsområden och undersökningen syftar till att söka visa hur livet gestaltar sig i moderna gruppbyggda småhus i vår nuvarande storstadsbygd och att söka förklara huruvida och på vad sätt skilda sätt att bo inom denna givna ram påverkar människors lycka och välfärd i en eller annan riktning. Undersökningen behandlar det dagliga livet i skilda typer av nyare bostadsområden, den materiella och ekonomiska verkligheten, gemenskap och samverkan grannar emellan, det dagliga arbetet - hemma och borta - fritiden och dess innehåll, de boendes möjligheter att öva inflytande över sitt boende och i samhället över huvud taget samt inte minst skilda boendeformers innebörd för barnen.

Den empiriska undersökningen

I sinnevärlden skiljer sig våra småhusområden från områden med flerfamiljshus på många fler sätt än genom bebyggelsens fysiska utformning. I storstadsregionerna finner man småhusen vanligen i stadsbygdens yttre delar. Enligt den planeringspraxis som tillämpats i vårt land brukar också småhusen lokaliseras mer perifert än flerfamiljshusen i förhållande till lokala servicepunkter. Småhus upplåts vanligen med äganderätt medan hyres- eller bostadsrätt gäller inom beståndet av lägenheter i flerfamiljshus. Vidare skiljer sig befolkningen i småhus i viss mån från befolkningen i flerfamiljshus t ex när det gäller fördelningen på familjetyper, inkomstklasser, åldrar m m. Allt detta kan bidraga till att livet i småhusområden gestaltar sig annorlunda än livet i områden med flerfamiljshus.

För att skilja ut själva boendets - och då särskilt bebyggelsetypens - effekter på undersökningsresultaten har ett antal bostadsområden valts ut för studium på så sätt, att fysiska och sektoriella planegenskaper varierats systematiskt medan alla övriga variabler - teoretiskt - hållits konstanta. Därmed kan (i många fall) tämligen renodlade jämförelser göras mellan de olika bebyggelsetyperna (villor, radhus, flerfamiljshus). Villor i perifera lägen, långt från lokal

service, jämförs således t ex med radhus respektive flerfamiljshus i lika perifera och lika dåligt serviceförsörjda lägen.

Tolv bostadsområden i Stor-Stockholm har undersökts. De är alla byggda och inflyttade åren kring 1970. Fyra är områden med villor, fyra är radhusområden och fyra består av flerfamiljshus. Inom vardera av dessa tre kategorier är två områden centralt belägna i regionen och två mer perifert belägna och inom vardera av dessa två underkategorier finns ett område med hög lokal servicestandard och ett område med sämre sådan standard. De centrala områdena, alla kategorier, finns inom Stockholms kommun. De två centralt belägna villaområdena finns i stadsdelarna Skärholmen och Kälvesta. De mer perifert belägna villaområdena finns i Salemstaden, Botkyrka kommun och Frestaby, Upplands Väsby kommun. De centralt belägna radhusområdena återfinns liksom villorna i Skärholmen och Kälvesta, Stockholms kommun; de perifera radhusområdena finns i Salemstaden, Botkyrka kommun och i Skälby, Upplands Väsby kommun. De centralt belägna jämförelseområdena med flerfamiljshus finns i Skärholmen och Solberga, Stockholms kommun och de perifert belägna i Salemstaden, Botkyrka kommun och i Tibble, Upplands-Bro kommun.

Områdena som valts är inte speciella på något vis utan de har tvärtom valts för att representera alldeles vanlig förortsbebyggelse av olika typ.

I undersökningen ingår totalt 717 familjer, ca 60 per område. Dessa är alla barnfamiljer. De 717 familjerna intervjuades under våren 1977, varvid man och hustru utfrågades var för sig.

Analysmodellen

För att strukturera forskningsfältet, relatera studiet till egenskaper påverkbara med planeringsinstrument och ge stadga åt analysen och resultatredovisningen konstruerades och tillämpades en ganska strikt analysmodell. Modellen bygger på ett välfärdsteoretiskt resonemang och på den s k arenateorin, lanserad av James Coleman[1)].

1. Coleman, J. Resources for Social Change. New York 1971.

Bostadsområdet ses teoretiskt som en "arena" bland flera andra i vårt samhälle. Vad som utspelar sig på denna "arena" beror på individernas, de boendes, personliga resurser samt på "arenans", bostadsområdets, beskaffenhet. Här menas, att det som händer på denna "arena" har betydelse för individens aktivitet på andra "arenor" i samhället, såsom på arbetsmarknaden, i politiken, i fritidsverksamheterna osv. Bostadsområdet som "arena" kan t ex vara så konstruerad, att den hindrar eller hjälper de boende att fylla de behov som de strävar efter att tillfredsställa, dvs påverkar deras välfärd eller önskade livsmönster i en eller annan riktning.

Det välfärdsbegrepp som här används ansluter sig närmast till det som Erik Allardt[1)] tillämpat. Välfärden har två dimensioner: en dimension som avser välfärdens natur som materiell (= levnadsnivån) eller icke-materiell (= livskvaliteten) och en dimension som avser ett betraktelsesätt i termer av objektivitet (= välfärden) och subjektivitet (= lyckan). Levnadsnivån utgörs av de materiella resurser som individen förfogar över och livskvaliteten utgörs av individens relationer till andra människor och till samhället, omgivningen över huvud taget. Välfärden mäts i definierade, i viss mening objektiva, mått och lyckan mäts som de boendes egen tillfredsställelse med de materiella resurserna och med relationerna till medmänniskor och samhälle.

De tre typer av resurser eller relationer som studerats kan fångas i termerna "att ha", "att älska" och "att vara". Dessa kategorier har indelats i komponenter enligt följande:

a) Resurser som individen förfogar över (= att ha)
   - materiella resurser i bostad och miljö
   - ekonomisk vinning av bostaden
   - inkomstkälla

b) Relationer till andra människor (= att älska)
   - vuxnas vänskapsrelationer i bostadsområdet
   - vuxnas övriga vänskapsrelationer
   - barns kamratkontakter
   - barns kontakter med vuxna

1. Allardt, E. Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden. Argos Lund 1975.

c) Relationer till samhället (= att vara)

- arbete
- fritid
- samhällsinflytande
- barns relationer till samhället

Att ha

Det är ett nästan trivialt konstaterande, att småhusboendet medför större materiella resurser än boendet i flerfamiljshus. Detta är dock inte ett förhållande som är en nödvändig följd av de olika hustyperna i sig själva - teoretiskt sett. Men i praktiken finner man, att en högre standard har byggts in i småhusen än i flerfamiljshusen när det gäller bostädernas rymlighet och utrustning, tillgång till privata biutrymmen och privat tomtmark. Därtill kommer, att den gängse upplåtelseformen, äganderätten, i småhusen medger en ekonomisk vinning, som är större ju högre inkomst man har och som flerfamiljshusens invånare inte kan åtnjuta. Men om man i småhusägarnas bostadskostnader försökte inräkna i ekonomiska termer det arbete som småhusägarna lägger ner på skötseln av fastigheterna, skulle sannolikt skillnaderna i bostadskostnader utjämnas mellan småhus och flerfamiljshus.

När det sedan gäller vad som här kallas de boendes lycka, tillfredsställelsen med de materiella (inkl ekonomiska) tillgångarna bostaden erbjuder, kan man inte direkt sätta likhetstecken mellan de faktiska tillgångarna och tillfredsställelsen. Tillfredsställelsen ökar i viss mån med sjunkande faktisk bostadskostnad men sambandet är tämligen svagt; dock starkare för kvinnornas än för männens del. Vill man uttrycka sig drastiskt, kan man finna fog för påståendet, att de som bor i flerfamiljshus är alltför nöjda med bostadskostnaderna, om man ser på vad de får för sina hyrespengar i jämförelse med dem som bor i småhus.

Skillnader ifråga om bostadens rymlighet och hygienutrustning slår inte igenom på tillfredsställelsen men så gör i någon mån skillnader ifråga om den maskinella utrustningen i bostaden.

Den privata småhustomtens storlek påverkar inte nämnvärt de boendes tillfredsställelse och inte heller tillgången på gemensamma grönytor. Man kan möjligen säga, att i vissa småhusområden - men inte i alla - uppväger den egna tomten

enligt de boendes upplevelse avsaknaden av gemensamma grönytor.

Ser man på tillfredsställelsen med serviceförsörjningen kompliceras analysen - som i de flesta fall - av att det i stor utsträckning är skilda grupper av boende som finns i de olika områdena. De som bor i flerfamiljshusen tycks för sin tillfredsställelse med utbudet av såväl daglig- som sällanköpsvaror vara mer beroende av det lokala utbudet medan småhusinvånarna tenderar vara mer beroende av tillgången till det centrala utbudet i Stockholms innerstad. Det lokala utbudet tycks för dem inte ha lika stor betydelse, eftersom de har större möjligheter överbrygga de brister som kan finnas: de har större rörlighet, fler bilar och därtill bättre förvaringsutrymmen i hemmen.

Att älska

Vänskapsrelationerna mellan människor i bostadsområdena, i varje fall de vuxna boende, tycks i mycket ringa grad påverkas av sättet att bo. För det första har de boende större delen, fyra femtedelar, av sina vänskapsrelationer på annat håll än i bostadsområdet, vilket är i linje med vad forskningen tidigare påvisat angående den s k storstadskulturen. För det andra är den fysiska bebyggelsens roll när det gäller att skapa vänskapsrelationer mellan grannarna tämligen ringa eller rent av diskutabel. Föreställningen att småhusområden genom sin fysiska struktur skulle vara mer kontaktskapande än t ex höghusbebyggelse måste i undersökningsresultatens ljus betraktas som något av en myt - men inte helt och hållet. Visserligen förekommer mer av vänskapsrelationer och livligare umgänge i småhusområdena samt också mer av s k informell social kontroll, men sådant kan endast i liten utsträckning anses bero på bebyggelsens utformning. Det gemensamma ekonomiska och praktiska ansvaret för bostadsområdet som de boende har i småhusområdena tycks däremot i vissa fall starkt kunna bidraga till att vänskapsrelationer och samverkan uppstår. En annan, mer svårtolkad, kontaktskapande faktor finns i områdets läge i regionen. I alla områden, villor, radhus, flerfamiljshus, som ligger långt från Stockholms centrum är grannkontakterna frekventare och livligare än i områden som ligger mer centralt och dessa skillnader är

ganska kraftiga. Detta beror inte på, att man på grund av ett avsides läge skulle koncentrera sina relationer till bostadsområdet och minska ner vänskapsrelationerna på annat håll.

Oavsett hur mycket av grannkontakter man har, så är man nöjd med dessa. Attityderna till grannarna varierar däremot på samma sätt som relationerna. Positiva attityder till grannarna hör ihop med livliga grannkontakter men så gör också vissa negativa attityder. Den s k informella sociala kontrollen verkar starkare ju mer av vänskapsrelationer det finns mellan grannarna. Något som kanske kan ses som en negativ konsekvens av detta är, att man i småhusområdena ofta känner sig stå under ett "granntryck", såtillvida att man t ex av hänsyn till vad grannarna ska säga tvingas lägga ner mer arbete på hus och hem än man egentligen själv har lust med. Men i områden med stark social kontroll förklarar man sig oftare nöjd med grannarna än i områden med svag social kontroll.

Barnens vänskapsrelationer har vissa paralleller med de vuxnas. Småhusbarnen har mer av kamratkontakter än barnen i flerfamiljshusen: i någon mån vid utelek men framför allt vid innelek. Småhusbarnen leker oftare tillsammans med kamrater och deras kamratgrupper är större. Men endast när det gäller barnens innelek tycks det vara befogat att tala om skillnader områdestyperna emellan, som beror av själva den fysiska bebyggelsestrukturen.

Vissa skillnader kan konstateras områdestyperna emellan när det gäller barnens kontakter med vuxna. För det första har småhusbarnens föräldrar mindre tid att ägna sig åt sina barn än vad fallet är för dem som bor i flerfamiljshus och detta är ett förhållande som delvis beror på, att skötseln av det egna huset kräver tämligen stor del av de vuxnas fritid. För det andra förekommer mer av samverkan i det dagliga livet mellan grannarna i småhusområdena än i områdena med flerfamiljshus. Mycket ofta tar till exempel småhusgrannarna med sig varandras barn till olika aktiviteter utanför bostadsområdet, vilket innebär att barnen kommer i kontakt med de vuxna grannarna på ett helt annat

sätt i småhusområdena än i andra områden men denna form av grannsamverkan kan knappast mer än till ringa del tillskrivas den fysiska bebyggelsens struktur.

När det gäller barnens deltagande i de vuxnas fritidsumgänge kan man inte tala om några skillnader mellan de olika typerna av områden. Visserligen förekommer mer av fritidsumgänge i småhusområdena, men det visar sig att de som bor i flerfamiljshus oftare än småhusinvånarna tar med sig barnen när de umgås med grannar, andra vänner eller släktingar och därmed utjämnas den typen av vuxenkontakter för barnens del.

Även om således bostadsområdena präglas mer eller mindre av vad man kan kalla en storstadskultur i den meningen, att bostadsgrannarna inte fungerar som primärgrupper i någon större utsträckning så kvarstår bostadsområdets betydelse som "socialiseringsarena" för barnens del och om någon bebyggelsetyp kan sägas medverka till att mildra konsekvenserna av den storstadskultur och funktions- eller upplevelseutarmning som kan finnas i förortsområdena, så är det småhusbebyggelsen, eftersom denna i någon liten mån tycks bidraga till att öka barnens relationer utanför den egna familjen.

Att vara

Den relation till samhället som förvärvsarbete kan innebära tenderar i någon men liten mån kunna påverkas av sättet att bo för kvinnornas del. Visserligen förvärvsarbetar långt större del av småhuskvinnorna än av kvinnorna i flerfamiljshusen men detta beror troligen på, att kvinnorna i småhusen har en mer kvalificerad yrkesutbildning och därmed kan anses mer motiverade till yrkesarbete. Om det inte vore för det tidskrävande arbetet med det egna hemmet och huset skulle dock något fler av småhuskvinnorna förvärvsarbeta.

Hemarbetet kräver mer tid för dem som bor i småhus än för dem som bor i flerfamiljshus men detta gäller endast kvinnorna, inte männen. Därtill kommer att arbetet med skötseln av det egna huset och tomten tar avsevärd tid i anspråk och i detta fall är det männen som lägger ner mest arbetstid, vilket dock inte uppväger småhuskvinnornas merarbete med hem och hushåll.

Det merarbete som småhusinvånarna får lägga ner på skötseln av det egna huset och tomten upplevs av de flesta som en trevlig fritidssyssla och bara till mindre del som ett nödvändigt tvång.

På ett sätt är dock arbetet med hem och hushåll mer betungande för flerfamiljshusens kvinnor än för dem som bor i småhus. De som bor i flerfamiljshus har mer sällan tillgång till bil för hushållsinköp och de gör mer sällan storköp; något som naturligtvis delvis kan bero på sämre förvaringsmöjligheter i bostaden.

Isoleringen är mycket utbredd bland de hemarbetande i alla bebyggelsetyper. Objektivt sett kan den kanske ses som något mindre i flerfamiljshusen, eftersom kvinnorna här - det är så gott som alltid fråga om kvinnor - något oftare än småhuskvinnorna under sin arbetsdag lämnar bostaden eller området för att t ex gå och handla. Upplevelsen av isolering hör däremot inte direkt ihop med om man rent faktiskt tillbringar hela dagen inom hemmets väggar eller inte. Den upplevda isoleringen i hemarbetet kan sägas vara störst i villorna, därnäst i flerfamiljshusen och lägst i radhusen. I detta avseende skiljer sig radhuskvinnorna ganska kraftigt från alla andra.

Småhusinvånarna har kortare fritid än de som bor i flerfamiljshus men ändå ägnar sig åtminstone männen i småhusen åt fritidsaktiviteter utanför hemmet i större utsträckning än vad männen i flerfamiljshusen gör. Söker man komma förbi de skillnader mellan de olika boendegrupperna ifråga om t ex intressen och motivation, som sannolikt avspeglas i detta resultat, finner man att sättet att bo verkligen kan ha betydelse för fritidsaktiviteterna utom hemmet på två sätt och i båda fallen gäller det männen i småhusen. Om dessa inte hade haft sitt hus att sköta skulle de enligt egen önskan i något större utsträckning deltagit i fritidsaktiviteter. De män som bor i perifera småhusområden skulle också ägnat sig åt fritidsaktiviteter utanför hemmet i större utsträckning om det inte varit för de långa resornas skull. Detta gäller inte kvinnorna och inte heller dem som bor i flerfamiljshusen.

Också när det gäller fritidsaktiviteter inom hemmet, såsom hobbyverksamheter, umgänge med vänner, fritidsstudier m m är småhusinvånarna aktivare än de som bor i flerfamiljshusen och i detta fall har själva sättet att bo såväl hindrande som främjande effekter. Den främjande effekten består i att bostadens ostördhet, rymlighet m m tycks ge större möjligheter till hobbyverksamheter för männens del. För kvinnorna tycks detta inte ha lika stor betydelse. Småhusens hindrande effekt består i, att såväl män som kvinnor säger sig ha hindrats ägna sig åt önskade fritidsverksamheter i hemmet på grund just av att skötseln av det egna huset tar så mycket tid i anspråk. Medan småhusboendet sålunda inte tycks hindra kvinnors fritidsverksamheter utom hemmet, så visar sig detta vara fallet ifråga om fritidsverksamheter inom hemmet. Av allt att döma låter sig småhuskvinnorna inte hindras från önskade fritidsverksamheter utom hemmet på grund av husets skötsel utan det är fritiden inom hemmet som blir lidande för deras del.

När det gäller möjligheter till samhällsinflytande genom föreningsanslutning och föreningsaktivitet kan endast en skillnad konstateras mellan de olika områdestyperna och den består i att småhusinvånarna oftare är anslutna och aktiva i bostadsföreningar (inkl samfällighetsföreningar), vilket är alldeles naturligt, då dessa har ett gemensamt ansvar för sina områden och därför ingår i samfällighetsföreningar.

För barnen gäller, att de som bor i småhus oftare än de som bor i flerfamiljshus deltar i fritidsaktiviteter utanför hemmet men här kan inte sättet att bo tillskrivas någon egentlig betydelse.

Förskolbarnen i flerfamiljshusen vistas oftare i hemmet medan småhusbarnen oftare vistas på daghem, kommunala eller privata. Efterfrågan på daghemsplatser är störst i småhusområdena då kvinnorna här förvärvsarbetar i högre grad än i flerfamiljshusen. I småhusområdena har man dock oftare än i flerfamiljshusen kunnat ordna barntillsynen på privat väg.

Tillvaron ter sig ganska olika för barn i småhusområden och för barn i flerfamiljshus. I de sistnämnda är barnen i stor utsträckning hänvisade till bostadsområdet, hemmet och den egna familjen medan småhusbarnen dels har mer av kamratkontakter, mer av kontakter med de vuxna grannarna, dels oftare får vara med om upplevelser utanför bostadsområdet. Men småhusbarnen får mindre tid tillsammans med sina egna föräldrar, då både barnens och föräldrarnas fritid är fylld av utåtriktade fritidsaktiviteter i högre grad än vad fallet är i områden med flerfamiljshus. Även om tillvaron således är annorlunda för småhusbarnen än för barnen i flerfamiljshusen så skall man naturligtvis hålla i minnet, att detta förhållande endast till vissa delar och i tämligen ringa grad kan bero på sättet att bo, så som tidigare har sagts.

Att bo i småhus

Livet i småhusområden och i områden med flerfamiljshus gestaltar sig i många stycken ganska olika, såsom ifråga om gemenskap, arbete, fritid samt för barnen, men det kan bara delvis tillskrivas skillnader ifråga om bebyggelsetyp.

Man trivs i stort sett lika bra i alla typer av områden. Drygt hälften av alla är nöjda med att bo i sitt område men skillnaderna är kraftiga mellan män och kvinnor, såtillvida att kvinnorna i alla områdestyper betydligt oftare - ibland dubbelt så ofta - som männen är nöjda med sitt boende.

I flerfamiljshusen siktar många på att flytta inom den närmaste femårsperioden (41 %) men också många i villorna (27 %) har den avsikten. I radhusen är flyttningsviljan mindre (19 %). Det vanligaste önskemålet bland alla som vill flytta, och alldeles särskilt bland dem som bor i småhusen (gruppbyggda) är att få flytta till friliggande villa i icke gruppbyggt område. Kanske motsvaras den småhusdröm som presenterats i en lång rad undersökningar inte riktigt av dessa gruppbyggda, enhetliga villa- och radhusområden?

Några av de största skillnader som uppmätts i undersökningen gäller, trivialt nog, de materiella resurserna, dvs snedfördelningen mellan småhus och flerfamiljshus ifråga om

bostadsstandard och bostadskostnader (i varje fall om småhusägarnas eget arbete med fastighetsskötseln inte inräknas, beräknat i pengar).

Den egna villan eller det egna radhuset har vissa hindrande effekter, t ex på kvinnors förvärvsverksamhet, mäns fritidsverksamheter utom hemmet, kvinnors fritid inom hemmet m m. Främjande effekter har småhuset i viss mån på vänskapsrelationer i bostadsområdet, samverkan mellan grannar i det dagliga livet, på barnens innelek och kontakt med vuxna, männens hobbyverksamhet m m. Dessa effekter är dock i allmänhet tämligen ringa och den befolkning som nu bor i de undersökta småhusen har vanligen haft resurser att bemästra de hindrande effekterna.

Menar man att allt bredare lager av befolkningen skall beredas bostad i småhus finns det skäl att betänka, att helt andra krav antagligen måste ställas på planeringen av småhusområden än nu, om man vill undvika risken för att de välfärdshindrande effekterna av småhusboendet, av vilka några nämnts här, skall få starkare genomslagskraft. Boendegrupper med små resurser (låga inkomster, ingen bil, låg yrkesutbildning, låg yrkesmotivation, få relationer i samhället m m) kan mycket väl tänkas drabbas hårdare av småhusboendets hindrande effekter än vad den undersökta gruppen av småhusinvånare gjort. Skall småhusboendet passa resurssvagare hushålls livsmönster ställs antagligen större krav än nu på framför allt det lokala utbudet av arbetsplatser, det lokala serviceutbudet, de kollektiva kommunikationerna - kanske främst de lokala - samt inte minst barnomsorgen.

En svensk suburbanism

Livet i småhusförorter tycks på ett ganska klart sätt i vissa avseenden skilja sig från livet i andra områdestyper, vilket kan ge skäl till att tala om en form av suburbanism, vilken dock inte direkt liknar det kulturella fenomen, som i t ex amerikansk forskning tidigare menats med termen suburbanism.

Denna svenska form av nysuburbanism, som eventuellt föreligger i småhusförorter och kanske delvis avspeglar sig i andra områdestyper långt från storstadsregionens centrum, skulle då t ex

karaktäriseras av ett starkt intresse att själv ta ansvar för och ta hand om skötseln av de nära tingen i bostad och miljö parat med ett ganska starkt intresse för samhällslivet utanför grannskapet. Huruvida sedan denna suburbanism främst skall betraktas som en livsstil, som klassbunden eller som beroende av t ex den fysiska bebyggelsens planering är en öppen fråga, men undersökningen stöder tanken, att den fysiska strukturen spelar en viss, men liten, roll. Sannolikt är det fråga om ett växelspel mellan olika faktorer.

På basis av undersökningsresultaten vill jag formulera hypotesen, att vi har att göra med en ny, framväxande form av suburbanism. Att ytterligare söka definiera bostadens och grannskapets roll i denna nya livsstil borde enligt min mening vara betydelsefullt för en framgångsrik bostadsplanering.

SUMMARY

During a number of consecutive years the proportion of single-family homes, with regard to total housing production, has been very high compared with previous periods e.g. during the Sixties. The large number of terrace and link-housing areas and areas of groups of detached houses forming large enclaves in the outer suburbs of towns and cities, characterize the special features of Swedish housing production in the Seventies. Is this the way we shall increasingly live in future years? This study came into existence as an attempt to contribute to basic information for decisions and discussions on this topic.

Aims

Winston Churchill has been quoted as saying "We shape our buildings and afterwards our buildings shape us" (1). If there is something in this quotation we should perhaps reflect on the following question: what sort of society are we creating by this considerable concentration of efforts on the single-family housing sector, and how will this society affect us? Study upon study have been presented in which it has been shown that the majority of Swedes want to live in single-family homes. But how do these increasing numbers of single-family housing areas look like in reality? Does the dream of living in a single-family house correspond, for example, to the often large scale and sometimes rather boring areas of terrrace housing erected in the outer suburbs of many large towns and cities? Is this way of living perhaps something that literally and figuratively binds us - particularly we woman - to our own home, forces us to remain in a non-contemporary pattern of life in which sex roles, for example, are predetermined, where life is compressed and reduced to an isolated, ridiculously private sphere of happiness; or does living in single-family homes provide instead comfort, security, happiness, and the feeling of community and increased participation in everything going on around us? Is in fact living in single-family homes something for society to strive after, something that is in accord with the way in which we want to live? Or is the question of the type of residential development actually insignificant in the larger context of the process of change that has taken place during previous decades in urban areas - population migrations and concentrations, the break-up of former local communities, and the growth of large cities

(1) Quoted by Popenoe, D. in The Suburban Environment. Chicago 1977 page 174.

and the resultant functional subdivision of towns, the impoverishment of housing areas, the break-up of locally-related networks, etc?

This study is an empirical statistical investigation of a number of housing areas and aims to show what life is like in modern groups of development containing single-family homes in our urban areas, and to explain how and in what way different ways of living within a particular given framework affect the happiness and welfare of people in one way or another. The study deals with daily life in different types of new housing areas, with material and economic realities, with friendship ties and neighbour-interaction, with daily work - both at home and elsewhere - and with leisure time and its use, with residents, opportunities of influencing their way of living and the community in general and finally, though not least, with the effects of different ways of living on children.

The empirical study

In perceptual terms our single-family housing areas differ from areas with blocks of flats in many more ways than in the physical design of development. Normally areas of single-family housing development are located in the outer suburbs of towns in city regions. In accordance with the way that planning is carried out in Sweden, single-family homes are also usually located more peripherally than blocks of flats in terms of access to local service centres. Single-family homes are usually owner-occupied while flats are usually rented or owned by co-operative housing associations. In addition those living in single-family homes differ to some extent from those living in flats e.g. in terms of the distribution of types of households, income groups, age groups, etc. All of these things contribute to life in single-family housing areas being different from that in areas of blocks of flats.

In order to discern the effect of residential conditions - and in particular the type of residential development - on the findings of this study, a number of housing areas were selected for study so that physical and sector plan characteristics could be systematically varied while all the other variables could - at least theoretically - be held constant. In this way (at least in many cases) relatively direct comparisons could be drawn between different types of residential development (detached homes, terrace houses, blocks of flats). Detached homes situated on the outskirts of towns and far from local services, were thus compared with e.g. terrace houses and blocks of flats in similar peripheral areas and in locations with similarly poor provision of services.

Twelve housing areas in the Greater Stockholm area have been studied. They were all constructed and became occupied in around 1970. Four of these areas consist of detached houses, four consist of terrace houses and four contain blocks of flats. Within each of these three categories, two of the areas are centrally located in the Stockholm region and two located in the outskirts, and in each of these two subdivisions one of the areas is well-provided with service facilities and the other has a lower standard of provision. The centrally located areas of all categories fall within the boundaries of the city of Stockholm. The two centrally located areas of detached houses are located in the districts of Skärholmen and Kälvesta. The more peripherally located areas of detached houses are at Salemstaden in the local authority of Botkyrka and at Frestaby in the local authority of Upplands Väsby. The centrally located areas of terrace houses are, like the detached houses, located at Skärholmen and Kälvesta in the city of Stockholm, while the more peripherally located terrace housing areas are at Salemstaden in the local authority of Botkyrka and at Skälby in the local authority of Upplands Väsby. The centrally located areas of blocks of flats are at Skärholmen and Solberga in the city of Stockholm, and the more peripherally located ones are at Salemstaden in the local authority of Botkyrka and at Tibble in the local authority of Upplands-Bro.

The areas selected are not special in any particular way and have, in contrast, been selected because they represent the most common, different types of suburban residential development.

The investigation covered a total of 717 families, about 60 in each area. These were all families with children. The 717 families were interviewed during the spring of 1977, husbands and wives being interviewed separately.

The analytical model

In order to structure the research field, to relate the study to those characteristics that can be affected by planning instruments, and to provide support to the analysis and presentation of findings, a rather strict analytical model was constructed and applied. The model was based on the welfare theory arguments and "arena" theory ideas put forward by James Coleman (1).

A housing area can be theoretically regarded as one of several "arenas" in our society. What is enacted in these arenas depends on the individuals'

(1) Coleman, J. Resources for social change. New York 1971.

- residents´ - personal resources as well as the particular characteristics of the arena or housing area. What is meant here is that what happens in this particular arena is of significance for the activities of individuals in other arenas of society such as at work, in politics, during leisure time activities, etc. The housing area, when thought of as an arena, can be so constructed that e.g. it constrains or facilitates residents in meeting the demands that they are seeking to satisfy, i.e. it affects their welfare or desired pattern of life in one or other direction.

The concept of welfare used here is most closely related to that applied by Erik Allardt (1). Welfare has two dimensions: one concerns the nature of welfare as material (= level of living) or non-material (= the quality of life) aspects, the other refers to perception in terms of objectivity (= welfare) or subjectivity (= happiness). The level of living is composed of the material resources over which individuals have control, and the quality of life consists of the relations of individuals to others and to the community or environment in general. Welfare is measured in defined, and to some extent, objective terms and happiness is measured in terms of residents´ satisfaction with material resources and with relationships with others and with society.

The three types of resources or relationships that were studied can be grouped under the concepts of "having", "loving" and "being". These categories have been subdivided into the following components:

a) Resources over which individuals have control (= having)

- material resources in homes and surroundings
- the economic gain represented by the home
- sources of income

b) Relations with others (= loving)

- adult friendship relations in a housing area
- other adult friendship relations
- childrens friends
- the relationships between children and adults

(1) Allardt, E. Att ha, att älska, att vara, Om välfärd i Norden, (To have, to love, to be. About welfare in the Nordic countries), Argos Lund 1975.

c) Relations with society (= being)

- work
- leisure
- influence on the community
- children´s relationships to the community

Having

It is almost a trivial statement that living in single-family homes involves greater material resources than living in blocks of flats. However, this is not a situation that is a necessary result of the difference between these two types of development - at least not in theoretical terms. But in practice one finds that a higher standard has been built-in to single-family homes than into flats in terms of the provision of habitable space and equipment, the availability of private secondary areas and private outdoor areas. In addition the most common form of tenure - freehold - for single-family homes means an economic gain which is greater the higher an individual´s income is, and which is not a benefit available to those living in flats. On the other hand if to the cost of living in a single-family home is added the work, expressed in economic terms, put in by single-family home-owners on the maintenance and upkeep of property, the difference in housing costs would level out between houses and flats.

When we then refer to what could be called resident satisfaction, satisfaction with the material (including the economic) asset that the home provides, then it is not possible to equate the actual assets with satisfaction. Satisfaction increases to a certain extent with the decrease in actual residential costs but the relationship is rather weak; it is however stronger for a woman than for a man. Expressing this more drastically it could be stated that those living in flats are too satisfied with their housing costs, if we look at what they get in return for their rent payments in comparison with those living in single-family houses.

Differences in terms of space and sanitary equipment do not affect satisfaction whereas differences in terms of the mechanical equipment of the home do. The size of the site of owner-occupied homes does not appreciably affect the satisfaction of residents nor does accessibility to communal green areas.

The analysis becomes more complicated if we take into consideration satisfaction with the provision of services because - as is usually the case - there are to a great extent different groups of residents in the

different areas. Those living in blocks of flats would seem, in terms of their satisfaction with the provision of outlets for foodstuffs and consumer durables, to be more dependent on their availability in local centres, while those living in single-family houses tend to be more dependent on what is available in the centre of Stockholm. For them it would appear that what is provided locally is less significant because they have greater opportunities of bridging any local deficiencies: they are more mobile, own more cars and in addition have better storage space in their homes.

Loving

The friendship relations between people living in housing areas, at least in terms of adults, appear to be very little affected by the way in which people live. In the first place the majority, or four fifths, of the friendship relations of residents are to be found in other areas than where people live, and this is in line with what research has previously shown to be the case for those living in cities. Secondly, the role of the physical environment in terms of creating friendship ties between neighbours is relatively insignificant or even disputable. The impression that single-family housing areas create, by virtue of their physical structure, more opportunities for contacts than, for example, high-rise developments would in the light of this study´s findings be regarded as something of a myth - but not completely. Whereas more friendship relations and more lively relationships do occur in single-family housing areas as well as greater informal social control, this can only be regarded as dependent to a very limited extent on the design of development. The joint economic and practical responsibility for the housing area that residents in single-family housing areas have would appear, however, in some cases to considerably contribute to the creation of friendship relations and interaction. Another contact-creating factor, though more difficult to interpret, can be found in terms of the housing areas´ location in the region. In all areas, whether detached houses, terrace houses or blocks of flats, that are situated a long way away from the centre of Stockholm, neighbour contacts are more frequent and livlier than in areas that are more centrally located, and these differences are quite marked. But this does not depend on the fact that a more peripheral location results in relationships being more concentrated to areas of residence and that friendship relations elsewhere diminish.

Irrespective of the amount of contact with neighbours, people are satisfied with them. Attitudes to neighbours, however, vary in the same way as

relations with them. Positive attitudes to neighbours are related to livly contacts with them, but this is also the case with negative attitudes. Informal social control appears to increase in proportion to the strength of friendship relations between neighbours. Something that could be regarded as a negative consequence of this is that in single-family housing areas people often feel that they are affected by "what the neighbours might think", so that for example many are forced to spend much more time working in and on their homes than they themselves would have wished. But in areas with strong social controls people are more often satisfied with neighbours than in areas with weak social controls.

The friendship relations of children are somewhat similar to those of adults. Children in single-family housing areas have more contacts with friends than children in areas with blocks of flats: this is the case to some extent in terms of outdoor play but more particularly with play indoors. Children in single-family housing areas more frequently play together with friends and their friendship groups are larger. But only with regard to indoor play would it appear that there is some difference in terms of type of area and which is dependent on the actual physical structure of development.

Some differences can be noted between different areas with regard to children´s contacts with adults. In the first place the parents of children in single-family housing areas have less time to spend with their children than is the case for those living in blocks of flats, and this is partly due to the fact that the upkeep of owner-occupied homes takes up relatively more adult leisure time. Secondly, there is more interaction in the daily life of neighbours in single-family housing areas than in areas with blocks of flats. It frequently happens that, for example, neighbours in single-family housing areas take each other´s children to activities outside of the housing area, which means that children come into contact with adult neighbours in a completely different way in these areas than in others. But this can hardly, or only to a very limited extent, be ascribed to the physical structure of development..

With regard to the participation of children in the leisure friendship ties of adults then it is difficult to discern any differences between the different types of area. While leisure friendship ties are greater in single-family housing areas, it appears that those living in flats more frequently take their children with them when visiting neighbours, friends or relatives than is the case for those living in single-family housing areas, and in this way children´s contacts with adults even out.

Even though housing areas can be said to exhibit more or less of what could be referred to as "big city" culture in the sense that neighbours do not act as primary groups to any great extent, the importance of the housing area still remains in terms of an "arena of socialization" in the case of children. If any type of residential development can be said to contribute to diminishing the consequences of "big city" culture and the impoverished conditions of suburban housing areas, then it would seem that this would apply to single-family housing areas since they in some small way seem to contribute to increasing children´s relationships outside of their own familie.

Being

The relationship with the community that employment entails tends to be somewhat affected by the type of home that people live in, at least for women. While women in single-family housing areas are more frequently gainfully employed than those in areas of blocks of flats, this is more probably due to the fact that women in single-family housing areas have undergone more qualified vocational training and are thereby more motivated in taking up employment. If it was not for time-consuming work in the home probably somewhat more of those women living in single-family housing areas would go out to work. Housework demands more time for those living in single-family housing areas than for those living in areas of blocks of flats, but this only affects women and not men. In addition work on the upkeep of owner occupied property and the garden takes up a considerable amount of time and in this case it is the men that spend most of their time on this, although this does not counter-balance the extra work of women both in and on the home.

The extra work that those living in single-family housing areas put into the upkeep of house and garden is regarded by the majority as a pleasant leisure time occupation and only to a limited extent as a necessary obligation.

However, in one respect work on the home and in the household is heavier for those living in flats than for those in houses. Those living in flats have less frequent access to cars for shopping and they make large purchases less frequently: something of course that can partly be ascribed to poorer storage facilities in the home.

Isolation is very widespread among those working at home in all types of housing areas. From an objective point of view this may, perhaps, be

somewhat less in blocks of flats because women - and it is nearly always women - leave their homes or the area somewhat more frequently than those living in single-family housing areas e.g. in order to go shopping. The feeling of isolation is not, however, directly related with whether in fact the whole day is spent between four walls or not. The perceived isolation can, however, be regarded as being greatest in detached houses, less in blocks of flats and least in terrace houses. In this respect women living in terrace housing areas differ markedly from all others.

Those living in single-family housing areas have less free time than those living in blocks of flats, and yet even so men in single-family housing areas spend more time on leisure activities outside the home than those living in blocks of flats. If one tries to go beyond the differences between these groups of residents e.g. in terms of interests and motivation, and which is probably reflected in this finding, it can be found that the sort of home that people have actually does have significance in terms of leisure time activitets outside of the home in two particular cases and these both concern men in single-family housing areas. If these had not been involved in the upkeep of the house they would, according to their own responses, have spent a greater amount of time in participating in leisure time activities. Men living in single-family housing areas in the ourtskirts would also have spent a greater amount of time on leisure activities outside of the home if it had not been for the long journeys involved. This does not apply to women not to those livning in blocks of flats.

With regard to leisure activities in the home, e.g. hobbies, meeting friends, studies etc, those living in single-family homes are also more active than those living in flats, and in this particular case the type of home acts as a constraining as well as a promoting factor. With regard to the latter this would seem to be the result of the peasefulness provided by the home and its spaciousness, which creates greater opportunities for men´s hobby activities. The constraints inherent in single-family homes would seem to consist, both for men and for women, of being hindered from carrying out desired leisure time activities just because the upkeep of the home takes up so much time. While living in single-family homes does not appear to prevent women participating in leisure time activities outside the home, this does seem to be the case for those activities carried out inside the home. As far as can be seen, women living in single-family houses are not prevented from participating in

leisure time activities outside the home because of the amount of time required for the upkeep of the home, but leisure within the home is curtailed for this reason.

With regard to opprotunities for taking part in community life through membership of societies and participation in their activities, only one difference can be observed between the different types of housing areas. Those living in single-family housing areas are more frequently active members of co-operative housing associations (including other forms of joint ownership arrangements), but this is quite natural because they have joint responsibility for the areas in which they live and these are covered by joint ownership associations. As far as children are concerned, those living in single-family housing areas participate more frequently in leisure activities outside of the home than do those living in blocks of flats, but in this particular case the type of home cannot be regarded as of actual significance.

Pre-school children in areas of flats spend more of their time in the home, while those from single-family housing areas more frequently spend time in day-care centres either run by the local authority or privately. The demand for places at day-care centres is greatest in single-family housing areas where women are out at work to a greater extent than in areas with blocks of flats. However, private child-minding arrangements are more frequent in single-family housing areas than in areas with blocks of flats.

Children´s way of life in these two types of areas differ quite considerably. In areas with blocks of flats, children are to a greater extent involved in the housing area, the home and their own families whereas children in single-family housing areas have more contact with friends and with adult neighbours, and are more frequently involved in activities outside of the housing area. However, small children have less time together with their parents since the leisure time of both children and parents is taken up with "external" activities to a greater extent than in the case of areas with blocks of flats. Even though the way of life of children in single-family housing areas differs from that in areas of blocks of flats, it should be remembered that, as mentioned before, this is only in part and also to a very limited extent dependent on the type of home (house or flat) in which people live.

Living in single-family homes

Life in single-family homes differs quite considerably in a number of respects from that in areas with blocks of flats, particularly in terms of "communites", work, leisure, and as regards children, but this can only in part be attributed to differences in the type of residential development.

People seem to feel equally "at home" in all types of areas. More than half are content with living in their area but considerable differences of opinion exist between men and women with regard to the fact that women in all types of areas are more frequently - sometimes twice as much - satisfied with where they live than are the men. In blocks of flats many are anticipating moving within the immediate five-year period (41 %) but this also applies to many living in detached houses (27 %). In terrace houses the desire to move is less (19 %). The most common desire among all those who want to move, and especially among those who live in group developments of single-family homes, is to move to a detached home in a non-group development area. Perhaps the dream of a single-family home presented in a large number of studies, is not really fulfilled in these group developments and uniform areas of detached and terrace houses.

Some of the greatest differences that have been found in this study concern such trivialities as material resources i.e. the unbalance distribution between houses and flats in terms of habitable space and housing costs (particularly if the work spent on property maintenance by owner-occupiers, and converted into cash terms, is not included).

Owner-occupied detached or terrace houses create constraints on e.g. the gainful employment of women, the leisure time activities of men otuside of the home, women´s leisure in the home, etc. But to a certain extent living in single-family homes does have a positive effect on friendship relations within the housing area, on daily inter-action between neighbours, on children´s indoor play and contacts with adults, on men´s hobbies, etc. However, these effects are generally quite slight, and with regard to constraints those living in single-family housing areas usually have resources to overcome them.

But if a greater proportion of the population is to be provided with homes in single-family housing areas, consideration should be given to the fact that probably completely different demands must be placed on the planning of single-family housing areas, than is the case at present, in order to

avoid the risk of the constraints on welfare inherent in living in these areas, some of which have been mentioned above, becoming increasingly stronger. Population groups with limited resources (low incomes, no car, a low level of professional training and job motivation, few relationships with the community, etc) may be more seriously affected by the constraints inherent in living in single-family housing areas than those groups covered by this study. If living in single-family housing areas is to accord to the life patterns of households with limited resources, probably greater demands than at present will be placed in particular on the local provision of places of work, on service facilities, on public transport services - primarily local ones - and last, but not least, on child care facilities.

On the other hand, a peripheral location of these areas in the region should not, for example, necessarily be regarded as a disadvantage for this type of household any more than it is for those groups living in the single-family housing areas covered by this study.

A Swedish Suburbanism

The life in suburbs of single family houses seems clearly to differ from the life in other kinds of neighborhoods and this could give some reason for speaking of a suburbanism. However, this suburbanism is not similar to the cultural phenomenon, which has earlier been observed in e.g. American suburbs.

This Swedish kind of a new suburbanism - perhaps existing in new suburbs of single family houses and partly in other neighborhoods at a long distance from the City - then could be described e.g. by a strong wish among the residents to take care themselves of their houses, small gardens and immediate neighborhood and a rather strong wish to participate in the society life outside the neighborhood. If this suburbanism mainly should be called a Way of Life, a middle class culture or an effect of this physical environment, is a yet unanswered question. This investigation supports the idea, that the physical environment actually has an effect upon the suburban life, but a very little one. This suburbanism probably is an effect of several factors.

This investigation gives me reason for forming the hypothesis, that we now have a new, growing suburbanism in Sweden. Further attempts to find out about the place of housing and of the neighborhood in this new way of life must in my opinion be important for a successful planning in the future.

1. INLEDNING

1.1 Debatt och forskning

Småhusdebatten idag

"På något sätt symboliserar det egna huset den dröm vi alla när om att "rå sig själv", "ha sitt eget" (se Postbankens annonsspråk och den lille mannen som stolt hissar flaggan utanför sitt ägandes hus på sin prydligt inhägnade tomt!). Mitt hus är min borg där jag kan förskansa mig mot en allt mer hotande omvärld.

Men samtidigt är småhusägaren den idealiska medborgaren i ett kapitalistiskt samhälle och det är naturligtvis därför han gynnas på alla möjliga sätt. (Även om jag inte tror att detta sker på ett fullt medvetet plan.) Han är skuldsatt och bunden av räntor och amorteringar (strejkar alltså ogärna, säger inte upp sig i hastigt mod) han är fullt upptagen på fritiden med att klippa gräsmattan och laga staketet (ofarliga sysselsättningar), han har gott om utrymme och stora "behov" och är alltså, i motsats till den som bor kollektivt, en idealisk konsument. Han äger och är följaktligen samhällsbevarande: ett folk av villaägare gör förvisso inte revolution!"

Detta är ett citat ur en artikel av Inga-Lisa Sangregorio i Att bo nr 1:1974, HSB:s tidskrift för bostadspolitik och samhällsdebatt [1]. Citatet är intressant dels därför att det speglar uppfattningen, att bostadsbyggandet skulle kunna användas som politiskt styrmedel för massorna, dels därför att det ger en schablonbild av småhusinvånaren som ekonomiskt bunden, låst vid den privata täppan på fritiden, en idealisk konsument, en samhällsbevarande faktor.

En annan fråga som också varit på tapeten i den debatt, som följt på det senaste decenniets omsvängning i bostadsproduktionens inriktning mot kraftigt ökad småhusandel, är småhusboendet i relation till det pågående arbetet för jämställdhet mellan män och kvinnor. Så skriver t ex Sangregorio i den nyssnämnda artikeln:

"Kanske är vi nu på väg att luras in i en ny fälla. Många av oss är missnöjda med hur vi bor, men innan vi kastar oss i famnen på småhusfabrikanterna borde vi fråga oss om detta verkligen är en boendeform som passar oss. Vi borde fråga oss varför just den boendeformen subventioneras så oerhört medan kollektiva modeller inte får ett öre i stöd och över huvud taget knappast diskuteras längre.

Bostadsområden står kvar i kanske hundra år. De avgör i mycket hög grad de boendes valmöjligheter. Kanske är småhusbyggandet ett bekvämt sätt att oskadliggöra den icke längre önskvärda

---

1. Sangregorio, I.-L. "Lyckan - är det att ha eget hus?" Att bo nr 1:1974 sid. 8-12.

kvinnoarbetskraften? Hon får naturligtvis gärna arbeta, men om det tar två timmar med bussen och Rune har bilen så avstår hon kanske självmant? Och det är ju så skönt på gräsmattan och det tar ju så lång tid att handla och så måste ju någon vårda alla prylarna som man kunnat skaffa sig nu när man har så gott om plats..."

Också i detta citat understryks bostadsbyggandets funktion som styrmedel: kvinnan som "går på" småhusproducenternas lockrop förvandlas till en passiv, konsumerande, privatcentrerad individ, inte bara lika politiskt fastlåst som mannen i det första citatet utan också effektivt låst i en konventionell kvinnoroll.

En kvinna, signaturen "Lisa", boende i småhus skrev den 14 augusti 1975 följande insändare i Dagens Nyheter:

En annan typ av kritik som figurerat i debatten kring det ökade småhusbyggandet berör riskerna för ökad segregation, rumslig åtskillnad mellan skilda boendegrupper: mellan rika och fattiga,

gamla och unga, barnfamiljer och enpersonhushåll m fl grupper. Åke Daun skriver i en artikel i PLAN nr 4, 1977 [1] följande:

"En negativ konsekvens av fortsatt dominans för småhusbyggandet, som allt oftare påpekas är avtappningen i flerbostadsförorter av fullständiga familjer med god ekonomi. I deras ställe kommer en större andel av enföräldershushåll, vissa invandrargrupper, ekonomiskt svaga hushåll samt individer med sociala handikapp av olika slag. I de bostadsområden där dessa tendenser växer sig starka blir det knappast möjligt att någonsin åstadkomma gemenskap och samhörighet mellan de boende. Tvärtom kommer den sociala förslumningen att tillta, vilket beror på att dylika förlopp förstärker sig själva."

Förespråkare för ökat småhusbyggande brukar hänvisa till att en rad undersökningar visat på en enorm småhusefterfrågan hos den svenska allmänheten. En av de mera kända undersökningarna inom denna genre är Boendepreferenser i Stor-Stockholm utförd av Birgit Krantz och Per Frösslund [2]. En mängd liknande undersökningar har utförts både förr och senare under årens lopp och några av dessa redovisas senare i detta kapitel, sid. 46.

Det finns också föreställningar om att boendetrivsel och gemenskap grannar emellan lättare skulle uppstå i småhusområden än i andra typer av bebyggelse. Med det ovan anförda citatet i minnet kan man begrunda följande utdrag ur Dauns [3] nyssnämnda artikel:

"I den mån gemenskap mellan människor är ett eftersträvansvärt mål utgör gruppbyggda småhusområden - och bostadsrättsföreningar - goda politiska instrument. Men dessa boendeformer leder till ökad rumslig åtskillnad mellan olika befolkningsgrupper och är ett pris man då måste vara beredd att betala. Småhusbyggandet kan även kritiseras från andra utgångspunkter, t ex energipolitiska, kanske även kvinnopolitiska och utifrån rättvisekrav vad gäller bostadskostnaderna. Men för målsättningen att skapa större gemenskap i bostadsområden är de gruppbyggda småhusområdena ändamålsenliga.

Förortslivet och debatten

Nu kan det naturligtvis tänkas, att människors starka preferenser för småhuset eller hela debatten kring bebyggelsetyperna i själva verket speglar djupa känslor, t ex av vanmakt eller otill-

1. Daun, Å. "Grannskapsidén och småhusbebyggelsen". PLAN nr 4, 1977, sid. 277-284.
2. Krantz, B. & Frösslund, P. Boendepreferenser i Stor-Stockholm. Statens råd för byggnadsforskning R 48:1972.
3. Daun, Å. a.a. 1977 sid. 283.

fredsställelse, inför den utveckling som den svenska storstadsbygden genomgått under gångna decennier, kanske särskilt under 1960-talet och början av 1970-talet, storutbyggnadernas tid. Näringslivets strukturomvandling, storstädernas tillväxt, befolkningsomflyttningar och befolkningskoncentrationer, uppbrytandet av forna lokalsamhällen har lett till att de enskilda bostadsområdena i storstadsbygden - och då särskilt i förortsområdena - fått en speciell karaktär. Rita Liljeström skriver i Uppväxtvillkor [1] följande:

"Orternas storlek har konsekvenser också för bostadsområdenas karaktär - med stigande stadsstorlek följer en skalförskjutning och den rumsliga differentieringen ökar. De större städerna erbjuder en mångfald av olika miljöer, men paradoxalt nog blir miljöerna allt ensidigare i sin utformning, dvs de blir allt mer specialiserade på en enda aktivitet - till att enbart vara bostadsområden, industriområden, skolområden, sjukhusområden, radhusområden, kontorsområden eller rekreationsområden. Det som i det urbana fågelperspektivet ter sig som en stimulerande mångfald och rika möjligheter blir i stadsdelsfamiljens grodperspektiv tämligen enartade omgivningar. I all synnerhet som den enskilda stadsbon under ett normalt dygn endast kommer i kontakt med två eller tre av dessa områden. När det gäller barn vistas de till vardags huvudsakligen inom bostadsområdet.

Stordriftslösningar med produktion av långa husserier förbilligar visserligen byggandet och kan sålunda höja familjernas boendestandard, men de bidrar samtidigt till att ge vidsträckta områden en homogen yttre prägel. Denna prägel blir ytterligare förstärkt vid de tillfällen då man rekryterar socioekonomiskt homogena invånare.

Eftersom bostadsområden är avsedda för boende blir de lätt händelsefattiga miljöer och frammanar upplevelser av påtvungen isolering och en hög standard av tristess. Geografiskt angränsande bostadsområden är i allmänhet lika utarmade på händelser. Och mer än så: urvalet av händelser är praktiskt taget identiskt. Det är därför sällan mödan värt att söka sig till andra bostadsomgivningar."

Livet i denna nya typ av förortsbebyggelse skiljer sig också väsentligt från det i gångna tiders bostadsområden. Åke Daun [2] som jämfört livet i den moderna Stockholms-förorten Vårberg med livet på Reimersholme i Stockholm under en tidigare period, finner t ex att vårbergsbornas sociala liv hade formen av ett utspritt nätverk, där bostaden endast representerade en av flera knutpunkter medan det kännetecknande för de tidigare

---

1. Liljeström, R. Uppväxtvillkor. Stockholm 1975 sid. 44-45.
2. Daun, Å. Förortsliv. Stockholm 1974.

Reimersholmsbornas sociala liv var den geografiska koncentrationen: det var i bostadsområdet man hade sitt sociala liv förankrat.

Liknande drag i utvecklingen har redan tidigare konstaterats i andra industriländer, såsom då storstadstillväxten och förortsbyggandet tog fart i USA. John Keats [1] skriver t ex i The Crack in the Picture Window:

"...a housing development cannot be called a community, for that word implies a balanced society of men, women and children wherein work and pleasure are found and the needs of all the society's member are several. Housing developments offer no employment and as a general rule lack recreational areas, churches, schools or other cohesive influences."

E.A. Gutkind summerar [2] i The Expanding Environment kritiken mot urbaniseringen, storstadsförorternas, utveckling i följande salva:

"The last vestiges of a community have disappeared. They are hardly anything else than an agglomeration of innumerable and isolated details, of human atoms, and rows of boxes, called houses, interspersed between the industries. It is a total victory of a laissez faire insensibility and recklessness over organic growth and even over organized development."

Utan att gå in på jämförelser mellan stadsplaneringen i vårt land och övriga industriländer kan man ändå en stund begrunda, om inte något av de citerade omdömena kan anses gälla också för den - många gånger delvis ganska väl serviceförsörjda - svenska förortsbebyggelsen: frånvaron av social förankring i funktionsutarmade bostadsområden, de mänskliga "atomerna", rader av lådor kallade hus, den icke-organiska framväxten.

Om den här skisserade karaktären av dagens storstadsbygd och förortsliv i någon mån stämmer, är det knappast märkligt om den fysiska bebyggelseutformningen får klä skott för otillfredsställelse kommen ur en från den enskilde individens perspektiv ogripbar eller till synes opåverkbar utveckling. Kanske utgör t ex de ofta utskällda "betongförorterna" något av manifest över en atomiserad Aniara-tillvaro medan det egna huset, den egna täppan, framstår

1. Keats, J. The Crack in the Picture Window. Boston 1957. Introduction sid. XVI.
2. Citerat av Keats, J. a.a. 1957 sid. 176.

som kontrast eller utgör något av en möjlig tillflykt in i den privata identiteten.

Småhusdebatten igår

Men diskussionen för och emot ökat småhusbyggande har ingalunda fötts först under 1970-talet. Redan före storutbyggnadernas tid, före det s k miljonprogrammets påbörjande under 1960-talet, debatterades frågan om bostadsproduktionens fördelning på hustyper och även då fanns, vid sidan av tekniska och ekonomiska bedömningar, också åsikter om bostadsformens betydelse för människors dagliga liv.

Ur den tidens debatt kan som exempel följande saxas ur Teknisk Tidskrifts specialnummer om småhus, nr 17, 1958. Gregory Ljungberg [1] skriver t ex här följande:

"Icke-fackmannen kan icke undgå att bli förbryllad när han läser statistiken över fördelningen mellan enfamiljs- och flerfamiljshus i Sverige och andra länder. Särskilt på anglosaxiskt håll visas stor förkärlek för enfamiljshuset inberäknat radhuset. Medan dessa länders tätorter växer huvudsakligen genom småhus har våra samhällen omgivits med stereotypa trevånings smalhus eller på senare tid höghus, ofta förlagda långt från samhällets centrum."

Per Holm [2] skriver i samma nummer av tidskriften:

"Det är inte så helt lätt att tillfredsställande förklara varför vi tidigare har byggt så små lägenheter och så få egnahem. Men med risk att förenkla vågar man nog påstå, att ekonomiska faktorer varit avgörande för produktionsinriktningen under tidigare år. Bostadskostnader i städer och industriorter var så höga, att majoriteten av familjerna inte hade råd att skaffa sig en större lägenhet än ett rum och kök; en trerumslägenhet eller ett eget hem låg utom ekonomiskt räckhåll för de flesta familjer."

Senare i samma artikel skriver Per Holm:

"Av allt att döma står vi inför ett nytt skede i utvecklingen på bostadsmarknaden. Stora folkgrupper har fått råd att hyra en större lägenhet. Härigenom uppstår möjligheter att flytta över huvuddelen av produktionen av de större lägenheterna från flerfamiljshus till småhus."

---

1. Ljungberg, G. "Enfamiljshuset i underläge". Teknisk Tidskrift nr 17, 1958, sid. 474-476.
2. Holm, P. "Bostäder och samhällsekonomi". Teknisk Tidskrift nr 17, 1958, sid. 437-445.

I sin artikel i detta tidsskriftsnummer för Ljungberg fram tankar på bostadsformens betydelse för de boendes dagliga liv. Med tanke på barnen skriver Ljungberg t ex följande:

"Hans barn (småhusägarens) håller sig visserligen rätt litet på tomten när de nått skolåldern men de har betydligt större möjlighet att utveckla sin verksamhetslust hemma, antingen det gäller att spela grammofon eller plocka sönder mopeder, än vad hyreshusets barn har. Det är rent av möjligt, att de rackartyg, som barn nu en gång icke kan leva utan håller sig på en mindre kvalificerad nivå i en egnahemsmiljö. Men detta är endast gissningar. Det skulle vara intressant med en jämförelse mellan människor med samma inkomster och familjeförhållanden boende i småhus och i hyreshus."

Men det skulle dröja länge än innan omsvängningen i produktionsinriktningen kom och innan sådana jämförande studier som Ljungberg efterlyste blev påtänkta. En förändring förestod, som Per Holm förutsagt, men den dröjde till in på 1970-talet. 1960-talet blev de storskaliga utbyggnadernas tid, den serietillverkade flerfamiljshusproduktionens blomstringstid.

Bebyggelsetyp och "storstadskultur"

I det perspektiv som utvecklingen av stadsbyggandet i stort utgör, kan man kanske, om man vill, se den fysiska utformningen av själva bostadsmiljön som jämförelsevis betydelselös. I denna stora strukturomvandling, spelar det då alls någon större roll om "lådorna" i de funktionsutarmade förortsområdena placeras på höjden eller längden, om bostäderna har vad man kallar "markkontakt" eller ej, om husen står tätt eller glest osv? Mot detta kan man t ex ställa åsikten, att det just i detta perspektiv är mer väsentligt än någonsin att tillvarata de möjligheter som själva bebyggelseutformningen kanske erbjuder. Edward P. Eichler och Marshall Kaplan samlar i The Community Builders [1] exempel på föreslagna botemedel mot de missförhållanden som många kritiker funnit i den snabbt framväxande amerikanska förortsbebyggelsen. Det gemensamma i dessa föreslagna botemedel är föreställningen, att bebyggelsen måste planeras som helheter. Eichler och Kaplan skriver (a.a. sid. 8-10):

"Common to all these proposals is one central idea: that future developments should be conceived in terms of wholes - that they be determined on the basis of essential physical, social, economic, and human needs. Future development, in other words, must be thoroughly planned.

1. Eichler, E.P. & Kaplan, M. The Community Builders. Berkeley 1967.

To the urban-development critique the past twenty years has been a period of pernicious individualism and destructive chaos. Against these forces, the critique opposes the rational mind and its ability to plan. To the critique, it is planning - executed from a sufficiently high level of comprehensiveness - that will build Utopia."

Vidare skriver de:

"Proponents of planning have come more and more to see planning as a dynamic process, which enables decision-makers to be better prepared to cope with exigencies as they arise. Too often the planning process for new communities has been the opposite. It has been an attempt to bind the community builder and the occupants of new communities to a preconceived set of notions about what suburban life ought to be." (Min understr.)

Det finns antagligen också i vårt land fortfarande på många håll något av en på förhand uppgjord föreställning om, att den moderna förortsbebyggelsen i storstadsområdena gärna bör fungera som sociala enheter, som något av forna tiders lokalsamhällen eller som mindre samhällsbildningar, fylla den sociala funktionen i ett underförstått "idealt" kulturmönster, i vilket bostadsgrannar känner varandra, bryr sig om varandra, delar vardagslivets verklighet osv. Möjligen finns också den motsatta föreställningen, främst från 1960-talet, att förortsområden skall fungera enligt "offentlighetsprincipen", dvs präglas av "stadsmässighet" och innehålla något av det pulserande offentliga liv, som kan kännetecknа storstädernas innerstadsdelar. Åke Daun [1] menar, att föreställningen om det lilla samhället som enhetligt och välintegrerat är en stereotyp och därför inte osann men onyanserad. Också föreställningen om storstadens kultur ser Daun som en stereotyp: storstaden präglas av mångfald, desintegration och anonymitet. Daun menar dock att man verkligen i viss mening kan tala om en storstadskultur, som skiljer sig från lokalsamhällets kultur. Daun skriver:

"Antingen man med kultur avser människors gemensamma erfarenheter och värderingar eller människors livsmönster, är det de yttre levnadsvillkoren som utgör upphovet till kulturen. Till levnadsvillkoren hör både personliga tillgångar och den omgivande verkligheten i hela dess bredd. Det är dessa omständigheter som kanaliserar människors strävan att förverkliga sina intressen. Dessa är i sin tur en återspegling av den verklighet som människorna konfronteras med och den livsform som de tilldelats."

Storstadskulturen är således knappast att se enbart som ett resultat av stadsbyggandets utveckling, t ex funktionsuppdelningen av

1. Daun, Å. a.a. 1974 sid. 236-237.

staden, och sättet att planera och bygga bostadsområden kan säkerligen aldrig bli mer än en del av den verklighet som styr - och styrs av - kulturmönstrets utveckling. Jag menar därför, att det som utgångspunkt för denna undersökning inte är särskilt fruktbart att ställa något "idealt" kulturmönster som modell för bostadsområdens funktion, t ex att pröva huruvida en viss bebyggelsetyp mer än en annan ger ett bostadsområde funktionen av lokalsamhälle, dvs motsvarar en kultur som antagligen i stort sett inte existerar i den moderna stadsbygden och som med största sannolikhet kommer att fortgående förändras, eller huruvida t ex "stadsmässighet" kan byggas in i förortsområden. Vad jag däremot finner meningsfullt och därför har sökt genomföra är, att på empirisk grund försöka diskutera hur skilda sätt att bo fungerar i relation till det existerande livsmönstret eller det livsmönster som de boende strävar efter att förverkliga, oavsett hurdant detta är och vilka orsakerna härtill månde vara.

Några empiriska svenska studier

Den debatt rörande småhusboendet som ägt rum i vårt land under senare år skulle i något tillspetsad form, enligt de tidigare anförda exemplen, kunna sammanfattas så här:

"Småhusbyggandet tjänar de samhällsbevarande krafterna, låser människorna inne i en privat sfär, hindrar utvecklingen mot jämställdhet mellan könen, ökar den rumsliga åtskillnaden mellan skilda befolkningsgrupper, ökar de ekonomiska orättvisorna mellan skilda boendeformer, kräver stora samhällsinvesteringar, är energipolitiskt oförsvarbart men tillgodoser en sedan länge uppdämd efterfrågan, skänker småhuskonsumenterna boendetrivsel och granngemenskap och en god uppväxtmiljö för barnen."

Är det på detta vis? Om man försöker jämföra utsagorna i debatten med befintliga forskningsresultat finner man snart, att de åsikter som förts fram ofta står på bräcklig eller obefintlig grund. Jag har sammanställt litteratur rörande småhusbyggande och -boende från år 1963 och framåt i tiden [1)]. Sammanställningen omfattar ca 150 titlar. Till allra största delen handlar dennna litteratur om tekniska och ekonomiska aspekter. Endast ett drygt trettiotal titlar har en beteendevetenskaplig anknytning. De flesta av dessa utgör undersökningar av konsumenternas preferenser ifråga om hustyper. En

1. Sammanställningen redovisas i "Forskning och debatt om småhus", bil. 1 till den första delrapporten från detta projekt. Gillwik, L. Att bo i småhus. Del 1. Statens råd för byggnadsforskning 1976.

av de mest kända preferensundersökningarna av konventionell typ är den tidigare nämnda Boendepreferenser i Stor-Stockholm av Birgit Krantz och Per Frösslund [1]. I massmedia har tämligen stor spridning getts åt de opinionsundersökningar, rörande bostadspreferenser, som vid återkommande tillfällen utförts av SIFO-institutet [2]. En något annorlunda preferensundersökning är Bostadspreferenser och bostadsefterfrågan av Björn Hårsman [3], i vilken författaren presenterar en ny metod för kommunala bostadsmarknadsanalyser, som skiljer sig från traditionella förenklade efterfråge-utbudsanalyser bl a genom en strävan att ta hänsyn till speciella förhållanden på en bostadsmarknad med t ex visst utbudsöverskott, hyressplittring och subventioner.

Preferensundersökningarna ger var och en och alla tillsammans en god grund för påståendet, att svenska folket i sitt hjärta när en dröm om det egna huset och att denna dröm har rötter långt tillbaka i tiden.

En av de få undersökningar, som behandlar en del av livet i moderna småhusområden är Småhusbarnen av Uno Dahlén [4]. Undersökningen ger föga stöd åt uppfattningen om småhusområden som idealiska uppväxtmiljöer. I min undersökning "Bostadsområdets utformning och de boende" [5] har jag i någon mån berört barnens utemiljö i småhusområden samt interaktionen de boende emellan. Inte heller i den undersökningen ter sig småhusområden mer "barnvänliga" i någon mening än andra områden generellt sett. Undersökningen stöder däremot Dauns ovan

1. Krantz, B. & Frösslund, P. a.a. 1972.
2. Sådana undersökningar har utförts av SIFO-institutet åren 1971-1972 och 1974 på uppdrag av Skånska Cementgjuteriet AB samt år 1978 på uppdrag av Byggnadsindustrin. Resultat från dessa SIFO-undersökningar har presenterats i Industria nr 67, häfte 6, 1971, Lonaeus G. & Nilsson B. "83 % av dom som ska ta över säger nej till storstan" sid. 38-43. Resultat från dessa SIFO-undersökningar har också presenterats i bl a Vi Cementgjutare nr 1, 1973, "Hur vill vi bo - vad får det kosta" samt i Vi Cementgjutare nr 4, 1974, "93 % av småhusägarna vill också äga marken".
3. Hårsman, B. Bostadspreferenser och bostadsefterfrågan.
4. Dahlén, U. Småhusbarnen. En studie av barns uppväxtvillkor i en modern småhusstadsdel. Stockholm 1977.
5. Gillwik, L. "Bostadsområdets utformning och de boende. En undersökning i Göteborg." Solidarisk bostadspolitik. SOU 1974:18 bil. 12.

citerade uttalande [1] om småhusområden som ändamålsenliga när det gäller att skapa gemenskap mellan bostadsgrannar, även om analysen i den undersökningen aldrig fördes så långt, att man kan urskilja själva bebyggelsetypens roll i detta sammanhang.

Studier med avseende på grannkontakter i skilda bostadsformer, kollektivhus, småhus och flerfamiljshus, har skett vid KTH, Stockholm. Ekblad & Isaksson [2] har gjort en jämförelse av dessa undersökningars resultat och fann då bl a, att informella kontakter, såsom granntjänster och kvällsumgänge, var vanligare i radhus- än i punkthusområden.

En omdiskuterad undersökning, En studie av barn från låghus- och höghusområden av Monica Höweler [3] behandlar den fysiska miljöns inverkan på barns kognitiva, sociala och emotionella beteenden. Författaren menar sig ha påvisat vissa beteendeskillnader mellan barn från småhusområden och från höghusområden.

Det finns naturligtvis i vårt land en fond av tidigare boendeforskning vilken dock, naturligt nog, knappast ger så mycket av svar på de frågor som tagits upp i den tidigare relaterade dagsdebatten rörande småhusboendet. Ändå finns vissa drag i denna tidigare forskning, som åtminstone kan tjäna som underlag för hypoteser, när man vill studera livet i de nya småhusområdena.

En typ av forskning, ofta ganska tekniskt inriktad, rör barnens situation i den fysiska bebyggelsen och sådana undersökningar har vanligen skett i förortsområden med flerfamiljshus [4]. Gemensamt för flera av dessa undersökningar är, att de påvisar tekniska hinder för uteleken för barn bosatta i höga hus medan sådana hinder tycks vara mindre i lägre hus.

Det sociala livet i bostadsområden har sedan många decennier tillbaka behandlats i svensk bostadsforskning - även om forskningsprojek-

---

1. Daun, Å. a.a. 1977 sid. 283.
2. Ekblad & Isaksson. Grannkontakter i Svartedalen, Fyrklövern och Nickelgränd. En jämförelse. KTH, Stockholm 1970.
3. Höweler, M. En studie av barn från låghus- och höghusområden. Lund 1973.
4. Se redovisning och diskussion av sådana undersökningar i avsnitt 5.1., där vissa hypoteser framställs rörande barnens tillvaro i småhusområden.

ten är jämförelsevis få - och också här är det förortsbebyggelse med flerfamiljshus som naturligt nog stått i centrum för intresset. Den första svenska stora undersökningen av detta slag är Edmund Dahlströms Trivsel i Söderort [1] och det kan anmärkas, att i denna undersökning ingick även ett antal s k småstugor. Dahlström fann ifråga om intima grannkontakter föga skillnad mellan olika typer av hyreshus (smalhus-höghus) men däremot mellan hyreshus och småstugor.

Dahlström genomförde också senare en undersökning i Vällingby, Barnfamiljer i höghus och trevånings låghus i Vällingby [2]. Här gjordes antagandet, att höghusens högre befolkningstäthet skulle medföra mer av grannkontakter för de boende men hypotesen kunde inte bekräftas. Lillemor Landström fann i sin undersökning Höghus och låghus i småstadsmiljö [3] att boende i höghus hade fler grannkontakter än boende i låghus, men i låghusen var kontakterna av mer intim natur.

En av de senare undersökningar, där grannkontakter behandlats är min egen studie av 1970-talets liv i Stockholms-förorter från 1930- och 1940-talen, Att bo i äldre förortsmiljö [4] och i den undersökningen jämförs bebyggelsetypen punkthus med s k smalhus från 1930-talen. Några påvisbara effekter på det sociala livet av skillnader ifråga om bebyggelsestruktur framkom inte i undersökningen medan - som tidigare sagts - mer av grannkontakter kunde påvisas i låga än i höga hus i min Göteborgs-undersökning [5]. (Därmed är givetvis inte sagt att Göteborgs-undersökningen visar effekter av själva bebyggestrukturen.)

Dessa exempel ur tidigare forskning antyder, att forskningsresultat om den fysiska bebyggelsens betydelse för det sociala livet kan vara svårtolkade eller motsägelsefulla. En genomgång av teoribildning och forskning på detta område - såväl svensk som utländsk - har gjorts av Robert Bell och Stefan Westius, Några teorier om grannskap och grannrelationer [6]. Författarna analyserar

1. Dahlström, E. Trivsel i Söderort. Esselte, Stockholm 1951.
2. Dahlström, E. Barnfamiljer i höghus och trevånings låghus i Vällingby. Statens nämnd för byggnadsforskning. Rapport 38, Stockholm 1957.
3. Landström, L. Höghus och låghus i småstadsmiljö. Statens nämnd för byggnadsforskning. Rapport 48, Stockholm 1958.
4. Gillwik, L. Att bo i äldre förortsmiljö. Statens råd för byggnadsforskning R 54:1975.
5. Gillwik, L. a.a. 1974.
6. Bell, R. & Westius, S. Några teorier om grannskap och grannrelationer. Statens råd för byggnadsforskning R 29:1972.

här skilda teorier om det sociala livet i bostadsområden och för dem fram till en möjlig syntes, som kan sägas vara ett dynamiskt betraktelsesätt, vari interaktionen på en given plats och tid ses som betingad av egenskaper hos individer, karaktären av en uppsättning individer och processkaraktären i deras interaktion i växelverkan med fysiska och samhälleliga faktorer.

En internationell utblick

Den svenska debatt - och även forskning - som relaterats i det föregående rörande småhuset som boendeform, har säkerligen getts sin karaktär av impulser från den speciella utveckling som präglat svenskt förortsbyggande under de senaste decennierna. Denna utveckling kan i ett internationellt perspektiv nog betraktas som anmärkningsvärd och därav följer kanske, att debatten i vårt land fått en något speciell, svensk profil.

Det i internationellt perspektiv anmärkningsvärda i svenskt bostadsbyggande under de gångna decennierna ligger kanske främst i två fenomen. Det första fenomenet kan vara den exempellöst snabba tillväxten i bostadsbeståndet under den tid, då det s k miljonprogrammet förverkligades. Enligt statsmakternas beslutade målsättning år 1965 producerades under en 10-årsperiod (1965-1974) en miljon nya bostäder i landet och detta är ett förhållande som proportionellt sett torde sakna känt motstycke i något annat land i världen [1].

Under denna tid växte stora förortsområden upp i våra storstadsregioner, t ex Angereds-området i Göteborgs-regionen, Rosengård i Malmö och Skärholmen och Tensta i Stockholm. Under 1960-talet bestod produktionen till alldeles övervägande delen av lägenheter i flerfamiljshus och det kvantitativa målet kan kanske sägas ha överskuggat andra mål. Bostadsbyggnadsutredningen, som under denna tid avgav sitt betänkande Höga eller låga hus [2], fann sålunda inte, att den dittillsvarande sociologiska bostadsforskningen kunde föranleda större invändningar mot ett så rationellt byggande som möjligt, t ex genom hög exploateringsgrad och långt driven serieproduktion.

---

1. Se t ex Boendeutredningens redovisning "Bostadspolitiken sedan 1940-talet" i Solidarisk bostadspolitik SOU 1974:17 kap. 2, sid. 29-43.
2. Bostadsbyggnadsutredningen. Höga eller låga hus? SOU 1967:30 sid. 115.

Kritiken mot detta byggande blev som alla vet ofta högljudd och många bostadsområden utpekades som speciella skamfläckar [1].

Under 1970-talets början inträffade vad jag vill kalla det andra fenomenet i svenskt bostadsbyggande under efterkrigstiden, nämligen helomvändningen ifråga om produktionens fördelning mellan småhus och flerfamiljshus. Medan småhusbostäderna under 1960-talet utgjorde en minoritet i produktionen så var under år 1974 och de därpå följande åren de flesta bostäder som byggdes i Sverige småhusbostäder (se vidare statistiken i avsnitt 1.2 i det följande). Storstadstillväxt genom serieproduktion av enfamiljshus, vilken i t ex USA skedde redan under 1940-talet, tog fart i Sverige först under 1970-talet.

Dessa två fenomen kan ha gett speciell näring åt den svenska dagsdebatten för och emot ett ökat småhusbyggande, för och emot höghus eller låghus. Denna svenska debatt kan naturligtvis också, som jag inledningsvis nämnt, ha sina rötter i djupare känslor inför utvecklingen i stort av förortsbyggandet och förortsboendet och detta är givetvis inte något som enbart karaktäriserar vårt land. Också utomlands har svidande kritik riktats mot förortsbyggande i form av rationell serieproduktion, så som framgått av de citat jag inledningsvis anfört, bl a från John Keats [2].

Vill man göra en internationell utblick över forskning rörande förortsbyggande och förortsboende - eller boendet över huvud taget - möter ett stort fält, som knappast kan genomlysas här. Ändå vill jag visa på några av grunddragen och utvecklingen i denna forskning och med speciellt intresse vill jag peka på hur just den fysiska bebyggelsens struktur uppmärksammats i forskning och teoribildning.

I det föregående har relaterats några svenska undersökningar rörande de boendes preferenser när det gäller bostad i småhus eller i flerfamiljshus och dessa undersökningar visar tillsammantagna, att en stor del av de svenska bostadskonsumenterna har en förkärlek för enfamiljshuset. Också i andra länder har

1. Så kan sägas ha skett i t ex Flemström, C. & Ronnby, A. Fallet Rosengård, Stockholm 1972 och Gordon, H. (red.) Man bara anpassar sig helt enkelt, PAN Stockholm 1972.
2. Keats, J. a.a. 1957. Introduction sid. XVI.

naturligtvis mängder av undersökningar av denna typ utförts. Redan under 1950-talet utfördes t ex i Västtyskland några sådana studier, av vilka kan nämnas Gerhard Trebuths undersökning i 11 tyska städer[1] och de tidigare, vid återkommande tillfällen genomförda undersökningarna i Berlin som gjorts av Landesverband Berlin der Deutschen Angestelltengewerkschaft[2].

Dessa undersökningars resultat har diskuterats i Daseinsformen der Grosstadt[3]. Det konstateras där, att sådana undersökningars resultat ofta är motsägelsefulla. Författarna säger:

"Die Resultate dieser Untersuchungen widersprechen einander scheinbar diametral. Näheres Zusehen zeigt, dass sie gar nicht vergleichbar sind, weil die untersuchenden Institute unvergleichbare Bevölkeringsgruppen auswählten - die einen Grossstädter, die anderen Kleinstädter. Dazu kommt die verschiedene Fragweise: mit einer bestimmten Frage stösst man jeweils nur auf eine der beiden Wohnvorstellungskomplexe. Vorhanden sind zunächst objektive Verhältnisse und Verhaltensweisen; ihnen entsprechen - oder entsprechen nicht - subjektive Bedürfnisse und Wüunsche. Darin machen sich Fakten wie Arbeitsweg, Lage, Wirtschaftliches geltend, dazu aber auch Trümmer der Leitbilder von einer 'richtigen' Lebensform. Sie werden als Stücke gänzlich verschiedenen Daseinsformen entnommen: der bäuerlichen, der des Siedlers, der auf Warenhausniveau abgesunkenen bürgerlichen oder auch neuen grosstädtischen Lebensformen, deren typische Anzätze wir vielleicht noch nicht zu erkennen vermögen. Es ist kaum verwunderlich, dass sie nicht zusammenpassen."

Under sådana omständigheter tycks det vara tvivelaktigt, om undersökningar av denna typ över huvud taget kan ge brukbar kunskap om vilka boendeformer som motsvarar bostadskonsumenternas önskemål eller fyller deras behov i någon mening. Det som fattas i denna typ av undersökningar är, enligt författarna av Daseinsformen der Grosstadt, bestämda, realiserbara bilder av boendeutformningen med en tillräcklig variationsbredd. Samtidigt får man förmoda, att det just är för att finna

1. Trebuth, G. So möchte ich wohnen! Ergebnisse einer wohnungswirtschaftlichen Befragung der Bevölkerung in 11 deutschen Städten. Hamburg 1956.
2. Landesverband Berlin der Deutschen Angestelltengewerkschaft. Wie wollen wir wohnen? Die erste Wohnungsumfrage in Berlin, Berlin 1953 samt Wie wollen wir wohnen? Eine zweite Wohnungsumfrage in Berlin, Berlin 1955.
3. Ipsen, G. (red.) Daseinsformen der Grosstadt. Typische Formen sozialer Existenz in Stadtmitte, Vorstadt und Gürtel der industrielle Grosstadt. Sozialforschungsstelle an der Universität Münster, Dortmund. Tübingen 1959, sid. 142.

sådana realiserbara bebyggelsealternativ som planerande myndigheter efterfrågar preferensundersökningar av detta slag.

Ett annat, och enligt min mening mer fruktbart sätt att vinna kunskap om skilda boendeformers ändamålsenlighet för de boende är att studera livet i befintliga bostadsområden av skilda typer. Den forskning av detta slag som skett internationellt representerar en avsevärd kunskapsmängd. Svårigheten är här den, att delarna i denna kunskapsmängd kan ha en mycket begränsad tillämpningssfär i tid och rum. Som vi sett i inledningen till detta kapitel, kan det vara befogat att redan i ett så litet och jämförelsevis homogent land som Sverige tala om flera skilda livsmönster under samma tidrymd och om en föränderlighet över tiden i dessa mönster. När man tolkar den internationella bostadsforskningens resultat, så är det nog högst befogat att tänka på, att det som var högsta sanning i Massachusetts under 1940-talet kan vara ett dåligt skämt i Stockholm under 1970-talet för att inte tala om vad det kan vara i Båtskärsnäs. (Jämför den i föregående avsnitt relaterade syntesen av Bell och Westius rörande skilda forskningsresultat om socialt liv i bostadsområden[1]).

I den internationella sociologiska bostadsforskningen har ganska mycket intresse ägnats den fysiska boendeformens betydelse för människors gemenskap i bostadsområden. Den kanske mest kända och grundläggande studien av detta slag är den s k Westgate-undersökningen i Massachusetts, USA, redovisad i Social Pressures in Informal Groups[2]. I Westgate-undersökningen fann man, att den fysiska bebyggelsens struktur på ett ganska klart och uttalat sätt påverkade bostadsgrannarnas kontaktmönster. Den lärdom man kan dra av denna undersökning är främst, enligt min mening, att det inte behöver sakna betydelse för det sociala livet hur den fysiska detaljutformningen sker i ett bostadsområde men det är vanskligt att generalisera om denna betydelses storlek eller karaktär av orsaker som strax skall nämnas (se också kapitel 5, avsnitt 5.1. Bostadsområdet som "kontaktarena").

1. Bell, R. & Westius, S. a.a. 1972 sid. 99.
2. Festinger, L. & Schachter, S. & Back, K. Social Pressures in Informal Groups. Stanford 1950.

En annan omtalad tidig studie av fysiska faktorers påverkan på det sociala livet är T. Caplows och R. Formans undersökning[1] i ett område likartat det som Festinger, Schachter och Back studerat i den nyssnämnda undersökningen. Caplow och Forman menar, att fysiskt avstånd mellan de enskilda bostäderna styr "tillgänglighet", något som är avgörande för det kontaktmönster som uppstår.

I Daseinsformen der Grosstadt[2] presenteras en undersökning i Dortmunder Nordstadt - utförd av Elisabeth Pfeil[3] - i vilken väsentligt intresse ägnats åt de boendes sociala liv. Denna undersökning kan, liksom också den tidigare omnämnda svenska undersökningen av Åke Daun[4], ställa t ex den ovannämnda Westgate-undersökningen i ett vidare perspektiv. Under de betingelser, som vid undersökningstillfället (senare delen av 1940-talet) rådde för de boende i Westgate-området, var det inte så ovanligt att bostadsområdet utgjorde ett centrum för de boendes hela sociala liv. Åke Daun fann däremot, att i 1970-talets Vårberg, förort till Stockholm, utgjorde bostadsområdet endast en bland många knutpunkter i de boendes sociala nätverk. I 1950-talets Dortmund-förort Nordstadt bestämdes de boendes sociala liv först och främst av relationer till släktingar, i andra hand av grannrelationer och i sista hand av relationer till bekanta på annat håll. Det undersökta området bestod av flerfamiljshus om 4 - 5 våningar. Pfeil fann, att relationerna mellan grannarna var intensivare i de mindre husen, men drar härav inga bestämda slutsatser, eftersom bl a en så väsentlig faktor som boendetiden inte kunde hållas under kontroll. Någon mer omfattande jämförelse med avseende på bebyggelsens struktur görs inte men i Daseinsformen der Grosstadt finner man det befogat att påpeka:

"Die hier vorgelegte Untersuchung an der Dortmunder Nordstadt sollte das erste Gleid einer Kette ähnlicher Erhebungen in anderen Stadtteilen mit anderen Hausformen, anderer Sozialstruktur, anderer Mobilität sein, um so wenigstens in der industriellen Grosstadt den menschlichen Umkreis der Grossstadtfamilie ganz zu durchforschen."

---

1. Caplow, T. & Forman, R. "Neighborhood Interaction in a Homogeneous Community" i American Sociological Review juni, årg. 15, 1950. sid. 357-366.
2. Ipsen, G. (red.) a.a. 1959 sid. 158-225.
3. Undersökningen finns också redovisad i Pfeil, E. "The Pattern of Neighboring Relations in Dortmund-Nordstadt" i Pahl, R.E. Readings in Urban Sociology. Pergamon Press, Oxford 1968.
4. Daun, Å. a.a. 1974.

Det intresse som efterkrigstidens tidiga sociologiska studier ägnade själva den fysiska grannskapsenhetens betydelse för det sociala livet återkommer också i senare undersökningar. Medan Westgate-forskarna fann, att närhet mellan bostadsentréer på ett positivt sätt kunde påverka grannrelationerna, så påvisar t ex L. Kuper i Living in Towns[1] att den fysiska närheten också kan leda till grannkonflikter. Man kan då observera, att den befolkning som ingick i Kupers studie (invånare vid Braydon Road i den engelska förorten Houghton utanför Coventry) inte kan anses så homogent sammansatt ifråga om familjetyper, åldrar och social status som t ex Westgate-befolkningen.

Suzanne Keller har i The Urban Neighborhood[2] sammanställt en översikt av grannskapsstudier och framlägger här den tesen, att fysiska faktorer i bebyggelsen, såsom avstånd eller tillgänglighet, i själva verket inte spelar någon avgörande roll för det sociala livet, eftersom andra faktorer hela tiden kommer emellan och minimerar eller maximerar den fysiska strukturens roll. Sådana faktorer kan vara klasstillhörighet, statusuppfattning eller livsstil.

Suburbanism som livsstil började diskuteras och bli föremål för studier när den amerikanska förortsbebyggelsen efter andra världskriget i allt större utsträckning kom att bestå av vidsträckta, serieproducerade egnahemsområden, i viss mån en parallell till 1970-talets utveckling i Sverige.

Tidigare hade man talat om urbanismen som livsstil och därmed menat en upplösning av grannskapsenheten som primärgrupp och växande betydelse av sekundärgrupper i människors sociala liv.

Den s k grannskapstanken, tidigt framlagd av Clarence Arthur Perry i Housing for the Machine Age[3], innebar först en tänkt positiv kontrast mot den bostadsmisär, som fanns i sekelskiftets industristäder. Perry menade, att städernas tillväxt borde planeras i form av ett ökande antal celler med en egen social funktion och där ljus och luft släpptes in i bebyggelsen.

1. Kuper, L. Living in Towns. The Cresset Press. London 1953.
2. Keller, S. The Urban Neighborhood. Random House. New York 1968.
3. Perry, C.A. Housing for the Machine Age. Russel Sage Foundation. New York 1939.

L. Mumford[1] menade senare i "The Neighborhood and the Neighborhood Unit", att grannskapet i själva verket var ett "socialt faktum", något som existerade i stadsbygden oavsett om det var planerat eller ej. Urbanism som livsstil, något som formulerats av t ex Louis Wirth i "Urbanism as a way of Life"[2] kontrasterar mot grannskapstanken därigenom att familjens och grannskapets primärfunktion för storstadsmänniskan förflyttas till sekundärgrupper såsom organisationer och institutioner av olika slag.

Suburbanismen som livsstil blev formulerad, när man kunde iaktta ett mot urbanismen kontrasterande socialt liv i efterkrigstidens amerikanska villaförorter. Flera förklaringar till denna livsstil har framförts. En av dessa innebär, enligt t ex S.F. Fava i "Suburbanism as a Way of Life"[3], att den intensiva sociala interaktionen i de nya villaförorterna är ett resultat av dessa bostadsområdens homogenitet, uppkommen genom självurval: det är familjer med intresse för just den sortens sociala liv som flyttar till villaförorterna. En annan förklaring ger W. Martin i "The Structuring of Social Relationship Engeneered by Suburban Residence"[4], nämligen den, att själva bebyggelsestrukturen kan ha viss betydelse. Till följd av den glesare villabebyggelsen blir befolkningstätheten här lägre än i städernas inre distrikt, vilket enligt Martin främjar grannkontakter.

Suburbanism är ett begrepp som i sig inte bara rymmer föreställningen om intensiva grannkontakter. Med begreppet har man också velat beteckna förorten som kulturellt fenomen i vidare bemärkelse. Förortsbon ses som centrerad till hem och familj, till grannar och till allt som sker i grannskapet. W.H. Whyte beskriver i The Organization Man[5] livet i ett förortsområde, Park Forest. Här förekom inte bara ett intensivt grannumgänge utan också ett livligt deltagande i en lång rad lokala föreningar: politiska föreningar, diskussionsgrupper, kyrkliga föreningar, klubbar för hemmafruar etc.

---

1. Mumford, L. "The Neighborhood and the Neighborhood Unit" i Town Planning Review, årg. 24, 1954 sid. 256-270.
2. Wirth, L. "Urbanism as a Way of Life" i Hatt, P & Reiss, A. Cities and Society. Free Press. Glencoe, Illinois 1957.
3. Fava, S.F. "Suburbanism as a Way of Life" i American Sociological Review, 1 årg. 21, 1956 sid. 34-37.
4. Martin, W. "The Structuring of Social Relationship Engeneered by Suburban Residence" i American Sociological Review, 4 årg. 21, 1956 sid. 446-453.
5. Whyte, W.H. The Organization Man. Doubleday. Garden City. New Jersey 1956.

H.J. Gans menar i sin artikel "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life"[1] att det sociala livet i de nya förortsområdena i själva verket inte skiljer sig från grannskapslivet i äldre stadsdelar. Urbanism som socialt fenomen skulle, enligt Gans, i första hand enligt den tidigare forskningen kännetecknа instabila stadsdistrikt, "zones of transition", men inte kunna sättas som motsats till suburbanismen. Gans menar således, att begrepp som "city" och "förort" inte kan beteckna skilda sociala fenomen utan olikheter ifråga om livsstil kan analyseras med hjälp av sådana faktorer som social klass och stadier i människors livscykel.

Gans vill vidare karaktärisera det social livet i såväl äldre stadsdistrikt som nya förorter med termen "quasi-primary relationships". De personliga relationerna är inte av primärkaraktär men mer intima än sekundärkontakter. Samtidigt utmärks sekundärkontakterna - såsom föreningslivet - av en social natur som närmar sig primärkontakt.

David Popenoe gör i The Suburban Environment[2] en jämförelse mellan Philadelphia-förstaden Levittown, Pennsylvania och Stockholmsförorten Vällingby, två förorter som båda planerats och byggts enligt grannskapstanken. Popenoe finner, att det sociala livet varken i Levittown eller Vällingby fungerar inom de ramar som planerarna tänkt som gränser för grannskapsenheterna.

Popenoe finner mer av social gemenskap i Levittown än i Vällingby, sannolikt mycket beroende på kulturella skillnader länderna emellan. Suburbanismen, så som den beskrivits av t ex Whyte[3], kommer dock knappast till uttryck vare sig i Levittown eller Vällingby. Popenoe menar, att en del av förklaringen till att det sociala livet inte fungerar inom grannskapsenheten så som planerarna tänkt, är att invånarna har större rörlighet än förr. De flesta familjer har bil och detta gör dem tämligen oberoende av utbudet av sociala eller andra verksamheter i det egna grannskapet. De kan med lätthet välja inom en större region.

---

1. Gans, H.J. "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life" i Pahl, R.E. Readings in Urban Sociology. Perganom Press. Oxford 1968.
2. Popenoe, D. The Suburban Environment. The University of Chicago Press. Chicago 1977.
3. Whyte, W.H. a.a. 1956.

Popenoes arbete kan sägas belysa något av fruktlösheten i att söka planera bostadsområden anpassade till en tänkt "ideal" form av socialt liv, så som skedde när grannskapstanken förverkligades. (Jämför de citat jag under rubriken "Bebyggelsetyp och 'storstadskultur'" anfört ur The Community Builder av E.P. Eichler och M. Kaplan[1].)

Popenoe menar dock, att grannskapsplaneringen för den skull inte bör dömas ut och han pekar också på grannskapets betydelse för grupper av mindre rörliga: barn och ungdom, hemmafruar m fl.

Slutligen vill jag peka på några aktuella studier genomförda i andra länder med avseende på barnens situation i moderna förortsmiljöer. Liksom i vårt land har intresset vid sådana studier främst gällt barn i flerfamiljshus-förorter. En sådan undersökning är Jeanne Morvilles studie i Danmark, Børns brug af friarealer[2] och denna befattar sig med den rent fysiska miljöns funktion för barnen. Morville finner, att höga hus rent tekniskt medför en rad svårigheter för barnens utelek samt att t ex mer av kamratkontakter kan konstateras mellan barn i låga hus än i höga. Dessa resultat är i linje med vad man fann i en brittisk undersökning, Children in flats[3] av W.F.R. Stewart. En tjeckisk undersökning, Some Aspects of Human Acoustik Environment[4] av J. Hawránek, påvisar risken för allvarliga fördröjningar i barnens psykomotoriska utveckling på grund av höghusbebyggelsens hindrande effekt på barnens utelek.

Undersökningar av detta slag, tycks, liksom de svenska, peka på att låghusbebyggelse - och kanske därmed också småhusbebyggelse - är den mest barnvänliga från rent tekniska synpunkter men också från andra (ifråga om kamratkontakter t ex).

Jämför man den svenska bostadsforskningen med t ex den amerikanska i stort, förefaller den svenska i mindre utsträckning ha tillämpat sociologiska eller över huvud taget teoretiska betraktelsesätt och

1. Eichler, E.P. & Kaplan, M. a.a. 1967 sid. 8-10.
2. Morville, J. Børns brug af friarealer. Statens byggeforskningsinstitut. SBI-bygplanlaegning nr 10. Köpenhamn 1969.
3. Stewart, W.F.R. Children in flats. A family study. National Society for the Prevention of Cruelty to Children. London 1970.
4. Hawránek, J. Some Aspects of Human Acoustik Environment. Institute of Hygiene, Charles University, Prag.

i större utsträckning varit mer planeringstekniskt inriktad. Termer som t ex "urbanism" och "suburbanism" tycks i vårt land inte ha ägnats samma intresse eller getts den specifika innebörd i empirisk forskning, som fallet varit i USA, även om det också i vårt land från senare tid finns bostadsundersökningar, där sådana tankelinjer utvecklats[1)].

1. T ex Daun, Å. a.a. 1974. En annan typ av aktuell teoretiskt inriktad forskning rörande samhälllsplanering och boende representeras av det projekt som bedrivits vid Lunds Universitet under ledning av Torsten Hägerstrand. Bland rapporter från projektet kan nämnas Hägerstrand, T. Om en konsistent individorienterad samhällsbeskrivning för framtidsstudiebruk. Justitiedepartementet, Ds Ju 1972:25.

1.2. Småhusbyggandets utveckling

Småhus och flerfamiljshus

Trots den tämligen kompakta bristen på kunskap om småhusboendets innebörd för enskilda boende och för samhällsutvecklingen i stort så har produktionen av småhus ända sedan 1970-talets början år från år ökat, inte minst i Stockholms län.

Under 1960-talet utgjorde småhuslägenheternas andel av bostadsproduktionen 29 %. År 1977 var denna andel 74 %. Under perioden mellan dessa år har visserligen den totala årliga produktionen i antalet lägenheter räknat sjunkit drastiskt, men hela produktionsminskningen faller på flerfamiljshusen. År 1971 byggdes till exempel drygt 107.000 lägenheter, varav ca 32.000 i småhus. År 1977 stannade den totala produktionen vid 54.878 lägenheter men antalet småhuslägenheter hade ökat till 40.750.

FIGUR 1. Bostadsproduktionens fördelning på flerfamiljshus och småhus åren 1961-1977. Hela riket.

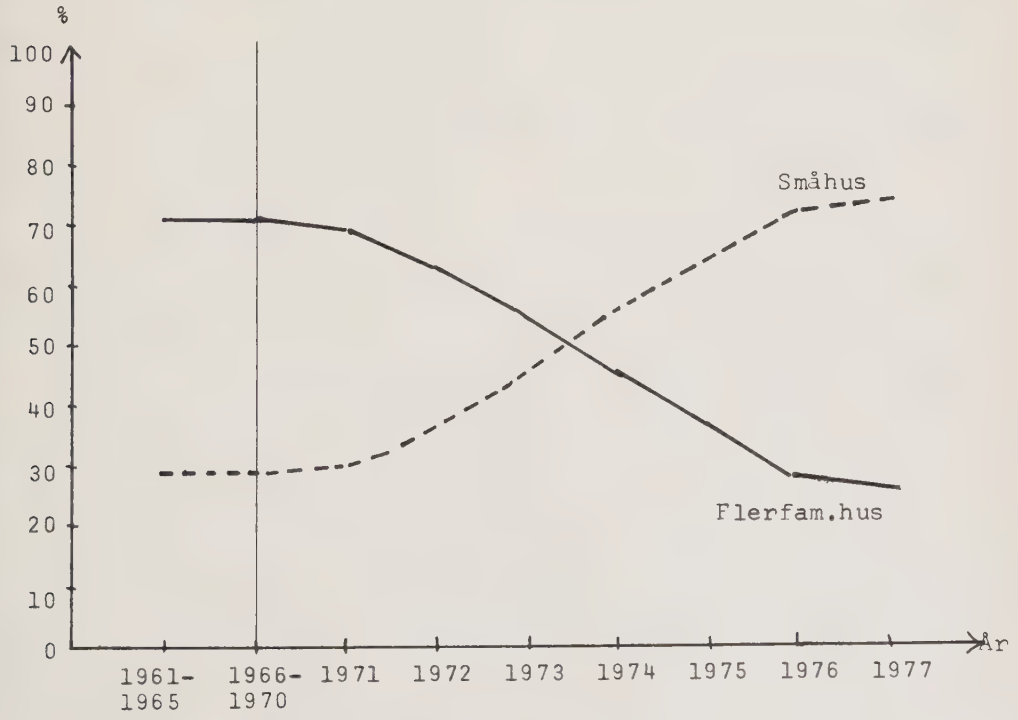

Källor: SOS Bostadsbyggandet 1961-1975.
SOS Statistiska meddelanden Bo 1978:7.1.

FIGUR 2. Småhuslägenheternas andel av bostadsbeståndet 1960 - 1975 i riket och storstadsregionerna.

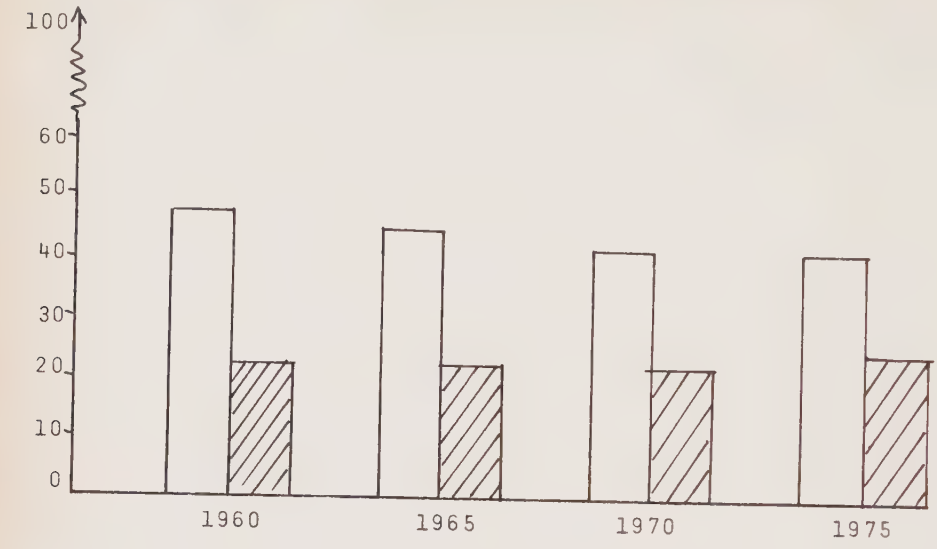

Riket

Storstadsregionerna (Stor-Stockholm, Stor-Göteborg och Stor-Malmö enligt 1970 års indelning.)

Källor: Folk- och bostadsräkningarna, SCB, respektive år.

Småhuslägenheternas andel av det totala bostadsbeståndet (som år 1965 var 2.675.095 och år 1975 3.529.820 lägenheter) har sjunkit något från år 1960 till år 1975, från 47 % till 42 % om man betraktar riket som helhet. Intressant är emellertid att småhusandelen under samma period stigit i storstadsregionerna. Med storstadsregionerna förstås här och i det följande Stor-Stockholm, Stor-Göteborg och Stor-Malmö enligt 1970 års indelning.

Trots den häftiga omsvängningen under 1970-talet ifråga om produktionens procentuella fördelning på flerfamiljshus och småhus så hade ännu år 1975 inga drastiska förändringar skett i proportionen mellan flerfamiljshus- och småhuslägenheter i bostadsbeståndet som helhet.

Ökningen av småhusbeståndets andel av bostäderna är en företeelse som främst karaktäriserar storstadsregionerna. Fortfarande finner man givetvis majoriteten av alla rikets småhus utanför storstadsregionerna, men sedan år 1960 har dessa regioners andel av småhusen sakta men kontinuerligt växt:

	Procentuell fördelning av rikets småhuslägenheter:	
	Storstads-regionerna	Övriga riket
1960	14	86
1965	15	85
1970	17	83
1975	19	81

Totalt fanns i landet år 1960 1.258.055 småhuslägenheter och år 1975 1.468.729 enligt folk- och bostadsräkningarna respektive år. Nästan en femtedel av detta senare antal fanns i storstadsregionerna. Med ledning av produktionsutvecklingen under åren efter 1975 (se figur 5) vågar man gissa, att denna andel kommer att visa sig vara ännu större i 1980 års folk- och bostadsräkning.

Gruppbyggda småhus

Småhusproduktionens fördelning på hustyper har varit tämligen konstant sedan 1960-talets början. I riket som helhet har de friliggande villorna dominerat i produktionen. Omkring 70 % av den årliga produktionen sedan 1960 har varit villor. Rad- och kedjehusen har utgjort ca 30 % varje år. I storstadsregionerna har rad- och kedjehusens andel varit betydligt större än så och en viss ökning för rad- och kedjehusen kan konstateras i dessa regioner fram till år 1976, varefter den minskade något:

	Procentuell andel lägenheter i rad- och kedjehus i småhus-produktionen. Storstadsregionerna.
1966-70	44
1971-75	46
1976	47
1977	40

Man kan också konstatera, att en viss ökning av de gruppbyggda små-

husens andel av de statligt finansierade småhusen skett sedan år 1965, såväl i storstadsregionerna som i övriga riket:

	Procentuell andel gruppbyggda småhuslägenheter i den statligt finansierade småhusproduktionen.	
	Storstads-regionerna	Övriga riket
1966-70	75	41
1971-75	84	50
1976	84	48
1977	80	54

Statlig finansiering

Flertalet bostäder, såväl i flerfamiljshus som i småhus har producerats med statligt stöd men andelen statligt finansierade lägenheter i flerfamiljshus har varit betydligt större än motsvarande andel i småhus, särskilt sedan mitten av 1960-talet. Denna andel har i flerfamiljshusen sedan år 1960 varit mellan 91 och 96 %, medan andelen i småhus drastiskt sjönk från 91 % år 1963 till 66 % år 1973, varefter den åter började stiga. Särskilt låg var andelen statligt finansierade småhus i Stor-Stockholm och Stor-Göteborg under 1970-talets första hälft. I Stor-Göteborg byggdes t ex endast en mindre del av alla småhus, 36 %, med statligt stöd år 1973.

FIGUR 3. Andel bostäder producerade med statligt stöd.
Riket samt Stor-Stockholm åren 1960-1977.

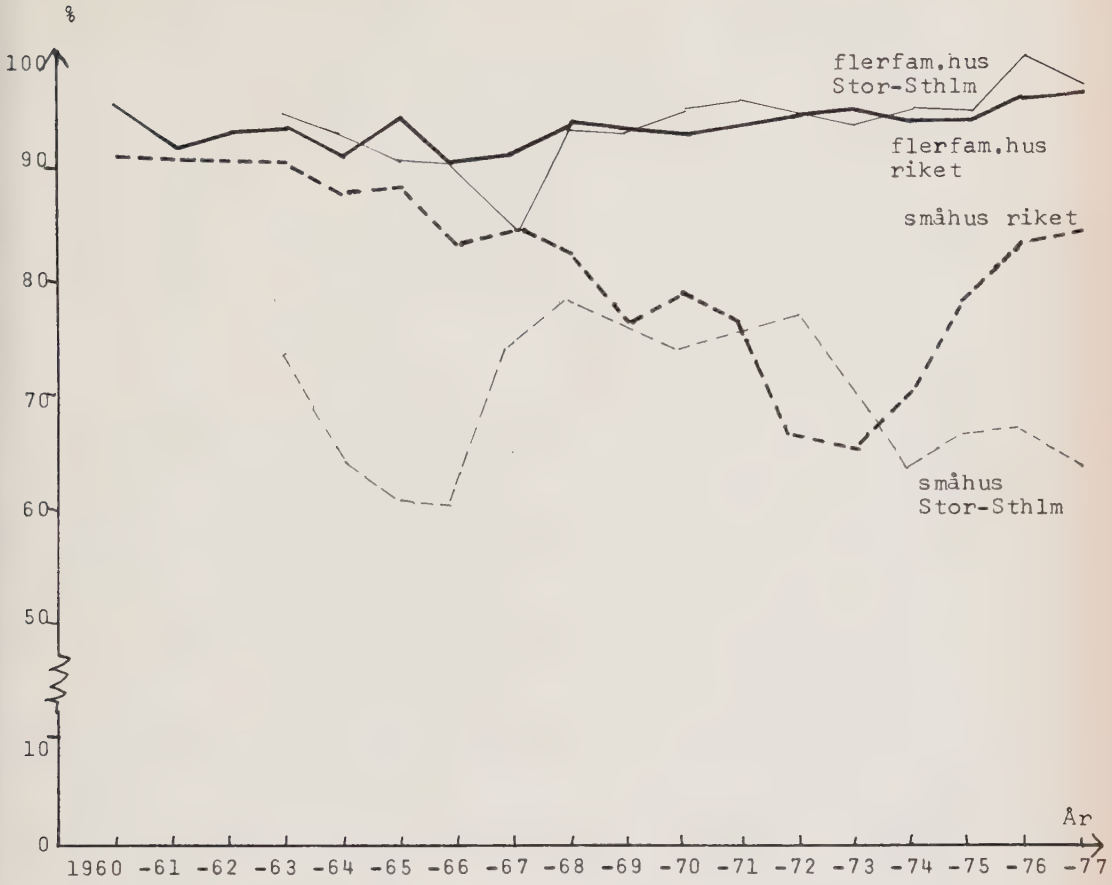

Källor: SOS Bostadsbyggandet 1960-1975.
SOS Statistiska meddelanden Bo 1976:7.1.

Byggherrar och ägare

De privata byggherrarna har dominerat i småhusproduktionen och deras dominans tycks ha blivit starkare under 1970-talet. Allmännyttiga och kooperativa bostadsföretag samt stat, landsting och kommuner svarade för 16 % av småhusproduktionen perioden 1961-65 men för endast 5 % perioden 1971-75. Efter 1975 har denna andel i stort sett legat på samma nivå.

1975 års småhusbestånd ägdes nästan helt och hållet av enskilda personer:

Ägare:	Procentuell andel år 1975 av lägenheter i småhus	flerfamiljshus
Allmännyttigt bostadsföretag, kooperativa bostadsföretag, stat, landsting och kommuner	5	62
Enskild person	93	23
Övriga enskilda ägare (bolag m fl)	2	15

Lägenhetsstorlekar

En annan mycket uttalad skillnad mellan lägenheter i småhus och i flerfamiljshus finner man i fördelningen på lägenhetsstorlekar. År 1975 utgjorde 1- och 2-rumslägenheterna huvudparten, 60 %, av beståndet i flerfamiljshus medan endast 16 % av småhuslägenheterna var i denna storleksklass. Skillnaderna ifråga om storleksfördelning mellan de olika hustyperna är, som framgår av figur 4, speciellt utpräglade i storstadsregionerna.

Det genomsnittliga antalet rumsenheter per lägenhet i de bostäder som producerades i riket perioden 1961-65 var i småhus 5,09 och i flerfamiljshus 3,23. Småhusen i storstadsregionerna var i allmänhet något större än övriga småhus i riket.

FIGUR 4. Bostadsbeståndet 1975 fördelat efter lägenhetsstorlek. Småhus och flerfamiljshus i riket och i storstadsregionerna.

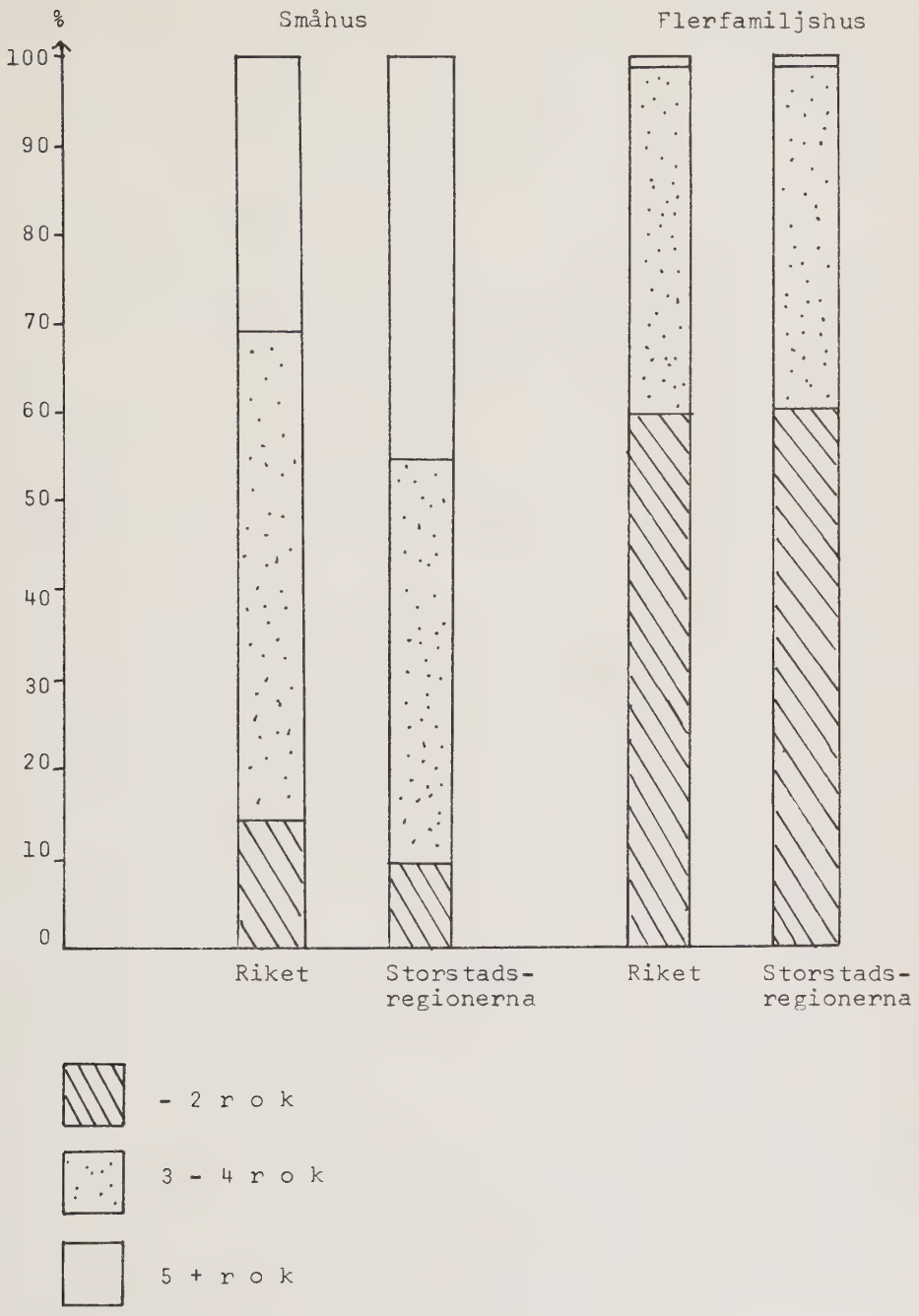

Källa: SCB Folk- och bostadsräkningen 1975.

FIGUR 5. Genomsnittligt antal rumsenheter per lägenhet i bostadsproduktionen åren 1961-1977.
Riket och Stor-Göteborg.

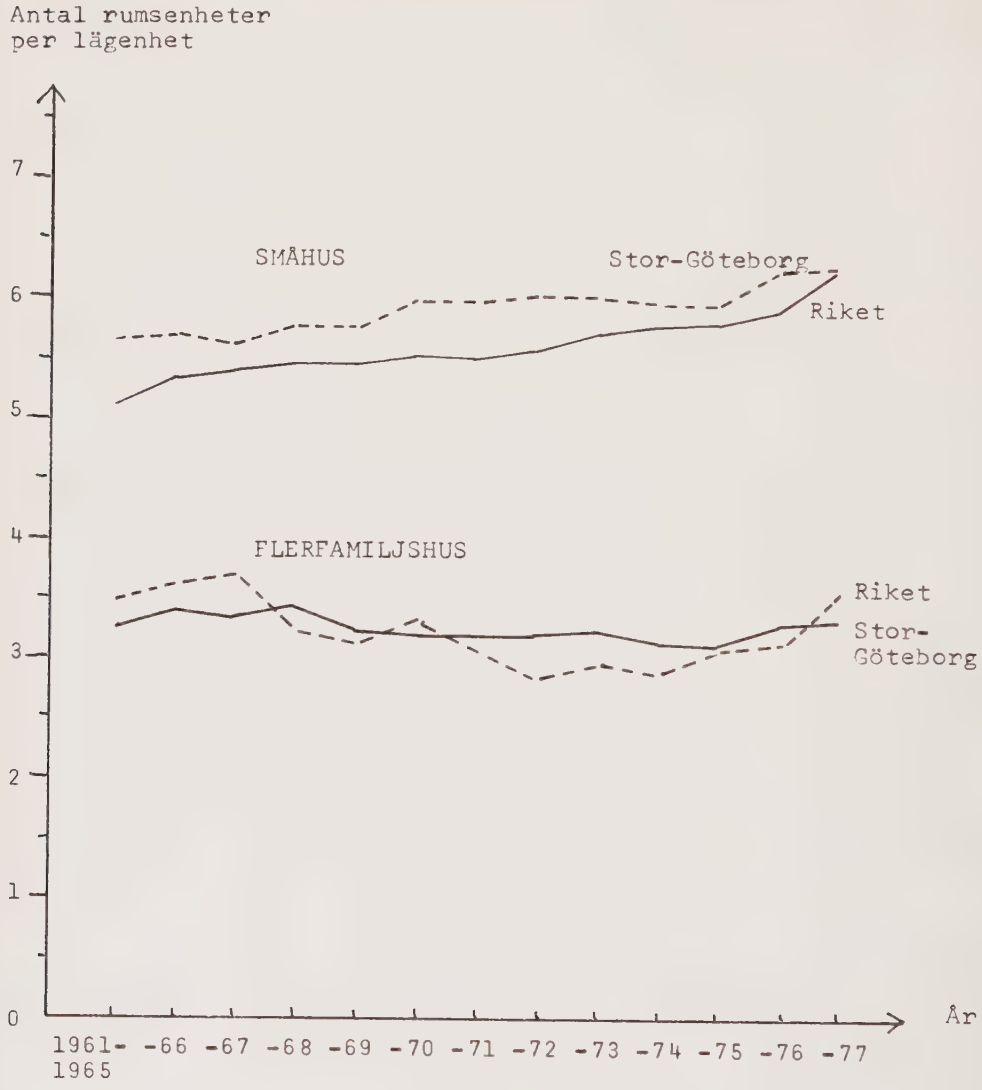

Källor: SOS Bostadsbyggandet 1961-1975.
SOS Statistiska meddelanden Bo 1978:7.1.

Under årens lopp har de stora skillnaderna ifråga om bostadsstorlekar mellan lägenheter i småhus och i flerfamiljshus snarast tenderat att öka, därigenom att småhuslägenheterna blivit allt större medan lägenheterna i flerfamiljshus blivit allt mindre. De senaste åren, 1976 och 1977, har dock i riket som helhet lägenhetsstorlekarna börjat öka något också i flerfamiljshusen, men de stora skillnaderna mellan hustyperna kvarstår fortfarande (se figur 5).

1.3. Småhusens invånare

Småhusbefolkningens "profil"

Ur 1970 års folk- och bostadsräkning kan man för Stor-Stockholm sammanställa den "profil" för småhusens invånare som visas i fig 6.

De boendes ålder

De allra flesta hushåll i småhusen i Stor-Stockholm består av gifta samboende makar, 81 %, medan denna grupp inte ens utgör hälften i flerfamiljshusen. Denna skillnad har vidare ökat kraftigt från år 1960.

De unga hushållen, där hushållsföreståndaren ej fyllt 30 år, utgör mer än dubbelt så stor andel i flerfamiljshusen som i småhusen. Också denna skillnad har ökat sedan år 1960.

De medelålders hushållen (hushållsföreståndaren 30-64 år) utgör en större andel i småhusen än i flerfamiljshusen. Skillnaden mellan hustyperna har också i detta avseende ökat något sedan 1960.

De äldre hushållen (hushållsföreståndaren 65 år eller äldre) är färre i småhusen än i övriga hus; en skillnad som också tenderat öka sedan 1960.

FIGUR 6. Småhusbefolkningens "profil".
Stor-Stockholm år 1970.

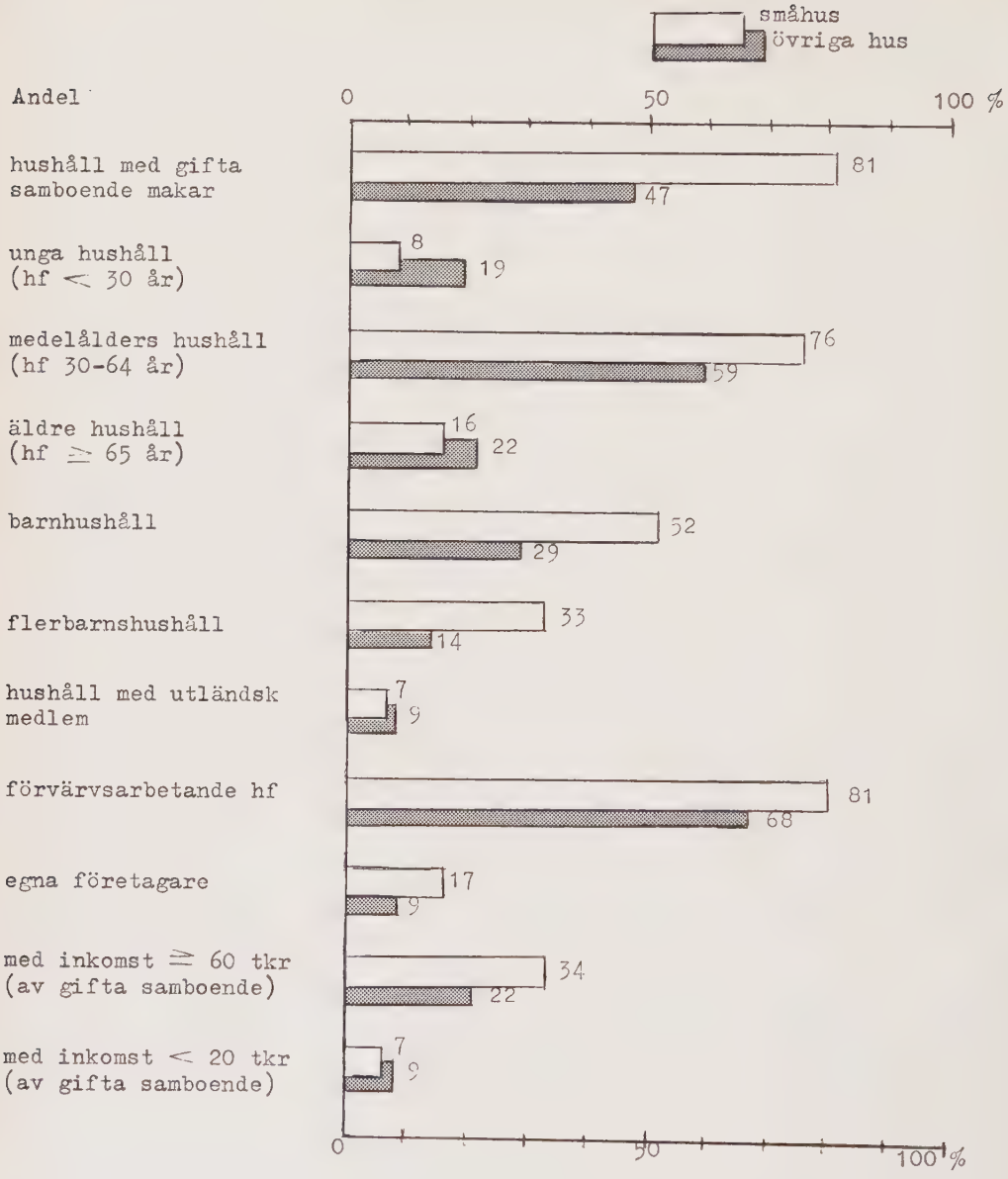

Hushållstyper

Barnhushållen utgjorde år 1970 mer än hälften av alla hushåll i småhus men endast 29 % i flerfamiljshusen. Det var betydligt vanligare i småhusen än i flerfamiljshusen att man hade mer än ett barn:

	Stor-Stockholm år 1970	
	Småhus	Flerfamiljshus
Antal hushåll	107.238	432.876
därav i % med ... barn[1]:		
0	48	71
1	19	15
2	22	10
3+	11	4
Summa	100	100
Antal boende per 100 rumsenheter	61	72
Procentuell andel trångbodda hushåll (norm 2)[2]	4	19

Som framgår av ovanstående data ur folk- och bostadsräkningen 1970, så finner man betydligt större andel trångbodda hushåll i flerfamiljshusen än i småhusen, trots den större andelen barnhushåll i småhusen. Detta förklaras av den tidigare visade stora skillnaden ifråga om bostädernas storleksfördelning.

Invandrare bosätter sig sällan i småhus: detta gäller särskilt för hushåll som består av enbart utländska medborgare. De invandrare som bor i småhus ingår oftast i hushåll med svenska medborgare: dessa invandrare är t ex i många fall gifta med svenska medborgare.

Förvärvsarbete

Det är betydligt vanligare bland småhus-hushållen än bland övriga att hushållsföreståndaren förvärvsarbetar; något

1. Barn: 18 år eller yngre.
2. Trångbodda = hushåll med mer än 2 boende per rum, köket och ett rum oräknade. Enpersonshushåll räknas aldrig som trångbodda.

som givetvis delvis hänger samman med att andelen unga och äldre hushåll är störst i flerfamiljshusen.

De egna företagarna och fria yrkesutövarna är jämförelsevis många i småhusen, 17 %, mot 9 % i flerfamiljshusen. Ett försök att med hjälp av folk- och bostadsräkningen 1970 fördela de olika hustypernas hushåll efter socio-ekonomisk grupptillhörighet kan se ut så här:

Stor-Stockholm 1970
Procentuell andel hushåll i

Hushållsföreståndarens socio-ekonomiska grupptillhörighet:	småhus	flerfamiljshus
Grupp I	17	9
Grupp II	57	53
Grupp III	26	38
Summa	100	100

Grupp I: Företagare inom industri-, handels-, transport- och serviceyrken, inom fria yrken (läkare, advokater m fl), inom jordbruk, skogsbruk m m samt företagsledare (anställda).

Grupp II: Anställda inom tekniska, humanistiska, kontorstekniska och kommersiella yrken m fl samt militärer.

Grupp III: Anställda inom jordbruk, skogsbruk m m, anställda inom huvudsakligen industri- och transportyrken och inom vissa serviceyrken (hembiträden, serveringspersonal m fl). Hit har också förts personer med ej identifierbara yrken.

Inkomster

Enligt 1971 års taxering hade 34 % av de gifta samboende makarna i småhusen en sammanräknad nettoinkomst om 60.000 kr eller däröver. Denna andel var 22 % i flerfamiljshusen. Låginkomsttagarnas andel (sammanräknad nettoinkomst understigande 20.000 kr) var störst i flerfamiljshusen.

FIGUR 7. Inkomstfördelning enligt 1971 års taxering[1] för hushåll i skilda hustyper.
Hushåll med samboende makar.
Stor-Stockholm.

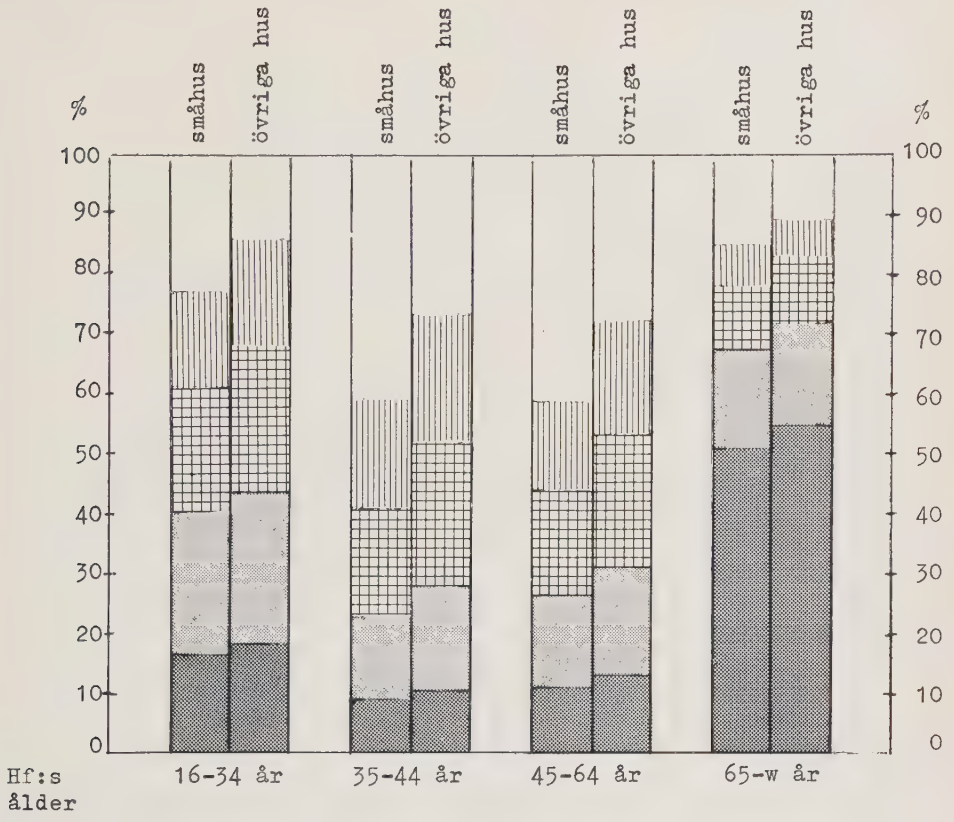

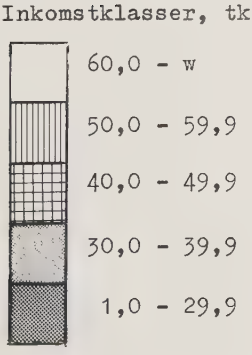

1) Sammanräknad nettoinkomst för makarna gemensamt.

Man kan också konstatera, att inkomstskillnaderna mellan boende i de olika hustyperna varierar med de boendes ålder (se figur 7) samt med bostädernas byggnadsår (se figurerna 8 och 9).

För de äldre hushållen gäller inte lika stora inkomstskillnader som för de yngre totalt sett. Men om man också fördelar hushållen efter bostadens byggnadsår finner man, att de äldre i det nyare småhusbeståndet har väsentligt högre inkomster än de äldre i de nyare flerfamiljshusen. Också för andra åldersgrupper tycks inkomstskillnaderna mellan boende i olika hustyper vara mest utpräglade i det nyare bostadsbeståndet.

Polarisering

Man finner alltså, att alla sorters människor bor i såväl småhus som i flerfamiljshus men ändå gäller skilda fördelningar ifråga om t ex hushållstyper, åldrar och inkomstgrupper. Skillnaderna tenderar dessutom i många fall att öka år från år.

Sammanfattningsvis kan sålunda konstateras, att något av en polarisering tycks ha skett sedan 1960-talet i svenskt bostadsbyggande och i svenskt boende. Det kan allmänt sägas, även om statistiken inte varje år i alla avseenden är entydig, att den kraftigt växande småhusandelen mer och mer kommit att skilja sig från den minskande flerfamiljshusproduktionen såtillvida, att småhusen mer och mer koncentrerats till den privata byggnadssektorn, till det privata ägandet, blivit mer privatfinansierad, att skillnaderna i lägenhetsstorlekar mellan småhus och flerfamiljshus blivit allt större, att skillnaderna mellan hustyperna växt ifråga om fördelningen på hushållens ålder och sammansättning och att inkomstskillnaderna mellan boende i olika hustyper blivit störst i det nyare bostadsbeståndet.

FIGUR 8. Inkomstfördelning enligt 1971 års taxering[1] för hushåll i skilda hustyper, från olika byggnadsperioder. Hushåll med samboende makar i åldern 35-44 år (hushållsföreståndarens ålder). Stor-Stockholm.

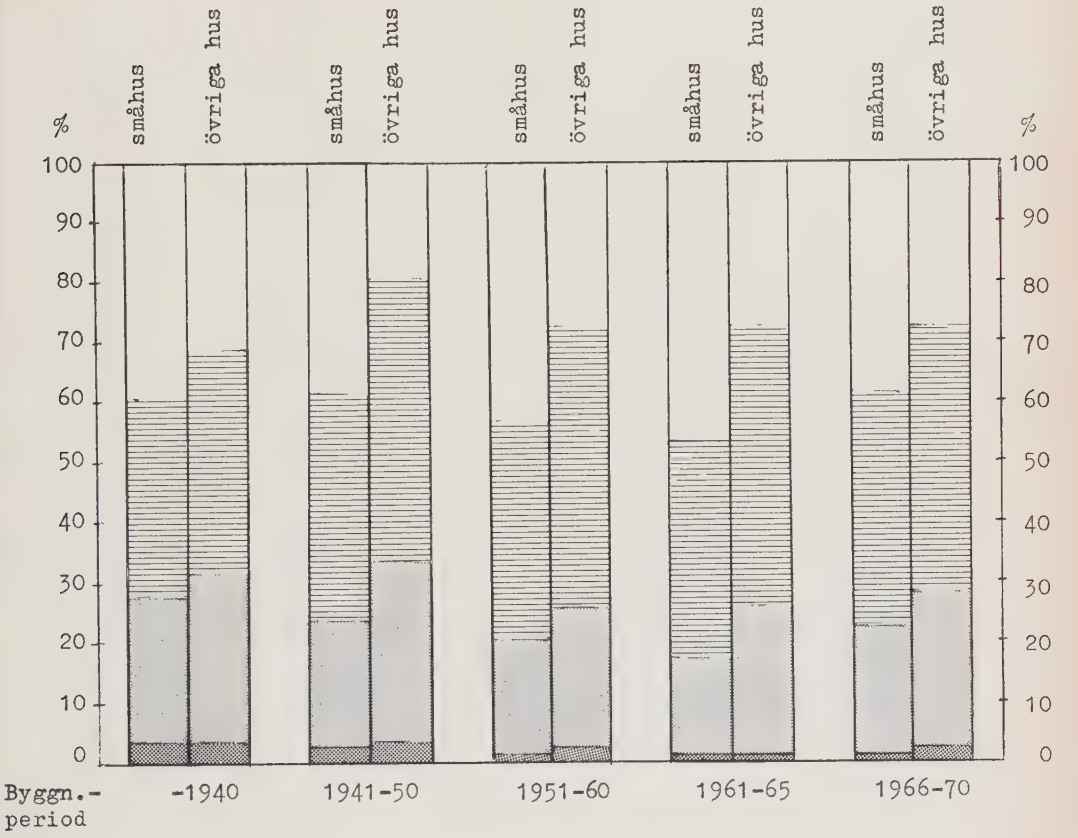

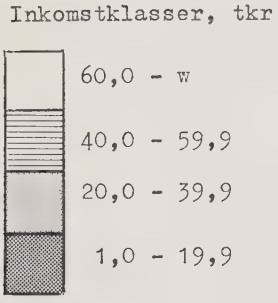

1) Sammanräknad nettoinkomst för makarna gemensamt.

FIGUR 9. Inkomstfördelning enligt 1971 års taxering[1] för hushåll i skilda hustyper, från olika byggnadsperioder. Hushåll med samboende makar i åldern 65 år och däröver (hushållsföreståndarens ålder). Stor-Stockholm.

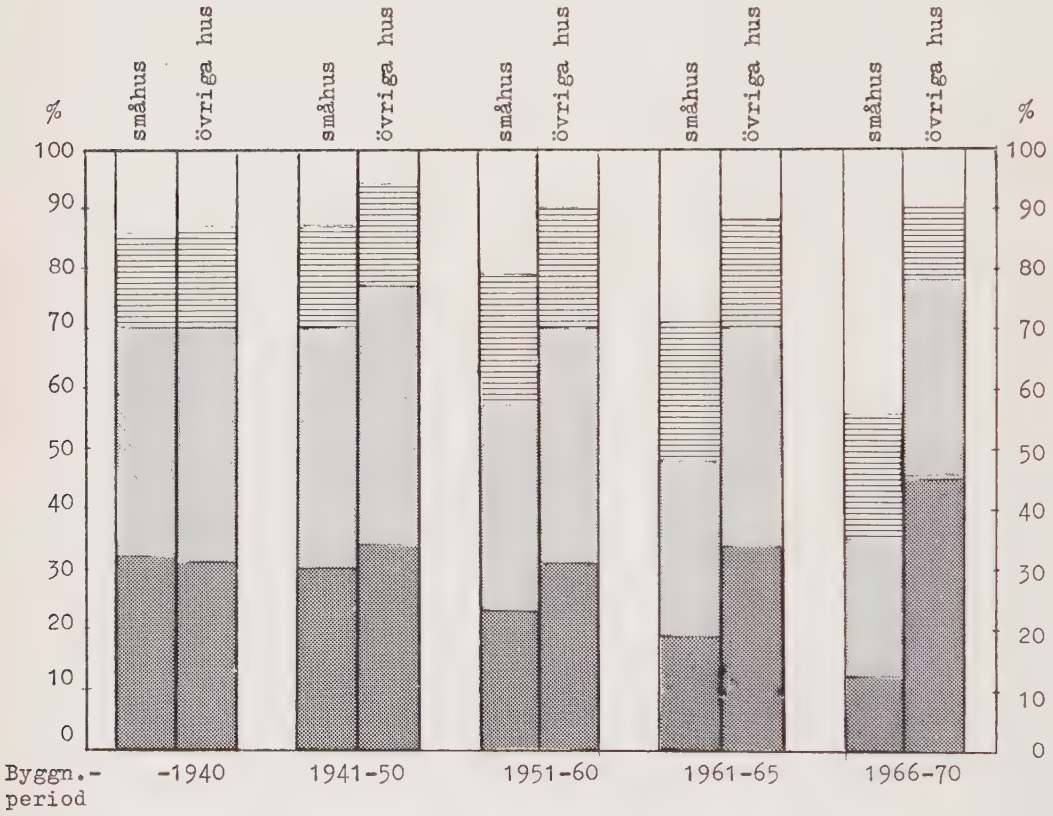

Inkomstklasser, tkr

60,0 - w

40,0 - 59,9

20,0 - 39,9

1,0 - 19,9

1) Sammanräknad nettoinkomst för makarna gemensamt.

Denna polarisering har fortgått och består, även om de senaste två åren i viss mån visar på en stabilisering i vissa avseenden, samtidigt som inriktningen mot hög småhusandel i bostadsproduktionen kvarstår.

Den som är intresserad av en mer ingående statistisk analys av bostadsbyggandets utveckling och skillnader mellan befolkningen i småhus och i flerfamiljshus hänvisas till de två tidigare delrapporterna från detta forskningsprojekt[1].

1.4. Forskningsprojektets syfte

Ställda frågor

De statistiska data som redovisats ovan om småhusbyggandet och småhusens invånare ger en antydan om, att småhus och flerfamiljshus i vårt land möjligen kan representera skilda sätt att leva. Men den befintliga statistiken ger ingen information om hur livet verkligen gestaltar sig i de olika boendeformerna.

När jag planerade detta forskningsprojekt sände jag ut en enkät till skilda myndigheter och organisationer, som på ett eller annat sätt är delaktiga i ansvaret för bostadsbyggandet i vårt land[2]. Avsikten med enkäten var att samla information om vilka frågor som enligt myndigheterna och organisationernas uppfattning vore mest angelägna att behandla i ett sociologiskt forskningsprojekt rörande småhusbyggandet. De tillfrågade var Bostadsstyrelsen, Statens planverk, Svenska Kommunförbundet, SABO, Svenska Byggnadsentreprenörföreningen, Stockholms kommun, Stockholms läns landstings regionplanenämnd, Göteborgs kommun, Göteborgsregionens Kommunalförbund, Malmö kommun, Sydvästra Skånes Kommunalförbund, Statens institut för byggnadsforskning samt dessutom vissa forskningsinstitutioner vid universitet och högskolor. De frågor som fördes på tal kan grovt indelas i följande kategorier:

I. Frågor om hur verkligheten i småhusområden påverkar brukarnas dagliga liv.

II. Frågor rörande småhuskonsumenternas attityder och önskemål beträffande utformningen av bostad och miljö.

III. Frågor rörande småhuskonsumenternas bostadsval till grund för prognoser av bostadsefterfrågans inriktning på hustyper.

---

1. Gillwik, L. Att bo i småhus. Del 1. Bakgrund och plan och Att bo i småhus. Del 2. Den empiriska undersökningen bil. 1. Statens råd för byggnadsforskning 1976 resp. 1977.
2. Detta arbete redovisas i Gillwik, L. a.a. 1976.

IV. Frågor rörande boendeinflytande vid småhusbyggandet.

V. Frågor rörande boendesegregation.

Några av de specifika frågor som diskuterades i samband med enkäten var följande:

1) Leder den ökade småhusproduktionen till ökad boendesegregation, t ex till följd av kravet på egen kapitalinsats vid småhusköp och till följd av att nuvarande skattelagstiftning mest gynnar de småhusägare som har höga inkomster? Medför en eventuell rumslig åtskillnad mellan olika inkomstgrupper ökat främlingskap mellan småhuskonsumenter och andra befolkningsgrupper?

2) Medför småhuset som boendeform att vissa grupper av individer blir isolerade i bostadsområdet? Är t ex de hemmavarande kvinnorna i småhusområden i stor utsträckning hänvisade att tillbringa sin tid i bostaden på grund av t ex dåliga kommunikationer, bristande möjligheter till barntillsyn etc?

3) Leder småhusboendet till ökad privatisering av fritiden och minskande samhällsaktivitet på grund av t ex perifer lokalisering, tidskrävande resor, betungande arbete med hus och hem, intressecentrering till det privata boendet?

4) Konserverar småhusboendet ett livsmönster (t ex ifråga om könsroller) som de boende har svårt att acceptera? Tvingas de boende in i denna boende- och därmed livsform på grund av t ex ett allmänt attitydtryck och strävan efter symbolvärden, logiska ekonomiska ställningstaganden, restriktioner i bostadsutbudet vad gäller t ex lägenhetsstorlekar?

5) I vad mån avgörs konsumenternas val av småhus som boendeform av långsiktiga ekonomiska bedömningar, av preferenser för en viss fysisk miljö, ett yttre attitydtryck, av restriktioner i bostadsutbudet etc?

6) För vissa grupper innebär måhända småhusboendet - åtminstone i initialskedet - stora ekonomiska uppoffringar. Drabbas familjer som därigenom lever på "marginalen" av sin ekonomi av familjesociala problem och frustrationer, då annan konsumtion måste offras till förmån för bostaden? Hur betraktar de boende en sådan eventuell uppoffring i ett längre perspektiv?

7) Är småhusmiljön barnvänlig? Blir småhusbarnen i högre grad än andra barn hänvisade till vad bostadsmiljön ensam har att bjuda? Har småhusbarnen färre kamratkontakter än barn i mer tätbefolkade bostadsområden? Hur påverkar småhusområdenas lekplatsplanering barnens lek? Hur berörs barnen av eventuella familjesociala problem relaterade till småhusboendet eller andra sociala förhållanden i småhusområden?

8) Vissa miljökvaliteter (t ex ifråga om närservice) som är svåra att erbjuda i småhusområden kan måhända upplevas som umbärliga av småhuskonsumenterna i den mån eventuella brister i ett avseende kompenseras av andra kvaliteter (t ex ifråga om friytor). Vilka miljöegenskaper kan enligt detta synsätt betraktas som substituerbara och i vilka fall upplevs konflikter som mest brännbara?

9) Är småhusområden anpassade till en statisk familjesituation? Vilka problem blir aktuella när familjesituationen så småningom förändras och hur förutser de boende själva sådana eventuella problem? Vilka lösningar önskar de?

Syftet: Begränsningar och precisering

Det axplock ur småhusdebatten som jag inledningsvis gjort och de exempel jag ovan givit ur mängden av obesvarade frågor kanske belyser önskvärdheten av information, som inte kan erhållas ur vare sig redan utförd forskning eller ur offentlig statistik. Detta forskningsprojekt påbörjades i syfte att tillgodose ett sådant behov.

Emellertid fann jag snart, att forskningsuppgiften, för att alls bli genomförbar, måste avgränsas till ett fåtal frågeställningar och avse endast en begränsad del av populationerna småhus och småhusinvånare.

Efter att sålunda ha tagit del av debatten och sökt kanalisera skilda myndigheters och organisationers informationsbehov ställde jag projektets grundfråga: "Hur gestaltar sig livet i våra småhusområden?". Frågan preciserades efterhand och kom slutligen att lyda: "Hur gestaltar sig livet i vissa avseenden för barnfamiljerna i moderna, gruppbyggda småhusområden i en storstadsregion?"

Redan projektets grundfråga ställer en mängd av de diskuterade konsekvenserna av ökat småhusbyggande utanför forskningsprojektet. Så kommer denna undersökning till exempel inte att i nämnvärd utsträckning behandla frågan om småhusbyggandets eventuella effekter när det gäller uppkomsten av rumslig åtskillnad mellan olika boendegrupper. Detta betyder förvisso inte, att jag betraktar den frågan som mindre betydelsefull. Nej, jag anser tvärtom, att en ökning av boendesegregationen som eventuell följd av det ökade småhusbyggandet är den fråga, som är mest väsentlig i hela småhusdebatten och som sådan bör den bli föremål för andra typer av utredningar än den jag genomfört.

Livet i bostadsområdet - och konsekvenserna för livet därutanför - kan givetvis gestalta sig på mångahanda sätt, mycket beroende på vilken hushållsgrupp man betraktar. För att över huvud taget kunna åstadkomma en strukturering har jag valt att studera den population av hushåll, som består av familjer med minst ett barn och två

vuxna (man och kvinna, gifta eller eljest sammanboende). Denna grupp utgör, som visats ovan, en stor andel av hushållen i småhus. Genom detta val ges också möjlighet att analysera småhusboendet för individgrupperna män och kvinnor samt barn i olika åldrar. Alldeles uppenbart finns det behov att studera småhusområdenas förutsättningar för andra hushålls- och individkategorier (enpersonshushåll, pensionärer m fl) om man vill finna vägar att ändra de stora skillnader som visats ovan ifråga om fördelningen på skilda boendegrupper mellan olika hustyper. Också den frågan har jag dock tvingats utesluta ur detta forskningsprojekt.

Livet i småhusområden gestaltar sig sannolikt olika beroende på vilken region och vilken byggnadsperiod det är fråga om. Då ökningen av småhusbeståndet främst är något som karaktäriserar storstadsregionerna och då effekterna av småhusboendet kan tänkas vara som kraftigast i en storstadsregion har undersökningen koncentrerats till en sådan region, Stor-Stockholm.

Då de gruppbyggda småhusen utgör en stor andel av produktionen i storstadsregionerna har jag valt att studera gruppbyggda småhusområden, inflyttade under åren kring 1970-talets början. Genom denna ganska stränga avgränsning till småhusområden av viss typ och i en begränsad region har det blivit möjligt att i undersökningen också inkludera ett antal jämförelseområden, dvs områden med flerfamiljshus, som ifråga om region, byggnadsperiod m m motsvarar de småhusområden som ingår i undersökningen.

Undersökningen behandlar således livet i bostadsområden som valts ut just för att representera vanlig svensk förortsbebyggelse av olika typ.

Frågan om hur livet gestaltar sig för de boende i ett bostadsområde kan naturligtvis uppspaltas i det oändliga. Jag har strikt avgränsat den empiriska undersökningen till följande aspekter:

Det dagliga livet i bostadsområdet:
- materiella förutsättningar i bostad och miljö
- gemenskapen i området
- det dagliga arbetet
- fritiden
- möjlighet till samhällsinflytande
- barnens situation.

Teoretisk strukturering

Jag har valt att strukturera forskningsfältet enligt en välfärdsteoretisk analysmodell, avsedd att vara ett hjälpmedel vid utvärderingen av de boendes situation i relation till bostadsområdets verklighet, den fysiska och den sociala. Välfärden beskrivs, enligt det betraktelsesätt som förs fram i kapitel 2, i termer av

- resurser i bostad och miljö (= begreppet "att ha")
- relationer människor emellan (= begreppet "att älska")
- relationer mellan individ och samhälle (= begreppet "att vara").

Välfärd är ett begrepp som knappast kan användas utan att någon form av värdering redovisas. Som skall visas i det följande kan det dock vara möjligt att strukturera begreppet i en mer objektiv och en mer subjektiv dimension.

Forskningsprojektet syftar sålunda till att analysera livet i vanliga småhusområden med ovan gjorda avgränsningar i relation till en välfärdsteoretisk strukturering, där såväl index av - i viss mening - objektiv karaktär som index av subjektiv karaktär redovisas.

2. ETT BETRAKTELSESÄTT

2.1. Valet av analysmodell

När man går till verket att studera hur livet gestaltar sig i bostadsområden kan man givetvis tänka sig skilda metoder att strukturera forskningsfältet. Jag har valt att tillämpa en välfärdsteoretisk analysmodell. De aspekter av boendet som studeras blir därmed inte slumpmässigt valda utan relaterar sig på ett distinkt sätt till analysmodellen.

Anledningarna till att jag stannat för en sådan modell är flera. Välfärd - eller det numera ofta brukade begreppet livskvalitet - har av skilda forskare, som strax skall visas, getts olika innebörd. I dagligt tal används dessa ord för att leda tanken till det som är gott här i livet, till frihet från fattigdom, nöd och sjukdom, till trygghet, vänskap, kärlek och lycka. Så länge en medveten samhällelig bostadsplanering har funnits har också planeringsfilosofin bottnat i tankar om goda levnadsvillkor för människorna. Till en början var ambitionerna kanske främst att eliminera det onda: en kamp mot ohälsosamma bostäder, mot trångboddhet och misär. Kampen mot det onda har undan för undan alltmera explicit bytts i strävan mot det uttalade goda. De bostadspolitiska ambitionerna i vårt land är ju - när de kommer till uttryck - numera oftast långt mer än strävan att undanröja rent skadliga bostäder: målen sätts allt högre på den positiva skalan.

De planeringsideologier, som satt spår i vårt bostadsbyggande rymmer i sig åtskilliga element, som skulle kunna uttryckas i termer av livskvalitet - och då inte bara kvaliteter av materiell natur utan också sådana värden som gemenskap, trygghet och skönhet.

Resultaten av bostadspolitiska mål och planeringsideologier kan avläsas överallt i vår fysiska bostadsbebyggelse: hälsovådliga, obekväma bostäder utgör snart undantag i beståndet, trångboddheten är på avskrivning, ett hierarkiskt uppbyggt stadsplanemönster grundat på grannskapstanken, kan studeras på flertalet av de större orterna, funktionalismens idé finns konkret dokumenterad i t ex 1930- och 1940-talens lamell-

och punkthusområden, den nya "stadsmässighetens" tankar har kommit till uttryck i delar av 1960-talets förortsbebyggelse. Därmed är givetvis inte sagt, att ökad välfärd i någon mening alltid kommit till stånd i konkretiseringen av planeringsideologierna.

Det är just misstankar om att en minskad snarare än en ökad välfärd skulle bli resultatet av 1970-talets expansion inom småhusbyggandet som tycks ligga bakom delar av den i det föregående kapitlet relaterade småhusdebatten. Tillämpar man en totalsyn på begreppet välfärd är det alldeles naturligt att ställa just de frågor som kommit fram i debatten: kan en ökning av den materiella välfärden för småhuskonsumenterna (stora bostadsutrymmen, hög utrustningsstandard, ekonomiska fördelar m m) uppväga eventuella förluster i andra avseenden som t ex minskad frihet, begränsade relationer till samhället utanför bostadsområdet? Hur påverkar en sådan eventuell snedfördelning av välfärden, livskvaliteten, människornas situation: styrs de in i ett passivt livsmönster, där den privata konsumtionen blir det centrala? Kan en ökad välfärd för en viss grupp, småhuskonsumenterna, (i form av materiell välfärd och i form av t ex ökad gemenskap mellan grannar i småhusområden) vägas mot minskad välfärd för en annan och kanske större boendegrupp i form av t ex social utarmning i boendemiljön och ojämlikhet i ekonomiska avseenden?

En välfärdsteoretisk analysmodell bör därför vara ett ändamålsenligt instrument för att strukturera denna undersökning. Därmed är givetvis inte sagt, att den i vårt land och i övriga västvärlden sedan länge självklara lyckofilosofi, som speglas i välfärdsteorin, skulle vara den enda eller ens den bästa grunden för bostadsplanering eller samhällsplanering över huvud taget.

2.2. Välfärd, livskvalitet - vad är det?

Begrepp som välfärd, levnadsstandard, livskvalitet används i dagligt tal i en icke-specifik betydelse. Inom samhällsforskningen, där dessa termer sedan länge använts, har skilda forskare lagt in olika betydelse i begreppen. Livskvalitet är en term som i sig rymmer mer än ekonomiska och andra materiella aspekter. Detta gäller inte alltid, när

man talar om t ex "välfärd", "levnadsstandard" eller "levnadsnivå". Begrepp av detta slag ingår i den analysmodell som tillämpas i detta projekt och termerna måste därför definieras på ett entydigt sätt.

Till att börja med skall jag beskriva hur sådana begrepp definierats i några välkända modeller, som tillämpats inom samhällsforskningen.

FN-experternas definition

Monetära välfärdsmått, såsom BNP, har länge kritiserats för att vara ofullständiga eller rent av felaktiga. Ett alternativt sätt att mäta välfärd lanserades 1954 av en internationell expertgrupp, vars arbete publicerades i en FN-rapport om "International Definition and Measurement of Standards and Levels of Living". I skriften Om levnadsnivåundersökningen har Sten Johansson[1] förklarat de distinktioner som FN-experterna gjorde mellan tre olika välfärdsbegrepp:

"Ett folks faktiska levnadsvillkor (actual living conditions) kallade man dess level of living. De levnadsvillkor, som folket söker uppnå eller förverkliga eller som de betraktar som rimliga och lämpliga (fitting and proper) ville experterna kalla standards of living. Det tredje begreppet har att göra med önskvärda levnadsvillkor, som definierats för något speciellt ändamål genom formella överrenskommelser, t ex lagar om minimilön eller arbetstidslagar. För att beteckna sådana föreslog experterna begreppet norms of living. De två senare begreppen, standards of living och norms of living, som avser att bestämma hur levnadsvillkoren borde vara, tjänar som medel att värdera levnadsvillkoren som de faktiskt är. Annorlunda uttryckt talar standards och norms of living om vilka levnadsvillkor folket strävar efter medan "levnadsnivån" är de villkor man faktiskt förverkligat eller lever under."

I nämnda skrift sägs vidare, att expertgruppen inte hade omfattande teoretiska överväganden. Målet var att utveckla välfärdsmått, möjliga att använda vid empiriska jämförelser nationerna emellan. Man ansåg det inte möjligt att konstruera ett enda "välfärdsindex" för ett folk. Man angav ett antal komponenter, vilka tillsammantagna utgjorde levnadsnivån. Vissa indikatorer, statistiska mått, specificerades för mätningen av de enskilda komponenterna.

1. Johansson, S. Om levnadsnivåundersökningen. Utkast till kapitel 1 och 2 i betänkande att avgivas av Låginkomstutredningen. Stockholm 1970 sid. 19-20.

FN-gruppens definition av levnadsnivåbegreppet är således empirisk: levnadsnivå är det man mäter med de mått som konstrueras. Dessa mått, indikatorerna, skiljer sig från konventionella välfärdsmått däigenom att de inte är monetära - men de kan mycket väl vara av materiell innebörd.

Levnadsnivåundersökningen

Den svenska levnadsnivåundersökningen[1] (nedan kallad LU) utförd på uppdrag av Låginkomstutredningen, bygger sitt arbete till viss del på FN-gruppens modell. Liksom FN-gruppen arbetade också LU empiriskt, sitt uppdrag likmätigt.

I levnadsnivåundersökningen intresserar man sig dock för levnadsnivåbegreppets teoretiska definition. Förutom den ovan nämnda empiriska definitionen diskuterar man definitioner dels utifrån konventionell behovsteori, dels utifrån resursteori.

FN har under senare år definierat levnadsnivån i allmänna termer som "The extent to which the overall needs of the population are satisfied". Denna behovsteoretiskt grundade definition implicerar, enligt LU, måhända en bild av människan som konsumtionsvarelse. Man jämför definitioner i termer av behovstillfredsställelse med en definition som kan utläsas ur Richard Titmuss´ teoretiska resonemang[2]. Titmuss kan sägas definiera levnadsnivå i termer av "command over resources", något som, enligt LU, implicerar en bild av människan som handlande varelse, en bild som har rötter i klassisk sociologisk teoribildning (Marx, Max Weber)[3]. Med utgångspunkt i Titmuss´ teori formulerar LU följande definition av levnadsnivå: "individens förfogande över resurser ...med vars hjälp individen kan kontrollera och medvetet styra sina livsvillkor".

LU använder båda dessa definitioner jämsides och talar således om "resurskomponenter" och "konsumtionskomponenter". LU diskuterar inte vidare de nämnda teoritypernas inbördes relationer: samband,

1. Johansson, S. a.a. 1970.
2. Se t ex Titmuss, R.A. Commitment to Welfare, London 1968. Chapter XIII sid. 153-164. Se också hans tidigare arbeten Essays on the Welfare State, London 1958 och Income Distribution and Social Change, London 1962.
3. Se t ex Marx K. & Engels, F. The German Ideology, avsnittet "I. Feurbach. Opposition of the Materialistic and Idealistic Outlook. A. Idelogy in General, German Idelogy in Particular. (2) Concerning the Production of Consciousness" sid. 48-63.

motstridighet etc. Däremot finner man det av flera skäl icke möjligt att tillämpa en strukturering i termer av enbart den ena eller den andra teorin. Termerna "resurskomponenter" och "konsumtionskomponeter" skall ses som teoretiska kategorier, vars uteslutande funktion är att vara hjälpmedel vid strukturingen av undersökningsområdet.

ECE-gruppen

FN:s Economic Commission for Europe (ECE) anordnade 1976 en konferens i Warzawa under temat "Quality of Life in Urban Settlements". En svensk-dansk expertgrupp[1)] (nedan kallad ECE-gruppen) presenterade där en sammanställning av aktuell svensk och dansk urban forskning. Den referensram gruppen utarbetade kan delvis ses som en utveckling av levnadsnivåundersökningens modell.

ECE-gruppen använder termen livskvalitet (Quality of Life) som ett övergripande begrepp, vilket i sig rymmer två kategorier: välbefinnande (well-being) och välfärd (welfare). Välbefinnnande definieras "as the extent to which the overall needs of a person are satisfied". Välfärd definieras "as the individual´s command, under given determinants, over resources with whose help he can control and direct his living conditions". Begreppet livskvalitet är således här, liksom begreppet levnadsnivå i levnadsnivåundersökningen, definierat i såväl behovsteoretiska som resursteoretiska termer.

Människans situation ses som varande bestämd av hennes relation till den omgivande miljön. Gruppen påpekar den ömsesidiga interaktionen mellan individ och miljö: individen tar själv del i skapandet av miljön; miljön skapar delvis individen:

---

1. Gruppens svenska medlemmar var Ulla Björnberg, Gösta Carlestam, Robert Eriksson och Ingrid Lundahl. Gruppen arbetade med stöd av Statens råd för byggnadsforskning, Sverige och Statens Byggeforskningsinstitut, Danmark. Gruppens arbete presenterades i rapporten Research on Quality of Life in Urban Settlemets in Sweden. Statens råd för byggnadsforskning. Liber Tryck Stockholm 1975.

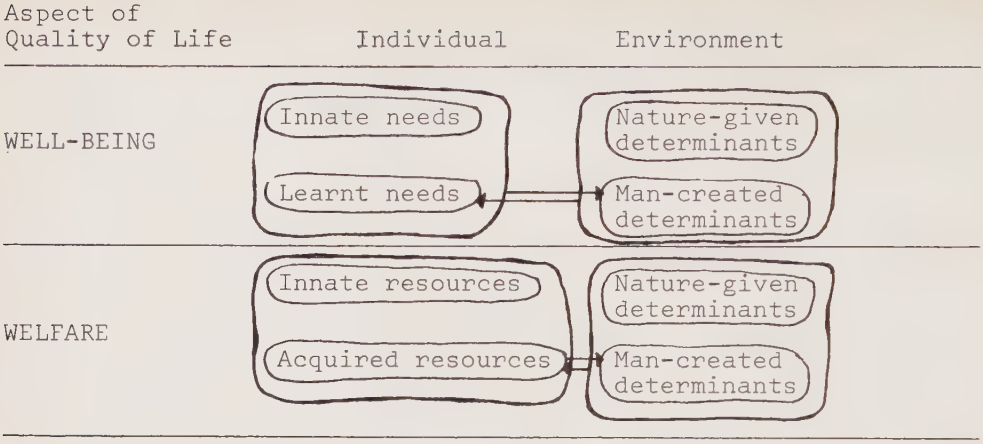

Livskvalitet är sålunda enligt ECE-gruppen:

"(1) WELL-BEING

The degree to which the individual´s needs are satisfied in contact with the environment

(2) WELFARE

The individual´s latitude, i.e. actiontaking possibilities as determined by the relation between his resources and surrounding determinants."

I likhet med levnadsnivåundersökningen finner ECE-gruppen flera svårigheter vid empiriska analyser av såväl individens behovstillfredsställelse (behovsteori) som latitud (resursteori). Mätning av behovstillfredsställelse kan ske antingen utifrån individens subjektiva upplevelse av densamma eller utifrån objektiva indikatorer; båda sätten är dock problematiska p g a till exempel skillnader mellan individers anspråksnivå och svårigheten att definiera mänskliga behov på ett allmängiltigt sätt. Vid resurs-strukturerad mätning ställs man inför svårigheter vid valet av resurser.

E. Allardt: Att ha, att älska, att vara

I en jämförande studie om välfärd i Norden[1)] av Erik Allardt används termen välfärd för att beskriva den faktiska levnadsnivån och livskvaliteten. Hans begreppssystem bygger på två grundläggande distinktioner (a.a. sid. 23):

1. Allardt, E. Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden. Argos Lund 1975.

"(1) Välfärd-lycka. Välfärd definieras med hjälp av behovsbegreppet: graden av välfärd är definierad genom graden av behovstillfredsställelse. Med behov avses då fundamentala eller grundläggande behov i den meningen att behov anger vad människan behöver för att leva ett gott liv, eller rättare sagt, för att inte leva ett ont liv. Lycka däremot hänför sig till människans subjektiva upplevelser och förnimmelser: graden av lycka är definierad av i vilken utsträckning människor upplever eller förnimmer sig lyckliga. Distinktionen innebär att välfärd är en mera objektiv kategori än lycka. Människor kan missta sig och vara omedvetna om sina behov, men människan själv är den bästa domaren när det gäller hennes lycka.

(2) Levnadsnivå-livskvalitet. Levnadsnivån utgörs av de materiella och impersonella resurser med vilkas hjälp individerna kan styra sina livsvillkor. Levnadsnivån hänför sig med andra ord till sådana behov där graden av tillfredsställelse är uttryckligen definierad genom förekomsten av materiella och impersonella resurser. Så är tillfredsställelsen av behov av exempelvis inkomster och bostad direkt definierad genom förekomsten av materiella eller impersonella resurser. Däremot kan tillfredsställelsen av behov av kärlek eller självaktualisering inte definieras genom förekomsten av materiella resurser utan graden av tillfredsställelse bestäms närmast på basen av hur mänskliga relationer fungerar. Här används termen livskvalitet för att täcka sådana behov, där graden av tillfredsställelse inte definieras genom förekomsten av materiella resurser."

Allardt presenterar dessa begreppsliga distinktioner i följande fyrfält:

	Välfärd	Lycka
Levnadsnivå	1. Behov där tillfredsställelse är definierad i termer av materiella resurser	3. Subjektiva förnimmelser och upplevelser av ens materiella och yttre levnadsvillkor
Livskvalitet	2. Behov där tillfredsställelse är definierad i termer av relationerna till andra människor, samhället och naturen	4. Subjektiva förnimmelser och upplevelser av relationerna till människor, natur och samhälle

Allardt gör, i högre grad än de tidigare nämnda författarna, en klar åtskillnad dels mellan välfärdens materiella och icke-materiella sida, dels mellan det subjektiva och det objektiva.

Behovsbegreppet ligger till grund för definitionen av välfärd. Allmänt sägs, att välfärd är ett tillstånd, där människorna har möjligheter få sina centrala behov tillfredsställda. Han talar om en finalistisk syn på behovsbegreppet: när människor försöker tillfredsställa

sina behov, strävar hon mot bestämda mål. Målens existens kan fastställas just genom att man observerar människors behovsströvanden. Tanken på de mänskliga behovens föränderlighet och historiska karaktär (Marx-Engels)[1] är således inbyggd i den finalistiska synen på behovsbegreppet.

Allardt använder resursbegreppet enligt följande. Visavi några behov är graden av tillfredsställelse helt enkelt definierad genom förekomsten av materiella eller impersonella resurser. Ifråga om vissa behov utgör själva tillfredsställelsen en resurs, som kan användas för att uppnå också annan behovstillfredsställelse. Allardt gör en distinktion mellan två typer av resurser: (1) de som definierar behovstillfredsställelse och (2) de som utgör medel att skaffa behovstillfredsställelse. Detta motsvarar som synes ECE-gruppens kategorier "välbefinnande" respektive "välfärd". Allardt gör dock ingen skarp distinktion mellan behovs- och resurstermer.

Allardt säger, att olika typer av behov, definierade genom karaktären av behovstillfredsställelse, motsvarar vissa allmänna välfärdsdimensioner, som kan fångas i termerna:

att ha
att älska
att vara.

Dessa centrala värdekategorier indelas i komponenter enligt följande:

(1) Att ha:
- inkomst
- bostadsstandard
- sysselsättning
- hälsa
- utbildning

(2) Att älska:
- grannskapsrelationer och lokal gemenskap
- familjegemenskap
- vänskapsförbindelser

(3) Att vara:
- anseende eller prestige
- oersättlighet
- politiska resurser
- intressanta fritidssysselsättningar ("att göra").

---

1. Marx, K. & Engels, F. a.a. Se t ex avsnittet "I. Feuerbach. Opposition of the Materialistic and Idealistic Outlook. A. Ideology in General, German Ideology in Particular. (1) History" sid. 39-48.

Allardt diskuterar också kring begreppet "aktivitetsarena", ett begrepp lanserat av James Coleman[1] och tillämpat i den norska levnadsnivåundersökningen[2] (Allardt, E. a.a. 1975 sid. 46):

"Idén kring begreppet arena är den att individen vid en viss tidpunkt har en mängd personliga resurser, som han kan använda för olika aktiviteter. Med sina resurser inträder individen på olika arenor för att uppnå vissa resultat. Efter att ha inträtt på en arena vid tidpunkten T_1, kan resultatet ses som ett utflöde vid T_2. Resultatet är bestämt av tre faktorer: (a) individens resurser, (b) arenor tillgängliga för aktivitet och (c) strukturen hos arenorna. Det finns förstås ett otal arenor där individen kan använda resurser. Aktiviteten på en arena kan påverka aktiviteten på andra arenor i högst varierande grad. De resurser individen har vid tidpunkten T_2 är olika dem han har vid tidpunkten T_1, men de nya resurserna vid T_2 kan kanske användas på helt nya arenor."

Stein Ringen presenterar följande enkla hypotetiska illustration:

Allardt säger vidare (a.a. 1975 sid. 47):
"Människan fungerar inte i samhället i största allmänhet utan hon är enligt det här resonemanget en aktör på olika arenor. Hypotetiskt kan vi anta, att marknaden (varor och tjänster), arbetsmarknaden, grannskapet, privatlivet (familjen), fritiden (organisationerna etc) och politiken i dagens samhälle är de viktigaste arenorna. Det kan också antas, att sambanden mellan olika välfärdsvärden eller såsom vi också sagt olika resurser, är olika i olika miljöer såsom på områden med hög eller låg arbetsfördelning. Det beror inte minst på att tillgängligheten och strukturen hos de ovannämnda arenorna är högst olika i olika miljöer."

1) Coleman, James S: Resources for Social Change. New York 1971.
2) Ringen, Stein: An Introduction to Level of Living Study. Bergen 1973.

Det återgivna resonemanget motsvarar på visst sätt det nämnda ECE-gruppens mer översiktliga diskussion om livskvaliteten såsom varande bestämd av människans relation till den omgivande miljön.

2.3. Den tillämpade modellen

Är befintliga teorier tillämpliga?

Ett antal modeller för studiet av det som är gott för människan har uppställts och tillämpats inom samhällsvetenskaplig forskning. Några har i korthet refererats ovan. De beskriver något av den idéhistoriska utvecklingen. Det är en strävan i denna småhusundersökning att knyta an till den befintliga begreppsapparaten. Detta låter sig inte omedelbart göras. Skilda forskare har hämtat termer från det allmänna språkbruket och gett termerna specifik innebörd. Samma term har därvid ibland fått olikartad betydelse i skilda teoretiska modeller. ECE-gruppen ser t ex välfärd som en del av livskvaliteten, medan Allardt ser livskvaliteten som en del av välfärden. FN-experterna och LU talar om välfärdsbegreppet levnadsnivå men utesluter inte explicit, åtminstone inte på det teoretiska planet, det som avses med livskvalitet hos Allardt. Allardt å sin sida avser emellertid med levnadsnivå endast den materiella delen av välfärden. Välbefinnande och lycka kan måhända i dagligt tal stundom användas som synonymer. Dock täcker dessa termer i de relaterade modellerna skilda begrepp. Välbefinnande är enligt ECE-gruppen den del av livskvaliteten som kan beskrivas i termer av behovstillfredsställelse, subjektivt eller objektivt. Lycka enligt Allardt beskrivs i termer av subjektivt upplevd välfärd. Det kan sägas, att de använda begreppen, oavsett termernas lydelse, utgör delar, aspekter eller dimensioner av en och samma företeelse. Istället för att här beskriva denna företeelse i ytterligare andra - och därmed kanske förvirrande - termer skall i det följande huvudsakligen Allardts terminologi användas, detta trots att termen livskvalitet kunde vara att föredra som övergripande begrepp istället för Allardts term välfärd[1].

Livskvalitet som övergripande begrepp (enligt ECE-gruppen) synes vara i god överrensstämmelse med allmänt svenskt språkbruk. ECE-gruppens två kategorier välbefinnande och välfärd med referens till behovs-

1. Allardt använder termen välfärd för att beteckna dels det övergripande helhetsbegreppet, dels den specifika objektiva kategorin av denna helhet. Denna dubbeltydighet är dock inte mer besvärande, än att jag trots allt valt att nyttja Allardts terminologi utan justeringar.

respektive resursteori bör dock här integreras enligt Allardts resonemang. Det tycks inte vara möjligt att strukturera livskvaliteten, välfärden, i enbart behovs- eller resurskomponenter. I det första fallet möter man de klassiska frågorna: vilka är de mänskliga behoven och när är de tillfredsställda? I det andra fallet möter man frågan: kan man göra en strukturering i resurser utan att förutsätta att resurserna skall användas i människors strävan mot vissa mål? Lösningen synes - åtminstone på det teoretiska planet - ligga i den finalistiska behovsteorin. Därför kan det vara lämpligt att i den fortsatta framställningen så långt möjligt begagna Allardts vokabulär.

De relaterade modellerna har varit avsedda för empiriska undersökningar av den totala välfärden på internationell, multinationell eller nationell nivå. Småhusundersökningen sker på regional nivå och avser endast en sektor av samhället, boendet. Undersökningens analysmodell skall därför anpassas till de förutsättningar som gäller för den empiriska undersökningen.

En anpassad modell

Välfärd definieras enligt Allardt. Hans fyrfält kan illustrera den begreppsliga utgångspunkten. (Se sidan 87.)

Välfärden, den objektiva behovstillfredsställelsen, definieras i termer av faktiska

a) resurser som individen förfogar över
b) relationer till andra människor
c) relationer till samhället, omgivningen.

Lyckan, den subjektiva behovstillfredsställelsen, definieras i termer av upplevelser av de faktiska resurserna och relationerna[1)].

Välfärden bestäms, i termer av resurser eller relationer, av interaktionen mellan individen och den omgivande miljön, i detta fall bostadsområden som total verklighet. Enligt James Colemans arenateori kan graden av välfärd för en individ vid en viss tidpunkt sägas vara bestämd av (a) individens resurser (b) arenor tillgängliga för aktivitet och (c) strukturen hos arenorna.

---

1. Den subjektiva behovstillfredsställelsen i relation till den omgivande verkligheten kan också ses som beskrivande det livsmönster man strävar att förverkliga enligt den finalistiska behovsteorin.

Arenan, bostadsområdet, förutsätts här vara bestämd och tillgänglig, då individerna - teoretiskt sett - förs in på denna. Man kan då särskilja de resurser och relationer som definierar behovstillfredsställelsen som ett resultat av interaktionen mellan individ och arenans struktur från de resurser och relationer som är bundna till individen och/eller föreligger före inträdet på arenan:

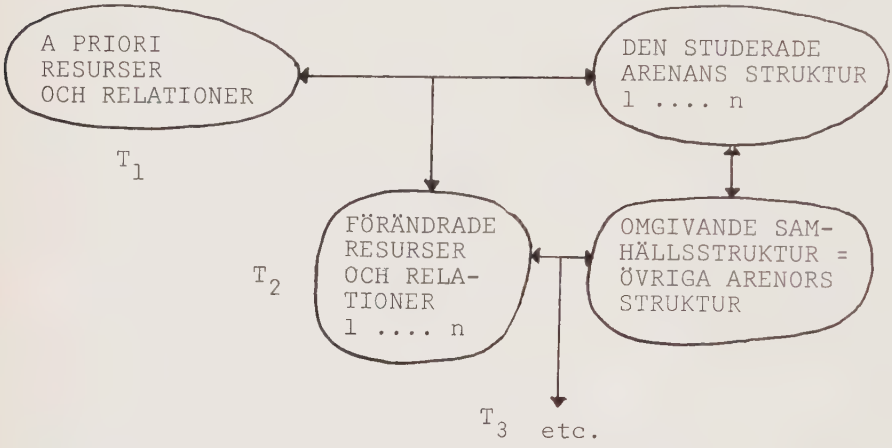

Enligt Coleman kan aktiviteten på denna arena, bostadsområdet, påverka aktiviteten på andra arenor och vice versa. Allardt urskiljer bl a följande arenor, förutom grannskapet: arbetsmarknaden, privatlivet, fritiden och politiken. Bostadsområdet som arena förutsätts därför i småhusundersökningen ha betydelse för de boendes aktiviteter på de nämnda övriga arenorna.

Vi söker kunskap om hur människors välfärd och lycka påverkas i skilda boendeformer med utgångspunkt i det ovan förda teoretiska resonemanget. I den empiriska undersökningen måste välfärdsresurser och relationer indelas i mätbara komponenter. Vidare skall "arenorna", bostadsområdena, struktureras så, att strukturerande variabler knyter an till och är påverkbara av planeringsinstrumenten. Dessa variabler förutsätts hypotetiskt förklara välfärdsskillnader mellan boende i olika områdestyper, strukturer. Modellen kan således med visst fog kallas en åtgärdsinriktad förklaringsmodell.

"Arenastrukturen"

Verklighetens bostadsområden ("arenor" enligt det ovan förda teoretiska resonemanget) är resultat av flera skilda statliga och kommunala planeringsverksamheter. Dessa kan enligt den tidigare omnämnda

ECE-gruppen[1] särskiljas enligt följande:

"1. Economic planning. Annual budgeting, long-term plans. The economic decision-making process is decentralized into a mixed system of market pricing and central dirigisme, state-owned enterprises, financing etc.
2. Physical planning. Outline and detailed.
3. Activity planning. This may involve, for instance, preparation of an operational plan for a department of local government.
4. Sectoral plans for, e.g. transportation, local technical service, roadbuilding."

Den åtgärdsinriktade förklaringsmodellen refererar till dessa verksamhetskategorier. Det är naturligtvis inte möjligt att i experimentellt syfte skapa alternativa "arenastrukturer", påverkbara med nämnda planeringsinstrument. Den empiriska undersökningen sker givetvis i de befintliga strukturer som är resultat av dessa verksamheter.

(1) Ekonomisk struktur

Traditionellt upplåtes i vårt land bostäder i småhus med äganderätt medan bostäder i flerfamiljshus upplåtes med hyres- eller bostadsrätt. Detta innebär, att hushållens val av hustyp samtidigt är ett val av ekonomisk situation. Med nuvarande skattelagstiftning kan valet av småhus bli desto fördelaktigare ekonomiskt sett ju högre inkomsten är. Valet är vidare ett val mellan enbart konsumtion och konsumtion i kombination med investering. Ett verkligt val kan endast göras av de hushåll, som förfogar över de resurser som krävs för att komma i besittning av eget hus. Ekonomisk politik (inkl skattepolitik) skapar, enligt vår terminologi, skilda arenastrukturer för individen beroende på bostädernas upplåtelseform. Dessa strukturers påverkan på den individuella välfärden kan vara beroende av de individuella inkomstresurserna.

(2) Fysisk struktur

Den fysiska strukturen i småhusområden skiljer sig traditionellt i flera avseenden från strukturen i områden med flerfamiljshus. Definitionsmässigt skiljer sig småhus från flerfamiljshus endast därigenom, att småhus är bostadsfastighet med en eller två lägenheter medan flerfamiljshus är bostadsfastighet med tre eller flera lägenheter. I praktiken har småhus så gott som undantagslöst utformats med markkontakt för varje enskild lägenhet, något som utgör undantag i flerfa-

1. Statens råd för byggnadsforskning a.a. 1975 sid. 17.

miljshus. Varje småhuslägenhet har i praktiken tillgång till ett mer eller mindre stort markutrymme för privat bruk.

Småhuslägenheter är vidare traditionellt ytmässigt större än lägenheter i flerfamiljshus.

Vidare är småhuslägenheterna traditionellt utrustade med icke så obetydliga biutrymmesytor för privat bruk.

Definitionen av de olika hustyperna medför i praktiken att en högre exploateringsgrad är möjlig i områden med flerfamiljshus än i småhusområden.

(3) och (4) Aktivitets- och sektoriell struktur

Aktivitetsplanering baseras på befolkningsunderlag. Lågt exploaterade områden erbjuder givetvis ett mindre befolkningsunderlag än högt exploaterade. Småhusområden i storstadsregioner (särskilt de nyare områdena) återfinns i regionens mer perifera delar. I traditionell planering lokaliseras vidare småhus mer perifert än flerfamiljshus i förhållande till lokala servicepunkter. Skilda områdestypers regionala lokalisering i kombination med områdestäthet medför ofta att tillgängligheten till service och kollektiva kommunikationer blir sämre i småhusområden än i områden med flerfamiljshus.

Strukturerande variabler

De variabler som enligt ovan definierar områdets struktur ("arenastrukturen") i relation till planeringsinstrumenten kan alltså sägas vara följande:

- upplåtelseform
- fysisk struktur
- regional lokalisering
- lokal servicestandard.

Den empiriska undersökningens "arenor", bostadsområden, kan beskrivas strukturellt i kombinationer av dessa variabler enligt följande:

Läge i regionen	Lokal servicestandard	Upplåtelseform: äganderätt, Fysisk struktur: trad. småhusområr.[1]	övr. markbostäder[2]	trad. flerfam.-hus	hyres- el. bostadsrätt, Fysisk struktur: trad. småhusområr.[1]	övr. markbostäder[2]	trad. flerfam.-hus
Centralt	Hög			X	X	X	
	Låg			X	X	X	
Perifert	Hög			X	X	X	
	Låg			X	X	X	

1) Lågt exploaterade områden, friliggande villor, stora biutrymmesytor, stora privata tomter.

2) Högt exploaterade områden, radhus el. likn., saknar stora biutrymmen, små privata tomter.

De strukturerande variablerna kan, som tidigare sagts, inte experimentellt varieras. Valet av strukturer sker inom den befintliga bebyggelsen i Stockholmsregionen. Upplåtelseformen kan därvid vare sig varieras systematiskt eller hållas konstant för de olika hustyperna, då helt skilda fördelningar gäller. Detta är emellertid inte besvärande vid studiet av objektiv välfärdspåverkan. Upplåtelseformens betydelse låter sig jämförelsevis lätt beräknas i monetära mått. Däremot tillåter den empiriska modellen (enligt matrisen) icke, att upplåtelseformens subjektiva betydelse studeras.

Den empiriska modellen är avsedd för studier inom en och samma region. Betydelsen av den totala regionens storlek och struktur har här inte diskuterats, då regionala jämförelser inte skall göras. Småhusboendets innebörd för de boende kan självfallet tänkas variera avsevärt beroende på vilken region det gäller. Studiet av regionala variationer kan ses som ett ytterligare steg, vilket dock tills vidare fått anstå.

Välfärdskomponenter

Valet av komponenter sker efter två kriterier:

1) komponenterna skall hypotetiskt vara påverkbara av en eller flera av de strukturella egenskaper hos bostadsområdena (arenorna) som definierats ovan och som alltså är att se som manipulerbara vid bostadsplanering.

2) de skall vara mätbara.

Det första kriteriet är icke nödvändigt vare sig empiriskt eller teoretiskt men ges av undersökningens åtgärdsinriktade syfte. Det är väsentligt att påpeka, att välfärdsmätningen kan falla helt annorlunda ut, om komponenterna väljs på annat sätt.

Därefter formuleras tänkbara komponenter för vilka graden av välfärd kan definieras i

a) resurser som individen förfogar över
b) relationer till andra människor
c) relationer till samhället, omgivningen.

Allardt har under de tre beskrivande begreppen "att ha", "att älska" och "att vara" formulerat ett antal komponenter (se sid 88). På samma sätt kan i denna anpassade modell följande komponenter formuleras:

a) Resurser som individen förfogar över (att ha)
- materiella resurser i bostad och miljö
- ekonomisk vinning av bostaden
- inkomstkälla

b) Relationer till andra människor (att älska)
- vuxnas vänskapsrelationer i bostadsområdet
- vuxnas övriga vänskapsrelationer
- barns kamratkontakter
- barns kontakter med vuxna

c) Relationer till samhället (att vara)
- arbete
- fritid
- samhällsinflytande
- barns relationer till samhället.

Det som söks, är den verkliga boendestrukturens (arenastrukturens) inverkan, positivt eller negativt i någon mening, på dessa komponenter beskriven som välfärd (objektiva kriterier) eller lycka (subjektiva kriterier); i vissa fall dels för individer, dels för hushåll. Individkategorierna är därvid vuxna gifta (eller eljest sammanboende) män respektive kvinnor samt barn i skilda åldrar upp till 16 år. Hushålls-

kategorin är familjer med två vuxna (gifta eller eljest sammanboende) och barn i åldrarna upp till 16 år.

Komponenterna uppvisar i inbördes växelverkan och i relation till individers och hushålls resurser a priori (vid tidpunkten T_1) värden, vid undersökningstillfället (vid tidpunkten T_2), bestämda av arenans struktur.

Indikatorer och hypotetiska samband

Enligt Coleman kan aktiviteten på en arena påverka aktiviteten på andra arenor, vilka (enligt Allardt) förutom grannskapet kan vara marknaden (= varor och tjänster), arbetsmarknaden, privatlivet, fritiden och politiken. Nedan konkretiseras de indikatorer som valts för att mäta de ovannämnda välfärdskomponenterna. Samtidigt anges hypotetiska samband mellan indikatorerna och de skilda variabler som strukturerar bostadsområdet som arena. Dessa hypotetiska samband beskriver sålunda hur bostadsområdet som aktivitetsarena hypotetiskt påverkar de boendes aktiviteter inte bara i bostadsområdet utan också på andra arenor i samhället.

Materiella resurser i bostad och miljö

Materiella resurser i bostad och miljö definieras av den fysiska strukturen: bostadens standard såsom utrustning, bostadsyta, biutrymmesyta; vidare privat tomtyta, gemensamma grönytor för lek och utevistelse samt naturområden i aspekternas tillgänglighet och i förekommande fall ytstorlek. Vidare definieras de materiella resurserna av aktivitets- och sektoriell struktur: service av olika typ samt transportkommunikationer ifråga om tillgänglighet.

Dessa resurser kan ses som beskrivande graden av behovstillfredsställelse i sig själva, men de kan också vara resurser för tillfredsställande av andra behov enligt de övriga komponenterna. Detsamma kan sägas gälla samtliga komponenter i viss mån. Ifråga om de materiella resurserna skall dock dessa mer explicit än de övriga behandlas som resurser för tillfredsställande av andra behov, då de materiella resurserna helt enkelt definieras av strukturerande variabler, vars effekter söks.

Ekonomisk vinning av bostaden

Ekonomisk vinning av bostaden är att se som en materiell välfärds-

komponent. Denna komponent förutsätts här vara påverkbar av bostädernas upplåtelseform, vilken i undersökningen samvarierar med hustypen. Underlaget för skattedebitering och därmed möjligheterna till skattereduktion kan variera beroende på om man äger eller hyr sin bostad.

Inkomstkälla

Inkomstkälla har här medtagits som materiell resurs, därför att denna komponent hypotetiskt förutsätts vara påverkbar av aktivitets- och sektoriell struktur. Hushållsinkomsten (makarnas gemensamma sammanräknade inkomst) beror givetvis på huruvida båda makarna har inkomst eller ej; detta i sin tur kan bero av möjlighet till barntillsyn och arbetsplatsers tillgänglighet samt på huruvida bostaden som sådan mer eller mindre kräver att någon av makarna är hemarbetande eller att bostaden på grund av sina möjligheter till privatliv och privat konsumtion ökar de boendes intresse av arbetet med hemmet.

Vuxnas vänskapsrelationer

Vuxnas vänskapsrelationer inom bostadsområdet är en komponent som antages kunna påverkas av bostadsområdets fysiska struktur men också av sektoriell struktur, såtillvida att de boende antages koncentrera sitt umgänge med vänner till det egna bostadsområdet och minska sitt umgänge med vänner på annat håll om området har ett sådant läge i regionen, att resor till och från området blir långa eller besvärliga på grund av brister i kommunikationsnätet. Vänskapsförbindelser utanför bostadsområdet är således en komponent som kan ses som påverkbar av den sektoriella strukturen. De index som här används är andelen isolerade hushåll i bostadsområdet, mått på vänskapsrelationerna inom och utanför området, umgängesfrekvensen inom och utanför området, samverkan grannar emellan i det dagliga livet samt initierandet av vänskapsrelationer inom bostadsområdet.

Barnens kamratkontakter

Denna komponent antages vara påverkad av bostadsområdets fysiska struktur, såsom dess täthet, samt av den inre bostadens förutsättningar för barnens innelek. De index som används är andelen barn som leker tillsammans med kamrater samt kamratgruppernas storlek såväl vid utelek som vid innelek.

Barnens kontakter med vuxna

Denna komponent antages kunna påverkas av bostadsområdets fysiska och sektoriella struktur, därigenom att dessa faktorer antages påverka föräldrarnas och andra vuxnas beteende, såsom ifråga om deras vänskapsrelationer och deras fritidsinnehåll. De index som används är kvantiteten fritid som föräldrarna aktivt kan ägna sina barn, barnens deltagande i vuxnas fritidsumgänge samt barnens kontakter med andra vuxna än föräldrarna i bostadsområdets dagliga liv.

Arbete

Komponenten arbete betraktas här, vad gäller förvärvsarbetet, icke som inkomstkälla utan som relation till samhället. (Som inkomstkälla betraktas förvärvsarbetet under resurskomponenter ovan). Såväl förvärvsarbete som hemarbete betraktas ifråga om kvantitet. Förvärvsarbetets innehåll antages här ej ha något samband med bostadsområdets struktur, medan detta antagande görs för hemarbetet. Hemarbetet mäts därför också vad gäller innehåll, samverkan, alienation.

Hypotetiskt antages möjligheten att förvärvsarbeta, särskilt för kvinnornas del, vara beroende av områdets aktivitets- och sektoriella struktur; dvs i detta fall möjligheter till barntillsyn och arbetsplatsers tillgänglighet. Vidare antages hypotetiskt, att också den fysiska strukturen påverkar möjligheterna till förvärvsarbete, också i detta fall särskilt för kvinnornas del. Vissa fysiska strukturer, såsom traditionellt utformade småhusområden i perifera lägen, antages hypotetiskt kräva en traditionell könsrolls- och arbetsfördelning makarna emellan, dvs förvärvsarbetande man och hemarbetande kvinna. Fysisk, aktivitets- och sektoriell struktur kan vidare antagas påverka arbetsförhållandena indirekt genom intressecentrering till det privata boendet och isolering av kärnfamiljen.

Fritid

Denna komponent avser vuxnas fritidsaktiviteter inom och utom bostaden. (Barns fritidsaktiviteter inräknas i komponenten "barnens relationer till samhället"). Här antages, att områdets sektoriella och fysiska struktur kan påverka fritidens längd såväl som dess innehåll. Den fysiska strukturen (t ex bostadens utrymmen och ostördhet) antages kunna påverka möj-

ligheterna till hobbyverksamheter i bostaden. De faktorer som påverkar fritidens längd kan givetvis också därigenom antagas påverka möjligheterna till fritidsverksamheter såväl inom som utom hemmet. Vidare antages, att fysisk, aktivitets- och sektoriell struktur direkt kan påverka möjligheterna till fritidsaktiviteter utom hemmet. Med sådana fritidsaktiviteter menas här deltagande i kurser mm, sport och idrott, förströelser samt vänskapsumgänge. De boendes fritidsverksamheter mäts ifråga om art och frekvens samt lokalisering i tid och rum.

Samhällsinflytande

Som indikator på komponenten samhällsinflytande används deltagande i kollektiva rörelser, ägnade att påverka skilda delar av samhället. De rörelser som här betraktas är bostadsföreningar, fackliga samt politiska föreningar. Liksom ifråga om arbetet antages, att fysisk, aktivitets- eller sektoriell struktur direkt eller indirekt kan påverka möjligheterna att utöva samhällsinflytande genom medlemskap i föreningar. Samhällsinflytandet mäts såsom föreningsanslutning och föreningsaktivitet.

Barnens relationer till samhället

Barns relationer till samhället antages kunna påverkas av alla de tre strukturerande variablerna. Bebyggelsen kan antagas ha den effekten, att en arbetskrävande bostad, såsom i småhus, minskar föräldrarnas fritid och möjligheter att ägna omsorg om barnens aktiviteter. Vidare kan läget i regionen och det lokala utbudet av verksamheter för barn tänkas påverka barnens möjligheter till fritidsaktiviteter. I undersökningen behandlas förskolbarnens vistelse på daghem (kommunala eller privata) respektive vistelse i hemmet. Vidare studeras barns deltagande i ordnade fritidsverksamheter (med vuxen ledare) utanför bostadsområdet samt mer spontana fritidsverksamheter utanför bostadsområdet. Dessa två typer av fritidsverksamheter mäts ifråga om frekvens.

Välfärdskategorierna

Modellen omspänner såväl välfärdens materiella som icke-materiella sida efter såväl mer objektiva som subjektiva kriterier.

Välfärdens materiella sida, levnadsnivån, beskrivs i monetära termer och i termer av materiella resurser i bostad och miljö på sätt som ovan definierats. Dels betraktas de faktiska resurserna, dels de boendes tillfredsställelse ("lycka" enligt modellens definition).

Den icke-materiella sidan, livskvaliteten, beskrivs i termer av relationer till andra människor och till samhället (arbete, inflytande, fritidsaktiviteter) på sätt som definierats ovan. Också här betraktar vi de faktiska förhållandena och de boendes upplevelse av dessa, dvs "lyckan".

De boendes upplevelse av områdets egenskaper och möjligheter betraktas vidare i vissa avseenden ur två perspektiv: dels det perspektiv som gällde vid bostadsvalet, de boendes förväntan; dels det perspektiv som boendets verklighet givit, uppfyllelsen av förväntan.

Dessa skilda kategorier kan sammanfattningsvis ordnas och specificeras enligt följande:

<table>
<tr><th colspan="2">Välfärd</th><th>Lycka</th></tr>
<tr><td rowspan="2">Levnadsnivå
"Att ha"</td><td rowspan="2">RESURSER BESTÄMDA AV BOSTADSOMRÅDETS STRUKTUR:
Materiella resurser i bostad och miljö
Ekonomisk vinning av bostaden
Inkomstkälla</td><td>FÖRVÄNTAN:
Upplevelse vid bostadsvalet av monetära och materiella resurser givna av om rådets struktur</td></tr>
<tr><td>UPPFYLLELSE:
Upplevelse i erfarenhetens perspektiv av monetära och materiella resurser givna av områdets struktur</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Livskvalitet
"Att älska"
"Att vara"</td><td rowspan="2">RELATIONER BESTÄMDA AV BOSTADSOMRÅDETS STRUKTUR:
Vuxnas vänskapsrelationer
Barns kamratkontakter
Barns kontakter med vuxna

Arbete
Fritid
Samhällsinflytande
Barns relationer till samhället</td><td>FÖRVÄNTAN:
Upplevelse vid bostadsvalet av relationer givna av områdets struktur</td></tr>
<tr><td>UPPFYLLELSE:
Upplevelse i erfarenhetens perspektiv av relationer givna av områdets struktur</td></tr>
</table>

3. DEN EMPIRISKA UNDERSÖKNINGEN

3.1 Design

Analysmodellens krav

De data som skall analyseras enligt den beskrivna modellen har hämtats genom en empirisk undersökning i ett antal bostadsområden i Stor-Stockholm. Intresset har, av orsaker som inledningsvis nämnts, koncentrerats till gruppbyggda, moderna småhusområden i en storstadsregion och till jämförelseområden med flerfamiljshus, vilka i allt utom bebyggelsetypen motsvarar småhusområdena.

Tolv bostadsområden ingår i undersökningen. Dessa har valts enligt den matris över "arenastrukturerande" variabler, som är en följd av analysmodellens konstruktion (se sid. 95). Dessa strukturerande variabler är: bebyggelsetyp, regionalt läge och lokal servicestandard. Varje sådan variabel har i valet av undersökningsområden varierats medan övriga hållits konstanta (i det ideala, eftersträvade fallet). De valda områdena är alltså inte speciella i något avseende utan meningen är tvärtom, att de skall representera alldeles vanlig svensk förortsbebyggelse.

Variabler

De nämnda tre strukturerande variablerna har varierats enligt följande. Variablen "bebyggelsetyp" har varierats i tre steg: friliggande villor, radhus och flerfamiljshus. Variabeln "läge i regionen" har varierats i stegen centralt respektive perifert läge. Variabeln "lokal servicestandard" slutligen har varierats i stegen låg respektive hög standard.

Principiellt omfattar undersökningen sålunda sex områden centralt belägna i regionen, varav tre med låg och tre med hög servicestandard och av dessa tre i vardera gruppen utgör ett villabebyggelse, ett radhusbebyggelse och ett bebyggelse med flerfamiljshus. Motsvarande kategorier ingår i sex undersökningsområden med perifert läge i regionen.

Dessa variabler, som också kan kallas undersökningens oberoende variabler, är de vars effekter söks på de beroende varablerna, vilka är de indikatorer som används för att mäta de skilda komponenterna i de olika välfärdskategorierna: välfärd/levnadsnivå, välfärd/livs-

kvalitet, förväntad respektive upplevd lycka/levnadsnivå samt förväntad respektive upplevd lycka/livskvalitet (se sid. 101).

Population, urval och intervjuer

Undersökningspopulationen består av samtliga de hushåll - mantalskrivna i de tolv undersökningsområdena i november 1976 och kvarboende vid undersökningstillfället våren 1977 - som består av minst ett barn fött 1961 eller senare och två vuxna, man och kvinna, gifta eller eljest sammanboende. Ur denna population ingår i undersökningen ett urval om ca 60 hushåll per område.

Man och hustru i varje utvalt hushåll har ombetts besvara ett antal frågor. Tekniskt har detta lagts upp så, att den ene av makarna blivit intervjuad vid besök i hemmet medan den andre samtidigt eller strax därefter besvarat ett enkätformulär med motsvarande frågor. Intervju- och enkätformulären har därefter i den maskinella databearbetningen sammanställts för varje hushåll.

Den som är intresserad av en mer detaljerad redogörelse för den empiriska undersökningen (områdesval, hushållsurval, fältarbete) hänvisas till delrappport två från detta forskningsprojekt[1]. (Se även avsnitt 3.4.)

3.2. De undersökta bostadsområdena

Översikt

Undersökningsområdena är i princip valda enligt matrisen över de strukturerande variablerna, vilket innebär, att endast en variabel i sänder är varierad medan övriga är konstanthållna. I verkligheten låter sig något sådant naturligtvis inte göras, då varje bostadsområde är unikt åtminstone i något avseende. Förhoppningsvis kan man säga, att den möda som lagts ned på områdesvalet resulterat i ett antal undersökningsområden, som i stort sett skiljer sig på önskat sätt och i övrigt icke är alltför olika, dvs ett antal områden, som vart och ett i sin kategori representerar vanlig svensk förortsbebyggelse.

Alla valda områden är färdigställda efter år 1965; de flesta är inflyttade under åren kring 1970. Småhusområdena är alla gruppbyggda. Skillnaden mellan den kategori som i fortsättningen kallas "villor"

1. Gillwik, L. a.a. 1977 sid. 65-73 samt bil. 2.

och den som kallas "radhus" är i detta gruppbyggda småhusbestånd inte alltför utpräglad. Alla småhus upplåts med äganderätt. Lägenheterna i flerfamiljshusen upplåts med bostads- eller hyresrätt.

De områden som representerar central lokalisering inom regionen har alla valts inom Stockholms kommun. De moderna småhusområdena återfinns givetvis i kommunens ytterområden. Jämförelseområdena med flerfamiljshus har därför också valts i ytterstaden. De områden som representerar perifer lokalisering i förhållande till regionens centrum har valts i kranskommuner till Stockholm i regionen.

De valda områdena presenteras översiktligt i uppställningen på sidan 106 och den geografiska lokaliseringen framgår av kartbilden på sidan 107.

Områdesbeskrivningar

I det följande beskrivs områdena mer detaljerat var för sig. Vissa data rörande bostadsytor, biutrymmesytor, bostädernas utrustningsstandard m m redovisas utförligare i anslutning till analysen i avsnitt 4.2. Bostadspriser och bostadskostnader redovisas närmare och analyseras i avsnitt 4.4.

I bilaga 2 (i särskild bilagedel) visas kartor över områdena (situationsplaner, stadsplaner m fl kartor). Ett utförligare kartmaterial, som varit underlag för analysen, presenterades i detta arbetsprojekts andra delrapport[1)].

1. Gillwik, L. a.a. 1977, bilaga 3.

OMRÅDESVALET. ÖVERSIKT

Läge i regionen	Servicestandard	Bebyggelse: Villor	Radhus	Flerfamiljshus
CENTRALT	HÖG	OMRÅDE NR 1 Stockholm Skärholmens förs. Grisselholmen, Sandholmen, Stävholmen 159 st frist. villor Avstånd Sthlm:[1] 12 km Restid: T-bana 23 min Service: 5-600 m till Skärholmens centrum	OMRÅDE NR 5 Stockholm Skärholmens förs. Lindholmen, Korsholmen 134 st radhus Avstånd Sthlm: 12 km Restid: T-bana 23 min Service: 3-400 m till Skärholmens centrum	OMRÅDE NR 9 Stockholm Skärholmens förs. Brantholmen, Fågelholmen 397 lgh i 5-7-vån. flerfamiljshus Avstånd Sthlm: 12 km Restid: T-bana 23 min Service: 300 m till Skärholmens centrum
	LÅG	OMRÅDE NR 2 Stockholm Kälvesta Vällingby förs. 85 st villor (kedjehus) Avstånd Sthlm: 13 km Restid: Pendeltåg 12 min+matarbuss=22 min Service: 2,5 km till Vällingby centrum Affär, skola, barnstuga inom stadsdelen	OMRÅDE NR 6 Stockholm Kälvesta Vällingby förs. 264 st radhus Avstånd Sthlm: 13 km Restid: Pendeltåg 12 min+matarbuss=22 min Service: 2,5 km till Vällingby centrum Affär, skola, barnstuga inom stadsdelen	OMRÅDE NR 10 Stockholm Solberga Brännkyrka förs. 412 lgh i 3-vån-flerfamiljshus Avstånd Sthlm: 6 km Restid: T-bana 13 min +matarbuss=23 min Service: Inget närbeläget större centrum. Viss spridd service i det äldre Solberga
PERIFERT	HÖG	OMRÅDE NR 3 Botkyrka Salems förs. Salemstaden 185 st frist. villor Avstånd Sthlm: 23 km Restid: Pendeltåg 26 min+matarbuss=46 min Service: 5-600 m till Säby torg	OMRÅDE NR 7 Botkyrka Salems förs. Salemstaden 381 st radhus Avstånd Sthlm: 23 km Restid: Pendeltåg 26 min+matarbuss=46 min Service: 5-600 m till Säby torg	OMRÅDE NR 11 Botkyrka Salems förs. Salemstaden 492 lgh i 3-vån. flerfamiljshus Avstånd Sthlm: 23 km Restid: Pendeltåg 26 min+matarbuss=46 min Service: 400 m till Säby torg
	LÅG	OMRÅDE NR 4 Upplands Väsby Fresta förs. Frestaby 172 st frist. villor Avstånd Sthlm: 24 km Restid: Pendeltåg 26 min+matarbuss=min 53 min max 1 tim 23 min Service: 3 km till Väsby centrum. Affär, skola, barnstuga i området.	OMRÅDE NR 8 Upplands Väsby Hammarby förs. Skälby 252 st radhus Avstånd Sthlm: 24 km Restid: Pendeltåg 26 min+matarbuss=min 44 min max 1 tim 13 min Service: 1,7 km till Väsby centrum. Skola intill området	OMRÅDE NR 12 Upplands-Bro Kungsängens förs. Tibble 1.083 lgh i 3-vån. flerfamiljshus Avstånd Sthlm: 27 km Restid: Pendeltåg 29 min+matarbuss=45 min Service: Inget närbeläget större centrum. 2,5 km till Bra stormarknad. Affär, barnstuga, post i området

1) Fågelvägsavståndet till Gamla stan.

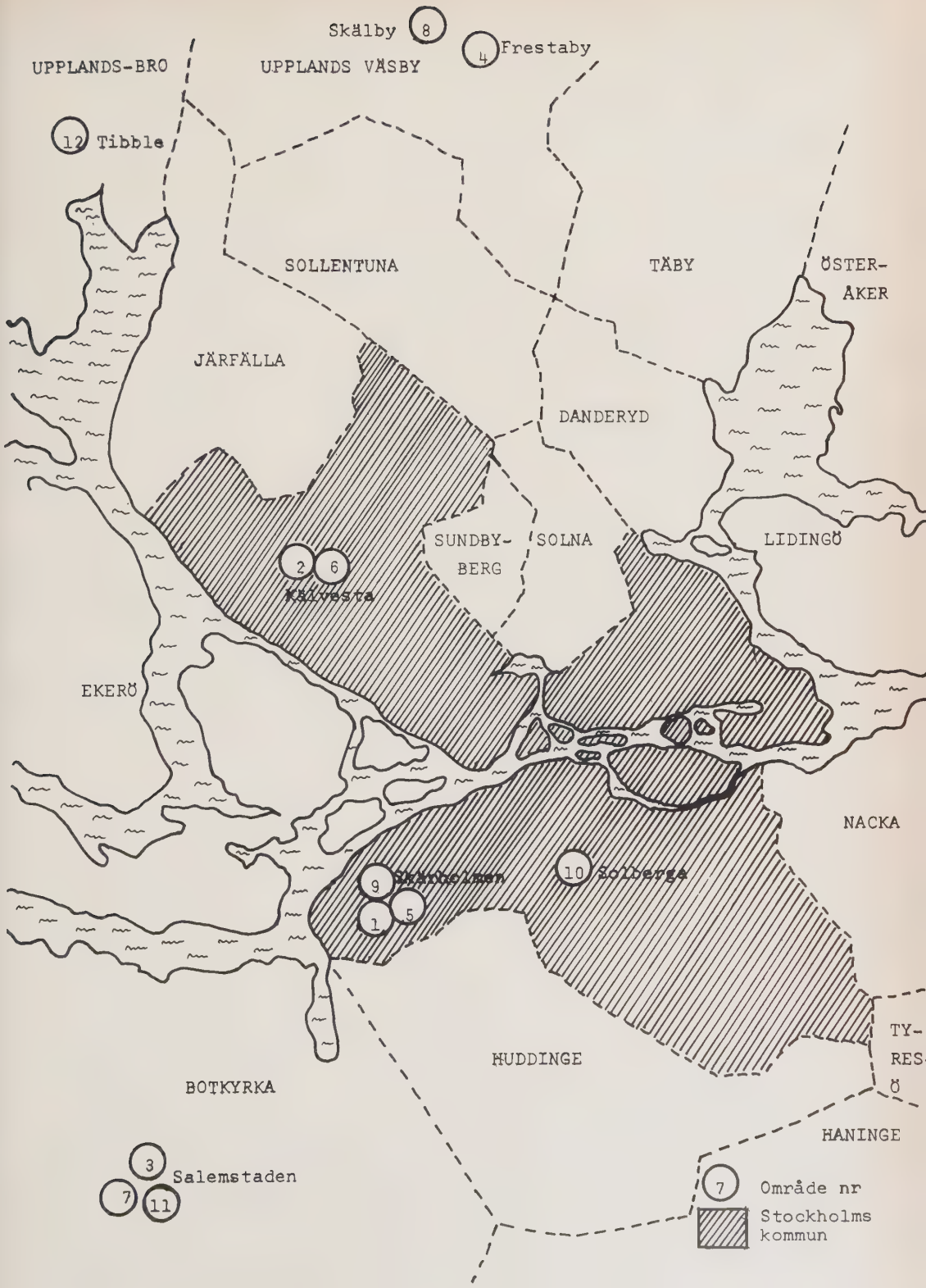
Skälby 8
Frestaby 4
UPPLANDS-BRO
UPPLANDS VÄSBY
12 Tibble
SOLLENTUNA
TÄBY
ÖSTER-
ÅKER
JÄRFÄLLA
DANDERYD
SUNDBY-
BERG
SOLNA
LIDINGÖ
2 6
Kärvesta
EKERÖ
NACKA
9 Skärholmen
10 Solberga
1 5
TY-
RES-
Ö
HUDDINGE
BOTKYRKA
HANINGE
3 Salemstaden
7 11
7 Område nr
Stockholms
kommun

Villor

Område nr 1: Stockholm, Skärholmen
Kvarteren Grisselholmen, Sandholmen och Stävholmen

Detta område representerar villabebyggelse centralt belägen inom regionen och med god tillgång till lokal service.

Undersökningsområdet ligger i Skärholmens församling i Stockholms södra ytterstad. Området består av tre angränsande kvarter i södra Skärholmen på ömse sidor om Lammholmsbacken samt vid Stävholmsgränd.

Skärholmen, område 1

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 12 km. Restiden med tunnelbana är drygt 20 minuter, turtätheten är 5 turer/timme. Gångavståndet till Skärholmens T-station är ca 600 m. Anslutande matarbuss finns också.

Skola och barnstuga finns intill området. Avståndet till Skärholmens centrum är 5-600 m. Detta centrum, som inte endast betjänar stadsdelen Skärholmen utan också är regioncentrum för Söderort, har ett rikt utbud av framförallt kommersiell men också social och kulturell service.

Terrängen i området är kraftigt kuperad. Partier av sparad barr- och lövträdsvegetation finns i och intill området. Stora gräs-

ytor och promenadstråk i parkmark ansluter till området. Området har gångförbindelse med huvudgångstråken mot Skärholmens centrum och stadsdelens skol- och parkområden.

Småa, Skärholmen, kv. Grisselholmen.
Foto: Gösta Glase

Bostadsbebyggelsen består av sammanlagt 159 st 2-plans eller 1 1/2-plans villor med privata garage. Storlek och färgsättning varierar något inom området men byggnadstypen är enhetlig. Bilplatserna inom området har beräknats efter normen 2,2 bilar per bostadsenhet.

TRÄDGÅRDSFASAD III C

ENTRÉFASAD III C

Lägenhetsstorleken är 5 rum och kök i flertalet fastigheter. Bostadsytan är genomsnittligt 131 m^2. Därtill finns i fastigheterna biutrymmesytor om ca 33 m^2. Så gott som alla bostäder är utrustade med separata bad- eller duschrum, separata toaletter, diskmaskin, tvättmaskin och frys.

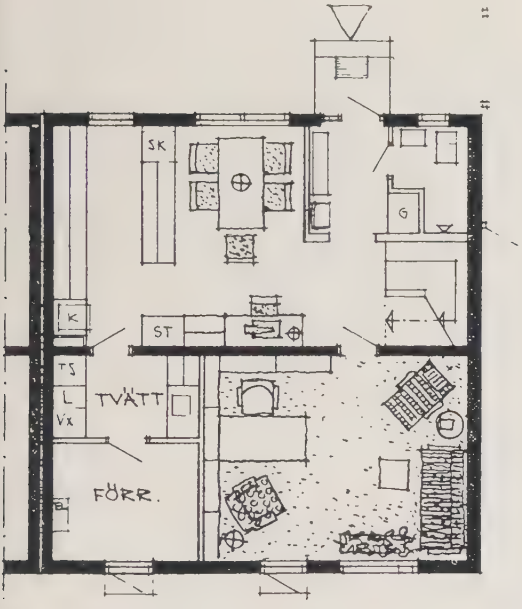

BOTTENPLAN. I C, III C

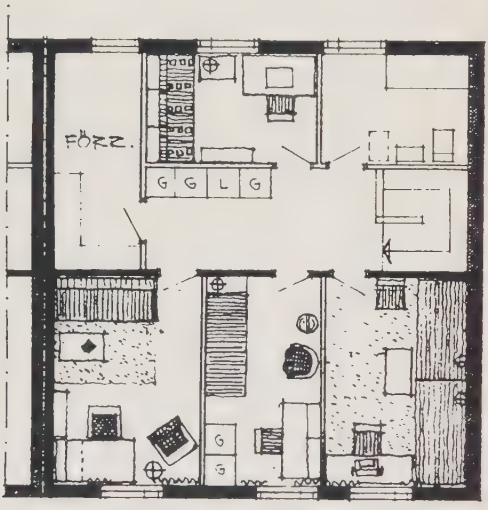

ÖVRE PLAN. I C, III C

Villor, Skärholmen.
Lägenhetsplan i kv. Grisselholmen.

Tomterna upplåts med tomträtt. Tomtstorleken är ca 450 m^2, varav byggnadsyta 93 m^2 (hustyp III Ch), friyta ca 350 m^2.

Området är inflyttat under åren 1969-1970. Småhusavdelningen vid Stockholms fastighetskontor är byggherre och har förmedlat bostäderna. Arkitekt är Höjer-Ljungqvist Arkitektkontor AB, Stockholm.

Fastigheterna är statligt belånade. Pantvärdet varierade mellan 121.000 och 124.000 kr, beroende på hustyp. Högsta försäljningspris varierade mellan 135.700 och 138.000 kr, dvs 11-12 % över pantvärdet. Fastigheternas taxeringsvärde är för närvarande vanligen 170.000 kr. Det totala årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har för år 1976 beräknats till 229 kr.

Område nr 2: Stockholm, Kälvesta
Kvarteren Jordrevan och del av Salome, Muntra Fruarna och Aniara

Detta område representerar villabebyggelse centralt belägen inom regionen med jämförelsevis låg lokal servicestandard.

Undersökningsområdet ligger i Stockholms nordvästra ytterstad. Området består av villor i norra delen av stadsdelen Kälvesta i de fyra närliggande kvarteren Jordrevan, Salome, Muntra Fruarna och Aniara inom Vällingby församling. Gatuadresserna är Renfanegränd, Soprangränd och Tumultgränd.

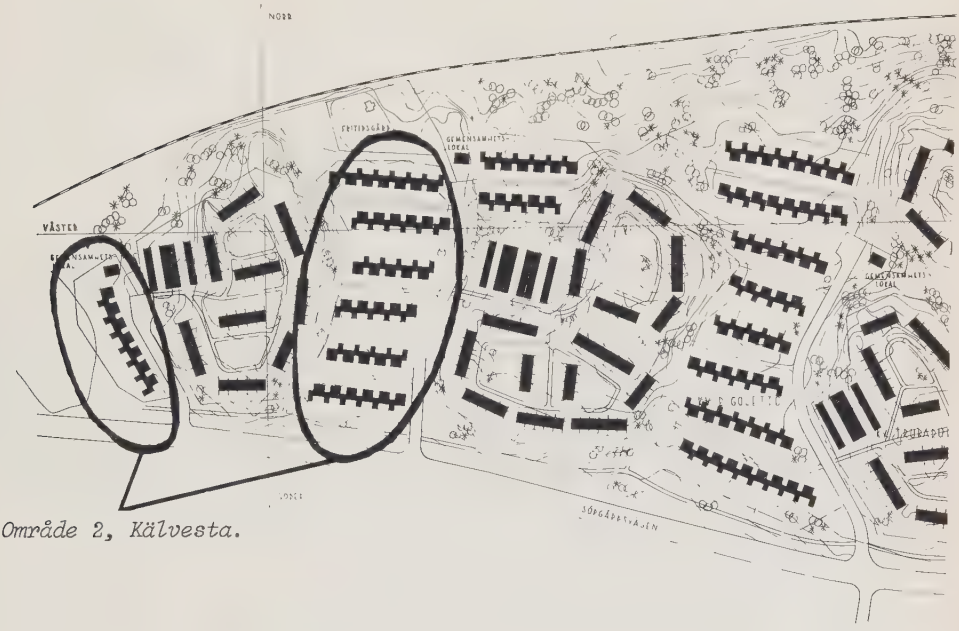

Område 2, Kälvesta.

Avståndet till Stockholms city (fågelvägen) är ca 13 km. Restiden med pendeltåg från Stockholms Central är 12 minuter och turtätheten är 2 turer per timme under lågtrafik. Därtill kommer drygt 5 minuter med anslutande matarbuss från Spånga station, bussar nr 503 eller 115. Väntetiderna mellan tåg och buss är i allmänhet omkring 5 minuter. Den totala restiden blir drygt 20 minuter.

Skola finns intill området. Barnstuga finns inom stadsdelen liksom postkontor och livsmedelsaffär. Sedan undersökningen genomfördes har en ny barnstuga uppförts i anslutning till området.

Närmaste större centrum är Vällingby centrum, dit avståndet är ca 2,5 km.

Terrängen i området är något kuperad. Promenadstråk i naturmark och anlagd parkmark ansluter till området. Viss del av rekreationsytan gick dock förlorad vid tiden för undersökningens genomförande på grund av framdragningen av den nya Bergslagsleden. Utbyggnaden av Lunda industriområde i närheten av undersökningsområdet har också alltmer minskat tillgången till naturmark för de boende i norra Kälvesta.

Villor i kv. Muntra Fruarna. Kälvesta, Stockholm.
Foto: L Gillwik.

Bostadsbebyggelsen i undersökningsområdet består av 85 st 1 1/2-plans villor, kedjade med privata garage. Färgsättningen av fasaderna varierar (grönt, rött, grått) men byggnadstypen är enhetlig.

FASAD MOT GATA

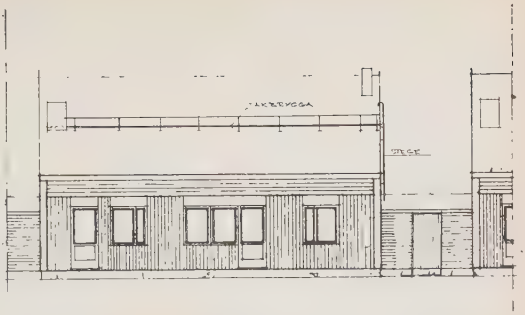

FASAD MOT TRÄDGÅRD

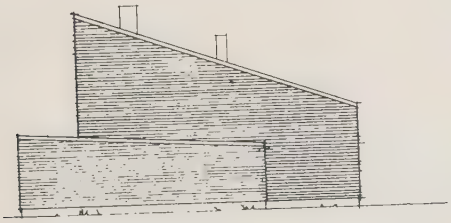

GAVELFASAD

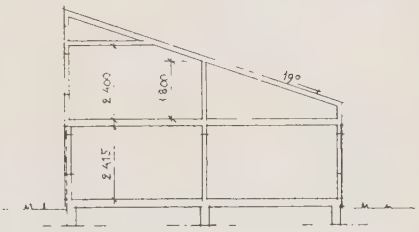

SEKTION

Så gott som alla bostäder består av 5 rum och kök och bostadsytan är i genomsnitt 134 m^2. Därtill kommer biutrymmesytor om ca 54 m^2. Nästan alla bostäder har separata toaletter och separata bad- eller duschrum. Tvättmaskin och frys finns i nära nog alla bostäder och i tre fjärdedelar av husen finns diskmaskin.

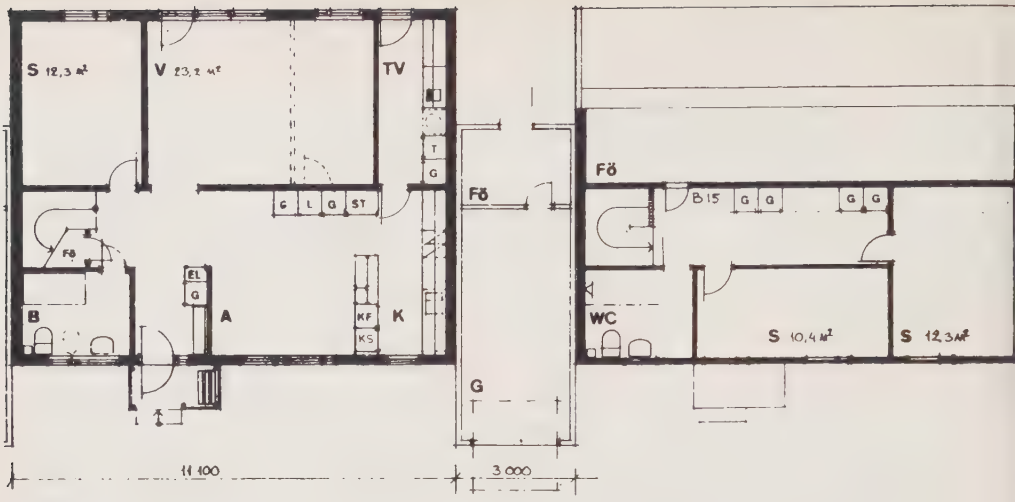

MARKPLAN ÖVRE PLAN

Villor, Kälvesta. Lägenhetsplan i kv. Aniara.

Tomterna upplåts med tomträtt. Tomtstorleken är ca 350 m^2, varav byggnadsyta 122 m^2 inkl privata garage (hustyp 202 C), friyta ca 225 m^2.

Området är inflyttat under åren 1970-1973. Småhusavdelningen vid Stockholms fastighetskontor har förmedlat bostäderna, delvis i mer eller mindre utsträckning till självbyggnad.

Fastigheterna är statligt belånade. Pantvärdet var 132.000 kr (kv. Muntra Fruarna, självbyggnad). Ett beräknat försäljningspris vid förstagångsförsäljning bör ligga ca 10 % över pantvärdet. Fastigheternas taxeringsvärde är för närvarande vanligen 180.000 kr i området. Det totala årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har för år 1976 beräknats till kr 143.

Område nr 3: Botkyrka, norra Salemstaden

Detta område representerar villabebyggelse perifert belägen inom regionen och med hög lokal servicestandard.

Undersökningsområdet ligger i Salemstaden, Botkyrka kommun i Stockholmsregionens sydvästra del. Området består av kvarteren vid Lingonstigen, Blåbärsstigen, Odonstigen, Slånbärsstigen och Smultronstigen på berget norr om Salemstadens centrum. Undersökningsområdet begränsas i söder och väster av Skyttorpsvägen och utgör del av Söderbyområdet.

Norra Salemstaden, område 3

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 23 km. Restiden med pendeltåg från Stockholms Central är 26 minuter med en turtäthet av 2 turer per timme vid lågtrafik. Därtill kommer 10 minuter med matarbuss nr 725 från Rönninge station. Väntetiden mellan tåg och buss är ca 10 minuter. Restiden blir totalt ca 45 minuter.

Gångavståndet till Salemstadens centrum, Säby torg, är ca 600 m. Säby torg erbjuder ett jämförelsevis rikligt serviceutbud: kommersiell service, post, bank, apotek, läkarstation, bibliotek, kyrka, biograf, fritidsgård, pastorsexpedition, polisstation, försäkringskassa, kommunalkontor, taxistation m m.

Intill centrum finns skola med sporthall och i anslutning till undersökningsområdet finns barnstuga samt livsmedelskiosk. Gångvägar, planskilda från Skyttorpsvägen, förbinder undersökningsområdet med skolområdet, med barnstuga och med Salemstadens centrum.

Villor i Salemstaden, Botkyrka.
Foto: B. Nordins Ateljéer.

En del av områdets bebyggelse ligger i brant terräng på bergssluttningen ner mot centrum. Gångvägarna är här ofta lagda i serpentiner. Bebyggelsen på bergskrönet ligger i mer plan terräng.

Bebyggelsen i undersökningsområdet består av 185 st fristående villor med privata garage. På den branta sluttningen har husen souterrängvåning. Bebyggelsen i området är av enhetlig typ. Vissa variationer i bostadsstorlek samt färgsättning av fasader förekommer.

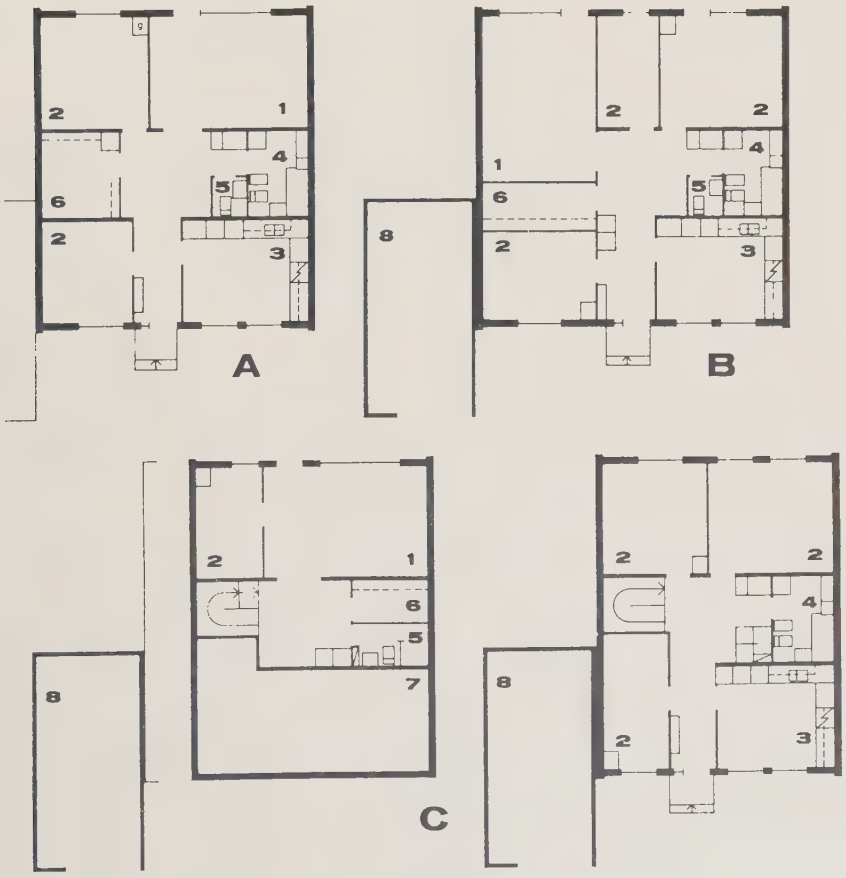

A *3 rum och kök, enplanshus.*

B *4 rum och kök, enplanshus.*

C *5 rum och kök, lutningshus.*

1 Vardagsrum
2 sovrum
3 kök med matplats
4 badrum med tvätt
5 toalett med dusch
6 klädkammare/förråd
7 ev. källare
8 garage med förråd

D *5 rum och kök, lutningshus.*

Villor, Salem.

De vanligaste bostadsstorlekarna är 4 eller 5 rum och kök. Bostadsytan är i genomsnitt 117 m^2. Därtill kommer ca 39 m^2 biutrymmesyta. I alla hus finns tvättmaskin och frys samt en eller flera separata toaletter. I mer än hälften av husen finns också separata bad- eller duschrum. Tre fjärdedelar av bostäderna är utrustade med diskmaskin.

Tomterna upplåts med tomträtt. Tomternas storlek är ca 320 m^2, varav byggnadsyta 119 m^2 inkl privata garage (kv. Hallonet), friyta ca 200 m^2.

Området är inflyttat under åren 1967-1969. Byggherre är AB Svenska Bostäder.

Fastigheterna är statligt belånade. Försäljningspriserna vid förstagångsförsäljning varierade, beroende på hustyp, kring 140.000 kr. Fastigheternas taxeringsvärde är för närvarande 140.000 kr med vissa variationer. Det totala årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har för år 1976 beräknats till kr 182.

Område nr 4: Upplands Väsby, Frestaby

Detta område representerar villabebyggelse perifert belägen i regionen och med låg lokal servicestandard.

Området ligger i Frestaby, Upplands Väsby kommun i Stockholmsregionens norra del. Undersökningsområdet består av kvarteren vid Guldvingevägen, Blåvingevägen, Trollsländevägen och Fjärilsvägen i Frestaby, strax intill Fresta kyrka.

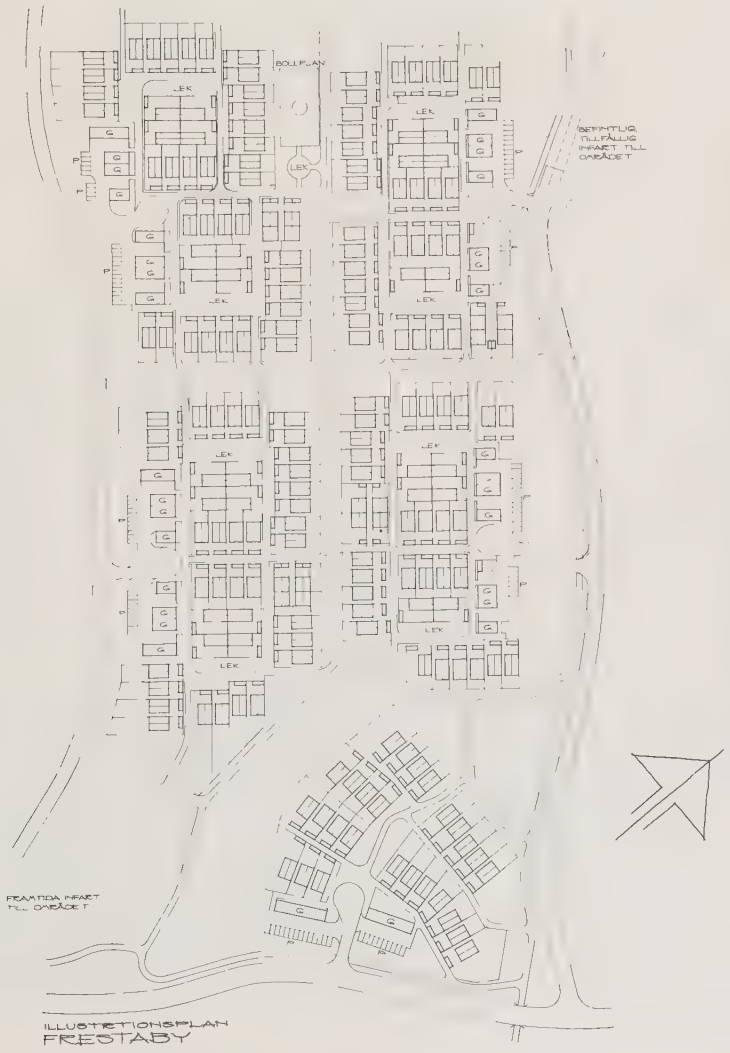

Frestaby, område 4

Avståndet till Stockholms city är fågelvägen ca 24 km. Restiden är 26 minuter med pendeltåg från Stockholms Central med en turtäthet av 2 turer per timme under lågtrafik. Därtill kommer ca 20 minuter med matarbuss nr 536 från Upplands Väsby station. Väntetiden mellan tåg och buss är vid högtrafik ca 7 minuter. Vid lågtrafik går dock endast en busstur per timme till Fresta och väntetiden kan då uppgå till 37 minuter. En resa mellan Stockholms Central och Frestaby kan således i bästa fall ta 53 minuter, under lågtrafik ca en timme och 25 minuter.

I Frestaby finns barnstuga, skola och livsmedelsbutik. Närmaste större centrum med allsidigt serviceutbud är Väsby centrum, avstånd ca 3 km.

Terrängen i undersökningsområdet är plan och naturlig vegetation saknas praktiskt taget helt.

Villor i Frestaby, Upplands Väsby.
Foto: L Gillwik.

Bebyggelsen består av 172 st lägenheter i 1 1/2-plans fristående villor. Några variationer i träpanelernas färgsättning förekommer.

Olika lägenhetsstorlekar förekommer i skilda etapper av bebyggelsen. I övrigt är bebyggelsen av enhetlig typ. Parkering sker i gemensamma garage.

FASAD MOT TRÄDGÅRD

Flertalet av de undersökta bostäderna består av 5 rum och kök men också ett antal mindre och några få större lägenheter förekommer. Bostadsytan är i genomsnitt 115 m^2. Därtill kommer ca 17 m^2 biutrymmesyta.

Frys och tvättmaskin finns i alla bostäder och praktiskt taget detsamma gäller ifråga om separata bad- eller duschrum. Hälften av alla bostäder är utrustade med en separat toalett och hälften med två eller flera sådana. Tre fjärdedelar av bostäderna har diskmaskin.

Tomterna är friköpta. Tomternas storlek är ca 250 m^2, varav byggnadsyta 71 m^2 (hustyp A), friyta ca 180 m^2.

Området är inflyttat under åren 1972-75. Byggherre är AB Skånska Cementgjuteriet.

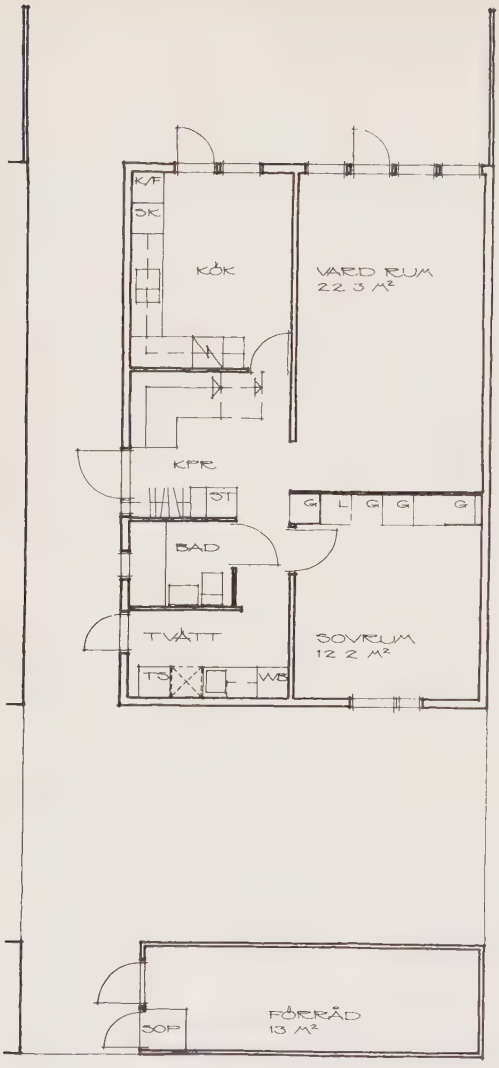

BOTTENPLAN LY=72 M²

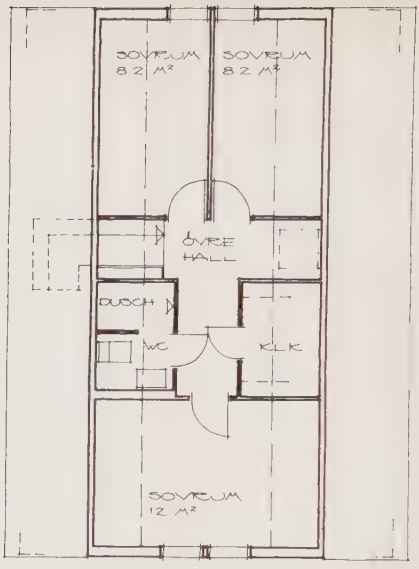

ÖVRE PLAN LY=44 M²

Villor, Frestaby. Lägenhetsplan.

Fastigheterna är statligt belånade. Försäljningspriset vid förstagångsförsäljning varierade, beroende på etapp och hustyp, kring 220.000 kr. Nuvarande taxeringsvärde är vanligen 145.000 kr i området. Bostadens årliga pris per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har för år 1976 beräknats till 179 kronor.

Radhus

Område nr 5: Stockholm, Skärholmen
Kvarteren Lindholmen och Korsholmen

Detta område representerar radhusbebyggelse centralt belägen i regionen och med hög lokal servicestandard.

Området ligger i Skärholmens församling i Stockholms södra ytterstad. Undersökningsområdet består av två närliggande kvarter, Lindholmen och Korsholmen, vid Lindholmsbacken och Stävholmsgränd i södra Skärholmen. Området gränsar till undersökningsområde nr 1, villor (se sid. 109).

Skärholmen, område 5

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 12 km. Restiden med tunnelbana är drygt 20 minuter och turtätheten är 5 turer per timme. Gångavståndet till Skärholmens T-station och centrum är ca 400 m. Skärholmens centrum erbjuder ett tämligen allsidigt och rikt serviceutbud, framförallt ifråga om kommersiell service.

Skola och barnstuga finns intill undersökningsområdet.

Terrängen i området är kraftigt kuperad. Partier av naturlig vegetation finns i och intill området. Stora gräsytor och promenadstråk i parkmark ansluter till området. Området har gångförbin-

delse med huvudgångstråken mot Skärholmens centrum och stadsdelens skol- och parkområden.

Radhus i kv. Korsholmen. Skärholmen, Stockholm.
Foto: Gösta Glase

Bebyggelsen består av 134 st 2-plans radhus av enhetlig typ och av liknande karaktär som villorna i det närliggande undersökningsområdet Grisselholmen, Sandholmen och Stävholmen. Parkering sker i gemensamma garage. Bilplatsbehovet har beräknats enligt normen 2,2 bilar per bostadsenhet.

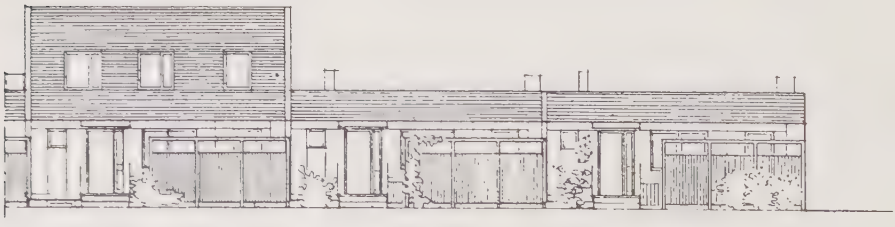

ENTRÉFASAD TYP A

TRÄDGÅRDSFASAD TYP A

Flertalet bostäder består av 5 rum och kök men tämligen många 4-rumslägenheter finns också i området samt ett mindre antal med 6 rum och kök. Den genomsnittliga bostadsytan är 124 m^2. Därtill kommer 28 m^2 biutrymmesyta.

Frys- och tvättmaskin finns i alla fastigheterna och likaså en eller flera separata toaletter. I praktiskt taget alla hus finns separat bad- eller duschrum. Omrking två tredjedelar av bostäderna är utrustade med diskmaskin.

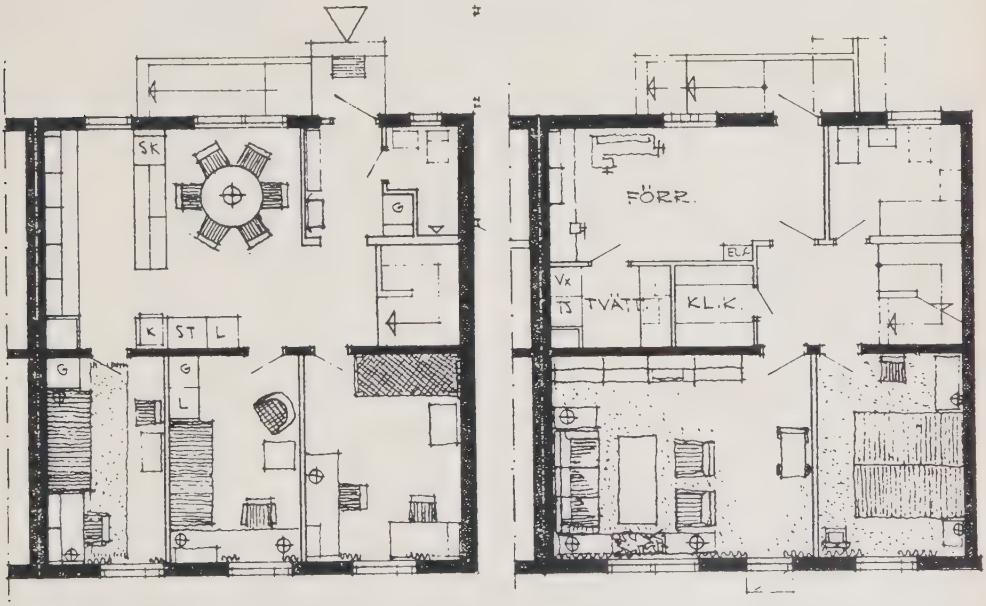

ÖVRE PLAN. I A, II A, III A

BOTTENPLAN. I A, II A, III A

Radhus, Skärholmen. Lägenhetsplaner i kv. Lindholmen.

Tomtstorleken är ca 180 m^2, varav byggnadsyta 71 m^2 (hustyp IAv), friyta ca 110 m^2. Tomterna upplåts med tomträtt.

Området är inflyttat under åren 1968-1969. Småhusavdelningen vid Stockholms fastighetskontor är byggherre och har förmedlat fastigheterna. Arkitekt är Höjer-Ljungqvist Arkitektkontor AB.

Fastigheterna är statligt belånade. Pantvärdet varierade mellan 118.000 och 120.000 kr. Högsta försäljningspris vid förstagångsförsäljningen varierade mellan 127.600 och 129.600, dvs ca 11 % över pantvärdet. Nuvarande taxeringsvärde för fastigheterna i området är vanligen 150.000 kr. Det årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har beräknats till kronor 140.

Område nr 6: Stockholm, Kälvesta.
Kvarteren Getväpplingen, Jungfrulinet, Hedblomstret samt del av Salome, Muntra Fruarna och Aniara

Detta område representerar radhusbebyggelse centralt belägen inom regionen och med jämförelsevis låg lokal servicestandard.

Området ligger i Stockholms nordvästra ytterstad. Undersökningsområdet består av radhusbebyggelse i norra delen av stadsdelen Kälvesta i de sex kvarteren Getväpplingen, Jungfrulinet, Hedblomstret (hela kvarteren) samt Salome, Muntra Fruarna och Aniara (de delar av kvarteren, som består av radhusbebyggelse). De delar av de sistnämnda tre kvarteren, som består av fristående hus, ingår i undersökningsområde nr 2, villor (se sid. 113). Gatuadresserna är Blåarvsgränd, Björnflokevägen, Soprangränd och Tumultgränd.

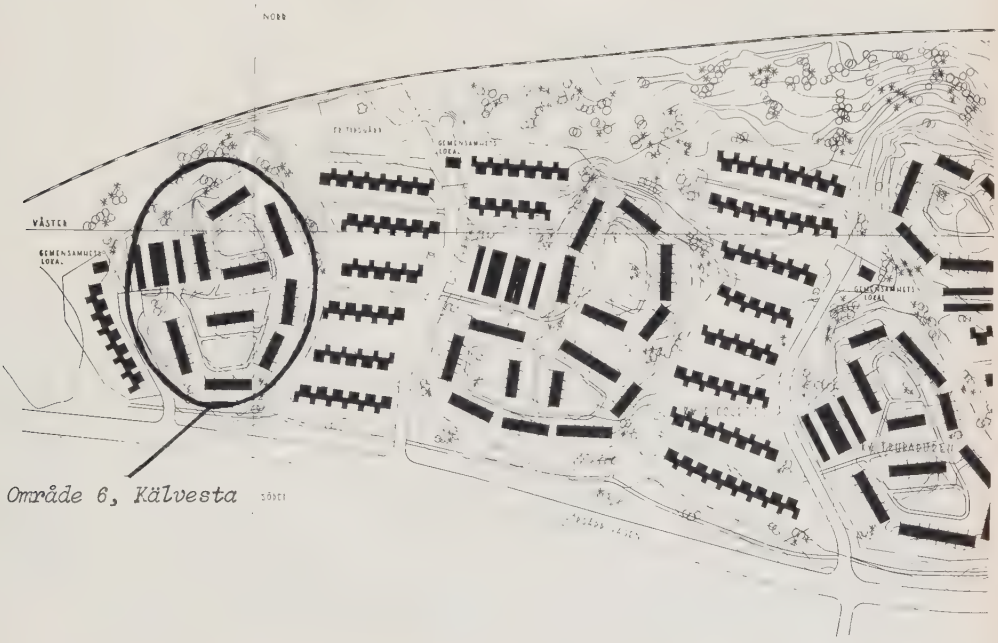

Område 6, Kälvesta

Avståndet till Stockholms city är fågelvägen ca 13 km. Restiden med pendeltåg från Stockholms Central är 12 minuter med en turtäthet av två turer per timme under lågtrafik. Därtill kommer drygt 5 minuter med matarbuss nr 503 eller 115 från Spånga station. Bussar ansluter till varje tåg. Väntetiden mellan buss och tåg är i allmänhet omkring 5 minuter. Den totala restiden blir drygt 20 minuter.

Skola finns intill området. Barnstuga finns inom stadsdelen och likaså postkontor och livsmedelsbutik. Sedan undersökningen genomfördes har en ny barnstuga uppförts i anslutning till området. Närmaste större centrum med allsidigt serviceutbud är Vällingby centrum, dit avståndet är ca 2,5 km.

Terrängen i området är något kuperad. Promenadstråk i naturmark ansluter till området. Viss del av rekreationsytan har dock gått förlorad vid tiden för undersökningens genomförande på grund av framdragningen av den nya Bergslagsleden. Utbyggnaden av Lunds industriområde har också alltmer minskat tillgången till naturmark för de boende i norra Kälvesta.

Radhus i kv. Muntra Fruarna. Kälvesta, Stockholm.
Foto: L Gillwik.

Bebyggelsen består av 264 st 1 1/2-plans radhus av enhetlig typ men med varierande färgsättning; av en karaktär som motsvarar villorna i det angränsande undersökningsområdet (område nr 2 enligt ovan). Parkering sker i gemensamma garage.

Radhus, Kälvesta. Fasader i kv. Muntra Fruarna.

Bostäderna består vanligen av 4 eller 5 rum och kök: de större lägenheterna är något fler än de mindre. Bostadsytan är i genomsnitt 126 m^2 och därtill kommer biutrymmen om ca 17 m^2.

Alla bostäder är utrustade med en eller flera separata toaletter. Vidare finns i så gott som alla hus separata bad- eller duschrum, tvättmaskin och frys. Diskmaskin förekommer i mer än två tredjedelar av bostäderna.

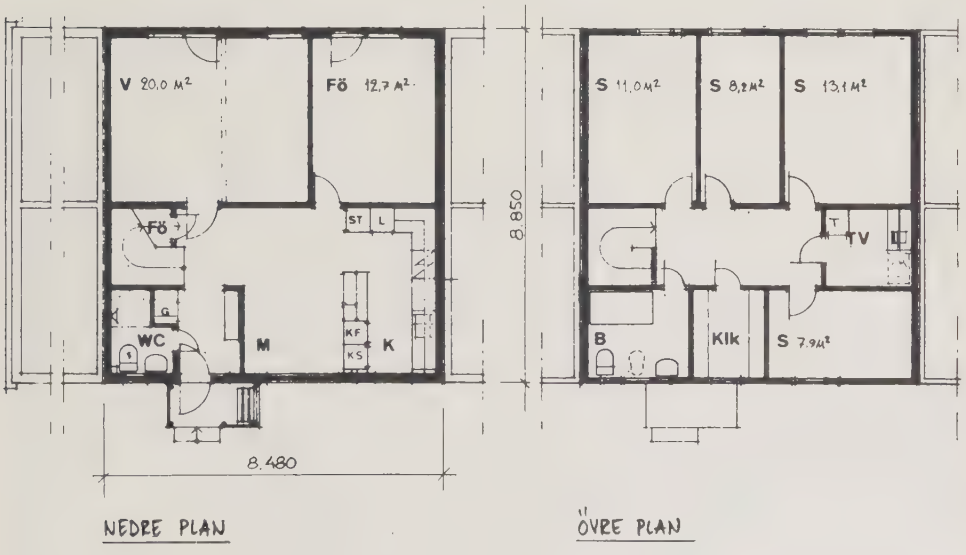

Radhus, Kälvesta. Lägenhetsplaner i kv. Muntra Fruarna.

Tomterna upplåts med tomträtt. Tomtstorleken är ca 220 m^2, varav byggnadsyta 75 m^2 (hustyp 103 A), friyta ca 145 m^2.

Området är inflyttat åren 1970-1973. Småhusavdelningen vid Stockholms fastighetskontor har förmedlat fastigheterna, som delvis i större eller mindre utsträckning utgör självbyggerier.

Fastigheterna är statligt belånade. Pantvärdet varierade, beroende på hustyp, mellan 122.000 och 124.000 kr (kv. Muntra Fruarna, självbyggnad). Ett beräknat högsta försäljningspris vid förstagångsförsäljning bör ligga ca 10 % över pantvärdet. För närvarande är fastigheterna i området vanligen taxerade till kronor 160.000. Det årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har för år 1976 beräknats till 147 kronor.

Område nr 7: Botkyrka, västra Salemstaden

Västra Salemstaden, område 7.

Detta området representerar radhusbebyggelse perifert belägen i regionen och med hög lokal servicestandard.

Området ligger i Salemstaden, Botkyrka kommun i Stockholmsregionens sydvästra del. Undersökningsområdet består av kvarteren vid Kantarellstigen, Champinjonstigen, Murkelstigen, Bistigen, Slärdstigen och Fjärilstigen. Området är beläget sydväst om Salemstadens centrum och ingår i Söderbyområdet.

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 23 km. Restiden med pendeltåg från Stockholms Central är 26 minuter med en turtäthet av 2 turer per timme under lågtrafik. Därtill kommer 10 minuter med matarbuss nr 725 från Rönninge station. Väntetiden mellan tåg och buss är ca 10 minuter. Restiden blir totalt ca 45 minuter.

Gångavståndet till Salemstadens centrum, Säby torg, är ca 600 m. Säby torg erbjuder ett jämförelsevis rikligt serviceutbud: kommersiell service, post, bank, apotek, läkarstation, bibliotek, kyrka, biograf, fritidsgård, pastorsexpedition, polisstation, försäkringskassa, kommunalkontor, taxistation m m. Intill centrum finns skola med sporthall och i undersökningsområdet finns barnstuga och skola.

Terrängen i området är något kuperad. Naturlig vegetation förekommer i området, men sparsamt. Området har gångvägsförbindelser med skola, barnstuga och Säby torg.

Bebyggelsen består av 381 st 2-plans radhus eller radhus med souterrängvåning. Bebyggelsen är av enhetlig typ med varierande färgsättning, till karaktären lik villabebyggelsen i det närliggande undersökningsområdet i norra delen av Salemstaden (se område nr 3 ovan). Parkering sker i gemensamma garage.

Radhus i Salemstaden, Botkyrka.
Foto: B. Nordins Ateljéer.

Bostäderna utgör till allra största delen 5-rumslägenheter. Bostadsytan är i genomsnitt 125 m^2. Därtill kommer ca 29 m^2 biutrymmesyta.

Alla bostäder är utrustade med en eller flera separata toaletter och praktiskt taget alla har separata bad- eller duschrum och likaså tvättmaskin och frys. I drygt två tredjedelar av bostäderna finns diskmaskin.

Tomterna upplåts med tomträtt. Tomtstorleken är ca 170 m^2 varav byggnadsyta 89 m^2 (kv. Kantarellen), friyta ca 80 m^2.

Området är inflyttat åren 1969-1970. Byggherre är AB Svenska Bostäder.

Fastigheterna är statligt belånade. Försäljningspriset vid förstagångsförsäljningen varierade, beroende på hustyp, kring 140.000 kr eller strax därunder. Nuvarande taxeringsvärde för fastigheter-

na i området är vanligen 140.000 kronor. Det årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har för år 1976 beräknats till kronor 141.

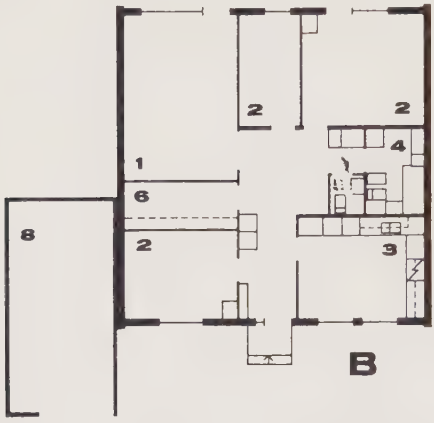

B *4 rum och kök, enplanshus.*

C *5 rum och kök, lutningshus.*

D *5 rum och kök, lutningshus.*

B

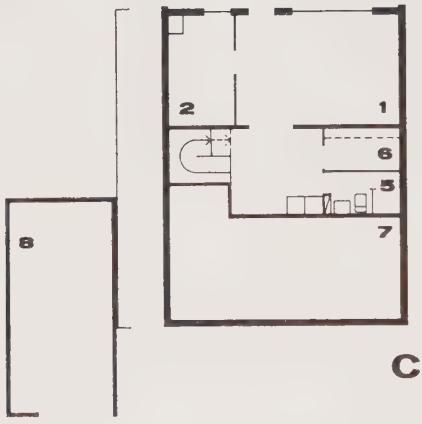

C

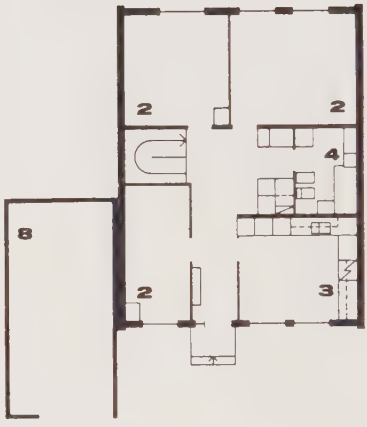

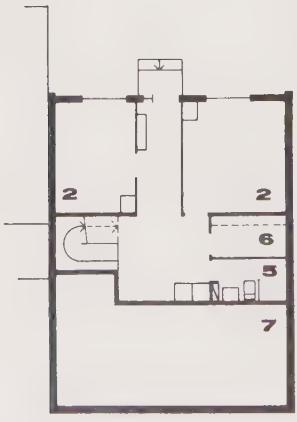

D

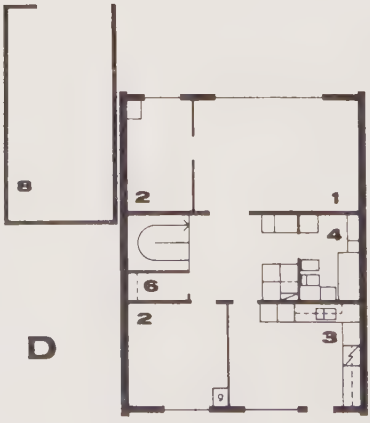

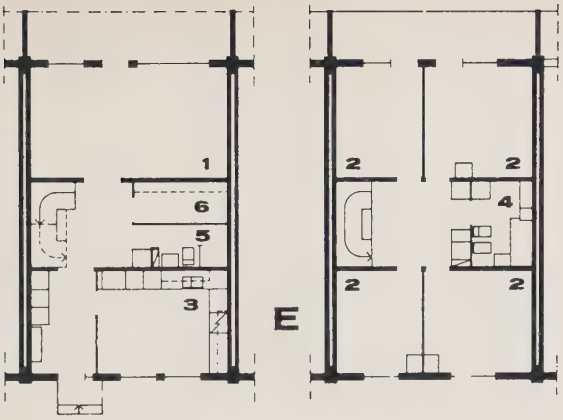

Radhus, Salem

E *5 rum och kök, tvåplans radhus.*

Område nr 8: Upplands Väsby - Skälby

Detta område representerar radhusbebyggelse perifert belägen inom regionen och med låg lokal servicestandard.

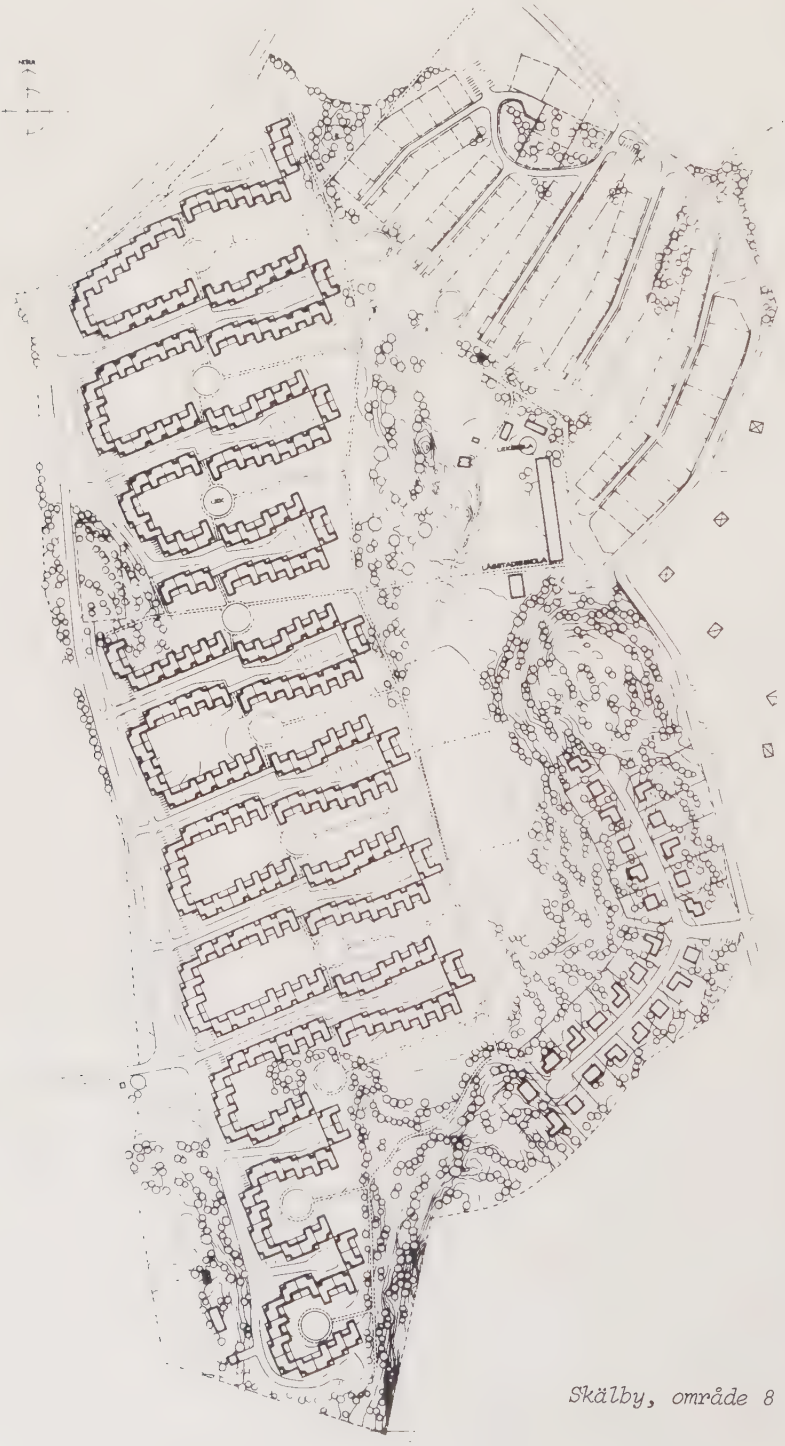

Skälby, område 8

Området ligger i Upplands Väsby kommun i Stockholmsregionens norra del. Undersökningsområdet omfattar sydvästra delen av Skälby i Hammarby församling, strax intill E4. Området begränsas av länsväg 273 och av lokalgatan Lohäradsvägen. Området består av kvarteren vid följande gator: Laggagränd, Brogränd, Rialagränd, Vängevägen, Knutbygränd, Vallbygränd och Lohäradsvägen.

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 24 km. Restiden med pendeltåg är 26 minuter. Turtätheten är 2 turer per timme under lågtrafik. Därtill kommer ca 10 minuter med matarbuss nr 531 från Upplands Väsby station. Väntetiden mellan tåg och buss är ca 8 minuter. Under lågtrafik går dock endast en busstur per timme och väntetiden mellan buss och tåg kan då uppgå till 37 minuter. Restiden totalt mellan Stockholms Central och Skälby uppgår således i bästa fall till ca 45 minuter; under lågtrafik till omkring en timme och 15 minuter. Sista bussturen för dagen från området mot Upplands Väsby station avgår klockan 17.20.

Radhus i Skälby, Upplands Väsby.
Foto: Bengt Carlén.

Närmaste större centrum med allsidigt serviceutbud är Väsby centrum på ett avstånd av närmare 2 km. I praktiken är avståndet längre, då motorvägen (E4) avskär området från Upplands Väsbys centrala delar. Skola finns i områdets närhet men i övrigt saknas områdesservice. Sedan undersökningen genomfördes har barnstuga byggts i närheten av området.

Terrängen är plan och relativt öppen. Mindre skogspartier gränsar till området.

Bebyggelsen består av 252 st 1-plans radhus med privata garage. Undersökningsområdet är byggt i flera etapper. Variationer i bostadsstorlek m m och ifråga om fasadmaterial förekommer i de olika etapperna. I övrigt är bebyggelsen av enhetlig karaktär, även ifråga om färgsättning.

Bostäderna fördelar sig på 4- och 5-rumslägenheter samt ett mindre antal 6-rumslägenheter. 5-rumslägenheterna utgör mer än hälften av alla. Den genomsnittliga bostadsytan är 123 m^2. Därtill kommer biutrymmesytor om ca 26 m^2.

Separat toalett samt tvättmaskin finns i alla dessa radhus. Så gott som alla har också frys. I omkring nio tiondelar av de undersökta bostäderna finns separat bad- eller duschrum. Något färre än så är utrustade med diskmaskin.

Tomterna är friköpta. Tomtstorleken är ca 320 m^2, varav byggnadsyta 146 m^2, inkl privata garage (hustyp I), friyta ca 170 m^2.

Området är inflyttat under perioden 1967-1970. Byggherre är AB Ytonghus och Byggnads AB L E Lundberg. Arkitekt är Nils Carlson Arkitekt SAR, Stockholm.

Fastigheterna är statligt belånade. Försäljningspriset vid förstagångförsäljningen varierade, beroende på etapp och hustyp, mellan 170.000 och 180.000 kronor.

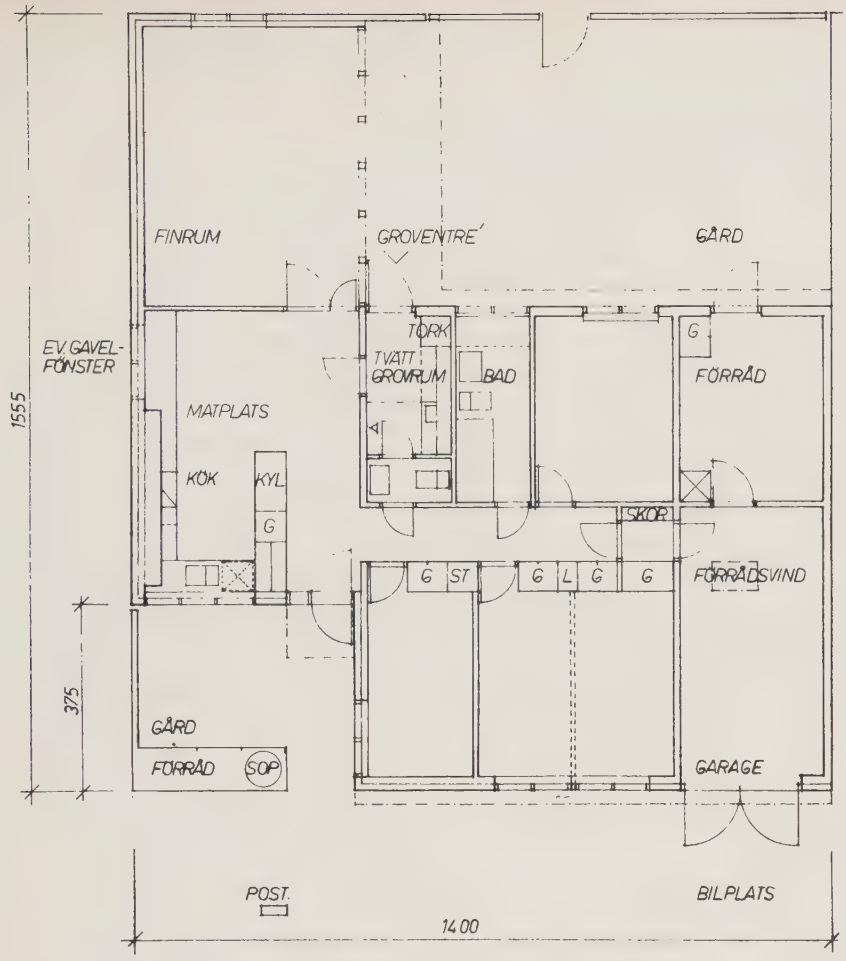

Radhus Skälby. Lägenhetsplan hustyp I.

Fastigheternas taxeringsvärde är för närvarande vanligen 175.000 kronor i detta område. Det årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta (före skattereduktion) har för år 1976 beräknats till 153 kronor.

Flerfamiljshus

Område nr 9: Stockholm, Skärholmen
Kvarteren Brantholmen och Fågelholmen

Detta område representerar bebyggelse med flerfamiljshus centralt belägen i regionen och med hög lokal servicestandard. Området är således jämförelseområde till de två typer av småhusområden, radhus och villor i Skärholmen, Stockholm (område nr 1 och nr 5), som beskrivits i det föregående och som representerar motsvarande regionala läge och servicestandard.

Området ligger i stadsdelen Skärholmen i Stockholms södra ytterstad. Undersökningsområdet består av 10 st 5-7-vånings flerfamiljshus av lamelltyp: 8 st i kvarteret Brantholmen och 2 st i kvarteret Fågelholmen. Området ligger i Skärholmens norra del och begränsas av Ekholmsvägen och Brantholmsgränd.

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 12 km. Restiden med tunnelbana är drygt 20 minuter. Turtätheten är vanligen 5 turer per timme. Gångavståndet till Skärholmens centrum är ca 300 m. Skärholmens centrum erbjuder ett allsidigt och rikt utbud ifråga om de flesta servicefunktioner. Inom undersökningsområdet finns barnstuga.

Bebyggelsen ligger i sluttande terräng. Kvarvarande vegetation är sparsam. Husen är förlagda i rader med sin längdriktning öster-väster, i stort sett parallellt med sluttningens nivåkurvor. Området gränsar i norr till ett parkområde i brant terräng.

Längs västra kanten av dalsänkan inom området har förlagts en nord-sydlig gångväg med förbindelse till friområden såväl i Skärholmsdalen i norr som i Vårbybäckens dalgång i söder. Vid varje husrad ansluter öst-västliga gångvägar. Åt väster samlas gångvägarna upp och leds bland annat till skolan. Åt öster finns en gångförbindelse norr om tunnelbanan, planskilt över matargatan till terassbyggnaden i Skärholmens centrum.

Flerfamiljshus i kv. Brantholmen. Skärholmen, Stockholm.
Foto: L Gillwik.

Närlekplatser är förlagda mellan husen, delvis på terassbyggnaderna.

I de tio lamellhusen som ingår i undersökningsområdet finns sammanlagt 397 lägenheter, fördelade med 28 st på 1 rok, 108 st på 2 rok, 212 st på 3 rok, 37 st på 4 rok och 12 st på 5 rok. De bostäder bland dessa, vilka utvalts för undersökning och som uteslutande bebos av barnfamiljer består dock till ca 70 % av 3-rumslägenheter och till drygt 20 % av 4-rumslägenheter samt till en mindre del av 5-rumslägenheter eller lägenheter med mindre än 3 rum och kök. I dessa undersökta bostäder är den genomsnittliga bostadsytan 91 m^2.

Något mer än hälften av de undersökta bostäderna är utrustade med separat toalett. I närmare hälften av lägenheterna finns också separat bad- eller duschrum. Mindre än hälften av alla bostäder som undersökts är utrustade med frys och endast en dryg tredjedel med tvättmaskin. Endast några få procent har diskmaskin.

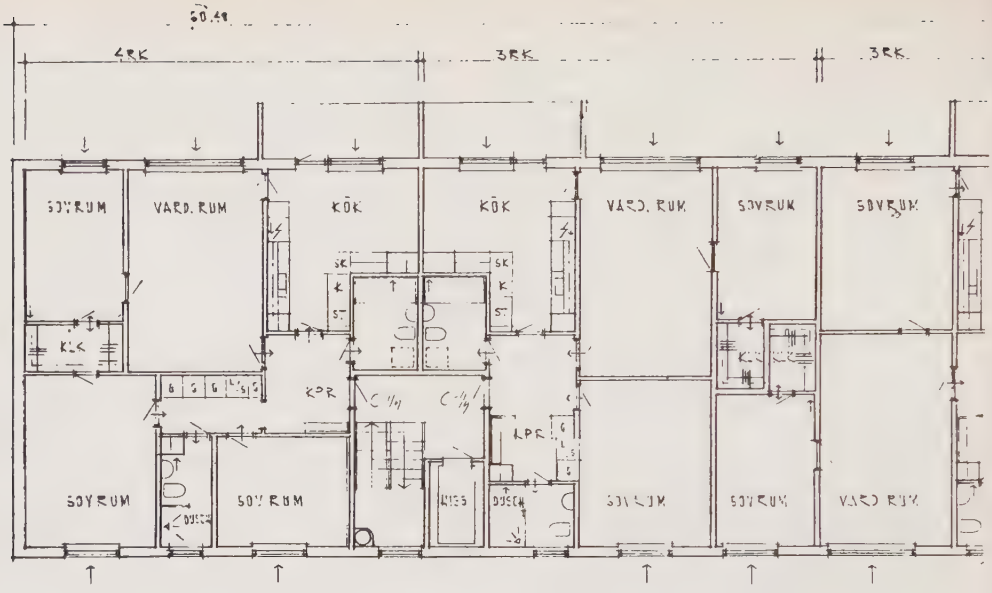

Flerfamiljshus, Skärholmen.
Lägenhetsplaner 3- och 4-rumslägenheter i kv. Brantholmen.

Antalet våningar i lamellhusen varierar mellan 5 och 7 men i övrigt är bebyggelsen, även färgsättningen, enhetlig.

Bilplatserna har i huvudsak koncentrerats till två anläggningar. Varje byggnad har direkt kontakt med en parkeringsanläggning, som också tjänar som framkörningsväg till husen. För de båda husen i kvarteret Fågelholmen sker tillfarten från Ekholmsvägen via ett angörings- och parkeringsplan.

Parkeringsytorna är dimensionerade för 1,2 bilar per lägenhet om 100 m^2.

Området är inflyttat år 1969. Lägenheterna upplåtes med hyresrätt. Byggherre och förvaltare är Svenska Riksbyggen.

Bostädernas pris per m^2 bostadsyta och år har för år 1976 beräknats till genomsnittligt kronor 134 för detta undersökningsområde.

Område nr 10: Stockholm, Solberga

Detta område representerar bebyggelse med flerfamiljshus centralt belägen inom regionen och med jämförelsevis låg servicestandard. Området är sålunda jämförelseområde till de två småhusområden, villor och radhus i Kälvesta, Stockholm (område nr 2 och nr 5), som beskrivits i det föregående och som representerar motsvarande regionala läge och servicestandard.

Området ligger i östra Solberga i Stockholms södra ytterstad. Undersökningsområdet omfattar kvarteren Klacklappen, Skohornet och Pliggen vid Mockasinvägen, Sandalmakarbacken och Toffelbacken.

Flerfamiljshus i Solberga, Stockholm.
Foto: Lars Bryde.

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 6 km. Restiden med tunnelbana är 13 minuter. Turtätheten är vanligen 6 turer per timme under lågtrafik. Därtill kommer ca 5 minuter med matarbuss nr 141 från Telefonplan. Väntetiden mellan tunnelbanetåg och buss är ca 5 minuter. Den totala restiden blir sålunda drygt 20 minu-

ter. Alternativt kan man välja buss nr 141 till Älvsjö station och därifrån pendeltåg till Stockholms central. Själva restiden blir då ungefär densamma men pendeltågens turtäthet är lägre.

Närbeläget större centrum saknas. I det intilliggande äldre Solberga finns viss spridd service, såsom mindre butiker, hantverkare m m.

Terrängen i området är mjukt kuperad. Bebyggelsen ligger delvis inbäddad i tallskog.

Bebyggelsen består av 3-vånings punkthus, sammanlagt 27 st hus. Bostadshusen är i stort sett enhetliga i sin utformning och färgsättning.

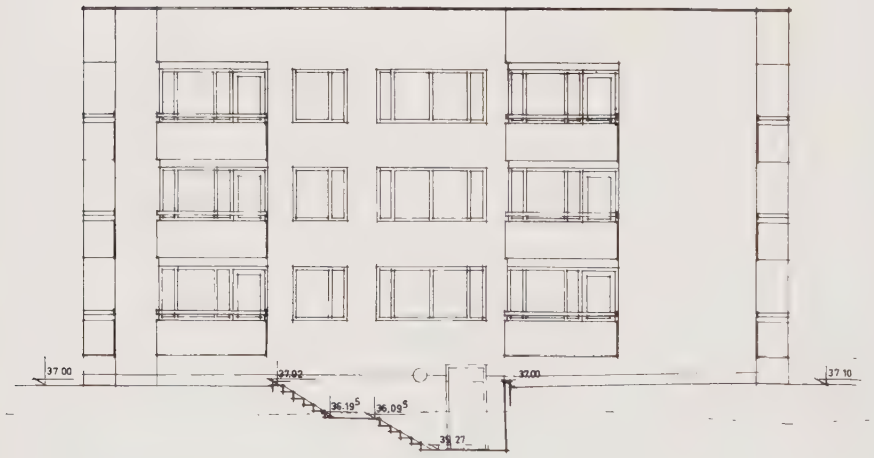

Fasad, Östra Solberga, kv. Pliggen. Stockholm.

I området finns totalt 412 lägenheter: 105 st 2 rok, 222 st 3 rok och 85 st 4 rok. I det bestånd av lägenheter som utvalts för undersökning i detta område och som uteslutande bebos av barnfamiljer, dominerar 3-rumslägenheterna och 4-rumslägenheterna utgör en tredjedel. Endast några få procent utgörs av mindre lägenheter än 3 rum och kök. Den genomsnittliga bostadsytan är i de undersökta lägenheterna 92 m^2.

De flesta lägenheter bland de undersökta - tre fjärdedelar - är utrustade med en eller flera separata toaletter. Separat bad- eller duschrum förekommer dock inte. Tvättmaskin finns i nära två tredjedelar av bostäderna men frys finns i mindre än hälften av bostäderna. Mycket få lägenheter är utrustade med diskmaskin.

Området är inflyttat åren 1970-71. Lägenheterna upplåts med hyresrätt. Förvaltare är AB Svenska Bostäder. Arkitekt är Lars Bryde Arkitektkontor AB, Stockholm.

Det årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta har för år 1976 beräknats till kronor 140 som ett genomsnitt för de undersökta bostäderna i detta område.

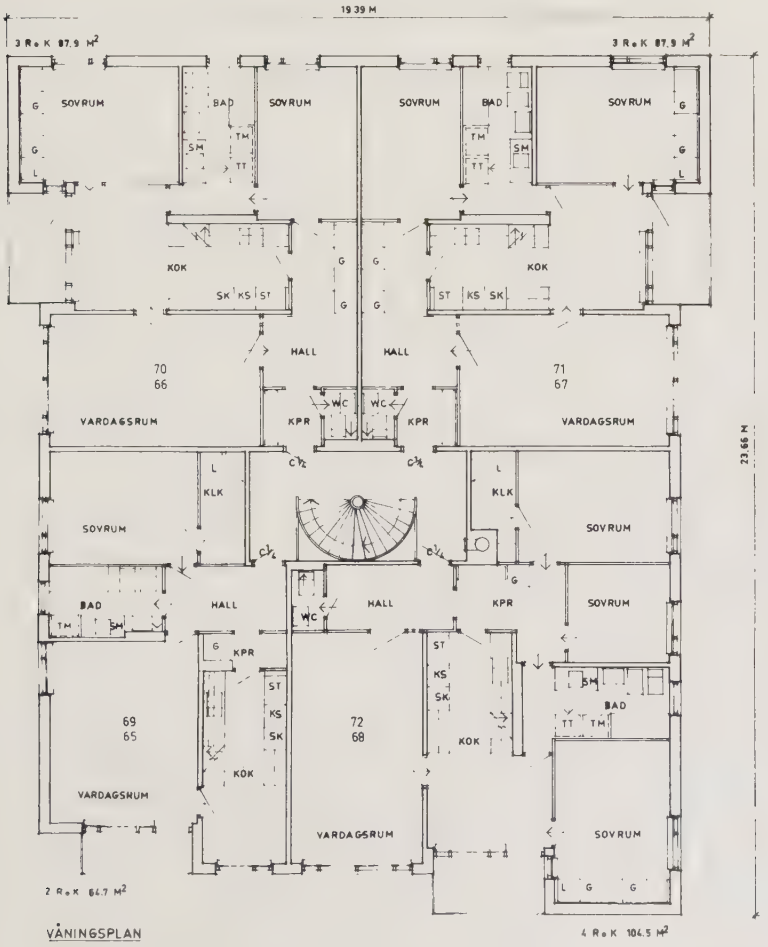

VÅNINGSPLAN

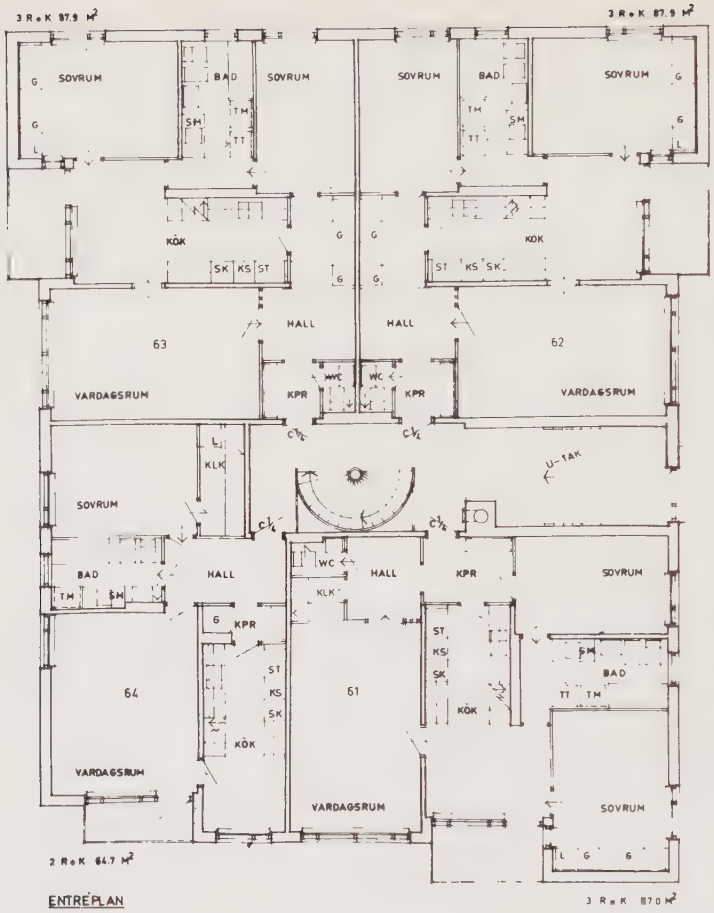

ENTRÉPLAN

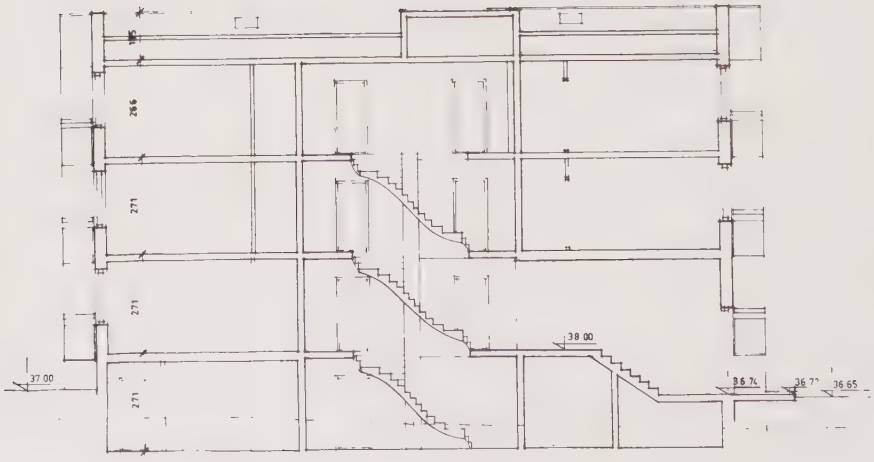

SEKTION

Flerfamiljshus, Solberga. Lägenhetsplaner.

Område nr 11: Botkyrka, Salemstaden
Kvarteret Storskogen

Detta område representerar bebyggelse med flerfamiljshus perifert belägen inom regionen och med hög lokal servicestandard. Området är således jämförelseområde till de tidigare beskrivna småhusområdena, villor och radhus (område nr 3 och 7), som representerar motsvarande regionala läge och servicestandard.

Området ligger i Salemstaden, Botkyrka kommun i Stockholmsregionens sydvästra del. Undersökningsområdet består av kvarteret Storskogen vid Storskogsvägen, strax söder om Salemstadens centrum och öster om Säbytorgsvägen.

Botkyrka, Salemstaden, område 11

Avståndet fågelvägen till Stockholms city är ca 23 km. Restiden med pendeltåg från Stockholms Central är 26 minuter och turtätheten är två turer per timme under lågtrafik. Därtill kommer 10 minuter med matarbuss nr 725 från Rönninge station. Väntetiden mellan tåg och buss är 10 minuter. Den totala restiden blir ca 45 minuter.

Gångavståndet till Salemstadens centrum, Säby torg, är ca 400 m. Säby torg erbjuder ett jämförelsevis rikligt serviceutbud: komersiell service, post, bank, apotek, läkarstation, bibliotek, kyrka, biograf, fritidsgård, pastorsexpedition, polisstation, försäkringskassa, kommunalkontor, taxistation m m.

Intill centrum finns skola med sporthall. I anslutning till undersökningsområdet finns barnstuga och skola.

Flerfamiljshus på Storskogsvägen. Salemstaden, Botkyrka.
Foto: Magnus Nordström.

Terrängen i området är något kuperad. Växtligheten är sparsam men intill området finns stora gräsytor och mindre partier av skog.

Området har gångvägsförbindelse, planskild under Säbytorgsvägen, med Salemstadens västra delar, med skolor och centrum vid Säby torg.

Bebyggelsen i området består av 38 st 3-vånings lamellhus uppförda i rött tegel, alla av enhetlig typ.

I området finns sammanlagt 492 lägenheter, vilka fördelar sig med 157 på 2 rok, 245 på 3 rok och 90 på 4 rok. I det bostadsbestånd som här utvalts för undersökning och som uteslutande bebos av barnfamiljer, dominerar dock 4-rumslägenheterna, drygt 50 %. 3-rumslägenheterna utgör knappt hälften och endast ett fåtal lägenheter med mindre än 3 rum och kök förekommer i undersökningen. Den genomsnittliga bostadsytan i de undersökta lägenheterna är 96 m^2.

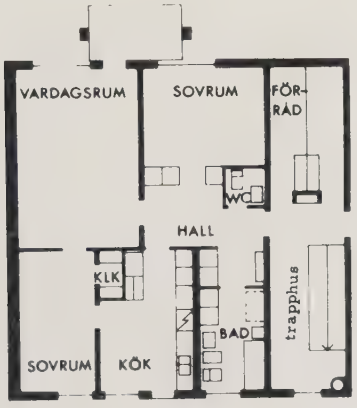

Flerfamiljshus, Salem. Lägenhetsplan 3-rumslägenhet i kv. Storskogen.

Separat toalett finns i drygt 70 % av de undersökta lägenheterna men ingen av bostäderna är utruastad med separat bad- eller duschrum. I nära 60 % av lägenheterna finns tvättmaskin och i en dryg tredjedel finns frys. Ingen av dessa lägenheter är utrustad med diskmaskin.

Området är inflyttat åren 1969-1971. Lägenheterna upplåts med hyresrätt. Byggherre och förvaltare är AB Svenska Bostäder. Arkitekt är J. Curman Arkitektkontor AB, Stockholm.

Det årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta har för år 1976 beräknats till kronor 129 i genomsnitt för de undersökta bostäderna i detta område.

Område nr 12: Upplands-Bro, Tibble

Detta område representerar bebyggelse med flerfamiljshus perifert belägen i regionen och med låg lokal servicestandard. Området är således jämförelseområde till de tidigare beskrivna undersökningsområdena med villor och radhus i Upplands Väsby (område nr 4 och nr 8), som representerar motsvarande regionala läge och servicestandard.

Området ligger i Kungsängens församling, Upplands-Bro kommun i Stockholmsregionens nordvästra del. Området finns i den sydvästra delen av partiet mellan gamla E18 och nya E18-motorvägen. Undersökningsområdet består av bebyggelse utefter Granhammarsvägen: kvarteren vid Rönnbärsvägen, Hallonvägen, Enbärsvägen, Slånbärsvägen, Hjortronvägen, Björnbärsstigen och Mullbärsstigen och ingår således i Östra Lillsjöområdet.

Avståndet till Stockholms city är ca 27 km fågelvägen. Restiden med pendeltåg från Stockholms Central är 29 minuter och turtätheten är två turer per timme. Därtill kommer ca 10 minuter med matarbuss nr 535 från Kungsängens station. Väntetiden mellan tåg och buss är ca 5 minuter. Den totala restiden uppgår således till ca 45 minuter.

Närliggande lokalcentrum saknas. En stormarknad finns ca 2,5 km norr om området i Brunna. I undersökningsområdet finns livsmedelsbutik, post och barnstuga. Inom gångavstånd (6-800 m) finns skola och kyrka. I den äldre delen av Kungsängen, omkring 1,5 km från undersökningsområdet, finns hälsocentral, apotek, försäkringskassa, bibliotek, polisstation och pastorsexpedition.

Terrängen i området är plan eller mjukt kuperad. Växtligheten inom området är jämförelsevis sparsam, men området gränsar till vidsträckta grönytor; såväl gräsytor som strövområden i naturmark med skog och sjö.

Flerfamiljshus i Tibble, Upplands-Bro.
Foto: Rolf Dahlström.

Bebyggelsen i området består av ett 70-tal 3-vånings lamellhus i vitt mexitegel. Antalet lägenheter är sammanlagt 1.083 st, fördelade på 150 st 1 rok, 180 st 2 rok, 552 st 3 rok, 156 st 4 rok och 45 st 5 rok. De bostäder bland dessa som utvalts för undersökning och som samtliga bebos av barnfamiljer utgörs till mer än hälften av 3-rumslägenheter och till drygt en tredjedel av

lägenheter om 4 rum och kök. Endast få mindre lägenheter förekommer bland de undersökta. Den genomsnittliga bostadsytan i de undersökta bostäderna är 91 m^2.

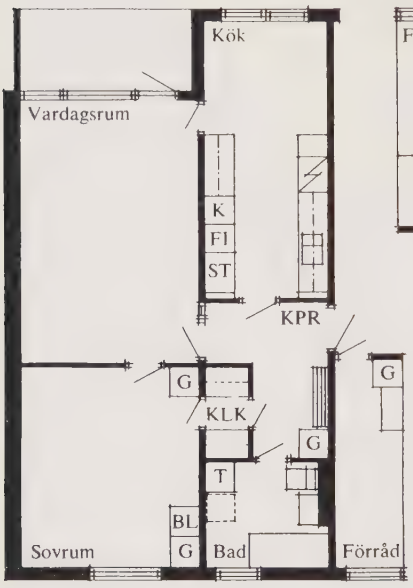

2 r o kök 67 m^2

4 r o kök 98 m^2

1 r o kök 45 m^2

3 r o kök 84 m^2

Flerfamiljshus, Tibble.

Mer än hälften av lägenheterna i undersökningen har separat toalett och en tredjedel har separat bad- eller duschrum. Nära hälften av lägenheterna är utrustade med frys och nästan lika stor andel med tvättmaskin. Andelen bostäder med diskmaskin är visserligen liten, 8 %, men denna andel är störst bland alla de undersökta områdena med flerfamiljshus.

Parkeringen är samlad till separata garagelängor.

Området inflyttades under åren 1967-1972. Bostäderna upplåts med bostadsrätt. Vid undersökningstillfället fanns en viss, men obetydlig, andel bostäder i området som inte ännu kunnat avsättas. Byggherre och förvaltare är HSB. Inom området finns två bostadsrättsföreningar: brf Tibble och brf Ekhammar.

Det årliga bostadspriset per m^2 bostadsyta har för år 1976 beräknats till kronor 133 i genomsnitt för de undersökta lägenheterna.

3.3. De undersökta hushållen

Urval och områdeshomogenitet

Samtliga hushåll med minst ett barn fött 1961 eller senare samt med två vuxna (man och kvinna, gifta eller eljest sammanboende), som i november 1976 var mantalsskrivna i de valda områdena och som vid undersökningstillfället våren 1977 fortfarande bodde kvar, utgör den population, som denna undersökning avser. Antalet barnhushåll av denna typ var i november 1976 följande (inkl sådana hushåll som sedermera exkluderades ur populationen på grund av flyttning, hushållsförändring m m):

	Antal hushåll i populationen november 1976	Populationstillhöriga hushåll i procent av samtliga november 1976
Villor		
1. Skärholmen	61	38
2. Kälvesta	62	73
3. Salem	99	54
4. Frestaby	113	66
Villor totalt	335	56
Radhus		
5. Skärholmen	65	49
6. Kälvesta	140	53
7. Salem	132	35
8. Skälby	188	75
Radhus totalt	525	51
Flerfamiljshus		
9. Skärholmen	208	52
10. Solberga	162	39
11. Salem	76	15
12. Fibble	264	24
Flerfam.hus totalt	710	30
Totalt	1.570	39

Andelen sådana fullständiga familjer, barnhushåll med man och kvinna, var stor i småhusområdena. I radhusen i Skälby och villorna i Kälvesta utgjorde denna typ av hushåll omkring tre fjärdedelar. Totalt sett utgjorde dessa barnfamiljer mer än hälften av samtliga i småhusen och 30 % i flerfamiljshusen.

De valda områdena skiljer sig inte helt och hållet ifråga om hushållssammansättning. Den aktuella typen av barnhushåll utgör en mindre del i flera av småhusområdena och en betydande del i några av områdena med flerfamiljshus. Ändå kan man konstatera, att småhusområdena totalt sett visar större homogenitet i hushållssammansättningen än områdena med flerfamiljshus.

Medan villaområdena i Kälvesta, Salem och Frestaby samt radhusområdena i Kälvesta och Skälby till större delen bebos av just den hushållstyp som undersökningen behandlar så utgör flertalet av hushållen i flerfamiljshusen i Solberga, Salem och Tibble andra typer, såsom enpersonshushåll, makar utan barn och ensamstående med barn.

I det urval som gjordes ur populationen ingår följande antal hushåll:

	Antal hushåll i urvalet	Urvalet i procent av populationen år 1977[1)]
Villor		
1. Skärholmen	58	100
2. Kälvesta	61	100
3. Salem	75	82
4. Frestaby	78	74
Villor totalt	272	86
Radhus		
5. Skärholmen	63	100
6. Kälvesta	68	49
7. Salem	70	53
8. Skälby	75	42
Radhus totalt	276	54
Flerfamiljshus		
9. Skärholmen	79	40
10. Solberga	68	44
11. Salem	65	100
12. Tibble	69	30
Flerfam.hus totalt	281	44
Totalt	829	56

1. Approximerat i enlighet med den urvalsmetod som tillämpats.

De hushåll, som deltagit i denna undersökning utgör alltså större delen av hela populationen. I många områden, såsom villor och radhus i Skärholmen, radhus i Kälvesta och flerfamiljshus i Salem ingår hela populationen i undersökningen, vilken alltså i dessa områden utgör totalundersökning.

Barnantal

Barnantalet per hushåll i urvalet varierar föga från område till område. I vardera av de tre bebyggelsekategorierna är barnantalet per hushåll 2,0 eller strax därunder. I Skärholmens småhus, såväl villor som radhus, är barnantalet aningen lägre än i övriga områden. Skärholmen-områdena hör till de äldre i undersökningen.

	Antal barn per hushåll	Procentuell andel förskolbarn 0 - 6 år	skolbarn 7 - 15 år
Villor			
1. Skärholmen	1,7	27	73
2. Kälvesta	1,9	14	86
3. Salem	2,0	37	63
4. Frestaby	1,8	59	41
Villor totalt	1,8	35	65
Radhus			
5. Skärholmen	1,5	19	81
6. Kälvesta	2,1	20	80
7. Salem	1,9	33	67
8. Skälby	2,0	24	76
Radhus totalt	2,0	25	75
Flerfamiljshus			
9. Skärholmen	1,9	38	62
10. Solberga	1,9	39	61
11. Salem	2,0	44	56
12. Tibble	2,0	51	49
Flerfam.hus totalt	1,9	43	57
Totalt	1,9	35	65

När det gäller barnens fördelning på åldrar finns vissa skillnader. Genomsnittligt sett är andelen barn under skolåldern högre i flerfamiljshusen än i småhusen. Främst är det i det jämförelsevis nyinflyttade Tibble som andelen

förskolbarn är hög. I övrigt tycks barnens åldersfördelning inte så mycket ha att göra med områdenas ålder. Det är ju heller inte fråga om några större skillnader i bostadsområdenas ålder.

Åldersfördelning

Analysmodellens konstruktion förutsätter, att egenskaper hos de boende, som är bundna till individen eller föreligger före "inträdet på arenan" bildlikt talat, särskiljes, eftersom sådana egenskapers effekter annars kommer att försvåra tolkningen av de oberoende variablernas inverkan på de beroende. Uppgiften att välja områden så, att hushållens och individernas egenskaper a priori område för område överensstämmer i allt är naturligtvis omöjlig i verklighetens bostadsbestånd. Något sådant har heller inte lyckats helt, trots långtgående ansträngningar. Några led i dessa ansträngningar var, att söka finna områden i en mellanprisklass vad gäller bostadspriser och fastighetspriser, områden utan "dåligt rykte", områden som inte kan betraktas som spektakulära i något avseende. Visserligen har stadsdelen Skärholmen fått något av ett skamfilat rykte i debatten[1)] men det kan påpekas, att de områden, villor och radhus i södra Skärholmen samt Svenska Riksbyggens flerfamiljshus, inte hör till de delar av Skärholmen som mer direkt utpekats på ett negativt sätt.

Trots de gjorda ansträngningarna visar urvalet vissa skillnader t ex ifråga om de boendes ålder samt vidare vad gäller inkomster.

Genomsnittligt sett är andelen boende över 40 år i hushållsurvalet större i småhusen än i flerfamiljshusen, men stora variationer i denna andel finns också inom de olika områdeskategorierna. Urvalen består ju i alla områden av samma typ av barnhushåll och föräldrarnas åldrar ligger därför förklarligt nog väl samlade inom intervallet 30 - 50 år. Andelen något äldre föräldrar (över 40 år) är i vissa områden, såsom Skärholmen-områdena (speciellt i radhusen) ganska stor, men andelarna föräldrar över 50 år eller under 25 år är i alla områden mycket små (se vidare tabell 3).

1. Se t ex Gordon, H. (red.) Man bara anpassar sig helt enkelt, Stockholm 1972.

	Andel vuxna boende över 40 år	
	Män	Kvinnor
Villor		
1. Skärholmen	63	48
2. Kälvesta	47	38
3. Salem	28	19
4. Frestaby	13	5
Villor totalt	36	26
Radhus		
5. Skärholmen	82	64
6. Kälvesta	40	32
7. Salem	24	15
8. Skälby	51	38
Radhus totalt	49	37
Flerfamiljshus		
9. Skärholmen	39	26
10. Solberga	34	31
11. Salem	17	16
12. Tibble	26	11
Flerfam.hus totalt	29	21

Inkomster

Besvärande för tolkningen av undersökningsresultaten är skillnader ifråga om hushållens inkomster och socialgruppstillhörighet. Hushållsinkomsterna för de undersökta hushållen taxeringsåret 1977, approximerad som makarnas gemensamma sammanräknade inkomst, skiljer sig mellan de tre områdestyperna enligt figur 10.

Hushållen i villorna och radhusen fördelar sig tämligen lika på sammanräknad inkomst: något mer än hälften av dessa hade en inkomst överstigande 90.000 kronor. I flerfamiljshusen var denna andel endast drygt en femtedel. En viss del av skillnaden totalt sett kan bero på olikheter mellan områdena ifråga om förvärvsverksamhet (se kapitel 6). Så är t ex andelen förvärvsarbetande kvinnor större i småhusen än i flerfamiljshusen (se tabell 7).

Men också om man jämför områdena med hänsyn tagen till antalet inkomsttagare per hushåll, så finner man ganska stora skillnader. Mest markerade är inkomstskillnaderna bland hushåll med endast en inkomsttagare. I dessa hushåll är det,

FIGUR 10. Sammanräknad inkomst taxeringsåret 1977 för hushållen i urvalet (= makarnas gemensamma sammanräknade inkomst.)

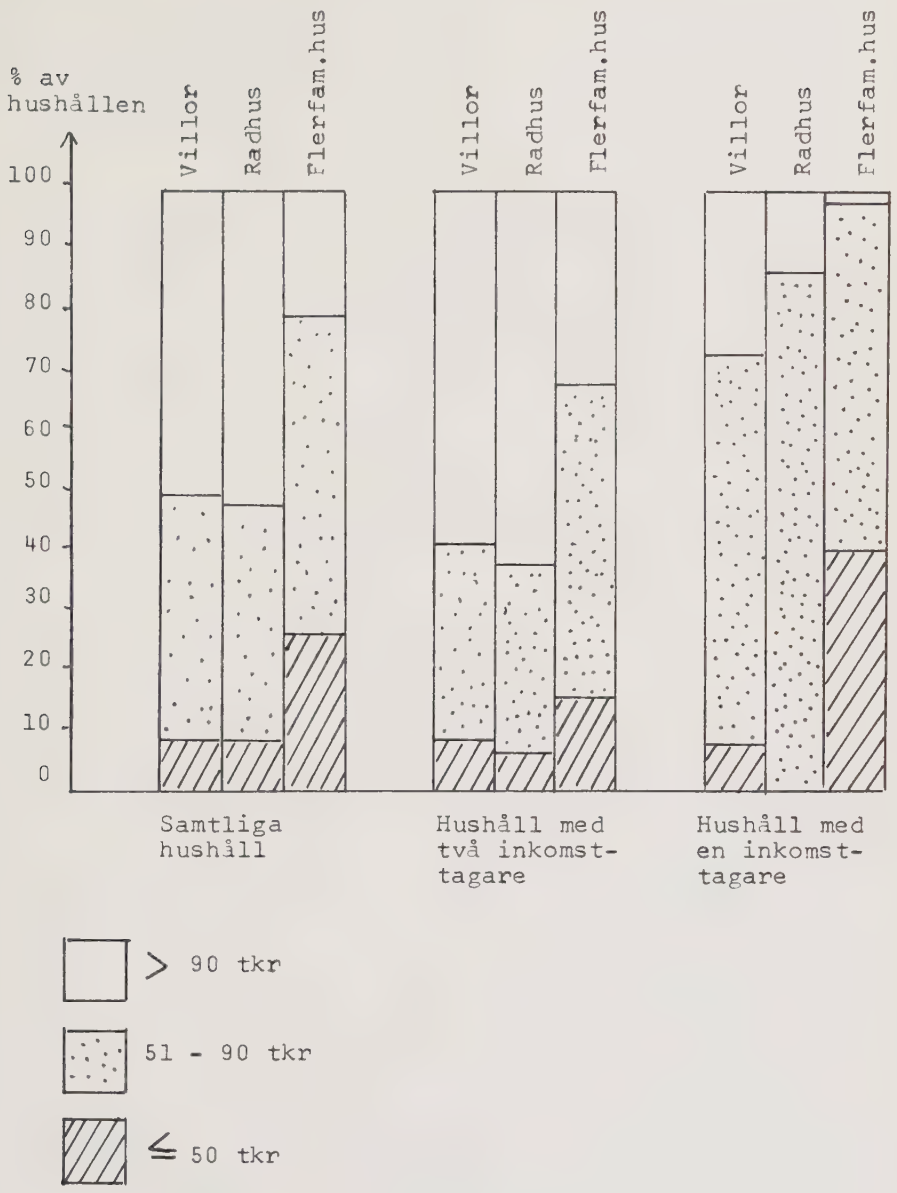

med några få undantag, mannen som är ensam familjeförsörjare. I villorna hade 28 % av sådana hushåll en inkomst överstigande 90.000 kronor. Andelen var 14 % i radhusen och bara 3 % i flerfamiljshusen. Det är knappast något orimligt antagande, att dessa ganska avsevärda inkomstskillnader speglar olikheter bland familjeförsörjarna i de olika områdena då det gäller utbildning och - om man så vill - socialgruppstillhörighet i någon mening.

Inkomstskillnader förekommer också, men är mindre uttalade, bland hushåll med två inkomsttagare. I denna grupp utgjorde hushåll med inkomster överstigande 90.000 kronor srax under eller över 60 % i småhusområdena och strax över 30 % i flerfamiljshusen; en skillnad som visserligen är avsevärd men ändå inte riktigt lika utpräglad som i fallet med en inkomsttagare. (Se vidare tabellerna 14 och 15).

Medianinkomsterna, enligt samma inkomstdefinition som använts ovan, var följande:

	Medianinkomst, tkr		
	Hushåll med en heltidsarbetande ink.tagare	Hushåll med två heltidsarbetande ink.tagare	Samtliga hushåll
Villor			
1. Skärholmen	70	119	101
2. Kälvesta	85	111	92
3. Salem	87	104	92
4. Frestaby	57	109	84
Villor totalt	78	111	92
Radhus			
5. Skärholmen	80	108	95
6. Kälvesta	74	103	91
7. Salem	68	116	93
8. Skälby	95	135	104
Radhus totalt	76	115	96
Flerfamiljshus			
9. Skärholmen	40	102	73
10. Solberga	56	88	70
11. Salem	44	69	62
12. Tibble	53	95	63
Flerfam.hus totalt	50	87	67

Man kan notera de största skillnaderna i medianinkomst mellan hushåll i småhus och flerfamiljshus bland hushåll med en inkomsttagare. Denne är i de allra flesta fall man. För hushåll med två inkomsttagare kan man möjligen tala om något mindre inkomstskillnader; något som i så fall kan ge skäl för antagandet, att inkomstskillnaderna, och därmed skillnader ifråga om utbildning, kan vara något mindre för kvinnornas del.

Bostadsbakgrund

Hushållen i småhusen har till största delen, 80 %, tidigare bott i förorter till Stockholm, medan hushållen i flerfamiljshus i detta avseende skiljer sig något från dem som bor i småhus. I flerfamiljshusen finns aningen fler nybildade hushåll, hushåll som tidigare bott i innerstaden och hushåll som är inflyttade från andra orter, men också de flesta i flerfamiljshusen har tidigare bott i Stockholms-förorter (se tabell 4).

Ifråga om tidigare hustyp finns inga skillnader: flertalet av alla (86 - 88 %) har tidigare bott i flerfamiljshus och endast en mindre del i småhus (se tabell 5).

Omkring en tredjedel av alla, män som kvinnor, har under sin uppväxttid bott i småhus och räknar man också in lantgårdar och liknande blir andelen ca hälften av alla och inga påtagliga skillnader finns mellan de olika studerade områdena ifråga om bostadsbakgrund i detta avseende (se tabell 6).

3.4. Fältarbetet

Urvalsdragningen

Sedan de valda bostadsområdena definierats geografiskt på ett exakt sätt drogs ett slumpmässigt urval av hushåll manuellt ur mantalslängderna på följande sätt. En bedömning gjordes genom granskning av mantalslängderna av antalet populationstillhöriga hushåll i varje område. Med målsättningen att erhålla ett urval om 60 hushåll per område bestämdes därefter urvalsfraktionen. Urvalsstegen bestämdes för de olika områdena, beroende på populationsstorleken, till "samtliga", "två av tre"

eller "varannan". Detta förfarande gav ett antal utvalda hushåll som i de flesta fall med viss marginal översteg den önskade urvalsstorleken. Det överskjutande antalet slumpades därefter bort men utrymme lämnades för ca 15 exkluderingar per område (i de fall antalet populationstillhöriga i området var tillräckligt härför), dvs förväntade uteslutningar av hushåll, som vid undersökningstillfället ej tillhörde populationen på grund av flyttning, förändringar i hushållets sammansättning beroende på sådant som skilsmässa, dödsfall, långvarig utlandsvistelse eller annat.

Intervjuer och enkäter

Under i huvudsak maj månad 1977, en period av varmt och vackert försommarväder, besöktes de utvalda hushållen i hemmen. En intervju genomfördes därvid med en av makarna, medan den andre besvarade ett enkätformulär. Om båda makarna inte var anträffbara samtidigt lämnades enkätformuläret kvar för att ifyllas och insändas senare. I en provundersökning i Järfälla som föregick huvudundersökningen testades metoden att intervjua båda makar samtidigt. Detta förfaringssätt visade sig dock fungera mindre bra än den metod, som slutligen tillämpades i huvudundersökningen.

Bortfall

Av de 829 hushållen i urvalet genomfördes intervjuer med totalt 717, dvs svarsprocenten blev 86,5, bortfallet 13,5 %. Bortfallet består av 7,1 % vägrare och 6,4 % hushåll som inte kunnat intervjuas av andra skäl.

Intervjuarbetet avbröts i och med sommarens ankomst med skollov och semestrar. Det var heller inte lämpligt att fortsätta intervjuarbetet under hösten, eftersom många av intervjufrågorna är bundna till viss årstid, såsom vad gäller frågorna om barnens utelek, eller till viss bestämd tidsperiod när det t ex gäller fritidsaktiviteter.

Bortfallets storlek varierar något mellan undersökningsområdena. Minst var bortfallet, 4,9 %, i Kälvestaområdets villor; störst var bortfallet, 24,1 %, i Skärholmens flerfamiljshus.

Bortfallet blev naturligt nog större vid enkäterna än vid intervjuerna. Totalt sett var svarsprocenten på enkäterna 71,5, bortfallet 28,5 %. Den bästa svarsprocenten erhölls i Kälvestas radhus, 78,0 %; den sämsta i Salemstadens flerfamiljshus, 65,5 %.

Svarsprocenten på intervjuer och enkäter i de olika områdena var följande:

	Svarsprocent	
	Intervjuer	Enkäter
Villor		
1. Skärholmen	93,1	68,5
2. Kälvesta	95,1	69,0
3. Salem	89,3	74,6
4. Frestaby	80,8	74,6
Villor totalt	89,0	71,9
Radhus		
5. Skärholmen	84,1	73,6
6. Kälvesta	86,8	78,0
7. Salem	85,7	71,7
8. Skälby	84,0	68,3
Radhus totalt	85,5	72,5
Flerfamiljshus		
9. Skärholmen	75,9	73,3
10. Solberga	89,7	68,9
11. Salem	89,2	65,5
12. Tibble	88,4	72,1
Flerfam.hus totalt	85,4	70,0
Totalt	86,5	71,5

4. ATT HA

4.1. Begreppet "att ha"

Det teoretiska begreppet

"Att ha" är ett begrepp som enligt den tillämpade analysmodellen innefattar välfärdens materiella dimension. Modellen strukturerar denna materiella dimension - eller levnadsnivån - i de två kategorierna välfärd och lycka, dvs en mer objektiv och en mer subjektiv kategori.

Sättet att bo, definierat med variablerna bebyggelsetyp, regionalt läge och lokal servicestandard, antages ha en avgörande betydelse för de boendes materiella välfärd i olika avseenden. Ja, alldeles självklart definieras den materiella bostadsstandarden av den fysiska verklighet som bostad och bostadsmiljö utgör. Mindre trivialt är kanske antagandet, att sättet att bo har betydelse för den materiella välfärden i andra avseenden än dem som direkt definieras av fysisk boendestruktur. Så har jag t ex antagit, att sättet att bo har betydelse för de boendes inkomster och över huvud taget för deras tillgång till förvärvskällor.

Med Allardt kan man säga, att bostad och miljö i sig själv utgör medel för tillfredsställande av vissa materiella behov men samtidigt utgör bostad och miljö resurser av varierande storlek för tillfredsställande av andra behov av materiellt slag, som inte direkt behöver ha med själva boendet att göra.

Den empiriska definitionen

Konkret definieras begreppet "att ha" här i komponenterna:

- materiella resurser i bostad och miljö
- inkomstkälla
- ekonomisk vinning av bostaden.

Jag skall nu jämföra de undersökta bostadsområdena i dessa avseenden och visa i vilken mån sättet att bo påverkar dessa materiella välfärdsresurser - dels enligt ett objektvivt betraktelsesätt, dels enligt de boendes subjektiva upplevelse.

4.2. Bostad

Utrymme

Redan ur offentlig statistik, såsom folk- och bostadsräkningarnas material, kan man utläsa att det finns avsevärda standardskillnader mellan lägenheter i småhus och i flerfamiljshus. Standardjämförelser mellan de olika undersökningsområdena kan därför förefalla banala, men sådana jämförelser har naturligtvis sin givna plats i den valda analysmodellen.

I inledningskapitlet har visats, att småhuslägenheterna genomsnittligt sett är större än lägenheterna i flerfamiljshus räknat i antalet bostadsrum - och detta gäller inte minst i storstadsregionerna. I nyproduktionen har denna skillnad tenderat öka år från år. Skillnaden i bostadsstorlek, räknat i rumsantal, är också stor mellan småhusen och flerfamiljshusen i undersökningen (se vidare tabell 16).

FIGUR 11. Lägenheterna i undersökningen fördelade efter antalet rum och kök

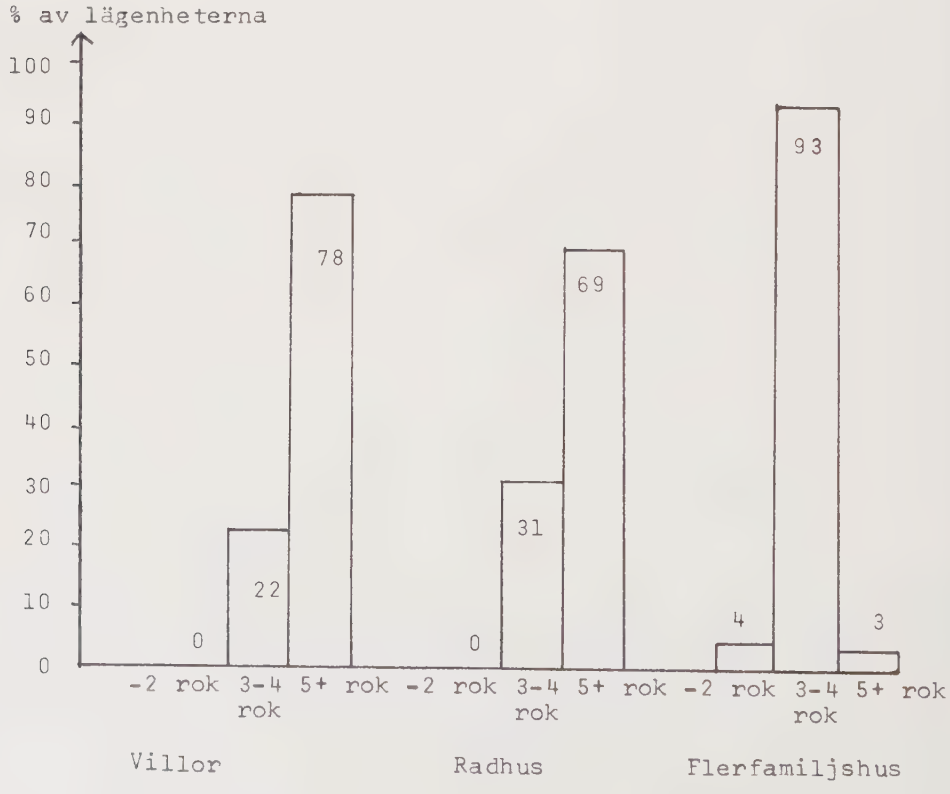

Bostadsytorna i småhusen är betydligt större än i flerfamiljshusen. I småhusen är bostadsytorna i genomsnitt 124 m^2 medan genomsnittet i flerfamiljshusen är 93 m^2. När man jämför bostadsstorlekarna skall man heller inte glömma att det i alla områden är fråga om familjebostäder, lägenheter där det bor barnhushåll om minst tre personer.

Förutom att bostadsytan och rumsantalet är större i småhusen än i flerfamiljshusen så har också de som bor i småhusen tillgång till ganska stora biutrymmen för privat bruk, såsom gillestuga i källare, bastu, hobbyrum, privata garage m m. Särskilt stora är sådana ytor i några av villaområdena:

	Yta i m^2	
	Bostadsyta	Biutrymmesyta
Villor		
1. Skärholmen	131	33
2. Kälvesta	134	54
3. Salem	117	39
4. Frestaby	115	17
Summa villor	124	35
Radhus		
5. Skärholmen	124	28
6. Kälvesta	126	17
7. Salem	125	29
8. Skälby	123	26
Summa radhus	124	25
Flerfamiljshus		
9. Skärholmen	91	-
10. Solberga	92	-
11. Salem	96	-
12. Tibble	91	-
Summa flerfam.hus	93	-

Hushållen i småhusen är genomsnittligt sett föga större än hushållen i flerfamiljshusen och utrymmet per person blir därför ganska mycket större i småhusen.

	antal boende per rum	m^2 bostadsyta per boende
Villor		
1. Skärholmen	0,83	32
2. Kälvesta	0,82	32
3. Salem	0,95	27
4. Frestaby	0,78	30
Summa villor	0,85	30
Radhus		
5. Skärholmen	0,97	27
6. Kälvesta	0,87	30
7. Salem	0,82	30
8. Skälby	0,88	30
Summa radhus	0,93	29
Flerfamiljshus		
9. Skärholmen	1,22	23
10. Solberga	1,23	23
11. Salem	1,18	23
12. Tibble	1,18	22
Summa flerfam.hus	1,20	23

Medan antalet boende per rum i småhusen avsevärt understiger en person så är antalet boende betydligt mer än en person per rum i samtliga områden med flerfamiljshus. I småhusen har var och en av de boende vanligen en yta av ca 30 m^2 till sitt förfogande - bortsett från biutrymmesytorna - medan motsvarande yta i flerfamiljshusen är ca 23 m^2.

Utrustning

I småhusen är så gott som alla bostäder utrustade med frys och tvättmaskin och i närmare tre fjärdedelar av dessa bostäder finns diskmaskin. I flerfamiljshusen däremot har inte ens hälften av hushållen frys. Tvättmaskin i bostaden har ungefär hälften av hushållen i flerfamiljshusen. Bara några få av dessa, 5 %, har diskmaskin.

Också ifråga om hygienutrustning skiljer sig de olika bostadstyperna avsevärt. En eller flera separata toaletter finns i praktiskt taget alla småhus men inte lika ofta i flerfamiljs-

husen (64 %). De allra flesta av dem som bor i småhus har tillgång till mer än ett utrymme för bad eller dusch medan sådant inte är vanligt i flerfamiljshusen. (Se vidare tabell 19). Det förtjänar kanske återigen att påpekas, att bostäderna i de olika bebyggelsetyperna som här har undersökts betjänar i stort sett lika många boende. (Se också figur 12).

Den materiella bostadsstandarden är således betydligt högre i småhusen än i flerfamiljshusen. I småhusen bor man rymligare och man har en avsevärt mer kvalificerad köks- och hygienutrustning. Materiell välfärd har alltså, objektivt sett, byggts in i småhusen i större utsträckning än i flerfamiljshusen. De boendes tillfredsställelse med bostaden speglar inte genomgående dessa skillnader.

Andelen boende som förklarar sig nöjda med bostadens storlek är ungefär lika stor i villorna som i flerfamiljshusen trots att bostadsytan per person är 30 % större i villorna.

Bilden av skillnader i tillfredsställelse med den maskinella utrustningen liknar däremot mera de faktiska standardskillnaderna mellan bostadstyperna (jämför figurerna 12 och 13). Den i jämförelse med villorna sparsamma förekomsten av frys, tvättmaskin och diskmaskin i flerfamiljshusen upplevs otillfredsställande i väntad grad av flerfamiljshusens invånare. Ser man däremot på tillfredsställelsen med hygienutrustningen så finner man inte samma överensstämmelse mellan de mer objektiva och de subjektiva måtten. Nej, i det fallet visar sig de boende i flerfamiljshusen till och med vara nöjda aningen oftare än t ex villainvånarna, trots att dessa senare mycket oftare än flerfamiljshusens boende har både en och flera separata toaletter och flera bad- eller duschrum.

Man kan också notera (se tabellerna 75 - 77) att kvinnorna överlag, i alla områdestyper, oftare än männen förklarar sig nöjda med bostadens standard.

FIGUR 12. Utrustningsstandard i de undersökta bostäderna.

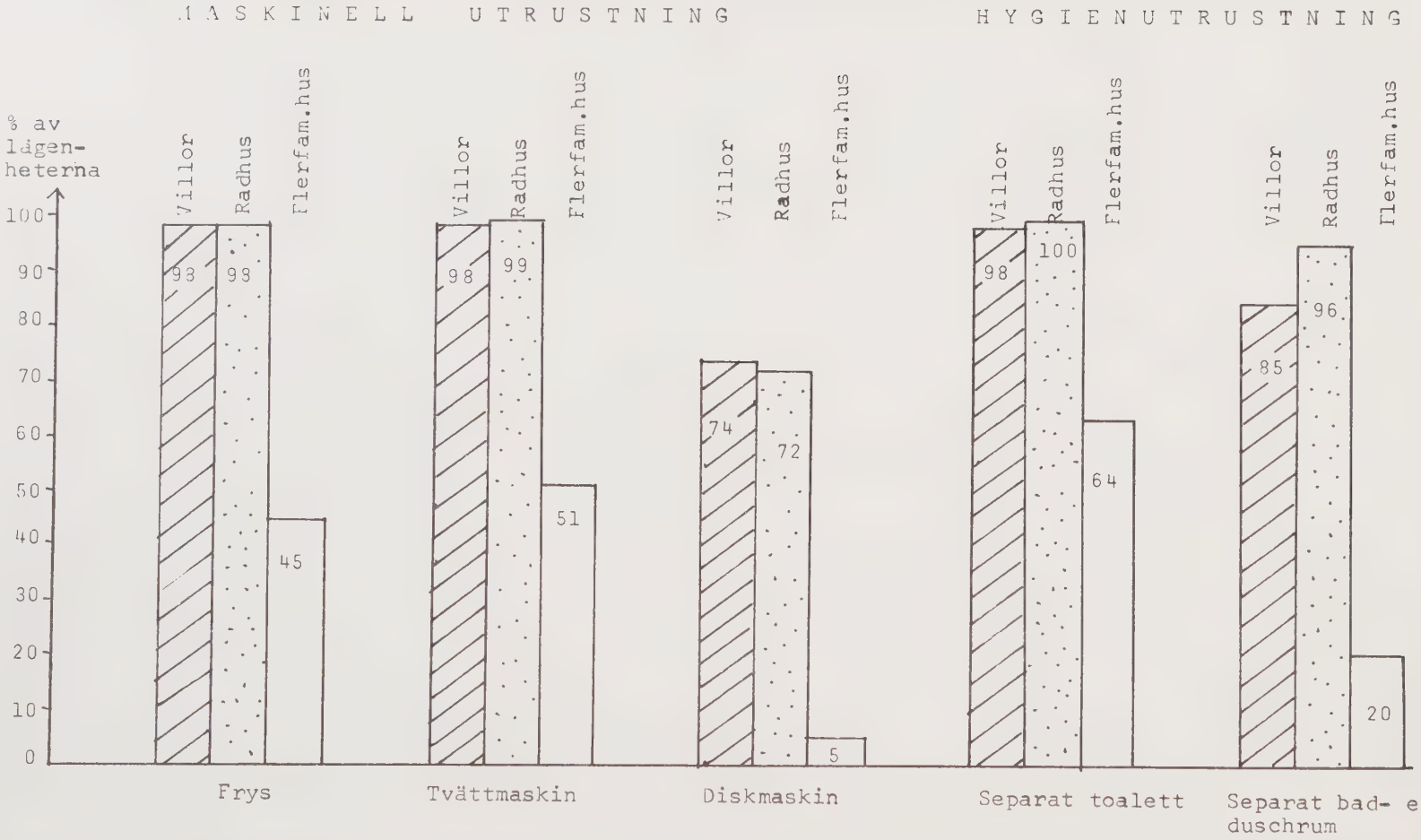

FIGUR 13. De boendes tillfredsställelse med bostadens standard.

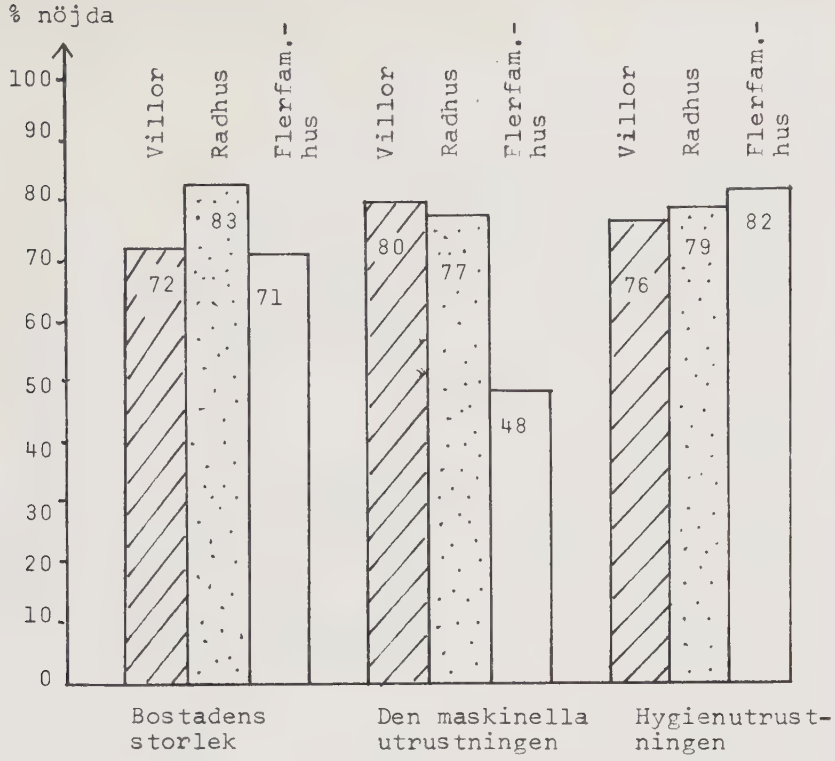

Orsakerna till den bristande överensstämmelsen mellan faktiska standardskillnader - i den mening som här avses - och subjektiva upplevelser av bostadsstandarden finns givetvis att söka i sådant som skillnader hos de boende ifråga om anspråksnivå, behov och värderingar. Detta kan få illustrera något av dilemmat vad gäller värderingsfrågan vid all välfärdsmätning.

4.3. Miljö

Varje bostadsområde karaktäriseras givetvis av en mängd skiftande miljökvaliteter som kan bidra till eller minska människors välfärd och lycka. De som här skall analyseras utgör naturligtvis ett urval men de är inte slumpmässigt valda utan de förutsätts ha ett samband med de tre strukturerande variablerna enligt analysmodellen: bebyggelsetypen, den lokala servicestandarden och det regionala läget. Dessa kvaliteter, såsom t ex tillgång till natur och friytor samt

serviceutbud, betraktas här i sin fysiska förekomst som materiella tillgångar men kan också, som skall visas i kapitel 6, vara medel för tillfredsställande av andra behov än de materiella hos de boende.

Privat och gemensam tomtmark

Bebyggelsetypen medför vissa fysiska skillnader i bostadsområdets omedelbara närmiljö. I villaområdena har de boende tillgång till privata tomter, som är något större än radhustomterna. I såväl villa- som radhusområdena är däremot de gemensamma grönytorna sparsamt förekommande inom själva området. (Se områdesbeskrivningarna i kapitel 3). De enda gemensamma ytor som förekommer inom småhusområdenas kvartersmark är vanligen en och annan småbarnslekplats, kommunikationsytor och vissa impediment (såsom branta slänter o dyl.). I områden med flerfamiljshus förekommer naturligtvis också sådana ytor men där är all mark mellan husen gemensamhetsytor. I alla områden med flerfamiljshus finns gräs- och planteringsytor med lekplatser mellan husen[1)].

Det finns, som framgår av en jämförelse mellan tabellerna 75 och 76 och områdesbeskrivningarna i kapitel 3 inget klart urskiljbart samband mellan de privata tomternas faktiska storlek och den andel boende som uppger sig vara nöjda med tomtstorleken. Man tycks lika ofta vara nöjd med tomtstorleken i Salemstadens radhus (tomtstorlek ca 80 m^2 friyta, andel nöjda 64 %) som i Skärholmens villor, där tomterna är betydligt större (tomtstorlek ca 350 m^2 friyta, andel nöjda 69 %).

Tomternas planering påverkas av bebyggelsetypen bl a på så sätt, att bebyggelsen i radhusområdena delar de enskilda tomterna i två icke sammanhängande friytor: i allmänhet en mindre yta framför entréerna och en något större yta på husens baksida. Några klara skillnader i tillfredsställelse med tomternas planering mellan villaområdena och radhusområdena kan inte konstateras. Andelen nöjda är vanligen 50 - 60 %, i Skälbys radhus dock så stor som 76 % (se vidare tabellerna 75 och 76).

1. Det material som ligger till grund för denna beskrivning redovisas i delrapport 2 från detta projekt. Gillwik, L. a.a. 1977, bil, 3.

Den ringa förekomsten av gemensamma grönytor på kvartersmark i småhusområdena speglas inte generellt sett i mindre antal nöjda boende i dessa områden än i områden med flerfamiljshus. Visserligen är fallet sådant om man jämför flerfamiljshusen i Tibble (86 % nöjda med de gemensamma grönytorna) och villorna i Skärholmen (49 % nöjda), men resultaten från övriga områden gör bilden motstridig. I radhusområdena är t ex 70 % eller fler nöjda med de sparsamt förekommande gemensamma grönytorna (här tenderar kvinnorna vara nöjda i mindre utsträckning än männen) medan endast 53 % är nöjda med den jämförelsevis rikliga tillgången på gemensam park- och naturmark i flerfamiljshusområdet Solberga.

Det är uppenbart att de boendes olika behov och värderingar kan ha gett upphov till sådana resultat: så kan t ex den egna tomten för vissa boende tänkas kompensera bristen på gemensamma grönytor. Även om resultaten i detta avseende (se tabellerna 75 och 76) oftare stöder än kullkastar en sådan teori, så är det inte fråga om någon entydig tendens.

Natur och parkmark

Alla undersökningsområden har i omedelbar anslutning till området tillgång till natur- eller parkmark i större eller mindre utsträckning. Denna tillgång har generellt ett samband med läget i regionen såtillvida, att de mer perifert belägna områdena - alla bebyggelsetyper - har tillgång till mer vidsträckta strövområden i naturmark än de mer centralt belägna.

I detta fall är tendensen alldeles klar: i varje bebyggelsekategori är andelen nöjda med tillgång till natur större i de perifert än i de centralt belägna områdena, som man också självfallet väntar med hänsyn till den faktiska tillgången till naturområden. Den faktiska tillgången till natur tycks avspegla sig i den subjektiva upplevelsen, i tillfredsställelsen hos de boende.

		% nöjda med tillgång till natur
Centralt belägna områden		
Villor:	Skärholmen	59
	Kälvesta	48
Radhus:	Skärholmen	69
	Kälvesta	52
Flerfam.hus:	Skärholmen	63
	Solberga	63
Perifert belägna områden		
Villor:	Salem	83
	Frestaby	58
Radhus:	Salem	75
	Skälby	69
Flerfam.hus:	Salem	79
	Tibble	80

Mellan ca 60 och över 80 % av dem som bor i de perifera områdena är nöjda med tillgången till natur medan andelarna i de centralt belägna områdena varierar mellan 48 och 63 %. Särskilt låga är andelarna i de centralt belägna Kälvesta-områdena och detta beror säkerligen på, att framdragningen av den nya Bergslagsleden samt etableringen av Lunda industriområde berövat Kälvesta-borna mycket av deras tidigare strövområden.

Service och kommunikationer

En annan miljömässig konsekvens av det perifera läget är försämrad tillgång till det samlade serviceutbudet i Stockholms innerstad. Inom vardera kategorin perifert respektive centralt belägna områden har ett område av vardera bebyggelsetypen tillgång till jämförelsevis gott lokalt serviceutbud, medan ett område av vardera bebyggelsetypen saknar god lokal service. (Se kapitel 3 där det lokala serviceutbudet beskrivs mer detaljerat).

Man kan nu vänta, att tillfredsställelsen med t ex dagligvarubutiker är störst i de centralt belägna områdena som också har god lokal service och minst i de perifert belägna områdena, som också saknar lokalt serviceutbud. Tillfredsställelsen med t ex butiker för varor som köps mera sällan bör också kunna väntas vara störst i de centralt belägna

områdena, men det lokala serviceutbudet kan i detta fall måhända väntas ha mindre betydelse.

Man finner, som framgår av sidan 178, att den lokala servicestandarden tycks ha betydelse för tillfredsställelsen med dagligvaru-utbudet för dem som bor i flerfamiljshus och dem som bor i de perifert belägna småhusen. För dessa grupper gäller, som väntat, att fler är nöjda med dagligvaruutbudet om lokalt centrum finns inom ca 600 m än i övriga fall. Tillgång till lokalcentrum tycks däremot sakna betydelse för tillfredsställelsen med dagligvaruutbudet i de mer centralt belägna småhusområdena.

I flerfamiljshus med låg lokal servicestandard märks en viss skillnad mellan könen ifråga om tillfredsställelse. Något färre kvinnor än män uppger sig vara nöjda med serviceutbudet i dessa områden, flerfamiljshusen i Solberga och Tibble (män 61 resp. 73 %, kvinnor 57 resp. 56 %). Motsvarande könsskillnader kan inte konstateras i småhusområden med låg servicestandard (områdena i Kälvesta, Frestaby och Skälby). I kapitel 6 skall skillnader mellan olika boendegrupper studeras ifråga om inköpsmönster beroende på t ex bilinnehav och förvaringsmöjligheter. Bristande tillgång till bil, små möjligheter göra storköp kan mycket väl tänkas förklara den jämförelsevis låga graden av tillfredsställelse, som nämnts ovan, bland kvinnorna i Solbergas och Tibbles flerfamiljshus.

Tillfredsställelsen med utbudet av sällanköpsvaror samvarierar för de småhusboendes del med läget i regionen och för de centralt boende av dessa även i viss mån med det lokala serviceutbudet, men det centrala utbudet av sällanköpsvaror i Stockholms innerstad tycks vara viktigare än det lokala utbudet för de småhusboendes tillfredsställelse. Särskilt märkbar är denna tendens för kvinnornas del: färre kvinnor än män i perifert belägna småhus förklarar sig nöjda med utbudet av sällanköpsvaror - och detta gäller oavsett det lokala utbudet. Så är t ex endast 29 % nöjda av kvinnorna i de perifert belägna villorna i Salem jämfört med 61 % av männen. I de mer centralt belägna radhusen i Skärholmen är 89 % av männen och 83 % av kvinnorna nöjda.

	Avstånd[1] Sthlm:s innerstad		Avstånd lokal-centrum	% nöjda med tillgång till:		
	km	restid min.		dagligvaru-butiker	övriga butiker	kollektiva komm. Sthlm:s innerstad
Centralt belägna områden:						
Villor, Skärholmen	12	23	5-600 m	50	72	33
Radhus, Skärholmen	12	23	3-400 m	69	86	40
Flerfam.hus Skärholmen	12	23	300 m	67	71	57
Villor, Kälvesta	13	22	2,5 km	75	68	47
Radhus, Kälvesta	13	22	2,5 km	74	73	31
Flerfam.hus, Solberga	6	23	lokal-centrum saknas	59	35	42
Perifert belägna områden:						
Villor, Salem	23	46	5-600 m	76	44	15
Radhus, Salem	23	46	5-600 m	60	48	31
Flerfam.hus, Salem	23	46	400 m	82	45	22
Villor, Frestaby	24	min.53 max.83	3 km	51	45	14
Radhus, Skälby	24	min.44 max.73	1,7 km	50	60	30
Flerfam.hus, Tibble	27	45	lokal-centrum saknas	64	64	46

1. Km-avstånd till Stockholms innerstad = fågelvägen till Gamla stan.
Restid till Stockholms innerstad = restid med kollektiva färdmedel inkl. väntetider (se vidare kap. 3).

För dem som bor i flerfamiljshus är bilden något mera oklar, men det förefaller som om det lokala utbudet av sällanköpsvaror - liksom fallet var med dagligvaru-utbudet - betyder mer för dessa konsumenters tillfredsställelse än tillgången till utbudet i Stockholms innerstad. I Solberga, där lokalt centrum saknas, är endast en mindre del av de boende nöjda trots den relativa närheten till innerstaden. I Skärholmens flerfamiljshus, där det lokala utbudet är rikligt, är 71 % nöjda trots att man här har något längre väg till innerstaden. Också i Tibble-området, det mest perifera området med flerfamiljshus, är jämförelsevis många nöjda, 64 %, och detta trots avsaknaden av lokalt centrum. Förklaringen till detta resultat ligger sannolikt i närheten till en stormarknad med rikhaltigt varusortiment.

Tendensen är sålunda den, att tillfredsställelsen med service-utbudet av såväl dagligvaror som sällanköpsvaror i hög grad beror av det lokala utbudet för dem som bor i flerfamiljshus - särskilt för kvinnornas del - medan den regionala lokaliseringen tenderar vara av större betydelse för de småhusboendes tillfredsställelse - också denna tendens är kraftigare för kvinnornas del än för männens.

Sannolikt speglas här de skilda bostadskonsumenternas olika grad av rörlighet: småhuskonsumenterna har troligtvis större rörlighet över regionen än de boende i flerfamiljshusen, männen större rörlighet än kvinnorna. Flertalet av hushållen i undersökningen disponerar bil, men andelen hushåll utan bil är störst i flerfamiljshusen; andelen hushåll med två eller flera bilar är störst i de perifert belägna småhusen.

I de perifert belägna Skälbyradhusen har t ex 35 % av hushållen två eller flera bilar medan andelen är 14 % i de mer centralt belägna Kälvestaradhusen. Mer än en bil per familj förekommer mer sällan hos de boende i flerfamiljshusen.

Det är därför knappast förvånande att det lokala service-utbudet tenderar ha större betydelse för flerfamiljshusens invånare än för småhuskonsumenterna - och större betydelse för kvinnorna än för männen. De småhusboende har av allt att döma större resurser att överbrygga brister i service-utbudet än vad flerfamiljshusens invånare har:

		% hushåll utan bil	med en bil	med två eller flera bilar
Villor				
Centrala	1. Skärholmen	2	83	15
	2. Kälvesta	2	81	17
Perifera	3. Salem	-	76	24
	4. Frestaby	2	76	22
	Summa villor	1	79	20
Radhus				
Centrala	5. Skärholmen	8	77	15
	6. Kälvesta	3	83	14
Perifera	7. Salem	3	78	19
	8. Skälby	5	60	35
	Summa radhus	5	74	21
Flerfam.hus				
Centrala	9. Skärholmen	26	69	6
	10. Solberga	24	63	13
Perifera	11. Salem	12	85	2
	12. Tibble	22	70	8
	Summa flerfam.hus	21	71	8

Orsakssambandet mellan bilinnehav och bosättningsort kan givetvis diskuteras: de som har råd med flera bilar i familjen kanske har större frihet att bosätta sig i perifera lägen; å andra sidan är det minst lika sannolikt att ett bostadsläge långt från serviceutbudet framtvingar ett behov av flera bilar.

I alla områden, även de mer centralt belägna - utom Skärholmens flerfamiljshus - är endast en mindre del nöjd med de kollektiva kommunikationerna till innerstaden. Särskilt få, 14-15 %, är nöjda i detta avseende i de perifert belägna villaområdena. Man kan notera, att de boende i flerfamiljshusen i de flesta fall oftare är nöjda med kommunikationerna än de boende i villor och radhus trots att restiden till innerstaden kan vara densamma. Skälet kan sannolikt vara - vid sidan av eventuella skillnader i anspråksnivå - att gångavstånden till hållplatser i de flesta fall är längre för dem som bor i småhus än för dem som bor i flerfamiljshus. Kanske är också detta något som bidrar till att öka bilbehovet i småhusområdena.

4.4. Bostadspris och bostadskostnad

Begreppen "pris" och "kostnad"

Det pris en bostad betingar, oavsett vem som bebor eller betalar bostaden, skall här kallas bostadspriset. Den kostnad, som de boende betalar kallas bostadskostnaden. I flerfamiljshusen är bostadspriset detsamma som bostadskostnaden men i småhusen, vilka alla upplåts med äganderätt, blir bostadskostnaden en annan och lägre än priset till följd av den skattereduktion som följer av rätten till inkomstavdrag för låneräntor vid inkomsttaxeringen enligt gällande skattelagstiftning.

I den följande analysen har inga former av bostadsbidrag medräknats; i verkligheten kan därför bostadskostnaderna i vissa fall vara lägre än de redovisade. Skälet till att bostadsbidrag uteslutits ur analysen är givetvis, att sådana bidrag är beroende av den typ av personliga resurser som föreligger a priori och som skall särskiljas från effekter av bostadsområdets struktur enligt den tillämpade analysmodellen. Den vinning, som kan uppstå till följd av skattereduktion vid avdrag för bostadsräntor är däremot att se som ett välfärdstillskott beroende på själva bostadens upplåtelseform och har därför sin givna plats när man jämför olika boendeformers betydelse för människors materiella välfärd.

Priser och beräknade kostnader

Bostadspriser enligt de boendes egna uppgifter samt beräknade bostadspriser år 1976 var enligt följande:

	Tax. värde tkr	Bostadspris i småhus kronor, år 1976		Bostadskostnad kronor, år 1976 (vid 60 % marg.ska	
		totalt per år	per m^2 och år	totalt per år	per m^2 och år
Villor					
1. Skärholmen	170	30.031	229	20.370	155
2. Kälvesta	180	19.161	143	13.368	100
3. Salem	140	21.345	182	14.838	127
4. Prestaby	145	20.573	179	13.201	115
Radhus					
5. Skärholmen	150	17.417	140	12.246	99
6. Kälvesta	160	18.557	147	12.640	100
7. Salem	140	17.623	141	11.952	96
8. Skälby	175	18.822	153	13.351	109
Flerfam.hus					
9. Skärholmen				12.180	134
10. Solberga				12.888	140
11. Salem				12.384	129
12. Tibble				12.108	133

I de angivna bostadspriserna och kostnaderna har för småhusens del inräknats räntor, amorteringar, driftkostnader[1)], såsom värme, vatten, föreningsavgifter, försäkringar, sophämtning, sotning m m samt kostnader för underhåll och reparationer, dock ej för förbättringar, om- eller tillbyggnader, ej heller hushålls-el; vidare har inräknats fastighetsskatt samt i förekommande fall tomträttsavgäld. Bostadskostnaden för lägenheter i flerfamiljshus utgör på motsvarande sätt kostnaden för bostaden inkl. värme, avsättning till ev. reparationsfond och andra obligatoriska avgifter. Garage- eller parkeringsavgift har inräknats om denna är obligatorisk eller om sådan ändå betalats.

I uppställningen ovan har årskostnaden för småhusen beräknats under antagande om 60 % marginalskatt. I de enskilda fallen varierar naturligtvis denna procentsats: ju högre inkomst desto högre marginalskatt och därmed givetvis lägre bostadskostnad.

1. Angivna driftkostnader för småhus baserar sig ej på de boendes uppgifter, då det visade sig svårt för dem att vid intervjutillfället rätt uppskatta summan av den mängd delposter som ingår häri. Istället har en schablonberäkning gjorts på basis av 1976 års faktiska avgiftsläge (se tabellerna 20 och 21).

Enligt detta sätt att se, finner man att priset per m^2 och år var högst i villorna, därnäst högst i radhusen och lägst i flerfamiljshusen genomsnittligt sett. Efter beräknad skattereduktion[1)] för småhusens invånare blir emellertid kostnaden per m^2 och år i villorna genomsnittligt något lägre än i flerfamiljshusen (120 resp. 133 kr) och m^2-kostnaden i radhusen blir tämligen mycket lägre, i genomsnitt 101 kr jämfört med flerfamiljshusens genomsnitt, kr 133.

Endast ett av småhusområdena, Skärholmens villor, kan beräknas ha en m^2-kostnad överstigande genomsnittet för flerfamiljshusens lägenheter.

Om man gör ovanstående beräkning, vilken givetvis inte kan betraktas som alldeles exakt eller den enda möjliga, kan man konstatera att de boende i småhusen erhåller sin bostad till en genomsnittligt sett lägre kostnad än de boende i flerfamiljshusen och till småhusbostaden hör dessutom som tidigare visats vissa privata biutrymmesytor, privat tomt samt en utrustningsstandard som är mer kvalificerad än standarden i flerfamiljshusen.

Vid eventuella försäljningar av småhusen och av bostadsrätterna i Tibble-området kan det naturligtvis inte uteslutas, att realisationsvinster kan uppstå, som här bör betraktas som vinning av bostaden och som boende i hyreslägenheter inte kan erhålla. Några sådana vinster har här inte beräknats men så har ej heller gjorts några beräkningar rörande ränteförluster för eget i fastigheten eller lägenheten nedlagt kapital.

Givetvis skall man hålla i minnet, att den ekonomiska vinning av bostaden som här pekats på, inte beror på bebyggelsetypen som sådan utan på skillnader i upplåtelseform i kombination med gällande skattelagstiftning.

Skall jämförelsen bli fullständig måste man dock betänka, att hyran i flerfamiljshusen inkluderar sådan fastighetsservice,

---

1. Av tabell 21 framgår detaljerat hur denna beräkning gjorts.

som småhusägarna själva har att ansvara för. Under sommarhalvåret lägger t ex männen i radhusen i genomsnitt ner 9,5 timmar per vecka för sådant arbete och kvinnorna 6,9 timmar (se vidare avsnitt 6.2). Någon översättning i pengar av denna arbetstid har här inte gjorts, dels därför att småhusägarna oftast betraktar detta arbete som en trevlig fritidssyssla, dels därför att det är svårt att finna en lämplig beräkningsgrund. Om man som ett räkneexempel tänker sig, att de nämnda arbetstiderna multipliceras med timlöner för hantverkare av någon kategori, eller rentav för okvalificerad arbetskraft, kan var och en föreställa sig, att de visade kostnadsskillnaderna mellan bostadstyperna mer än väl skulle utjämnas, även om detta sätt att räkna naturligtvis är diskutabelt.

Tillfredsställelse med kostnader

De visade kostnadsskillnaderna (exkl eget arbete) mellan olika boendeformer och därmed materiella (inkl ekonomiska) välfärdsskillnader återspeglas i någon mån i de boendes upplevelse av kostnaderna:

	% nöjda med kostnaderna:		
	män	kvinnor	samtliga
Villor			
1. Skärholmen	71	80	76
2. Kälvesta	67	83	76
3. Salem	74	73	73
4. Frestaby	75	70	72
Radhus			
5. Skärholmen	75	77	76
6. Kälvesta	79	80	80
7. Salem	61	61	61
8. Skälby	76	78	77
Flerfamiljshus			
9. Skärholmen	37	4	19
10. Solberga	32	24	28
11. Salem	54	13	30
12. Tibble	47	30	37

Medan mellan 60 och 80 % av de boende i småhusen förklarar sig nöjda med bostadens kostnad är det endast en mindre del som är nöjda härmed i flerfamiljshusen. I Tibbles bostadsrättslägenheter är andelen nöjda 37 % men endast 19 % i Skärholmens hyreslägenheter.

Koefficienten (r) för sambandet mellan den faktiska bostadskostnaden i kr per m^2 och år och andelen nöjda härmed av samtliga är -0,37, dvs sjunkande faktisk kostnad motsvaras i viss mån av ökande tillfredsställelse men tillfredsställelsen förklaras ändå i ganska ringa grad av faktisk kostnad per m^2, så som den här beräknats.

Skillnaderna ifråga om tillfredsställelse mellan kvinnor och män är förvånande kraftiga i flerfamiljshusen: så är t ex endast 4 % av kvinnorna nöjda i Skärholmens flerfamiljshus jämfört med 37 % av männen. Liknande skillnader mellan könen förekommer i alla flerfamiljshus medan kvinnorna i de flesta småhus snarare något oftare än männen är nöjda med bostadens kostnad. För kvinnorna gäller således ett starkare samband mellan tillfredsställelse och faktisk kostnad. Koefficienten (r) för deras del är så hög som -0,49. Det är svårt att finna någon förklaring till dessa resultat, om man inte skall tro, att kvinnorna mer än männen är medvetna om kostnaden i relation till bostadens kvalitet eller att hushållens ekonomi över huvud taget är en angelägenhet som berör kvinnorna mer än männen.

4.5. Inkomstkälla

Förvärvsarbete som inkomstkälla

En av de faktorer som kan vara avgörande för hushållens inkomster är givetvis makarnas möjligheter till förvärvsarbete. Den möjligheten kan vara beroende av bostaden på flera sätt. Först och främst är naturligtvis arbetsplatstillgången i regionen avgörande. Alla områden i undersökningen är belägna inom samma storstadsregion, men inom regionen kan också tillgången variera. De som bor i perifera lägen, långt från centra, måste i allmänhet räkna med långa restider till arbetsplatser - något som kanske speciellt för kvinnornas del kan ha betydelse för valet mellan yrkesarbete och hemarbete. Vidare kan också tillgången till barntillsyn påverka detta val.

Själva bostadstypen kan också antagas påverka möjligheterna till förvärvsarbete. Rymliga bostäder med privata tomter - såsom i villa- och radhusområdena - har gott om plats för

privata ägodelar och det kan vara mer arbetskrävande att vårda och sköta ett sådant hem än en lägenhet i ett flerfamiljshus. Det egna huset kräver också mer tid för sådan skötsel och sådant underhåll som normalt åligger fastighetsförvaltaren för flerfamiljshusens del.

Det rymliga hemmet i det egna huset kan också antagas inbjuda till mer av privata aktiviteter i hemmet än vad som kan vara fallet i en hyreslägenhet. Allt detta kan antagas göra arbetet i hemmet intressantare och roligare för småhusinvånarna, koncentrera intresset till det privata hemmet i högre grad än vad fallet kan bli i flerfamiljshus.

Vardera av de tre för undersökningen strukturerande variablerna, läget i regionen, den lokala servicestandarden och bebyggelsetypen, antages alltså kunna ha betydelse för möjligheten till förvärvsarbete. Man väntar då, att andelen förvärvsarbetande - och särskilt då av kvinnorna - skall vara lägst i perifert liggande småhusområden långt från lokala centra, dåligt försörjda ifråga om barntillsyn, och högst i centralt liggande flerfamiljshus intill lokala centra med bättre möjligheter ifråga om barntillsyn.

Om de antagna orsakerna sålunda hindrar de boende från förvärvsarbete innebär detta givetvis en minskning av hushållsinkomsten i jämförelse med dem som inte möts av dessa hinder: det vill säga en minskning av materiell välfärd på grund av bostadsområdets struktur. Det är denna del av välfärden som i detta sammanhang skall analyseras. Arbetet är självfallet inte enbart en fråga om att skaffa pengar och att avstå från den materiella välfärd som arbetsinkomsten kan ge betyder naturligtvis inte heller nödvändigtvis att den totala välfärden, eller livskvaliteten minskar; de boende är själva de bästa domarna när det gäller att på ett för dem tillfredsställande sätt avväga välfärdens materiella och icke-materiella sidor. Men förvärvsarbete kan också innebära värden av icke-materiell natur. I kapitel 6 skall arbetet studeras som en del av människors relationer till samhället och det förtjänar påpekas, att den framställning som nu följer inskränker sig till att avse förvärvsarbetet som inkomstkälla.

Förvärvsgrad

I undersökningsområdena förvärvsarbetar följande andelar män och kvinnor:

	% av männen: förvärvsarbetar heltid	övriga	% av kvinnorna: förvärvsarbetar hel-tid	del-tid	tot.	är hem-arb.	annat
Villor							
1. Skärholmen	93	7	59	22	81	19	-
2. Kälvesta	100	-	52	38	90	10	-
3. Salem	94	6	40	24	64	31	5
4. Frestaby	98	2	33	35	68	23	9
Summa villor	96	4	45	30	75	21	4
Radhus							
5. Skärholmen	93	7	67	20	87	11	2
6. Kälvesta	94	6	54	17	71	25	4
7. Salem	98	2	48	22	70	28	2
8. Skälby	100	-	44	33	77	19	4
Summa radhus	96	4	53	23	76	21	3
Flerfamiljshus							
9. Skärholmen	88	12	33	34	67	27	6
10. Solberga	91	9	55	9	64	36	-
11. Salem	90	10	49	17	66	32	2
12. Tibble	96	4	20	17	37	61	2
Summa flerfamiljshus	91	9	39	19	58	39	3

Med heltidsarbete menas i uppställningen ovan förvärvsarbete som omfattar minst 20 arbetstimmar per vecka. Under rubriken "annat" för kvinnornas del har förts sådana icke yrkesverksamma, som inte räknar sig som hemarbetande utan är arbetslösa, studerande, pensionerade el. dyl. Denna grupp är obetydlig, eller obefintlig, bland männen i småhusen och också tämligen obetydlig i flerfamiljshusen. Också grupperna deltidsarbetande män och hemarbetande män är obetydliga - omfattar endast en handfull män i hela undersökningen. Därför har dessa grupper av män förts samman under rubriken "övriga".

Så gott som alla män förvärvsarbetar på heltid - något färre i flerfamiljshusen än i småhusen; något som sannolikt har att göra med att de boende i flerfamiljshusen är något yngre än

småhusinvånarna. Det finns inte fler deltids- eller hemarbetande män i flerfamiljshusen än i småhusen utan skillnaden ligger i att gruppen "studerande, arbetslösa, pensionerade m fl" är något större här.

Man finner, kanske till sin förvåning, att väsentligt större andel kvinnor förvärvsarbetar bland småhuskvinnorna, tre fjärdedelar, än bland kvinnorna i flerfamiljshusen, 58 %. Närmare 40 % av kvinnorna i flerfamiljshusen är alltså hemarbetande mot ca en fjärdedel i småhusen. Bland de förvärvsarbetande kvinnorna utgör de deltidsarbetande inte heller totalt sett - som kunde ha väntats - en större andel i småhusen än i flerfamiljshusen. Flertalet av de förvärvsarbetande kvinnorna i alla områden har heltidsarbete - bortsett från kvinnorna i Skärholmens flerfamiljshus, där ungefär lika många arbetar deltid som heltid.

Dessa siffror kanske kan ta död på den eventuella myten om småhusområden som "hemmafrugetton". I sig själva rimmar siffrorna dåligt med antagandet om bostadstypens hindrande effekt på möjligheterna till förvärvsarbete. I det följande skall dock strax visas, att det vore förhastat att tolka dessa siffror som bevis för att småhusboendet saknar hindrande effekt i detta sammanhang.

Ekonomisk motivation

Är det då så, att kvinnorna i småhusen av ekonomiska skäl trots de antagna hindren tvingats ut på arbetsmarknaden? Visserligen har i föregående avsnitt visats, att bostadskostnaden räknat per m^2 bostadsyta och år är lägre i småhusen (bortsett från Skärholmens villor) än i flerfamiljshusen men bostadens totala pris inkl. den egna kapitalinsatsen kan givetvis tänkas ha varit ett incitament för småhuskvinnorna att förvärvsarbeta.

	% av förvärvsarb. kvinnor	
	anser det ekonomiskt nödvändigt att båda förvärvsarbetar	därav: skulle annars önska vara hemma
Villor	43	13
Radhus	46	7
Flerfamiljshus	45	28

Ungefär lika stor del av kvinnorna i alla områdestyper (43 - 46 %) finner det nödvändigt rent ekonomiskt att båda makarna förvärvsarbetar. Vissa variationer i denna andel finns (som tabell 8 visar) inom områdestyperna. Störst är andelarna i Skärholmens villor (icke oväntat), Skärholmens radhus och flerfamiljshus; minst är den i villorna i Frestaby, Kälvestas radhus och Tibbles flerfamiljshus.

Någon skillnad områdestyperna emellan ifråga om den andel förvärvsarbetande kvinnor, som finner det ekonomiskt nödvändigt att båda makarna förvärvsarbetar finns inte.

Däremot kan man tala om en viss skillnad när det gäller andelen kvinnor som, om de inte vore tvungna för ekonomins skull, gärna skulle vilja vara hemma. Denna andel är dock - tvärtemot vad gjorda antaganden implicerar - störst i flerfamiljshusen, 28 %, och lägst i radhusen, 7 %.

Småhusboendet som hinder

Siffrorna angående förvärvsverksamhet och ekonomisk motivation till denna stöder på inget sätt antagandet, att småhusboendet skulle hindra kvinnorna från yrkesverksamhet. Emellertid kan dessa siffror knappast användas om man vill pröva detta antagande. Som visats i kapitel 3 tillhör de boende i de olika hustyperna skilda inkomstgrupper i stor utsträckning och i framställningen i kapitel 3 har gjorts troligt, att inkomstskillnaderna speglar olikheter i utbildning och socialgruppstillhörighet, först och främst bland männen men också i viss mån bland kvinnorna.

Om sålunda de kvinnor som bor i villorna och radhusen har en mer avancerad utbildning än kvinnorna i flerfamiljshusen är det troligt, att de skulle förvärvsarbeta i lika hög grad - eller i högre grad - om de istället bodde i flerfamiljshusen. Det är sannolikt helt enkelt fråga om olika grad av motivation till förvärvsarbete hos kvinnorna i de skilda områdestyperna.

Låt oss därför direkt betrakta de hemarbetandes motiv till valet att vara hemarbetande.

Motivet till detta val är sällan ett enda utan det rör sig i allmänhet om en kombination av orsaker. De flesta i alla områden, 73 % i villorna, 78 % i radhusen och 76 % i flerfamiljshusen, anger som motiv - eller ett av motiven - att de själva önskar vara hemma och sköta barnen. Härvidlag kan man inte tala om några skillnader mellan områdestyperna.

Men bland övriga motiv som anges kan man göra några intressanta iakttagelser. Låt oss först betrakta sådana motiv som kan ha att göra just med bostadstypen enligt de inledningsvis gjorda antagandena.

	% av de hemarbetande anger motivet:		
	skötseln av hemmet kräver mycket tid	är mer intresserad av hemarbete än av yrkesarbete	makens önskan
Villor	17	17	19
Radhus	18	27	13
Flerfamiljshus	3	7	8

Skillnaderna är här stora mellan kvinnor i småhus och i flerfamiljshus. 17 - 18 % i småhusen har som motiv till valet att vara hemarbetande angivit, att skötseln av hemmet kräver mycket tid medan denna andel är endast 3 % i flerfamiljshusen. Av tabell 35 framgår, att de hemarbetande kvinnorna i småhusen också lägger ned något mer tid per dag på hemarbetet än de hemarbetande i flerfamiljshusen: villor 8,7 timmar, radhus 8,0 timmar, flerfamiljshus 7,7 timmar. Men skillnaderna är måttliga och stora variationer förekommer inom områdestyperna. Tabell 36 visar emellertid, att småhuskvinnorna därutöver utför ytterligare arbete med hus och hem, såsom trädgårdsskötsel, vissa underhållsarbeten m m, som uppgår till 6 - 7 timmar i veckan under sommarhalvåret.

Betydligt fler kvinnor i småhusen än i flerfamiljshusen uppger vidare som motiv att de är mer intresserade av hemarbetet än av yrkesarbete.

Sambanden mellan hustyp (småhus - flerfamiljshus) och frekvensen kvinnor som anger dessa motiv till valet att stanna

hemma är signifikanta på 1 %-nivån (χ^2 = 8,49: skötseln etc; χ^2 = 8,81: är mer intresserad etc; df = 1).

Dessa siffror stöder antagandet att småhusbostaden kan ha en hindrande effekt på kvinnornas yrkesverksamhet utom hemmet. Därmed är självfallet inte sagt, att dessa kvinnor skulle leva ett bättre och lyckligare liv om de yrkesarbetade; nej, de är naturligtvis själva de bästa bedömarna av sin egen lycka. Sådant som lycka och tillfredsställelse med yrkesarbete och hemarbete skall behandlas i kapitel 6. Däremot kan man naturligtvis fastslå, att kvinnorna som nu är hemma, om de förvärvsarbetade skulle ha en egen arbetsinkomst och därmed en hushållsinkomst större än de nu har - och det är de materiella (inkl ekonomiska) aspekterna av boendeformens betydelse för välfärden som behandlas här.

Det kan vara värt att påpeka, även om tolkningsmöjligheterna är diskutabla, att tämligen stor del av småhuskvinnorna anger som motiv till valet att vara hemma, att deras makar önskar att de stannar hemma, 19 % i villorna, 13 % i radhusen. Den andelen är 8 % i flerfamiljshusen.

De ovan relaterade motiven till att vara hemarbetande anges sällan ensamma och det är inte sagt att de är de mest avgörande motiven. Ändå kan man slå fast, att småhusboendet i enlighet med vad som inledningsvis antagits bidrar till minskad motivation till förvärvsarbete hos kvinnorna i högre grad än boendet i flerfamiljshus även om detta bidrags storlek inte exakt kan anges och inte slår igenom i statistiken över förvärvsverksamheten i de olika områdena, då det i viss utsträckning är skilda grupper av kvinnor som bor i de olika hustyperna.

Sektoriella variabler som hinder

Ett annat antagande, som inledningsvis gjordes, var att bostadens läge i regionen och avståndet till lokala centra kan minska kvinnornas motivation till förvärvsarbete. Av uppställningen på sidan 187 framgår, att så mycket väl kan vara fallet.

I det perifert belägna flerfamiljshusområdet Tibble, som saknar lokalt centrum, förvärvsarbetar endast 37 % av kvinnorna jämfört med t ex 67 % i det centralt belägna området med flerfamiljshus i Skärholmen. Att märka är, att så stor del som 66 % förvärvsarbetar i det perifera flerfamiljshusområdet i Salem. Detta område är dock beläget intill det lokala centrat, Säby torg, i Salemstaden. Motsvarande förhållande - men långt mindre markerat - gäller i de mer centralt belägna flerfamiljshusen: förvärvsgraden är något lägre i Solberga, utan lokalt centrum, än i Skärholmen, där området gränsar till Skärholmens centrum.

Då det gäller småhusinvånarna är bilden något annorlunda. I de perifera villaområdena i Salem och Frestaby förvärvsarbetar betydligt mindre andelar av kvinnorna än i de mer centrala villaområdena i Skärholmen och Kälvesta. I detta fall kan emellertid inte sägas, att förvärvsgraden är lägre i de områden som ligger långt från lokala centra.

I radhusområdena är förvärvsgraden visserligen obetydligt lägre i det perifera Salem-området men jämförelsevis hög i Skälbyområdet, som ligger perifert och dessutom långt från det lokala centrat. Att Skälbyområdet här faller ur det väntade mönstret kan ha sin förklaring i, att detta är det område som har den högsta medianinkomsten av alla områden och detta gäller för såväl samtliga hushåll som för hushåll med en respektive två heltidsarbetande inkomsttagare. Medianinkomsten skiljer sig i Skälbyområdet ganska betydande från de flesta övriga områdens och det är ett rimligt antagande, att Skälbykvinnorna är högutbildade i större utsträckning än kvinnorna i övriga områden och därmed mer motiverade till yrkesarbete.

Tendensen tycks alltså vara, att närheten till lokalt centrum har större betydelse än avståndet till regionens centrum när det gäller den kvinnliga förvärvsverksamheten i flerfamiljshusområden - ett förhållande som kan ses som en parallell till den tidigare visade betydelsen av lokalt serviceutbud för dessa kvinnors tillfredsställelse. Småhuskvinnornas förvärvsverksamhet däremot tycks inte på detta sätt vara påverkad av närheten till lokala centra men väl av läget i regionen i förhållande till regioncentrum.

Låt oss åter se direkt på de motiv kvinnorna själva anger för valet att stanna hemma:

		% av kvinnorna anger motivet: arbetsresorna blir för långa	svårt få arbete i närheten	svårt få barntillsyn
Villor				
Centrala	1. Skärholmen	-	-	-
	2. Kälvesta	-	2	20
Perifera	3. Salem	35	15	20
	4. Frestaby	15	8	23
	Summa villor	19	10	17
Radhus				
Centrala	5. Skärholmen	-	-	-
	6. Kälvesta	7	7	21
Perifera	7. Salem	27	20	13
	8. Skälby	20	20	10
	Summa radhus	16	13	13
Flerfamiljshus				
Centrala	9. Skärholmen	-	-	21
	10. Solberga	-	10	10
Perifera	11. Salem	11	5	16
	12. Tibble	3	3	9
	Summa flerfam.hus	3	5	13

Det kan konstateras, att motivet "arbetsresorna blir för långa" anges i betydande utsträckning bland dem som bor perifert i regionen och då särskilt i småhusen men inte lika ofta i flerfamiljshusen - kanske beroende på den troliga skillnaden ifråga om utbildning hos kvinnorna i de olika hustyperna. Det kan tänkas, att flerfamiljshusens kvinnor i högre grad än småhusens har att välja mellan hemarbete och yrkesarbete som kräver mindre kvalificerad utbildning, sådana arbeten som lättare står att få på nära håll inom t ex den lokala servicesektorn. Den tanken stöds av skillnaderna mellan hustyperna ifråga om andelarna som anger motivet "svårt få arbete i närheten". Också tabell 9, där de förvärvsarbetandes färdsätt till arbetet redovisas, stöder detta. Andelen kvinnor som färdas till arbetet per cykel, till fots m m är betydligt större i områden med flerfamiljshus än i småhusområden,

något som skulle kunna tyda på att flerfamiljshusens kvinnor har sina arbetsplatser närmare hemmet än småhusens kvinnor.

Barntillsyn och förvärvsarbete

"Svårt få barntillsyn" är ett motiv till valet att inte förvärvsarbeta som, enligt uppställningen på sidan 193, i stort sett anges i lika hög grad av kvinnorna i alla bebyggelsetyper men variationen är stor inom de olika områdesgrupperna. Så saknas t ex detta motiv helt i Skärholmens småhus medan andelen som anger detta motiv är jämförelsevis stor i Kälvestas småhus, ca 20 %.

Ursprungligen antogs här, att tillgängligheten till barntillsyn var beroende av bostadsområdets läge i förhållande till lokala centra. Det visar sig emellertid att barnstugor finns i eller i anslutning till alla undersökningsområdena och platstillgången varierar på ett sätt som endast i viss mån har samband med de tre strukturerande variablerna bebyggelsetyp, läge i regionen och läge i förhållande till lokalt centrum. I Kälvesta och i anslutning till Skälbyområdet har sedan undersökningen igångsattes nya barnstugor uppförts.

Enligt tabell 13 är andelen förskolbarn anmälda i daghemskö störst i radhus- och villaområdena (45 resp. 53 %) och minst i flerfamiljshusen (35 %). Tillgången till daghemsplatser i förhållande till behovet synes alltså vara sämre för dem som bor i småhus än för dem som bor i flerfamiljshus.

Trots detta är svårigheten med barntillsynen inte påfallande mer ofta angiven som motiv att stanna hemma bland småhusens kvinnor än bland flerfamiljshusens. En jämförelse mellan de olika bebyggelsetyperna i Skärholmen visar tvärtom, att svårigheterna med barntillsynen ganska ofta bidragit till att kvinnorna i flerfamiljsnusen valt att inte yrkesarbeta medan detta motiv saknas hos kvinnorna i Skärholmens småhus.

Det är troligt, att småhusinvånarna med bl a större ekonomiska resurser - och, som vi skall se i nästa kapitel, också fler vänskapsförbindelser - har större möjligheter än flerfamiljshusens invånare att ordna barntillsynen på privat väg.

Som också framgår av tabell 12, så har barntillsynen för 24 % av förskolbarnen i villorna ordnats på privat väg och för 18 % i radhusen medan andelen är 7 % i flerfamiljshusen.

Boendeformens betydelse

Undersökningen visar sålunda, att samtliga tre variabler bebyggelsetyp, läge i regionen och lokalt serviceutbud påverkar kvinnornas motivation och möjligheter till förvärvsarbete.

Skötseln av hemmet i det egna huset och den glädje detta ger minskar kvinnornas motivation att förvärvsarbeta. Så gör också ett perifert läge i regionen, som medför långa arbetsresor och detta tycks främst gälla de kvinnor som bor i småhus, vilka i mindre utsträckning efterfrågar det lokala utbudet av arbetsplatser.

Svårigheter få barntillsyn (plats vid kommunala daghem) är ett hinder för kvinnors förvärvsarbete, som är störst i småhusområdena men i dessa områden har kvinnorna större möjligheter att övervinna detta hinder, än vad kvinnorna i flerfamiljshusen har.

En kvinna, som bor i villa långt från regionens centrum är mindre motiverad till yrkesarbete och har mindre möjligheter att förvärvsarbeta (och kan följaktligen få vara utan egen arbetsinkomst) än om hon - samma kvinna! - bor centralt i ett flerfamiljshus. Nu bor samma kvinna, eller samma grupper av kvinnor, inte i de olika bostadstyperna och man finner därför t ex att större andel av småhuskvinnorna än av kvinnorna i flerfamiljshusen yrkesarbetar: de sociala olikheterna mellan boendegrupperna överflyglar effekterna av boendeformen. Att boendeformen verkligen har hindrande effekter har här konstaterats men storleken av dessa effekter är svår att fastställa. Sannolikt är det fråga om tämligen små effekter och de som nu bor i de undersökta småhusen har i allmänhet haft resurser att övervinna de hinder som boendeformen medför.

4.6. Att ha eller inte ha

På frågan om boendeformen enligt undersökningen kan ha någon betydelse för människors materiella välfärd och lycka är svaret obetingat: ja.

Utan att komma alltför långt från sanningen skulle man tillspetsat kunna säga, att frågan om att ha eller inte ha är en fråga om huruvida man bor i småhus eller flerfamiljshus då det gäller den materiella standarden i bostaden och den ekonomiska vinningen av bostaden.

Detta är dock inte ett förhållande som är en nödvändig följd av de olika hustyperna i sig själva - teoretiskt sett. Men i praktiken finner man, att en högre standard har byggts in i småhusen än i flerfamiljshusen när det gäller bostädernas rymlighet och utrustning, tillgång till privata biutrymmen och privat tomtmark (men ej gemensamma grönytor!). Därtill kommer, att den gängse upplåtelseformen, äganderätten, i småhusen medger en ekonomisk vinning, som är större ju högre inkomst man har och som flerfamiljshusens invånare inte kan åtnjuta, låt vara att småhusägarna på sin lott får ett betydande arbete med det egna huset, som flerfamiljshusens invånare slipper.

När det gäller miljömässiga tillgångar såsom natur och serviceutbud är det däremot inte fråga om några skillnader mellan småhus och flerfamiljshus som sådana i undersökningen, utan här gäller istället skillnader till följd av bostadens läge i regionen och i förhållande till lokala servicepunkter. Alla områden långt från regionens tätare bebyggelse har förklarligt nog tillgång till naturområden i närheten av bostaden men långt till regionens centrum och alla områden intill lokala centra har bättre serviceutbud jämfört med sådana områden som saknar lokalcentrum - något som alldeles självfallet gäller oavsett om det är fråga om villor eller lägenheter i flerfamiljshus.

Undersökningen är så upplagd, att de skilda hustyperna skall kunna studeras i olika lägen, som i sig själva medför större eller mindre miljömässiga tillgångar. I praktiken däremot är

bebyggelsetyperna inte jämt utspridda i regionen eller kring lokala centra. De moderna småhusen återfinns mer sällan i de centrala delarna än i de perifera och enligt den planeringspraxis som länge tillämpats lokaliseras småhus längre bort från lokala servicepunkter än flerfamiljshus. Därmed kommer i verkligheten dålig tillgång till såväl lokal som central service men god tillgång till naturområden att gälla oftare för småhusinvånarna än för dem som bor i flerfamiljshus.

När det gäller möjligheten att förvärvsarbeta och skaffa sig arbetsinkomst har bostadstypen en viss betydelse såtillvida, att det mer betungande - eller mer intressanta - hemarbetet i det egna huset minskar kvinnornas motivation till förvärvsarbete. Samma effekt har ett perifert läge i regionen med långa restider till arbetsplatser samt avsaknad av ett lokalt arbetsplatsutbud. Dessa faktorer, som i sig själva - teoretiskt, men ej i praktiken - inte behöver ha samband med hustypen, har dock olika effekt, beroende på vilka kvinnor det gäller. För kvinnor med mer kvalificerad yrkesutbildning (såsom många av småhuskvinnorna) är bostadens lokalisering i förhållande till regionens centrum troligen av viss betydelse för motivationen att förvärvsarbeta; för kvinnor med mindre kvalificerad yrkesutbildning (såsom många av kvinnorna i flerfamiljshusen) tycks närheten till det lokala arbetsplatsutbudet ha mer att betyda.

Om man sålunda säger, att småhusboendet minskar kvinnornas motivation till förvärvsarbete så har man i verkligheten rätt - fast fel. Det är rätt såtillvida, att arbetet med det egna huset bidrar till den minskade motivationen, fel därför att den perifera lokalisering som ofta karaktäriserar småhusområden och som minskar motivationen inte är något som nödvändigtvis hör samman med småhuset som hustyp, även om sambandet i praktiken finns. Fel kan påståendet också sägas vara på så sätt, att de sociala skillnaderna mellan kvinnor i småhus och i flerfamiljshus på ett mycket kraftigt sätt överflyglar effekterna av bebyggelsetyp och bostadens läge: det är sålunda fler av kvinnorna i småhusen som förvärvsarbetar än av kvinnorna i flerfamiljshusen, då småhuskvinnorna på grund av sin troligtvis mer kvalificerade yrkesutbildning är mer motiverade att yrkesarbeta. Men detta får inte skymma bort det faktum

att småhusboendet verkligen har hindrande effekter, även om dessa är att betrakta som små. Ännu något fler av småhuskvinnorna kunde förväntas yrkesarbeta, om de inte bodde just i småhus.

Ett minus kan sålunda sättas för småhuset som hustyp när det gäller kvinnors inkomstmöjligheter men också ett minus på det perifera läget och på avsaknaden av lokalcentrum; detta beroende på vilken grupp av kvinnor som avses.

När det sedan gäller de boendes lycka, tillfredsställelsen med de tillgångar bostaden rent faktiskt erbjuder, kan man inte direkt sätta likhetstecken mellan de faktiska tillgångarna och tillfredsställelsen.

Om vi först ser på bostadens standard, som ifråga om t ex utrymme och utrustning är högre i småhusen än i flerfamiljshusen, så finner vi att de faktiska standardskillnaderna ifråga om rymlighet och hygienutrustning inte motsvaras av skillnader i tillfredsställelse men däremot är så fallet ifråga om den maskinella utrustningen i bostaden. Vidare finner vi, att skillnader i ekonomisk vinning av bostaden - verklig kostnad i förhållande till vad man får för pengarna - i viss, men måttlig, grad motsvaras av skillnader i tillfredsställelse och det kan sägas, att kvinnornas tillfredsställelse i högre grad än männens förklaras av de faktiska bostadskostnaderna.

Ifråga om tillfredsställelse med bostadsmiljöns kvaliteter finner man att skillnader när det gäller de privata tomternas storlek och planering inte motsvaras av skillnader i upplevd tillfredsställelse. Tillgången på gemensamma grönytor inom ett bostadsområde speglas heller inte direkt i de boendes tillfredsställelse - möjligen kan man säga, att i vissa småhusområden, men inte i alla, uppväger den egna tomten avsaknaden av gemensamhetsytor.

Ser man på tillfredsställelsen med serviceutbudet kompliceras analysen - som i många andra fall - av att det i stor utsträckning är skilda grupper av boende som finns i de olika områdena.

De som bor i flerfamiljshusen tycks för sin tillfredsställelse med utbudet av såväl daglig- som sällanköpsvaror vara mer beroende av det lokala utbudet medan småhusinvånarna tenderar vara mer beroende av tillgången till det centrala utbudet i Stockholms innerstad. Det lokala utbudet har för dem mindre betydelse, eftersom de har större möjligheter överbrygga de brister som kan finnas: de har större rörlighet, fler bilar, bättre förvaringsutrymmen i hemmet.

Mönstret för tillfredsställelsen med serviceutbudet illustrerar ganska bra det förhållande, att lyckan, den personliga tillfredsställelsen, beror av kombinationen av den omgivande verkligheten och sådant som de personliga behoven, de individuella kompensationsmöjligheterna och de personliga värderingarna. Därför vore det nog svårt - för att inte säga meningslöst - att försöka summera den välfärd och lycka som de olika boendeformerna bjuder.

Tillfredsställelsen i relation till den objektiva verkligheten - bostadsstandard, utrustning, ytor, service m m - kan också sägas avspegla något av profilen i det livsmönster olika boendegrupper strävar att förverkliga[1)].

1. Hur ett sådant livsmönster - eller en sådan livsstil - kan se ut diskuteras vidare i kapitel 7.

5. ATT ÄLSKA

5.1. Begreppet "att älska"

Det teoretiska begreppet

"Att älska" är ett samlande uttryck som här används för att beteckna den del av människors välfärd och lycka som består i relationer människor emellan. I den tillämpade analysmodellen betraktas människors relationer till andra som en del av livskvaliteten och liksom fallet var ifråga om de materiella resurserna så skall dessa relationer här studeras ur en mer objektiv och en mer subjektiv synvinkel: hur ser relationerna rent faktiskt ur och hur upplevs de av människorna?

I det föregående har visats, att sättet att bo kan ha betydelse för de boendes materiella resurser. Så skall här också antagas, att sättet att bo spelar en roll för de boendes relationer till andra människor.

Vänskapsförbindelser och lycka

Allardt har i sin jämförande undersökning av välfärden i Norden visat, att komponenter i levnadsnivån - materiella resurser - i mycket ringa grad förklarar variationer i människors lycka. Däremot säger Allardt följande[1]:

"Vänskapsförbindelserna är den komponent som förklarar mest av både lycka och upplevd behovstillfredsställelse. Det kan vara skäl att dra sig till minnes att vänskapsförbindelserna var en av de välfärdskomponenter, som andra välfärdskomponenter i ganska liten grad bidrar till att förklara. Samtidigt är vänskapsförbindelser ur manipulationssynpunkt den kanske allra mest problematiska av alla välfärdskomponenter. Ur etisk synpunkt är det knappast någon som anser det försvarligt att vänskapsförbindelser manipuleras. De kan naturligtvis underlättas framför allt vid regionplanering och planering av utrymmen och områden för fritidsaktiviteter. Vänskapsförbindelser är i varje fall den viktigaste variabeln när det gäller att förklara upplevd lycka och behovstillfredsställelse (min understrykning)."

Några antaganden

Den vikt som vänskapsförbindelser sålunda har för människors lycka är ett starkt motiv till att söka definiera den roll som bostadsområdets planering kan spela när det gäller att underlätta vänskapsförbindelser. Samtidigt är detta något,

1. Allardt, E. a.a. 1975 sid. 176.

som är långt mer komplicerat än att definiera bostadsområdets roll för de materiella resurserna. Det kan diskuteras huruvida planeringen av enskilda bostadsområden i en region över huvud taget spelar mer än en marginell roll i jämförelse med betydelsen av sådant som det övergripande kultur- och samhällsmönstret, den regionala och lokala samhällsstrukturen och samhällsutvecklingen, skilda befolkningsgruppers sociala och kulturella arv m m. Vidare har man här att göra med företeelser som inte är lika lätta att tvinga in i index och tabeller som fallet kan vara ifråga om materiella tillgångar. Innan jag närmare diskuterar bostadsområdet som "kontaktarena" över huvud taget, vill jag emellertid redovisa de konkreta antaganden om bostadsområdets roll för vänskapsförbindelser, som jag trots allt funnit möjliga att göra och diskutera på empirisk grund.

Bebyggelsetypen - villor, radhus, flerfamiljshus - kan i sig själv antagas spela en roll när det gäller kontakter grannar emellan. Småhusområdena utgör en glesare bebyggelse än områden med flerfamiljshus, de privata angränsande tomterna kan tänkas ge anledning till att de boende ser varandra utomhus oftare än vad fallet blir i flerfamiljshuset, småhusinvånarna ingår vidare i samfälligheter med gemensamt ansvar för skötseln av områdets gemensamma angelägenheter. Anonymiteten i sådana områden kan tänkas bli mindre än i andra områdestyper medan homogeniteten ifråga om hushållssammansättning blir större till följd av bl a bebyggelsens struktur: småhuslägenheterna är t ex allesammans stora och planerade för barnfamiljer medan lägenheterna i flerfamiljshusen i större utsträckning också innehåller smålägenheter. I kapitel 3 har visats, att homogeniteten ifråga om hushållssammansättning kan betraktas som betydligt större i småhusområdena än i områdena med flerfamiljshus totalt sett. Inom de olika grupperna av hustyper finns dock stora variationer, beroende något på bebyggelsens ålder samt på andra faktorer.

Sådana skillnader mellan områdestyperna, sedda som följder av bebyggelsens struktur, antages medföra skillnader ifråga om relationer de boende emellan, såtillvida att de personliga kontakterna blir fler och intensivare bland småhusinvånarna än bland dem som bor i flerfamiljshusen - något som kan

antagas upplevas på gott och på ont.

Vidare antages bostadsområdets läge i regionen kunna påverka de boendes vänskapsrelationer till den effekten, att relationerna i bostadsområdet ökar och koncentreras dit, medan relationerna utanför området minskar, om områdets läge är sådant, att resorna till och från området blir långa och tidsödande. Man väntar sålunda mindre av vänskapsrelationer utanför bostadsområdet och mer inom detsamma bland dem som bor i de perifert belägna områdena.

Monica Höweler[1)] har i en jämförande studie av barn från småhus och från flerfamiljshus funnit tendenser till mer aggressivt beteende men också bättre social kontaktförmåga hos barn från flerfamiljshus än barn från småhus. En tolkning - men sannolikt inte den enda - av dessa resultat kan vara, att barnen i de högt exploaterade flerfamiljshusområdena konfronteras med varandra på ett mer intensivt och koncentrerat sätt än vad fallet blir i de glesare småhusområdena och därigenom tränas barnen i social kontaktförmåga men de hamnar också oftare i situationer där de motiveras till aggressiva konfliktlösningar. Detta skulle innebära, att barn i områden med flerfamiljshus har mer av kamratkontakter än barn i småhus. Antagandet kan göras, att detta beror på den tätare bebyggelsen i områden med flerfamiljshus: antalet barn per ytenhet och per husentré är större i områden med flerfamiljshus än i områden med småhus. Det är också möjligt att finna stöd för detta antagande i resultaten från studier av barns utevistelse i bostadsområden gjorda av t ex H. Wohlin och S. Sandels[2)], G. Carlestam[3)], J. Morville[4)] och B.G. Mårtensson[5)]. Av dessa studier framgår, att barn, särskilt de

1. Höweler, M. a.a. 1973
2. Wohlin, H. & Sandels, S. Barn i stad. Studier av förskolbarns lekvanor i modern bebyggelse. Stockholm 1960.
3. Carlestam, G. Studier av utomhusaktiviteter med automatisk kamera. Statens råd för byggnadsforskning R16:1968.
4. Morville, J. Børns brug af friarealer. SBI-Byplanlaegning 10. Köpenhamn 1969.
5. Mårtensson, B.G. Markutrymmen i fem bostadsområden - användning och utformning. Statens råd för byggnadsforskning R26:1973.

yngre, i stor utsträckning leker i direkt anslutning till de egna entréerna och sällan rör sig på längre avstånd från bostaden[1].

De nämnda undersökningarna befattar sig främst med barnens utelek. Medan sålunda antagandet kan göras, att småhusbarnen har mindre av kamratkontakter än flerfamiljshusens barn vid utelek, så torde det vara rimligt antaga motsatsen när det gäller innelek. De större utrymmen som småhusfamiljerna har till sitt förfogande kan antagas medge större frihet för barnen att umgås med kamrater inne i bostaden.

Uppbrytandet av de forna lokalsamhällena, koncentrationen av befolkningen till storstäderna och den åtföljande sociokulturella hemlösheten har enligt Rita Liljeström[2] lett till privatisering av de enskilda kärnfamiljerna i förhållande till omvärlden. Barnen i dessa familjer socialiseras i sin tur till denna kärnfamiljens privatisering. Liljeström skriver:

"Barn socialiseras till privatisering t ex när en fyraåring rädd och gråtande springer upp för en trappuppgång med 16 dörrar, stängda dörrar. Den sjätte öppnas och en skiftesarbetare säger vresigt "Gapa inte unge, när andra ska sova". I tredje våningen öppnas den elfte dörren och barnet får tröst av en förälder. Men sensmoralen av barnets upprepade erfarenheter blir att de flesta dörrarna är likgiltiga - "dom hör på rösten att det inte är deras unge som skriker" - enstaka dörrar är farliga - men en dörr, det egna hemmets dörr - innebär möjligen tröst."

Den mindre anonymiteten och de tätare och intensivare vänskapsförbindelser, som inledningsvis antagits kunna bli en följd av småhusområdenas struktur i jämförelse med flerfamiljshusens, ger småhusbebyggelsen vissa likheter med de forna lokalsamhällena. I en miljö där "alla känner alla" och många familjer umgås på sin fritid är det troligt, att också barnen får kontakter med många vuxna i grannskapet, att grannarna

---

1. De i noterna på sidan 203 omnämnda undersökningarna jämte ytterligare 12 forskningsrapporter rörande barn och bostadsmiljö har jag sammanfattat, jämfört och utvärderat på uppdrag av den statliga Boendeutredningen. Det arbetet, "Barn och bostadsmiljö", publicerades i skriften Seminarium om bostadsmiljö. Boendeutredningen, Bostadsdepartementet, Stockholm 1975.
2. Liljeström, R. a.a. 1975 sid. 50-51.

bryr sig om varandras barn i högre grad än vad fallet kan vara i ett bostadsområde, där anonymiteten är mer utbredd. Antagandet görs därför här, att småhusbarnen oftare än barnen i flerfamiljshusen deltar i umgänge med andra vuxna än de egna föräldrarna.

Den empiriska definitionen

De komponenter, som här konkret definierar begreppet "att älska" och som enligt ovan antages kunna påverkas av bebyggelsetypen och i viss mån av läget i regionen är sålunda:

- vuxnas vänskapsrelationer i bostadsområdet
- vuxnas övriga vänskapsrelationer
- barns kamratkontakter
- barns kontakter med vuxna.

5.2. Bostadsområdet som "kontaktarena"

Grannkontakter och fysisk miljö

En av de mest omtalade och grundläggande empiriska studierna av sociala relationer i bostadsområden är den undersökning, som under senare delen av 1940-talet utfördes av Festinger, Schachter och Back i det då nyuppförda Westgate-området i Massachusett, USA[1]. Den undersökningen är av särskilt intresse i detta sammanhang, eftersom forskarna på ett mycket klart sätt fann, att rent fysiska eller ekologiska faktorer i bostadsområdet hade stor betydelse för uppkomsten av vänskapsrelationer mellan de boende: sådana fysiska eller ekologiska faktorer kunde vara närheten och sambandet mellan husens entréer, gångvägarnas sträckning m m. I rapporten från projektet, Social Pressures in Informal Groups, sägs, att de s k passiva kontakter, som den fysiska miljön erbjöd, medförde att vänskapsrelationer uppstod. Det är bl a med tanke på detta som den hypotesen formulerats i föregående avsnitt, att mer av vänskapsrelationer förekommer i småhusområden än i områden med flerfamiljshus, då möjligheterna till s k passiva kontakter, ur vilka spontana vänskapsrelationer kan uppstå, kan ses som större i områden med småhus än i områden med flerfamiljshus.

1. Festinger, L. & Schachter, S. & Back, K. Social Pressures in Informal Groups. Stanford 1950.

Även om sålunda Westgate-undersökningens resultat delvis legat till grund för denna hypotes, så kan knappast några paralleller dras mellan Westgate-undersökningen och denna undersökning. Finner man att mer av vänskapsrelationer förekommer inom småhusområdena än inom områdena med flerfamiljshus är steget långt till att skriva detta på de fysiska områdesskillnadernas konto. Westgate-populationen var i särklass homogen såväl ifråga om familjetyper som ifråga om social status m m. I denna undersökning är visserligen familjetypen konstanthållen men homogeniteten inom de undersökta områdena som helhet varierar avsevärt. Författarna till Westgate-rapporten skriver (a.a. sid. 58-59):

"It should be remembered that Westgate and Westgate West represent homogeneous communities. Whether these ecological factors would be as effective in more heterogeneous communities is, of course, a question for further empirical study. It seems likely, that in such communities ecological factors will play some part, though a less important one, in determining sociometric structure."

När man som i denna undersökning önskar studera ekologiska variablers - eller låt oss här säga skilda fysiska bebyggelseutformningars - effekter på de boendes vänskapsrelationer stöter man sålunda genast på svårigheter som har att göra med de studerade områdenas skilda befolkningssammansättningar.

All vidare jämförelse mellan denna undersökning och Westgatestudien tycks dessutom bli tvivelaktig eftersom Westgate skiljer sig i ett annat väsentligt avseende från de områden som ingår i denna undersökning - och sannolikt från flertalet bostadsområden i en svensk storstadsregion av idag. Westgate var lokaliserat intill Massachusetts Institute of Technology, där männen i undersökningen hade sin dagliga sysselsättning. Kvinnorna var till övervägande delen hemarbetande. Westgate utgjorde sålunda en större del av de boendes totala "livsarena" än vad fallet är i bostadsområdena i en svensk storstadsregion, däribland undersökningsområdena. Dessa fyller i stort sett endast en enda funktion, nämligen just bostadsfunktionen. I dessa områden har såväl man som hustru vanligen sin dagliga gärning förlagd till någon annan plats i regionen, ofta miltals från bostadsområdet. Mycket sällan

har man sina arbetskamrater, skolkamrater eller andra vänner man kommer i kontakt med i det dagliga arbetet i sitt bostadsområde. Westgate-forskarna fann, att de som väl anslöt sig till de sociala normer som utvecklades inom området ("conformers") ofta hade hela sitt sociala liv centrerat just till Westgate, medan andra som inte anpassade sig lika väl till normerna ("deviates") mer sällan centrerade sitt sociala liv till bostadsområdet. Forskarna säger[1]:

"The sociometric status of the deviate is clearly different from that of the conformer - isolation seems to be both a cause and an effect of being a deviate."

Kanske kan man lite tillspetsat säga, att i den svenska storstadsbygden kan de flesta boende på visst sätt betraktas som "deviates". De boende i våra storstadsregioners bostadsområden centrerar nog endast i undantagsfall sitt totala sociala liv till bostadsområdet. De lever och verkar i geografiskt sett vitt skilda sektorer inom regionen - mannen på sitt håll och hustrun på sitt. Arbetskamrater, barndomsvänner och släktingar finns bara i undantagsfall i själva bostadsområdet. "Livsarenan" är splittrad i många delar utan ekologiskt sammanhang.

Utgör bostadsgrannar primärgrupper eller några grupper alls?

I inledningen till Westgate-rapporten säger forskarna (a.a. sid. 3):

"Friendships, companionship, and the warmth and pleasures of close emotional ties are, of course, available only as a result of our relationship with other people. Prestige, social status, and the approval of others are in themselves group-oriented goals. They exist only as a particular kind of relationship with other persons. Membership in groups also tends to make accessible to people goals which otherwise would be far out of reach. These goals, whether inherent in the group or incidentially mediated by the group, also add to its power. Such strong motivations toward belonging to groups enable the group to have a great deal of influence over its members."

Innan man går till verket att studera huruvida sådana gruppfunktioner som nämns i detta citat eventuellt påverkas av

1. Festinger, L. & Schachter, S. & Back, K. a.a. 1950 sid. 113.

skillnader i bostadsbebyggelsen, kan det vara värt att något dröja vid frågan huruvida det alls är meningsfullt att betrakta de boende i enskilda bostadsområden i den moderna stadsbygden som "grupper" i någon sociologisk mening, ur vilka värden av i citatet nämnt slag över huvud taget kan framväxa.

I Westgate slöt de boende sig samman i en bostadsförening på ett tidigt skede på eget initiativ. Föreningen hade klart specificerade mål för sin verksamhet. De boende i Westgate utgjorde sålunda i varje fall en sekundärgrupp. Så är också fallet i de undersökta småhusområdena. Befolkningen i dessa utgör och fungerar som sekundärgrupper (med fast organisation och specificerade mål) i betydligt högre grad än flerfamiljshusens befolkning. Småhusägarna har ett gemensamt ekonomiskt och praktiskt ansvar för sitt områdes skötsel; något som föranleder samfällighetsbildningar medan sådana orsaker till sekundärgruppsbildningar i stort sett saknas i de undersökta områdena med flerfamiljshus.

Om man tillämpar Cooleys[1)] definition av primärgrupp torde Westgateområdet - eller delar av detta - enligt Westgateundersökningens resultat att döma också ha haft väsentliga primärgruppsfunktioner. De klassiska kriterierna på primärgruppen kan med Cooley sägas vara, att i primärgruppen förekommer interaktion "ansikte mot ansikte" och stark "vi-känsla" utan formaliserade normer. Vidare är primärgruppen den grupp som barnet först kommer i kontakt med. Det är inte alldeles självklart att människor som bor i samma område eller ens i samma byggnad bildar primärgrupper. De kan naturligtvis mer eller mindre fylla primärgruppsfunktionerna och funktionerna kan ses som mer eller mindre betydelsefulla för de boende. Andra primärgrupper, som kanske finns annorstädes, kan tänkas vara mer väsentliga: släktingar, vänner, arbetskamrater.

Med den begränsade samhällsfunktion som dessa moderna bostadsområden i den studerade storstadsregionen har, kan bostadsgrannar sannolikt aldrig annat än i undantagsfall utgöra mer än en bland flera primärgrupper och det är inte sagt att denna är den mest väsentliga eller den största av individernas primärgrupper.

1. Cooley, C. Social Organization. New York 1909.

Socialt nätverk

Åke Daun[1] beskriver försvagningen av grannskapets primärgruppsfunktioner i termer av "socialt nätverk". Daun jämför den moderna Stockholms-förorten Vårberg med Reimersholme i Stockholm under förra delen av seklet. Daun skriver:

"Vårbergsbornas sociala liv hade formen av ett utspritt nätverk. Bostaden i Vårberg representerade en geografisk knutpunkt, sommarstugan en annan. Det sociala nätverksbegreppet kan utvidgas till ett geografiskt, på så sätt att de utspridda sociala enheterna delvis motsvaras av geografiskt utspridda lägenheter, sommarstugor samt andra lokaler och ortsbestämningar runt om i storstaden. I det typiskt lösa sociala nätverket sammanfaller ingen familjs nätverk med någon annans, annat än på en enda punkt. Familjen A träffar familjerna B, C, D och E. Familjen B träffar A, F, G och H. Familjen C träffar A, I, J och K osv. Detta är innebörden av ett löst nätverk. Många av en enskild familjs vänner känner ej varandra inbördes. Andra familjers vänner känner inte ens till varandras existens. I andra fall återigen träffas de, men aldrig utan den aktuella familjens närvaro. På Reimersholme tenderade snarare många individers nätverk att sammanfalla, även om den detaljerade bilden av varje individuellt nätverk var unik. Kännetecknande för Reimersholmsbornas sociala liv var den geografiska koncentrationen: vännerna var till största delen grannar. I flera fall sammanföll grannarna med arbetskamrater, och släktingar utanför stadsdelen träffade man relativt sällan. Den gemensamma boplatsen gav åt reimersholmsbefolkningen vissa inbördes roller, som på fritiden uppfyllde den övervägande delen av deras samvaro med andra människor."

Vidare talar Daun om en individuell tidsdimension i det nutida nätverket. Han konstaterar, att det individuella nätverket förändras snabbare över tid nu än förr. Reimersholmsborna var mindre geografiskt rörliga än vårbergsbefolkningen och de förflyttade sig mindre mellan olika sociala skikt.

"Socialiseringsarena"

Den försvagning av grannskapet som primärgrupp som bl a den funktionsuppdelade staden och den ökade rörligheten kan medföra, drabbar dem som främst är hänvisade till bostadsområdet och saknar kontaktytor, eller nätverk, utanför detta område. De yngsta barnen kan utgöra en sådan grupp. Rita Liljeström skriver[2]:

---

1. Daun, Å. a.a. 1974 sid. 238-240.
2. Liljeström, R. a.a. 1975 sid. 50.

"Den geografiska rörligheten, befolkningskoncentrationen och den sociokulturella hemlösheten ökar den lilla närgruppens, familjens, betydelse som fast punkt för individerna. Den enskilda familjen utan starkare band till sin lokala miljö kan lätt ryckas loss och omplaceras i nya anonyma "grannskap" utan att detta påverkar särskilt mycket vad som pågår inom familjen. Den ena bostadsmiljön är utbytbar mot en annan med likvärdig standard."

Liljeström (a.a. sid. 50) skriver vidare:

"Om uppbrytandet av lokalsamhällen, i vilka individerna var inordnade i ett socialt nätverk av släktskap, grannskap, arbetsliv och överskådliga lokala angelägenheter, vilka bildade basen för likartade värderingar och synsätt, lett till en "privatisering" av hushållen i förhållande till sin omvärld, så uppstår frågan om hur den inflyttade förortsfamiljen är rustad att inordna sig själv och förmedla till sina barn en känslo- och värdemässig gemenskap med större enheter? Vilka bilder av samhället kan familjer förmedla till sina barn om föräldrarna varken är inlemmade i synliga samarbetsmönster med andra människor och inte heller har några gemensamma uttryck för en social normgemenskap?" (Liljeströms kursiv.).

Medan sålunda bostadsområdets roll som "kontaktarena" minskar för de vuxna, som har sitt sociala nätverk utspritt över regionen så kvarstår bostadsområdets betydelse som "arena" för barnens socialisering och grannskapets försvagade primärgruppsfunktion och avskildhet från annat samhällsliv socialiserar enligt Liljeström barnen till privatisering. Den egna lilla världen, i kärnfamiljen, blir den i vilken de senare i livet kommer att söka sin säkerhet och tillflykt, för att kunna klara av den anonyma stora världen, som möter dem utanför föräldrahemmet.

"Storstadskultur" och bebyggelse

Kanhända har de boende i de undersökta moderna förortsområdena totalt sett minst lika mycket av sociala relationer och minst lika goda relationer som de boende i gångna tider hade t ex på Reimersholme, även om bostadsområdet spelar en mindre roll som "kontaktarena" nu än förr. Betydelsen och önskvärdheten av detta kan naturligtvis diskuteras. Bortsett från att bostadsområdets försvagade primärgruppsfunktion kan drabba de ömtåligaste och svagaste (barnen, de relationsfattiga) så kan minskad interaktion i bostadens grannskap tänkas medföra försvagad informell social kontroll med effekter på gott och ont.

Informell social kontroll kan man kalla de processer, som verkar mot ökad konformitet inom en primärgrupp genom hjälpande och korrigerande verksamheter[1]. I en primärgrupp med stark samhörighetskänsla och personliga relationer uppstår ansvar och omsorg mellan gruppens medlemmar och ett tryck att motsvara förväntningar och normer i gruppen. Finner man t ex en granne, som man väl känner, redlöst berusad på gatan, så hjälper man honom eller henne hem och i säng medan man inte lika självklart handlar så mot en okänd. Den redlöse får för sin del kännas vid obehaget att hans beteende diskuteras bland grannarna och han känner kanske en press på sig att bättra sig för att inte bli till en visa i grannskapet. I en anonym miljö skulle hans rykte vara mindre i fara men han skulle heller inte kunna räkna med hjälp och stöd.

Moderna bostadsområden av Vårbergs typ, eller av den typ som studerats i denna undersökning, spelar en betydligt mindre roll som "kontaktarena" än gångna tiders bostadsmiljöer eller måhända bostadsområden i mindre samhällsbildningar. Kanske betyder detta inte särskilt mycket på det personliga planet för dem som har sitt kontaktnät utspritt över regionen. Anonymiteten i grannskapet kan till och med tänkas upplevas som befriande för dem. Den sociala kontrollen i samhället som helhet minskar samtidigt som de enskilda individernas kontaktnät blir "lösare". Fungerande informell social kontroll kan knappast uppstå i någon högre grad i ett samhälle där medlemmarnas kontaktnät endast sammanfaller på enskilda punkter.

Ändå vore det sannolikt en felsyn, om man förutsatte att bostadsområden, såsom här förortsområden i en storstadsregion, skall fungera - och planeras - för en viss bestämd "idealtyp" av socialt liv, såsom den som ingår i de forna lokalsamhällenas eller de små samhällenas kulturmönster. (Jämför vidare framställningen i kapitel 1.)

1. Denna definition av informell social kontroll överensstämmer med den som gjorts av Edmund Dahlström i "Normer, avvikelser och social kontroll" i Israel, J. (red.) Sociala avvikelser och social kontroll. Stockholm 1964 sid. 17-46.

Men med tanke på att grannskapets försvagade primärgruppsfunktion drabbar de svagaste, de relationsfattiga och kanske främst barnen samt på risken för minskad social kontroll i samhället som helhet har jag funnit det angeläget att studera huruvida någon bebyggelsetyp mer än en annan bidrar till att mildra de effekter av storstadskulturen, vilka enligt min mening kan ses som negativa. Westgate-undersökningen[1] har ju visat, att den fysiska bebyggelsens struktur kan ha tämligen stor betydelse för uppkomsten av sociala nätverk i ett bostadsområde under vissa förhållanden.

5.3. Vuxnas vänskapsrelationer

Isolering och relationer i bostadsområdet

De flesta hushåll i alla områden har åtminstone någon vänskapsrelation i bostadsområdet. Med vänskapsrelation avses då personer eller familjer, med vilka man umgås på sin fritid. Personer i en och samma familj räknas här som en relation. I vänskapsrelationerna har inräknats såväl sådana som utgörs av makarnas gemensamma umgängesvänner som mannens respektive hustruns personliga vänner därutöver.

Andelen hushåll, som helt saknar vänskapsrelationer i bostadsområdet är störst i flerfamiljshusen, mindre i radhusen och minst i villorna och detta gäller såväl totalt sett som när man håller läget i regionen under kontroll. Den andel hushåll som helt saknar vänskapsrelationer inom bostadsområdet är i villorna 20 %, i radhusen 24 % och i flerfamiljshusen 31 %.

Sambandet mellan relationslösa och bebyggelsetyp är signifikant på 10 %-nivån ($\chi^2 = 5{,}17$, df = 2).

Jämför man de enskilda områdena var för sig med lägesvariabeln konstant finner man, att ett område delvis faller ur mönstret, flerfamiljshusen i Salem, där andelen relationslösa, 21 %, är något lägre än i det jämförbara radhusområdet i Salem (24 %) men dock betydligt högre än i Salems villor (13 %). (Se vidare tabell 22).

---

1. Festinger, L. & Schachter, S. & Back, K. a.a. 1950.

Flerfamiljshusområdet i Salem, som sålunda delvis bryter mönstret, skiljer sig från de övriga genom att homogeniteten ifråga om familjetyp här är liten: den undersökta hushållstypen - man, hustru, barn - utgör endast 15 % av samtliga hushåll i området, vilket kan jämföras med t ex förhållandet i Skärholmens flerfamiljshus, där andelen är 52 % eller Skälbys radhus, där andelen är 75 %.

Vidare är andelen yngre hushåll i Salems flerfamiljshus större än i något annat område, bortsett från villorna i Frestaby (se sid. 160). Salems flerfamiljshus är vidare det område, där hushållsinkomsten är lägst bland alla områden (se sid. 161 och 162.

Det vore naturligtvis rimligt att vänta en låg andel relationslösa - eller som man också kan säga: isolerade - i bostadsområden, där de flesta tillhör samma familjetyp. Förhållandet i Salems flerfamiljshus visar, att detta inte behöver vara någon regel. Om man mäter områdenas homogenitet som andelen hushåll av samma typ som de intervjuade hushållen och beräknar sambandet med andelen isolerade i bostadsområdet, finner man ett tämligen svagt samband, r = -0,19. Om ett område sålunda har bristande homogenitet i detta avseende förklarar det föga av isoleringen i området.

En annan faktor, som antagits kunna påverka vänskapsrelationerna inom ett bostadsområde är områdets läge i regionen. Detta antagande får stöd av resultaten. De helt relationslösa är i alla områdestyper färre - ofta betydligt färre - i de perifert belägna än i de centralt belägna områdena.

Alla de centralt belägna områdena i Skärholmen, såväl villor som radhus och flerfamiljshus, visar höga andelar relationslösa i jämförelse med t ex de perifera Salemområdena.

	Andel isolerade i bostadsområdet	
	Läge i regionen:	
	Centralt	Perifert
Villor	24	13
Radhus	28	19
Flerfamiljshus	36	21

Totalt sett är andelen isolerade 29 % i de centrala och 18 % i de perifera områdena och sambandet mellan andelen isolerade och läget i regionen är signifikant på 0,1 %-nivån (χ^2 = 8,59, df = 1).

För materialet som helhet är sambanden sålunda alldeles klara: andelen isolerade är dels högre i flerfamiljshusen än i småhusen, dels högre i de centralt belägna områdena än i de perifera.

I tabell 22 redovisas index för vänskapsrelationer i och utanför bostadsområdet (I_b resp. I_{ub}). Dessa index är enkelt framräknade som medeltalen relationer per hushåll multiplicerade med tio. Dessa index ger sålunda mått på antalet vänskapsrelationer per hushåll - och här är de helt relationslösa ej medräknade.

Det kan nämnas, att det stora flertalet relationer i alla områden består av relationer som är gemensamma för makarna. Personliga vänskapsrelationer därutöver i bostadsområdet är sällsynta men tycks förekomma något oftare för kvinnornas del än för männens.

Index för vänskapsrelationer inom bostadsområdet är högre i småhusen än i flerfamiljshusen om man betraktar de skilda områdesgrupperna:

	I_b
Villor	31
Radhus	39
Flerfamiljshus	26

Men också här, som fallet var ifråga om andelen relationslösa, faller förhållandet mellan radhusen och flerfamiljshusen i Salem ur mönstret om man jämför de enskilda områdena var för sig.

Sambandet mellan index för vänskapsrelationer i bostadsområdet (I_b) och andelen relationslösa ser ut så här:

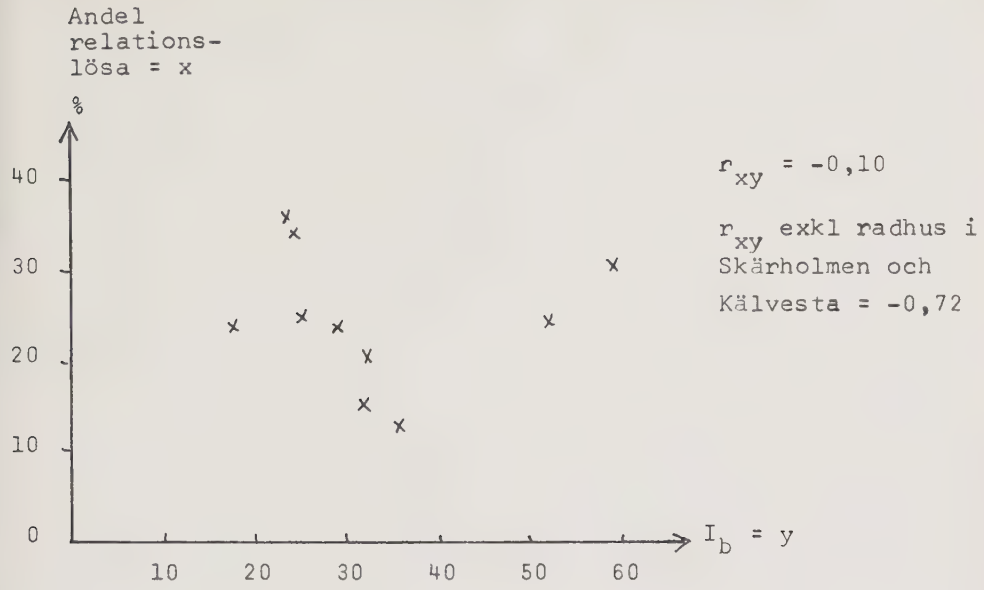

I alla områden utom två är sambandet ganska klart: hög andel relationslösa motsvaras av lågt I_b. I områden där många är isolerade är också relationerna mellan de icke-isolerade färre än i områden med få isolerade; något som knappast förvånar.

Två områden, radhusen i Skärholmen och Kälvesta, bryter mönstret: här är såväl andelen isolerade som I_b hög. Om detta kan bara spekuleras. Finns här en form av polarisering bland de boende: en grupp som helt tar avstånd från umgänget i området och en annan grupp som umgås desto livligare, kanske i kotteribildningar el dyl?

Om man bortser från de nämnda radhusområdena finner man ett samband mellan I_b, index för vänskapsrelationer i bostadsområdet, och andelen isolerade som är så högt som r = -0,72.

Relationer inom och utanför bostadsområdet

Enligt de inledningsvis gjorda antagandena skulle vänskapsrelationerna inom området öka i perifera lägen och relationerna utanför området skulle samtidigt minska, då antagandet innebär, att de boende koncentrerar sitt umgänge just till

bostadsområdet på grund av svårigheterna hålla kontakt med vänner på annat håll, då resorna blir långa. Man väntar då, att index för vänskapsrelationer utanför bostadsområdet, I_{ub}, skall vara lägre ju mer perifert man bor.

Det finns knappast något fog för att påstå, att så är fallet:

	I_{ub}	
	Läge i regionen:	
	Centralt	Perifert
Villor	133	141
Radhus	156	138
Flerfamiljshus	98	99

Att man har många vänner inom bostadsområdet - som i de perifera villorna och flerfamiljshusen i Salem - betyder inte, att man har desto färre relationer på annat håll. Inte heller motsvaras hög andel isolerade i bostadsområdet av många vänskapsrelationer utanför området - ett enda område visar den bilden, Skärholmens flerfamiljshus, som emellertid motsägs av t ex Solberga, där relationerna utanför området är färre än i något annat område, samtidigt som andelen isolerade är mycket hög och endast överträffas av Skärholmens flerfamiljshus (se vidare tabell 22).

I tabell 58 visas bl a hur stor del av de boende som umgåtts med någon granne i sitt eget hem under den 4-veckorsperiod som föregick intervjutillfället. Bilden för kvinnor och män är i detta avseende i stort sett densamma men för kvinnornas del kompliceras tolkningen något av de stora skillnader, som råder mellan områdestyperna ifråga om andelen hemmavarande kvinnor. För männens del gäller, att något större andel umgåtts med grannar i småhusen än i flerfamiljshusen och samma tendens kan noteras för kvinnorna. Det som emellertid är särskilt påfallande är, att grannumgänget varit betydligt mer frekvent i de perifera områdena än i de mer centralt belägna och detta gäller alla bebyggelsetyper:

	Andel män som umgåtts med grannar i sitt eget hem under en 4-veckorsperiod	
	Läge i regionen:	
	Centralt	Perifert
Villor	47	70
Radhus	52	69
Flerfamiljshus	42	67

Sambandet mellan grannumgänge och läge i regionen är signifikant på 0,1 %-nivån (χ^2 = 23,9, df = 1). Något samband med läget i regionen gäller däremot inte för umgänge med andra vänner än grannar (χ^2 = 0).

I tabell 63 visas vidare mycket måttliga skillnader mellan de olika lägeskategorierna när det gäller andelen (t ex av män) som anser att umgänget i hemmet med släkt och vänner på annat håll har hindrats av långa resor. Över huvud taget är det jämförelsevis få, som anger att deras umgänge hindrats av långa resor till och från området. Även om den andelen är så hög som 14 % i det perifera Skälby-området, så är den endast 9 % i det likaså perifera Tibble-området och likaså 9 % i de mer centralt belägna radhusen i Skärholmen. Något entydigt samband mellan en sådan åsikt och det faktiska avståndet till regioncentrum kan alltså inte konstateras.

Det flitigare umgänget i de perifera områdena är inte en följd av att umgänget med andra minskar på grund av de långa resorna. Tidigare har också visats, att de många relationerna i perifera områden inte motsvaras av få relationer utanför området. De livliga vänskapsrelationerna i områden långt från regionens centrum uppstår alltså inte på bekostnad av andra vänskapsrelationer utan förklaringen måste vara någon annan.

I gruppen flerfamiljshus har de boende färre relationer utanför sina områden än vad de boende i småhusen har. Som tidigare visats har också denna grupp färre kontakter inom området, dvs tendensen sett över de olika hustyperna är den, att få relationer inom området motsvaras av få relationer utanför området. De många vänskapsrelationerna i radhusgruppen motsvaras av många relationer också utanför områdena, de något färre re-

lationerna inom villagruppen motsvaras av något färre relationer utanför områdena och det jämförelsevis låga antalet relationer inom gruppen flerfamiljshus motsvaras av jämförelsevis få relationer utanför områdena:

	I_b	I_{ub}
Villor	31	126
Radhus	39	149
Flerfamiljshus	26	93

Dessa resultat gör det uppenbarligen nödvändigt att ställa frågan, huruvida sambanden mellan bebyggelsetyp och vänskapsrelationer över huvud taget är annat än skenbara.

Är småhusboendet kontaktskapande?

Här har visats, att undersökningsresultaten stöder antagandet, att mer av vänskapsrelationer uppstår i småhusområden än i övriga områden. Men beror detta verkligen på bebyggelsetypen? Om så är fallet, varför har då de som bor i småhus också fler kontakter utanför området än de som bor i flerfamiljshus? Skillnaderna kan såväl ifråga om kontakter inom som utanför bostadsområdet ha sin förklaring i att det är fråga om i viss utsträckning skilda boendegrupper i de olika hustyperna. De som bor i småhus tycks över huvud taget ha en större kontaktyta mot omvärlden. Man kan misstänka, att de visade skillnaderna mellan områdestyperna speglar effekter av socialgruppsbundna faktorer eller effekter av socialgruppsfördelningen inom de olika områdena; förekomsten av sådana effekter på relationer i bostadsområden har t ex påvisats av Ulla Arnell-Gustafsson[1].

I själva verket är grannkontakterna i småhusområdena just av den omfattning man kan vänta, om man förutsätter att småhusinvånarna skall ha lika stor del av sina totala vänskapsrelationer inom bostadsområdet som fallet är för invånarna i flerfamiljshusen, dvs om man förutsätter att vänskapsrelationerna inom bostadsområdet skall utgöra ungefär en femtedel av de boendes totala antal vänskapsrelationer.

1. Arnell-Gustafsson, U. Om bostadssegregationens effekter. Uppsala 1975.

De visade resultaten kan alltså knappast användas för att visa bebyggelsetypens effekter på vänskapsrelationerna de boende emellan även om siffrorna visar mer av vänskapsrelationer i småhus än i flerfamiljshus. Skall en jämförelse områdena emellan av index för vänskapsrelationer alls ha någon mening måste givetvis sådana variabler hållas under kontroll, som har visats eller kan antagas ha betydelse för vänskapsrelationerna och detta är omöjligt. Även om de boende i varje område studerades uppdelade i socialgrupper enligt någon definition skulle ändå aldrig de kontextuella variablernas (såsom socialgruppsfördelningens) effekter kunna kontrolleras. Som en möjlig utväg har jag försökt finna orsakerna till att de relationer som finns i de olika områdena ursprungligen har uppstått och därefter diskutera, huruvida dessa orsaker har att göra med bebyggelsetypen eller ej.

De relationer som initierats spontant inom området anser jag vara av störst intresse om man vill diskutera den fysiska bebyggelsetypens betydelse för uppkomsten av vänskapsrelationer. Till denna kategori har då förts relationer som uppstått genom att man utbytt granntjänster, tagit kontakt vid inflyttningen utan speciell orsak eller att man helt enkelt så småningom börjat hälsa när man känt igen varandra, dvs sådana beteenden som kan ses som följder av de tillfällen som själva bebyggelsetypen erbjuder enligt de antaganden som inledningsvis gjorts. Med terminologin enligt Festinger, Schachter och Back[1] utgör denna kategori relationer uppkomna främst ur "passiva kontakter" som erbjuds av "ekologiska variabler".

1. Festinger, L. & Schachter, S. & Back, K. a.a. 1950.

	% av vänskapsrelationerna som initierats					
	spontant inom området	genom möte, arrangemang m m	genom barnen	genom fritidsverks., servicelokal	före inflyttningen	på annat sätt
Villor[1]						
1. Skärholmen	30	5	50	-	5	10
2. Kälvesta	34	1	20	6	1	38
3. Salem	55	5	33	3	.	4
Summa villor	43	4	33	3	1	16
Radhus						
5. Skärholmen	36	32	26	2	4	.
6. Kälvesta	32	21	27	9	3	8
7. Salem	48	5	41	2	3	1
8. Skälby	36	7	46	-	5	6
Summa radhus	36	21	32	3	4	4
Flerfamiljshus[1]						
9. Skärholmen	21	2	48	11	8	10
10. Solberga	32	15	26	3	17	7
11. Salem	44	2	34	4	12	4
Summa flerfam.hus	33	6	35	6	12	8

Andelen spontant initierade relationer är större i villorna än i flerfamiljshusen - också något större i radhusen än i flerfamiljshusen, men skillnaden är i det fallet liten. Vidare är variationerna tämligen stora inom områdesgrupperna.

Man kan till initieranden sammanhängande med bebyggelsetypen också räkna sådana som skett vid möten, arrangemang inom området m m med den motiveringen, att det finns större anledning till sammankomster bland de boende i småhusen, då deras gemensamma angelägenheter sköts av områdets samfällighet, något som påkallar minst ett möte per år. Detta hör givetvis inte nödtvunget samman med bebyggelsetypen men i praktiken är detta oftast fallet i moderna, gruppbyggda småhusområden.

1. Genom ett missöde har svar beträffande vänskapsrelationer inom bostadsområdet endast inkommit från 13 av de 63 hushållen i Frestaby och från 18 av de 61 hushållen i Tibble, varför data från dessa områden i detta avseende icke redovisas i denna uppställning.

Man finner en betydande skillnad mellan gruppen radhusområden och områden med flerfamiljshus när det gäller andelen vänskapsrelationer som initierats genom möten m m. Möten och arrangemang av detta slag har haft stor betydelse för grannkontakterna i vissa av radhusen men föga betydelse i andra områden. I Skärholmens och Kälvestas radhus har möten och arrangemang inom området spelat en mycket stor roll för initierandet av vänskapsrelationerna. Kanske skymtar man här något av förklaringen till det tidigare visade något egendomliga sambandet mellan andelen isolerade och index för vänskapsrelationer inom området (I_b) i just dessa två områden. Kanske har man här engagerat sig i någon speciell fråga eller speciell aktivitet, som intresserat vissa grupper men inte alls berört andra.

Det kan således konstateras, att ett områdes sekundärgruppsfunktion i vissa fall - men inte alltid - i mycket hög grad kan förstärka primärgruppsfunktionen.

Andelen spontant initierade vänskapsrelationer varierar med områdets läge i regionen. Andelarna är höga i Salemområdena (perifera) - alla bebyggelsekategorier - och lägre i Skärholmenområdena (centrala) - alla bebyggelsekategorier - och inom båda dessa lägeskategorier är andelarna spontant uppkomna kontakter störst i småhusen och minst i flerfamiljshusen.

I alla tre grupperna av bebyggelse har ungefär en tredjedel av relationerna uppkommit genom barnen. I det fallet finns ingen skillnad. Verksamheter och servicelokaler i områdets närhet kan inte betraktas som kontaktskapande i någon högre grad. Störst är andelen kontakter initierade på detta sätt i Skärholmens flerfamiljshus (11 %), det område som i sin närhet har den bästa tillgången till servicelokaler av olika slag.

Man kan också notera, att vänskapsrelationerna för dem som bor i flerfamiljshus oftare än för dem som bor i småhus har funnits redan före inflyttningen.

I villorna uppger man inte så sällan, att kontakterna etablerats på andra sätt än de som här räknats upp, kanhända genom sådant som engagemang i kommunala frågor eller i andra kontaktnät, som inte är direkt knutna till själva bostadsområdet.

Man finner sålunda, att inom vardera bebyggelsetypen tenderar andelen spontant uppkomna kontakter vara större i de perifera än i de centrala områdena och något större i småhusen än i flerfamiljshusen. Dessa resultat stöder de två gjorda antagandena: dels att småhusen som bebyggelsetyp underlättar grannkontakter, dels att grannkontakterna ökar i avsides belägna områden i en region.

Skillnaderna mellan områdestyperna enligt ovan kan knappast - ens om de är signifikanta - användas om man vill leda de gjorda antagandena om orsakssamband i bevis. Man får nöja sig med att betrakta dem som fingervisningar. Det är nog svårt för de boende att klart precisera när och hur en vänskapsrelation inleddes: sannolikt sker sådant successivt genom flera skilda typer av konfrontationer, många tillfällen till kontakter blir inte utnyttjade medan andra blir det, vissa boendegrupper kan vara mer motiverade än andra att utnyttja de kontakttillfällen som bjuds medan andra kanske till och med avsiktligt värjer sig.

Vänskapsrelationernas orsaker

Undersökningen av de faktiska vänskapsrelationernas antal och umgängets frekvens visar som resultat främst följande två tendenser:

1) Det förekommer mer av vänskapsrelationer inom gruppen småhusområden än inom gruppen områden med flerfamiljshus.
2) Det förekommer mer av vänskapsrelationer inom områden med perifert läge i regionen än inom mer centralt belägna områden.

Av dessa två tendenser är den andra den starkaste. Därifrån är steget långt till att utpeka den ena eller andra bebyggelsetypen som mest kontaktskapande. Ett försök att finna orsakerna till att vänskapsrelationer uppstått i olika bostadsområden pekar på, att själva bebyggelsetypen kan ha en viss betydelse, såtillvida att spontana kontakter lättare uppstår i småhusområden än i områden med flerfamiljshus men denna betydelse är såväl diskutabel som liten i jämförelse med den betydelse, som kan tillskrivas faktorer bundna till den befolkning som bor i de olika områdena. Det kollektiva ansvar

för områdets gemensamma angelägenheter, som de boende i småhusen har, tycks dock i sig i vissa fall i hög grad kunna medverka till att vänskapsrelationer uppstår.

Förklaringen till den andra tendensen, mer av vänskapsrelationer i de perifera än i de centrala områdena, är inte att man på grund av långa resor substituerar umgänget med släkt och vänner på annat håll med umgänge inom bostadsområdet. Nej, det är inte fråga om att koncentrera sitt umgänge till bostadsområdet och minska ner sina relationer i övrigt. Kanske uppstår en samhörighet just på grund av att ett område genom det geografiska avståndet är klart avgränsat från regionens centralare bebyggelse - kanske upplever man mer av "bygemenskap" och mindre av storstadskultur. Ändå har dessa områden föga gemensamt med äldre tiders byar eller lokalsamhällen. Alla undersökningsområden har förortskaraktär och fyller ingen annan funktion än just bostadsfunktionen.

Tillfredsställelse med vänskapsrelationer

Förhållandet mellan de faktiska vänskapsrelationerna i områdeskategorierna och de boendes upplevelse av relationerna och grannarna kan skrivas så här:

	Andel isolerade	I_b	Andel nöjda med kontakterna	de närmaste grannarna	övriga boende i området
Villor	24	31	47	51	52
Radhus	28	39	50	48	48
Flerfamiljshus	36	26	47	15	14

Man finner, att de boende i alla bebyggelsegrupperna i ungefär lika stor utsträckning - omkring 50 % - är nöjda med sina grannkontakter, oavsett kontakternas antal eller den andel isolerade som finns i området. Om man däremot frågar efter de boendes tillfredsställelse med grannarna finner man stora skillnader mellan å ena sidan småhus och å andra sidan flerfamiljshus och dessa skillnader följer såväl skillnader ifråga om I_b som andelen isolerade såtillvida, att högt värde på I_b och låg andel isolerade motsvaras av hög andel nöjda med grannarna.

Skillnaden mellan å ena sidan småhus och å andra sidan flerfamiljshus ifråga om andelen som förklarar sig nöjda med sina närmaste grannar är signifikant på 0,1 %-nivån (χ^2 = 135, df = 1).

Andelen isolerade följer i hög grad variationerna ifråga om tillfredsställelse med grannarna. Två förklaringar är tänkbara:

1) I områden med många vänskapsrelationer utvecklas positiva attityder mellan grannarna i större utsträckning än i områden med få vänskapsrelationer.
2) I områden där positiva attityder mellan grannar förekommer i stor utsträckning utvecklas många vänskapsrelationer.

En mycket anmärkningsvärd skillnad kan konstateras mellan könen när det gäller tillfredsställelse med såväl grannkontakterna som de närmaste grannarna och de övriga boende i området. Nära nog eller mer än dubbelt så stor andel kvinnor som män uttrycker tillfredsställelse i dessa avseenden, såsom ifråga om tillfredsställelse med de närmaste grannarna:

	Andel nöjda med de närmaste grannarna	
	Män	Kvinnor
Villor	37	63
Radhus	30	65
Flerfamiljshus	10	18

Dessa skillnader mellan kvinnor och män återkommer i alla områdestyper (se också tabellerna 75-77) och är signifikant på 0,1 %-nivån (χ^2 = 63,6, df = 1).

Som framgått av vad som tidigare sagts, är så gott som alla vänskapsrelationer inom bostadsområdet gemensamma för man och hustru; sporadiskt förekommer personliga relationer för mannen eller hustrun och det är något vanligare att hustrun har sådana personliga relationer än att mannen har det - dock är dessa skillnader högst obetydliga liksom också antalet personliga relationer totalt sett. Vidare har, som framgår av tabell 58, ungefär lika stor andel kvinnor som män umgåtts med sina grannar under den 4-veckorsperiod som föregick intervjutillfället och det troliga är, att makarna gemensamt

umgåtts med grannarna. Det finns således inte några påtagliga skillnader mellan kvinnor och män ifråga om grannkontakter, som skulle kunna förklara något av de stora skillnaderna könen emellan när det gäller attityderna till grannarna.

Förklaringen till att så många fler kvinnor än män är nöjda med sina grannar är sålunda inte att söka i själva bostadsområdets struktur, i varje fall inte i de avseenden som har studerats här. Förmodligen är orsakerna att söka på ett helt annat, och kanske djupare, plan.

I alla områdestyper anser drygt en femtedel av de boende att det förekommer mer av grannkontakter i området än vad de hade väntat sig och mellan 14 och 19 % anser att det förekommer mindre grannkontakter än väntat; dvs de som finner mer än väntat av grannkontakter i sitt område är något fler än de som finner mindre av kontakter än de väntat och i detta fall kan man inte tala om några skillnader mellan kvinnor och män (se tabell 23).

Ett undantag utgör flerfamiljshusens kvinnor såtillvida, att dessa i större utsträckning än männen - men också oftare än såväl män som kvinnor i småhusen - anser, att det förekommer mer av grannkontakter än de väntat, 34 %. Särskilt hög är denna andel i Salems flerfamiljshus, 42 %. Där är också andelen hög bland männen, 36 %. Det faktiska antalet vänskapsrelationer i detta område är också, som tidigare visats, högt i detta område. Vänskapsrelationerna i Salems flerfamiljshus är inte bara högre än väntat med hänsyn till de gjorda antagandena utan också högre än de boende själva väntat. Det är också just detta område som "stör" det tidigare visade mönstret: mer av vänskapsrelationer i småhus än i flerfamiljshus med lägesfaktorn konstanthållen. Förklaringen är inte lätt att finna utan ett mer ingående studium av just detta område.

Man tycks på det hela taget något oftare ha blivit överraskad av att kontakterna är fler än man väntat än av att de är färre - men de flesta finner, att kontakterna förekommer i just den utsträckning de väntat och detta gäller såväl områden med få som med många kontakter (med undantag av det nämnda Salemområdet). De boende har vanligen haft en realistisk förväntan vad avser grannkontakterna, antingen dessa blivit få eller många.

Effekter av informell social kontroll

Social kontroll kan, enligt t ex Edmund Dahlström[1)] beteckna de processer som verkar i riktning mot social konformitet och motverkar social avvikelse. Social kontroll innebär inte bara korrigerande verksamheter, såsom bestraffningar m m, utan också hjälpande verksamheter.

Den sociala kontrollen kan vara formell, dvs utövas av institutioner i samhället, men den kan också vara informell och det är i den skepnaden som social kontroll här är av intresse. Informell social kontroll sker i primärgrupper, där interaktionen äger rum ansikte mot ansikte, utan skrivna regler, och där stark känsla av samhörighet råder. Förekomsten av social kontroll kan t ex avläsas just i känslan av gemenskap men också i upplevelsen av tryck mot konformitet.

Vissa påtagliga skillnader områdestyperna emellan kan konstateras ifråga om attityder eller upplevelser relaterade till den informella sociala kontrollens effekter. De boende har i undersökningen ombetts ta ställning till vissa attityduttalanden. Ett av dessa, som här antages spegla en positiv attityd grannarna emellan eller en positiv upplevelse av den informella sociala kontrollen, är följande:

"Bland grannarna upplever jag en känsla av gemenskap".

I detta påstående instämmer de allra flesta helt eller delvis:

	% instämmer helt eller delvis		I_b
	män	kvinnor	
Villor	85	87	31
Radhus	90	90	39
Flerfamiljshus	79	88	26

I småhusen upplever 85 - 90 % av såväl män som kvinnor gemenskap bland sina grannar. I flerfamiljshusen upplever

1. Dahlström, E. a.a. 1964 sid. 19.

också såväl män som kvinnor vanligen en sådan känsla av gemenskap men här är andelen kvinnor något större än andelen män.

Jämför man denna positiva upplevelse av grannarna med områdets I_b (index för grannrelationer) finner man ett visst men svagt samband. Detta samband, t ex för männens del, kan beräknas till r = 0,20. Upplevelsen av gemenskap bland grannarna förklaras sålunda något men föga av den frekvens vänskapsrelationer som existerar bland grannarna inom området.

De boende har vidare tagit ställning till några påståenden, vilka antagits spegla vissa negativa attityder till grannrelationerna eller negativa upplevelser av den informella sociala kontrollen. Några av dessa påståenden var följande:

"Om det inte vore för grannarna skulle jag lägga mindre vikt vid hur det ser ut i hemmet (för småhus: eller på tomten)"

och

"Grannarna ger mig ibland en känsla av att vara påpassad".

Andelarna som instämmer i dessa påståenden varierar i vissa fall ganska kraftigt mellan områdestyperna:

	% instämmer helt eller delvis:			
	"Om det inte vore för grannarna..."		"Grannarna ger mig ibland en..."	
	män	kvinnor	män	kvinnor
Villor	16	14	33	31
Radhus	18	22	21	27
Flerfamiljshus	7	4	26	20

Få av dem som bor i flerfamiljshus instämmer i påståendet: "Om det inte vore för grannarna skulle jag lägga mindre vikt vid hur det ser ut i hemmet". I motsvarande påstående, som för småhusinvånarna också avser den privata tomten, instämmer tämligen stora andelar av såväl män som kvinnor i villor och radhus. Så är t ex 22 % av radhuskvinnorna av denna åsikt men endast 4 % av kvinnorna i flerfamiljshusen. "Granntrycket"

att lägga ner mer omsorg än man själv egentligen vill på det egna hemmet upplevs uppenbarligen betydligt oftare i småhusen än i flerfamiljshusen.

Det är intressant att konstatera, att sambandet mellan detta "granntryck", mätt enligt ovan, och I_b är mycket starkt: r = 0,88, dvs ju frekventare grannrelationerna är inom ett område, desto mer utbrett är också "granntrycket". Detta kan för de tio ifrågavarande områdena illustreras så här:

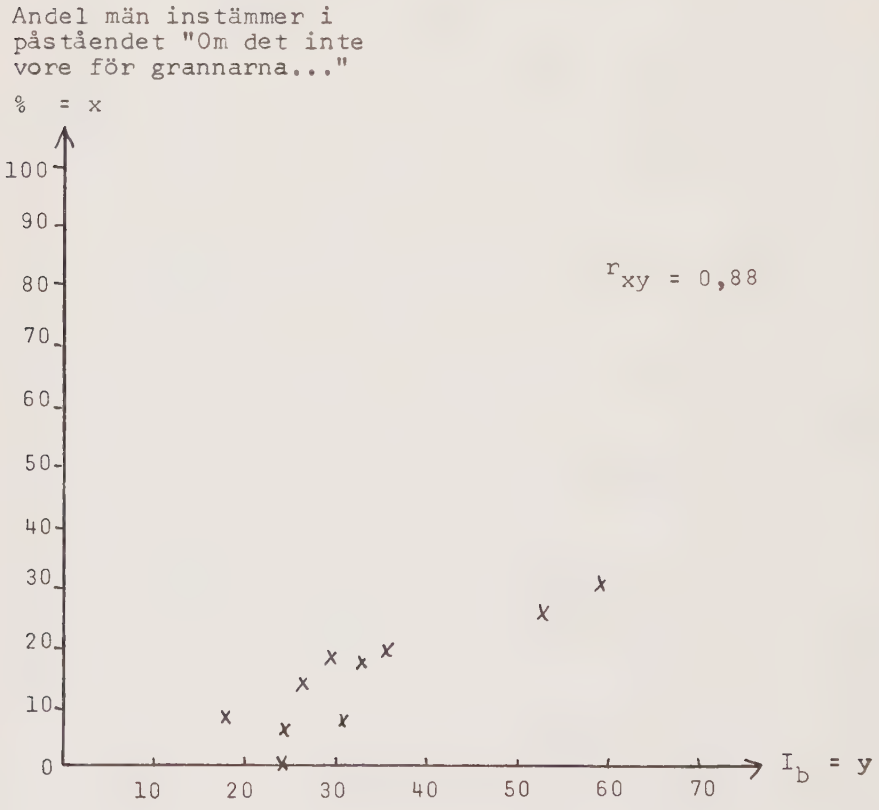

När det gäller känslan av att vara "påpassad" av grannarna tycks skillnaderna mellan områdestyperna inte vara lika markanta. För kvinnornas del finns visserligen en tendens till en mer utbredd sådan känsla i småhusen än i flerfamiljshusen men knappast för männens del. Stora variationer förekommer också härvidlag inom de olika områdestyperna (se tab. 25)

Områdeshomogenitet och tillfredsställelse

Vidare presenterades för de boende följande påstående:

"Det är en fördel om grannarna är lika en själv ifråga om ålder och familjetyp."

Detta påstående fomulerades för att pröva antagandet, att homogenitet ifråga om familjetyp inom ett område upplevs positivt av de boende. Resultatet av denna prövning blev följande:

	% instämmer helt eller delvis		Homogenitet[1]
	män	kvinnor	
Villor	60	58	56
Radhus	58	53	51
Flerfamiljshus	62	45	30

Möjligen kan man här spåra en tendens till viss överenstämmelse mellan områdets homogenitet ifråga om hushållssammansättning och andelen kvinnor som finner det fördelaktigt att bo bland grannar tillhörande samma familjetyp som de själva men detta kan inte sägas gälla för männens del. Korrelationen (r) mellan andelen kvinnor som instämmer i detta påstående och områdets homogenitet är 0,31, dvs man tenderar något oftare instämma i detta påstående ju homogenare områdets hushållssammansättning är men sambandet är inte påfallande starkt.

Man kan i stort konstatera, att nära eller mer än hälften av de boende i alla områdestyper, såväl av män som av kvinnor, finner det fördelaktigt att bo bland grannar som tillhör samma hushållstyp som de själva och kvinnorna tenderar något oftare finna detta fördelaktigt ju homogenare området är.

5.4. Barns kamratkontakter

Kamratkontakter vid utelek

De flesta barn, såväl förskolebarn som äldre barn, leker tillsammans med andra barn när de vistas ute i bostadsområdet:

1. Mätt såsom andelen hushåll i området, vilka tillhör samma hushållstyp som de intervjuade.

	Andel barn som oftast är tillsammans med kamrater vid utelek	
	0 - 6 år	7 - 15 år
Villor	70	90
Radhus	70	87
Flerfamiljshus	63	90

Det är knappast befogat att tala om några större skillnader mellan områdena ifråga om barnens kamratkontakter vid utelek, åtminstone inte för de äldre barnens del. Möjligen kan man säga, att aningen färre förskolbarn i flerfamiljshus än i småhus leker tillsammans med kamrater. Vidare förekommer (se tabell 26) variationer inom de olika områdeskategorierna.

När det gäller vuxnas vänskapsrelationer i bostadsområdet har visats väsentliga skillnader mellan områden med centralt respektive perifert läge i regionen. Motsvarande skillnader när det gäller barnens kamratumgänge vid utelek kan inte konstateras: bostadsområdet utgör sannolikt en mer väsentlig och annorlunda "vänskapsarena" för barnens del än för de vuxnas; områdets relation till den omgivande regionen kan inte på något vis sägas påverka barnens kamratkontakter inom området, så som fallet visats vara för de vuxnas del.

Hälften eller fler av de yngre barnen, som är tillsammans med kamrater vid utelek i bostadsområdet leker vanligen i ganska små kamratgrupper, tillsammans med ett eller två andra barn. När barnen blir äldre, 7 - 15 år, tenderar kamratgrupperna i alla områden att bli större (se tabell 27).

En anmärkningsvärd skillnad ifråga om kamratgruppernas storlek kan konstateras mellan småhusområden och flerfamiljshus för de mindre barnens del:

	Andel barn som oftast leker i större kamratgrupper vid utelek (3 el. flera kamrater)	
	0 - 6 år	7 - 15 år
Villor	22	30
Radhus	26	27
Flerfamiljshus	13	28

De större kamratgrupperna är dubbelt så vanliga för de yngre barnens del i radhusen än i flerfamiljshusen men någon motsvarande skillnad finns inte för de äldre barnen.

På det hela taget tycks bostadsområdets utformning i undersökta avseenden sakna betydelse för de något äldre barnens kamratumgänge vid utelek. Det är dock något vanligare att de yngre barnen i områden med flerfamiljshus än i områden med småhus leker ensamma eller i mindre kamratgrupper när de är ute i bostadsområdet. Resultaten är en smula förbryllande med hänsyn till vad tidigare undersökningar visat ifråga om barns rörelser i bostadsområden. Så har t ex tidigare visats[1)], att barn, särskilt de yngre, sällan rör sig utanför en radie av 100 m från bostadens entré. Med tanke på, att de enskilda bostadsentréerna geografiskt sett är mer spridda i småhusområdena än i flerfamiljshusområdena, kunde man väntat mer av kamratkontakter och större kamratgrupper i dessa sistnämnda områdestyper. Det motsatta förhållandet har snarare konstaterats. Försöker man spåra samband mellan kamratumgänge och bostadsområdets karaktäristika, såsom exploateringsgrad, lekplatstillgång, barntäthet m m kommer man lätt tillkorta i denna undersökning. Variationer i kamratumgänge följer inte lätt synliga fysiska områdesskillnader och det ligger närmast till hands att söka förklaringar i skillnader mellan de olika boendegrupperna - såsom fallet var vad gäller vuxnas vänskapsrelationer.

Som visats förekommer mer av vänskapsrelationer mellan vuxna i småhus än i flerfamiljshus och den fysiska bostadsutformningen har därvid kunnat antagas vara av marginell betydelse. Sannolikt återspeglas de vuxnas skillnader ifråga om kontaktyta och attityder till kontakter i siffrorna för de yngre barnens kamratumgänge medan de äldre, skolbarnen, i sina kamratkontakter vid utelek inte på samma sätt återspeglar vuxenrelationerna i bostadsområdet.

Kamratkontakter vid innelek

När det gäller barnens kamratumgänge i det egna hemmet kan vissa skillnader konstateras mellan områdeskategorierna och

1. Wohlin, H. & Sandels, S. a.a. 1960.

i detta fall gäller skillnaderna såväl för de yngre som för de äldre barnens del.

	Andel barn som tar hem kamrater dagligen eller så gott som dagligen	
	0 - 6 år	7 - 15 år
Villor	66	75
Radhus	70	79
Flerfamiljshus	36	54

De flesta skolbarn tar dagligen eller så gott som dagligen hem kamrater och detta är betydligt vanligare i småhusen än i flerfamiljshusen. Också de flesta yngre barn i småhusen leker med kamrater i hemmet dagligen eller så gott som dagligen men bara en mindre del i flerfamiljshusen.

Motsvarande skillnader kan konstateras om man studerar kamratgruppernas storlek vid innelek i hemmet:

	Andel barn som tar hem större kamratgrupper (3 el. flera kamrater) dagligen eller så gott som dagligen	
	0 - 6 år	7 - 15 år
Villor	22	12
Radhus	22	21
Flerfamiljshus	7	7

Skillnaden ifråga om kamratumgänge och kamratgruppernas storlek mellan å ena sidan småhusbarn och barn i flerfamiljshus är som synes (se även tabellerna 28 och 29) mer markerade vid barnens innelek än vid utelek. Betydligt mer av kamratumgänge förekommer vid innelek i småhusen än i flerfamiljshusen. Endast 7 % av alla barn i flerfamiljshusen tar dagligen eller så gott som dagligen hem större kamratgrupper medan denna andel t ex för förskolbarnen i småhusen är 22 %.

Föräldrarnas attityder till barnens kamratumgänge vid innelek är något men inte alltför skiljaktiga i de olika hustyperna trots vad som i kapitel 4 visats ifråga om utrymmesskillnader i de olika bostadstyperna. I småhusen anser flertalet av såväl fäder som mödrar (73 - 80 %) att det går bra för barnen att umgås med kamrater i hemmet utan att störningar uppstår mel-

lan barnen och övriga familjemedlemmar. Också föräldrarna i flerfamiljshusen är vanligen av denna åsikt även om andelarna här i genomsnitt är mindre (60 - 73 %).

Bostadens betydelse

Medan skillnader i bostadsområdenas fysiska struktur tycks ha föga betydelse för barnens kamratkontakter vid utelek eller överflyglas av befolkningsbundna faktorer, så kan man knappast bortse från den fysiska bostadens betydelse för inneleken. Det är återigen troligt, att befolknings- eller socialgruppsbundna faktorer speglas i de stora skillnader som visats ovan vid kamratumgänge vid innelek men sannolikt förstärks dessa skillnader av den fysiska bostadens förutsättningar. Bostadsytan är i småhusen genomsnittligt 124 m^2 medan motsvarande yta i flerfamiljshusen är 93 m^2. Vidare hör till småhusens privata bostadsdel också biutrymmen (villor = 35 m^2, radhus = 25 m^2) i form av gillestugor, hobbyrum, garagebyggnader m m.

Eftersom de äldre barnens kamratumgänge vid utelek enligt ovan visats vara ganska likadant i de olika bebyggelsetyperna kan man inte bortse från att så också skulle varit fallet vid innelek om inte de olika bostadstyperna erbjöd skilda fysiska förutsättningar, såsom ifråga om utrymme.

Vidare kan man gott tro, att de barn som har möjlighet att leka tillsammans med kamrater i hemmet också får mer av kamratkontakter vid utelek och detta skulle kunna vara en del av förklaringen till att de mindre barnen i småhusen mot förväntan tenderar ha mer av kamratkontakter vid utelek än vad barnen i flerfamiljshusen har.

5.5. Barns kontakter med vuxna

I det följande avsnittet skall sägas något om barnens kontakter med föräldrar och andra vuxna i själva bostadsområdet. Barnens kontaktvärld är i större utsträckning än de vuxnas koncentrerad till bostadsområdet men barnens situation kan naturligtvis ändå inte, om man vill se den som helhet, bara beskrivas i sin gestaltning i bostadsområdet. Barn har också relationer till omvärlden på andra sätt och betydelsen av bostadsområdet kan bero just av i vilken grad barnet är hän-

visat till detta för sin upplevelsevärld. I nästa kapitel skall jag återkomma till detta men först något om barnens vuxenkontakter i själva bostadsområdet.

Barn och föräldrar

När det gäller barnens utelek inom bostadsområdet kan konstateras att skolbarnen, 7 - 15 år, till allra största delen leker utan vuxnas sällskap. Andelen skolbarn som så gott som alltid vistas ute utan vuxensällskap är i villorna 62 %, i radhusen 72 % och i flerfamiljshusen 75 %, dvs denna grupp barn är något oftare ute på egen hand i flerfamiljshusområdena än t ex i villaområdena.

Också en stor del av barn i åldersgruppen 4 - 6 år leker så gott som alltid ute på egen hand: ca 35 % i småhusområdena men något färre, 27 %, i områdena med flerfamiljshus. För denna åldersgrupp kan man vidare notera den skillnaden mellan områdeskategorierna att en betydligt större del av barn i områden med flerfamiljshus än i småhusområden alltid åtföljs av någon vuxen vid uteleken : denna andel barn är 17 % i flerfamiljshusen men endast 9 resp. 5 % i villor och radhus.

De yngsta barnen, 0 - 3 år, släpps i ringa utsträckning ut i bostadsområdet på egen hand men detta sker dock oftare i småhusen än i flerfamiljshusen. 84 % av dessa småbarn i flerfamiljshusen har alltid någon vuxen med sig vid utelek medan andelen är 57 resp. 54 % i villor och radhus.

Man kan sålunda konstatera, att flerfamiljshusens förskolbarn oftare än småhusens har någon vuxen med sig när de vistas ute medan tendensen - om än svagare - är den motsatta för de äldre barnens del.

Av dessa fakta skulle möjligen den slutsatsen kunna dras, att föräldrarna i områden med flerfamiljshus upplever utemiljön i sina områden mera riskfylld för de små barnen än vad föräldrarna i villor och radhus gör (se vidare tabell 31). Undersökningsresultaten ger dock knappast stöd för en sådan förklaring, vilket strax skall visas.

Möjligheten till syn- och hörkontakt från bostaden med förskolbarnen vid deras utelek bedöms i stort sett lika av föräldrarna i de olika grupperna av områden. Andelen föräldrar som anser att syn- och hörkontakt med barnen icke är möjlig från bostaden är ganska stor i områden med kuperad terräng och rik vegetation, såsom i Skärholmens villor och radhus (ca en fjärdedel) och i Solbergas flerfamiljshus (en femtedel) men genomsnittligt för hustyperna kan inga skillnader i detta avseende konstateras: den genomsnittliga andelen föräldrar med denna åsikt är 7 - 8 % i alla hustyper (se vidare tabell 32). Någon skiljelinje i denna fråga mellan de olika bebyggelsetyperna finns alltså inte.

Föräldrarna i flerfamiljshusen är oftare än föräldrarna i småhusen ute tillsammans med sina barn (förskolbarn) och man kan, som ovan sagts, vänta att detta skulle bero på att dessa föräldrar i flerfamiljshusen oftare hyser oro för att barnen skall komma till skada vid utevistelse i bostadsområdet. Undersökningsresultaten i detta avseende är emellertid ganska svårtolkade och långt ifrån entydiga (se tabell 33). Andelen föräldrar som alls inte hyser sådan oro för barnen (förskolbarnen) är lika stor i radhus som i flerfamiljshus (47-49 %) men påfallande låg i villaområdena (23 %).

Att villaföräldrarna sålunda oftare än andra hyser oro för sina barns säkerhet vid utelek rimmar dåligt med att dessa, som nyss visats, oftare än t ex föräldrarna i flerfamiljshusen släpper ut sina barn (förskolbarnen) på egen hand. I föräldrarnas oro för barnen speglas sannolikt såväl uppfattningar om områdets verkliga faror som en mer generell attityd till barnuppfostran och föräldraroll.

Den främsta anledningen till oro är i alla områdestyper, såväl när det gäller äldre som yngre barn, att barnet skall råka ut för trafikolyckor. Mellan drygt 50 och drygt 70 % av småbarnsföräldrarna i de olika områdesgrupperna hyser en sådan oro och det är svårt att direkt finna entydiga samband mellan denna andels storlek och olikheter i områdenas trafikplanering.

Den därnäst vanligaste orsaken till oro är att barnen skall komma till kroppslig skada på annat sätt i den fysiska miljön,

sådant som att t ex ramla utför branta slänter, falla i djupa diken m m. För de äldre barnens del uppges inte sällan också oro för att barnen skall komma i kontakt med ungdomsbrottslighet, drogmissbruk m m. Helt entydiga skillnader områdestyperna emellan är det inte heller i dessa fall fråga om.

Det faktum att småbarnsföräldrarna i flerfamiljshusen betydligt oftare än småhusbarnens föräldrar följer sina barn när dessa leker ute förklaras alltså knappast av olikheter områdena emellan i uppfattningen om de verkliga faror för barnen som finns i bostadsmiljön. En möjlig förklaring kan däremot vara, att andelen hemmavarande mödrar - med tid och möjlighet att följa med barnen ut - är störst i områden med flerfamiljshus.

De vuxnas nettofritid - sedan tid för förvärvsarbete, arbetsresor, tid för att lämna och hämta barn på daghem samt tid för hushållsarbete jämte arbete med det egna huset och tomten frånräknats - är något kortare för småhusinvånarna än för dem som bor i flerfamiljshus:

	Nettofritid, timmar per vecka		
	Förvärvs-arbetande	Hem-arbetande	Samtliga
Villor	119	105	118
Radhus	121	109	120
Flerfamiljshus	126	116	126

Nettofritiden för de vuxna, dvs den tid som är möjlig att aktivt ägna åt barnen, är för samtliga grupper, förvärvsarbetande och hemarbetande och för såväl män som kvinnor, mindre för dem som bor i småhus än för dem som bor i flerfamiljshus. Skillnaderna varierar med olika grupper mellan 5 och 11 timmar per vecka. Sålunda har t ex de hemarbetande i flerfamiljshusen elva timmar fritid mer i veckan än motsvarande grupp i villorna.

Dessa skillnader beror inte så mycket på variationer boendegrupperna emellan ifråga om arbetstid eller restid utan framkommer först och främst på grund av det merarbete med hus och hem som småhusägarna ägnar sig åt: arbete med egen tomt, inre

och yttre underhåll och reparationer, snö- och isröjning etc (se vidare kapitel 6). Främst på grund av detta får således småhusföräldrarna mindre tid att ägna åt sina barn.

Var och en kan naturligtvis diskutera innebörden i detta: till exempel kan det säkert förmodas, att arbetet med hus och hem sker i familjegemenskap; barnen kanske deltar tillsammans med föräldrarna i sådana sysslor. Det är knappast enbart så, att småhusföräldrarnas kortare fritid på ett negativt sätt går ut över barnen. Också fritidens innehåll har naturligtvis betydelse.

Barn och vuxna bland grannar och vänner

Som tidigare visats, har småhusinvånarna mer av kontakter och umgänge med såväl grannar som med vänner utanför bostadsområdet, vilket visats sannolikt vara i första hand beroende på socialgruppsbundna faktorer men också till viss del av faktorer knutna till själva boendet. Småhusinvånarnas fritid innehåller således mer av umgänge såväl i det egna hemmet, hos grannar eller hos andra vänner än vad fallet är för flerfamiljshusens befolkning, trots att denna senare har något längre fritid. Skulle detta betyda, att småhusbarnen i större utsträckning än barnen i flerfamiljshusen kommer i kontakt med andra vuxna än de egna föräldrarna?

Man finner, måhända oväntat, en ganska kraftig skillnad mellan de olika områdestyperna när det gäller barnens deltagande i de vuxnas umgänge:

	Andel familjer där barnen så gott som alltid deltar i de vuxnas umgänge med	
	grannar	övriga vänner (exkl släkt)
Villor	63	45
Radhus	54	46
Flerfamiljshus	74	69

Barnen i flerfamiljshusen deltar i de vuxnas umgänge oftare än vad fallet är för småhusbarnen. Inom gruppen "villor" förekommer tämligen stora variationer (se tabell 34) men i övrigt och särskilt ifråga om umgänge utanför bostadsområdet, är ten-

denserna entydiga. I närmare 70 % av familjerna i flerfamiljshusen tas barnen så gott som alltid med då föräldrarna umgås med vänner på annat håll än i bostadsområdet medan denna andel endast är ca 45 % i småhusen. Också ifråga om umgänget grannar emellan gäller liknande skillnader.

Betyder då detta, att det frekventare umgänget mellan vuxna i småhusområden i själva verket inte innebär ökade vuxenkontakter för barnens del? Man kan göra följande räkneexempel. Ur tabell 51 hämtas andelar som under den 4-veckorsperiod som föregick intervjun umgåtts med grannar resp. övriga vänner och dessa andelar multipliceras med andelar familjer som så gott som alltid tar med barnen då de umgås med grannar och andra vänner. Följande exempel kan då framräknas:

	Andel familjer där barnen deltagit i	
	grannumgänge	umgänge med övriga vänner
Villor	54 x 63 = 34	74 x 45 = 33
Radhus	57 x 54 = 31	79 x 46 = 36
Flerfamiljshus	45 x 74 = 33	68 x 69 = 47

Enligt detta sätt att se skulle man knappast kunna tala om några skillnader områdena emellan då det gäller barnens deltagande i vuxenumgänget frånsett att något fler barn från flerfamiljshusen deltagit i umgänge med vuxna på annat håll än i bostadsområdet.

Skillnader ifråga om de vuxnas fritidsumgänge med andra vuxna tycks sålunda i stort sett inte ge upphov till skillnader ifråga om vuxenkontakter för barnens del.

Betydelsen av detta kan naturligtvis diskuteras. Det umgänge som här är fråga om sker sannolikt oftast under kvällstimmarna. En annan form av boendegemenskap som berör barnen kan vara en praktisk samverkan i det dagliga livet. Som framgår av tabell 24 förekommer mer av praktisk samverkan mellan grannar i småhusområden än i flerfamiljshus. Så är fallet när det gäller utomhusarbeten, såsom trädgårdsskötsel, när det gäller att uträtta ärenden utanför bostadsområdet m m men också i hög grad ifråga om att ta med grannarnas barn till skilda verksamheter utanför bostadsområdet.

	Andel hushåll som minst varje månad hjälper grannarna med	
	tillfällig barnpassning	följa barnen till och från skilda verksamheter
Villor	34	22
Radhus	35	32
Flerfamiljshus	31	4

Att grannarna hjälper varandra med tillfällig barnpassning är i stort sett lika vanligt i alla områdestyper. Däremot är det väsentligt vanligare att grannarna i småhusen än i flerfamiljshusen följer varandras barn till och från skilda verksamheter utanför området. Denna typ av praktisk samverkan grannarna emellan ger således småhusbarnen mer av vuxenkontakter i bostadsområdet än vad fallet är för barnen i flerfamiljshusen.

5.6. Att älska eller inte älska

Att älska eller inte älska, i den mening som här har lagts i begreppet, är det då en fråga om hur man bor? Svaret måste bli, att frågan är ytterst vansklig att besvara på ett exakt sätt. Klart är, att sättet att bo spelar en ringa roll för storstadsmänniskors relationer till andra människor i jämförelse med betydelsen av helt andra förhållanden. Att älska eller inte älska är en fråga om vem man är och i vilken social eller samhällelig omgivning man lever långt mer än en fråga om hur man bor.

För det första har människor i den storstadsregion som här studerats bara en mindre del av sina vänskapsrelationer i bostadsområdet. Majoriteten, ungefär fyra femtedelar av alla vänskapsrelationer, utgörs av relationer på annat håll än i bostadsområdet.

För det andra är betydelsen av bostadsområdets fysiska struktur när det gäller att påverka denna mindre del av människors relationer - grannrelationerna - liten eller rent av diskutabel. Föreställningen att småhusområden genom sin fysiska struktur

skulle vara mer kontaktskapande än t ex höghusbebyggelse måste i undersökningsresultatens ljus betraktas som något av en myt - men dock inte helt och hållet.

Föreställningen om småhusområden som kontaktskapande miljöer kanske bygger på alldeles riktiga iakttagelser av livliga grannkontakter i sådana områden. I undersökningen konstateras också, att vänskapsrelationer förekommer oftare i småhusområden än i områden med flerfamiljshus. Går man vidare i analysen finner man, att de grupper som bor i småhusen också har fler vänskapsrelationer på annat håll än vad som gäller för de grupper som bor i flerfamiljshusen. I själva verket är grannkontakterna i småhusområdena just av den omfattning man kan vänta, om man förutsätter att småhusinvånarna skall ha lika stor del av sina totala vänskapsrelationer inom bostadsområdet som fallet är för invånarna i flerfamiljshusen.

Spelar då bostadsområdets fysiska struktur alls ingen roll för människors vänskapsrelationer? Ja, man tror måhända att villa- och radhusområden ger grannarna goda möjligheter att träffas ofta, särskilt utomhus, att "stå och prata över staketet" eller något sådant. Grannkontakter som uppstår på detta spontana sätt är också mycket riktigt något vanligare i småhusområden än i områden med flerfamiljshus men skillnaderna härvidlag är ganska ringa. Vidare är det endast en del av grannkontakterna som uppstår på detta spontana sätt. Den fysiska strukturens betydelse för uppkomsten av grannkontakter måste därför betraktas som marginell men det kan inte helt uteslutas att den existerar.

Det finns emellertid en annan faktor i boendet, men ej av fysisk natur, som tämligen påtagligt kan ha betydelse för de boendes vänskapsrelationer. I småhusområdena ingår de boende i samfällighetsföreningar med ekonomiskt och praktiskt ansvar för områdets gemensamhetsanläggningar, dvs de bildar vad man kallar sekundärgrupper. Ur dessa formella kontaktstrukturer har det i vissa fall på ett påtagligt sätt vuxit fram vänskapsrelationer mellan de boende. Ett sådant gemensamt ansvar tycks alltså under vissa förutsättningar kunna leda till en vidgad boendegemenskap. De studerade områdena med flerfamiljshus ger inte de boende delaktighet i ett sådant

ansvar på samma sätt som fallet är i småhusområdena. Andra typer av verksamheter i eller intill bostadsområdet (fritidsverksamheter, serviceutbud av olika slag) leder däremot i ytterst ringa utsträckning till vänskapsrelationer mellan de boende.

En annan faktor i boendet som på ett påtagligt sätt tycks ha samband med grannkontakterna är områdets läge i regionen. I alla områden som ligger långt från regionens centrala delar är grannkontakterna frekventare och livligare än i de områden som ligger mer centralt. Detta gäller alla bebyggelsetyper, såväl villor som radhus och flerfamiljshus. Man tror då kanske, att de som bor i regionens yttre delar och har långa resvägar till andra delar av regionen, koncentrerar sina vänskapsrelationer till bostadsområdet och minskar ner på sina relationer på annat håll, just till följd av det perifera läget. Så förhåller det sig inte alls. De boende har lika mycket av vänskapsrelationer utanför bostadsområdet oavsett om detta ligger perifert eller centralt. Men i de perifera områdena har man mer av vänskapsrelationer inom bostadsområdet och skillnaderna härvidlag mellan perifera och centrala områden är stora. Kanske uppstår mer av "bygemenskap" i de områden som ligger långt från storstadsregionens mer centrala bebyggelse; kanske upplevs dessa avsides belägna områden som något av geografiskt lätt avgränsbara "byar" även om dessa områden i övrigt har föga likhet med forna tiders byar eller "lokalsamhällen". Alla undersökningsområden har karaktär av storskaligt byggda förortsområden, som endast fyller funktionen att vara bostadsområden.

De väsentligt livligare grannkontakterna i mer perifera än i mer centrala områden gäller alla bebyggelsetyper. De undersökta områdena har valts enligt en analysmodell som gör det möjligt att studera olika bebyggelsetyper i jämförbara lägen. I Stockholmsregionen är det emellertid inte särskilt vanligt att man finner områden med flerfamiljshus i perifera lägen på långt avstånd från lokala centra. Vanligare är, att man finner småhusområden i perifera lägen. I verklighetens totala bostadsbestånd inom regionen kommer således mera av grannkontakter att finnas i småhusbebyggelsen än i annan bebyggelse genom inverkan av denna något svårförklarliga "lägesfaktor". Men det gäller att inte förväxla denna faktors effekter med bebyggelsetypens. Om

man finner mer av grannkontakter i villaområden (vilka vanligen finns i mer perifera lägen) än i områden med flerfamiljshus (vilka vanligen är mer centralt lokaliserade), så kan detta förklaras mera av den faktor som här kallats "lägesfaktorn" och mindre - om alls - av att det rör sig om olika typer av bebyggelse.

Även om boendet som "kontaktarena" således har tämligen liten betydelse för människors vänskapsrelationer över huvud taget, så finns det tydligen vissa faktorer i själva boendet som inte saknar betydelse för uppkomsten av grannkontakter. Den första faktorn är de boendes gemensamma ansvar för sitt område. Den andra faktorn är diffus men betydelsefull och sannolikt att söka i det förhållande att ett bostadsområde utgörs av en enhet, geografiskt avgränsad från tätare storstadsbebyggelse. Den tredje faktorn kan vara bebyggelsens struktur, då spontana kontakter möjligen kan underlättas i småhusmiljön men betydelsen av denna faktor är sannolikt ringa. I varje fall är den osäker.

Ett bostadsområdes homogenitet ifråga om familjetyper tycks inte på något entydigt sätt påverka grannkontakterna.

Oavsett hur mycket grannkontakter det finns i ett bostadsområde så är de boendes tillfredsställelse med kontakterna ungefär lika stor. Omkring hälften av alla är nöjda med de grannkontakter de har men stora skillnader finns mellan de olika områdeskategorierna när det gäller attityderna till grannarna och dessa skillnader följer mer eller mindre skillnaderna ifråga om vänskapsrelationer inom områdena. Positiva attityder till grannarna hör ihop med livliga grannkontakter men så gör också vissa negativa attityder. Så finns det t ex ett mycket starkt och alldeles entydigt samband mellan den frekvens vänskapsrelationer som finns i ett område och utbredningen av känslan av att stå under ett "granntryck", dvs att man känner sig tvingad av hänsyn till grannarna att lägga ner mer arbete på hus och hem än man egentligen själv har lust med. I småhusområden, där vänskapsrelationerna är många, förekommer mycket av positiva attityder mellan grannarna men också mycket av detta "granntryck". Den sociala kontroll som de livliga grannkontakterna innebär upplevs på gott och på

ont - men sannolikt mera på gott eftersom man betydligt oftare förklarar sig nöjd med sina grannar i områden med starkare än med svagare social kontroll.

När det gäller barnens vänskapsrelationer finner man vissa paralleller till de vuxnas men för barnens del förefaller det naturligt att tillmäta bostadsområdet större roll som "kontaktarena" än för de vuxnas del. Bostadsområdet utgör för barnens vidkommande en stor del av den totala "arena" där deras socialisering äger rum och betydelsen av denna del ökar ju mindre delaktighet barnen har i världen utanför bostadsområdet. För t ex förskolbarn som inte vistas på barnstuga kan bostadsområdet utgöra nästan hela barnens upplevelsevärld (se vidare kapitel 6).

Man finner, att småhusbarnen har mer av kamratkontakter än barnen i flerfamiljshusen, i någon mån vid utelek men framför allt vid innelek. Småhusbarnen leker oftare tillsammans med kamrater och deras kamratgrupper är större än vad fallet är för barnen i flerfamiljshusen.

Betyder detta att barnens kamratkontakter beror på vilken typ av område de bor i? Återigen måste man brottas med problemet att särskilja områdets effekter från effekter som hör samman med sådant som föräldrarnas socialgruppstillhörighet m m.

För barnens kamratkontakter vid utelek tycks bostadsområdets fysiska förutsättningar i stort sett sakna betydelse eller också överflyglas denna betydelse av andra faktorer; i varje fall slår någon sådan betydelse inte på något märkbart sätt igenom i undersökningsresultaten. Då det är känt, att barn, särskilt de små, oftast leker i närheten av husentréerna, kunde man gott ha väntat mindre av kamratkontakter bland småhusbarnen än bland barnen från flerfamiljshusen på grund av den mindre bebyggelsetätheten i småhusområdena. Tendensen är emellertid den motsatta, åtminstone för de små barnens del.

Vid barnens innelek är skillnaderna mellan områdestyperna ifråga om barnens kamratkontakter mycket stora: såväl små

som större barn i småhusområdena har mer av kamratkontakter vid innelek än barnen i flerfamiljshusen har.

Man kan naturligtvis tro, att småhusbarnen på tillskyndan av sina mer kontaktmotiverade föräldrar (som själva har många vänskapsrelationer) får mer av kamratkontakter än vad fallet är för barnen i flerfamiljshusen. Men rimligen kan man inte heller bortse från betydelsen av de stora skillnader som finns områdestyperna emellan ifråga om bostadens fysiska förutsättningar för barnens innelek. Småhusens bostadsyta är betydligt större än vad som gäller för lägenheterna i flerfamiljshusen och till småhusens privata bostadsdel hör därtill vissa biutrymmen, såsom gillestugor, hobbyrum, privata garagebyggnader m m. Då skillnaderna områdestyperna emellan ifråga om barnens kamratkontakter inte är lika uttalade vid utelek som vid innelek måste sannolikt den fysiska bostadens förutsättningar tillmätas viss betydelse för barnens kamratkontakter vid innelek, även om denna betydelse inte exakt kan skiljas från t ex effekter av föräldrarnas socialgruppstillhörighet och därmed sammanhängande attityder och beteenden.

Bostadsområdet kan också ses som en betydelsefull "arena" när det gäller barnens kontakter med vuxna.

Först och främst kan konstateras, att småhusbarnens föräldrar har kortare fritid än vad som gäller för föräldrarna i flerfamiljshusen. Detta beror på att skötseln av det egna hemmet och huset tar en icke obetydlig del av fritiden i anspråk för småhusbarnens föräldrar. Vidare förvärvsarbetar mödrarna i småhusen i större utsträckning än mödrarna i flerfamiljshusen. Den tid som föräldrarna har att aktivt ägna sig åt barnen är alltså kortare för dem som bor i småhus än för dem som bor i flerfamiljshus och detta kan delvis ses som en direkt följd av sättet att bo. Betydelsen av detta kan naturligtvis diskuteras: måhända sker arbetet med hus och hem i en familjegemenskap, där barnen deltar. Vidare är knappast enbart eller i första hand kvantiteten tid som föräldrarna ägnar sina barn avgörande för barnens relationer till föräldrarna.

De livligare grannkontakterna bland vuxna i småhusområden, som enligt vad som tidigare sagts inte är helt opåverkade av faktorer i själva boendet, skulle naturligtvis kunna betyda mer av vuxenkontakter i bostadsområdet för småhusbarnens del än för barnen i flerfamiljshus. Emellertid förhåller det sig så, att föräldrarna i flerfamiljshusen i större utsträckning än föräldrarna i småhusen tar med sig barnen när de umgås med grannar eller vänner på annat håll. Resultatet blir, att ingen skillnad att tala om föreligger mellan områdestyperna när det gäller barnens deltagande i de vuxnas fritidsumgänge.

Ändå kommer barnen i småhusområdena i kontakt med de vuxna grannarna i sitt bostadsområde i större utsträckning än vad fallet är i områden med flerfamiljshus, eftersom det i småhusområdena inte bara förekommer livligare fritidsumgänge utan också betydligt mer av samverkan de boende emellan i det dagliga livet. Det är t ex mycket vanligt att grannarna i småhusområdena tar med sig varandras barn till aktiviteter utanför bostadsområdet; något som sällan förekommer i områden med flerfamiljshus. Denna typ av samverkan kan till en del ses som beroende av faktorer i själva boendet, på samma sätt som fallet är vad gäller fritidsumgänget.

Att älska eller inte älska kan sålunda till en del sägas vara en fråga om hur man bor. Denna del är av ringa betydelse för de vuxnas vänskapsrelationer men säkerligen av större betydelse för barnens kamrat- och vuxenkontakter och för deras socialisering över huvud taget.

6. ATT VARA

6.1. Begreppet "att vara"

Det teoretiska begreppet

För att beteckna den del av människors välfärd och lycka som består i relationer mellan människan och samhället (omgivningen) används här det samlande uttrycket "att vara". I analysmodellen ses människans relationer till samhället som en del av livskvaliteten och liksom fallet var ifråga om såväl de materiella resurserna som människornas vänskapsrelationer så skall relationerna till samhället här studeras ur en mer objektiv och i tillämpliga fall ur en mer subjektiv synvinkel: hur ser relationerna till samhället ut rent faktiskt och hur upplevs de av människorna?

I det föregående har visats, att sättet att bo kan ha betydelse för de materiella resurserna och i viss mån för vänskapsrelationerna. Så skall här också antagas, att sättet att bo spelar en roll för människornas relationer till samhället.

Den empiriska definitionen

De komponenter, som här på det empiriska planet definierar begreppet "att vara" är följande:

- arbete
- fritid
- samhällsinflytande
- barnens relationer till samhället.

Några antaganden

Komponenten arbete betraktas här enbart i sin egenskap av relation till samhället, omgivningen. Förvärvsarbete som inkomstkälla (materiella resurser) har behandlats i kapitel 4. Förvärvsarbetet kan vid sidan av sin funktion som inkomstkälla också ge en vidgad delaktighet i samhällslivet, ge självständighet och framtidstrygghet, gemenskap i ett måliriktat sammanhang utanför hemmet, upplevelse av tillfredsställelse och självförverkligande. Utredningen befattar sig

här inte med om dessa kvaliteter verkligen uppnås i förvärvsarbetet, eftersom den frågan knappast kan antagas höra samman med själva boendet i någon högre grad. Det som studeras är, huruvida möjligheten till en sådan samhällsrelation, som förvärvsarbetet kan vara, på något vis påverkas av sättet att bo. Detta kan nämligen antagas vara fallet. Bebyggelsetypen som sådan kan förmodas påverka denna möjlighet därigenom att skötseln av det egna hemmet kan vara så omfattande, att en av makarna, troligtvis kvinnan, väljer att stanna hemma.

Vidare kan möjligheten till förvärvsarbete påverkas genom att bostadens läge medför sådana besvärligheter ifråga om arbetsresor att man väljer att stanna hemma. Också det lokala serviceutbudet kan här tänkas spela en roll, såtillvida att t ex svårigheterna att ordna barntillsynen kan motivera en av makarna att vara hemma.

Hypotesen är sålunda, att möjligheten till förvärvsarbete, särskilt för kvinnornas del, hindras av betungande hemarbete i småhusen samt av ett bostadsområdes perifera läge i regionen, särskilt i de fall den lokala servicestandarden är låg.

I komponenten arbete inräknas också hemarbete och då inte enbart ifråga om kvantitet utan också vad gäller arbetets innehåll. Tanken är här, att sättet att bo på flera sätt kan spela en roll dels för hemarbetets kvantitet, dels för dess innehåll. Hemarbetets kvantitet kan, som tidigare omnämnts, bero på själva bebyggelsetypen men också på den lokala servicestandarden och läget i regionen när det gäller sådant som mönstret för hushållsinköpen.

Tidigare har visats, att vissa faktorer i boendet kan påverka vänskapsrelationerna inom ett område. Till följd av detta kan sättet att bo tänkas påverka hemarbetets innehåll ifråga om samverkan de boende emellan i det dagliga arbetet och ge upphov till högre eller lägre grad av isolering i hemarbetet. De hemarbetandes isolering i bostadsområdet kan vidare antagas påverkas av områdets läge och lokala servicestandard.

Hypoteserna vad gäller hemarbetet är sålunda att småhusboendet ökar kvantiteten hemarbete, ett perifert läge i kombination med låg lokal servicestandard ökar hemarbetets kvantitet, i områden med förutsättningar för goda grannkontakter ökar de boendes samverkan i det dagliga arbetet, isoleringen i hemarbetet och i bostadsområdet ökar i områden med få grannkontakter och i områden i perifera lägen i kombination med låg lokal servicestandard.

När det så gäller fritiden, antages att möjligheterna till önskade fritidsverksamheter utom hemmet på samma sätt som möjligheterna till förvärvsarbete hindras av betungande skötsel av hemmet samt av ett perifert läge i regionen, därför att detta kan antagas dels medföra att fritiden urholkas av långa arbetsresor, dels medföra att resavståndet till olika fritidsverksamheter blir långt.

Fritidsverksamheter inom hemmet antages främjas av vissa kvaliteter i bostaden, såsom småhusens ostördhet, rymlighet och tillgång till biutrymmen.

Möjligheten till samhällsinflytande, såsom i fackliga och politiska verksamheter, antages kunna påverkas av boendet på samma sätt som möjligheterna till fritidsverksamheter.

Barnens relationer till samhället utanför bostadsområdet antages kunna påverkas av tillgången på lokalt utbud av verksamheter för deras del, av läget i regionen med dess konsekvenser ifråga om resavstånd men också indirekt av själva bebyggelsetypen, eftersom denna antagits kunna ha betydelse för de vuxnas, föräldrarnas, fritid och arbete och därmed deras möjligheter att aktivt skapa samhällsrelationer för barnens del.

6.2. Arbete

Förvärvsarbete

Så gott som samtliga män i alla områdestyper förvärvsarbetar på heltid (91 - 96 %) och några skillnader områdestyperna emellan kan man knappast tala om i detta avseende. Andelen hemarbetande män är endast någon procent i vardera av de tre bebyggelsekategorierna och männens "val" mellan yrkesarbete och hemarbete tycks inte alls avgöras av sättet att bo. I själva verket har det som envar kan förstå, antagligen aldrig existerat något val för det stora flertalet män, eftersom något sådant inte ingår i den traditionella mansrollen. I den mån mäns och kvinnors könsroller bryts upp och blir mer lika varandra kan man tro, att betydelsen av sättet att bo i framtiden ökar för männens yrkesverksamhet och blir av samma natur som för kvinnornas del.

I kapitel 4 analyserades bostadens och bostadsområdets roll för kvinnors förvärvsverksamhet. Där betraktades förvärvsarbetet som materiell resurs (inkomstkälla) men analysen är naturligtvis lika tillämpbar i det fall man ser förvärvsarbetet som samhällsrelation.

Analysen visade, att fler kvinnor, omkring tre fjärdedelar, i småhusen förvärvsarbetar än i flerfamiljshusen, 58 %. Förhållandet mellan heltidsarbete (minst 20 timmar/vecka) och deltidsarbete är i de tre bebyggelsetyperna villor, radhus och flerfamiljshus, likartat: mellan 60 och 70 % av de förvärvsarbetande kvinnorna har heltidsarbete. De hemarbetande kvinnorna var sålunda betydligt fler i flerfamiljshusen än i småhusen och alldeles speciellt hög är denna andel, 61 %, i det perifert belägna området med flerfamiljshus, Tibble, som också saknar lokalt centrum.

Av analysen framgick, att de stora skillnaderna mellan å ena sidan småhus och å andra sidan flerfamiljshus ifråga om kvinnlig förvärvsverksamhet främst torde förklaras av att kvinnorna i småhusen har en mer kvalificerad yrkesutbildning och därmed högre grad av motivation till förvärvsarbete än vad fallet är för flerfamiljshusens kvinnor. Det kan däremot inte hävdas, att kvinnorna i den ena eller andra hustypen skulle vara mer

motiverade till förvärvsarbete av ekonomiska skäl. Andelen kvinnor som finner det ekonomiskt nödvändigt att de förvärvsarbetar är lika stor i alla områdestyper, ca 45 %. Det är vidare tämligen få kvinnor som förvärvsarbetar enbart för ekonomins skull, trots att de annars skulle önska vara hemma. Denna andel är dock störst i flerfamiljshusen, vilket stämmer med påståendet att kvinnornas motivation till förvärvsarbete här är lägre.

Det framgick också i den tidigare redovisade analysen, att det - trots skillnaderna ifråga om kvinnlig förvärvsverksamhet bebyggelsekategorierna emellan - varit så att sättet att bo oftare hindrat småhuskvinnorna än flerfamiljshusens kvinnor från förvärvsarbete. Medan t ex 17 - 18 % av de hemmavarande småhuskvinnorna anger, att en bidragande orsak till deras val att stanna hemma varit att skötseln av det egna hemmet kräver deras tid, så är denna andel bland de hemmavarande kvinnorna i flerfamiljshusen endast 3 %. Man kan därför förmoda, att om det inte varit för det omfattande arbetet med eget hus och hem så skulle ännu fler av småhusens kvinnor ha yrkesarbetat. Det kan alltså konstateras att en sådan effekt av småhusboendet existerar men effektens storlek kan inte exakt anges: sannolikt är den ganska liten. Vanligen är det fråga om flera samverkande skäl till att kvinnorna valt att stanna hemma. Det huvudsakliga skälet är för alla hemmavarande kvinnor, i alla hustyper, att man önskar vara hemma och själv sköta sina barn. Omkring tre fjärdedelar av hemmafruarna i alla områdestyper anger detta skäl.

Vidare visade den gjorda analysen, att också bostadens läge i regionen påverkat kvinnornas val mellan yrkesarbete och hemarbete men denna påverkan var något olika för kvinnorna i småhusen och för kvinnorna i flerfamiljshusen. I de perifert belägna småhusområdena anger de hemmavarande kvinnorna oftare (15 - 35 %) än i de perifert belägna flerfamiljshusen (3 - 11 %) att arbetsresornas längd varit en bidragande orsak för dem att stanna hemma. Detta kanske förvånar, då man kan tro att småhuskvinnorna har resurser att övervinna sådana hinder i högre grad än vad kvinnorna i flerfamiljshusen har. Två bilar i familjen är t ex inte ovanligt i de perifera småhusområdena men förekommer sällan i de perifera flerfamiljshusområdena.

Emellertid visar det sig, att flerfamiljshusens kvinnor i högre grad än småhuskvinnorna tycks efterfråga arbeten lokalt, såsom förmodligen inom den lokala servicesektorn. Småhuskvinnorna däremot, med sin sannolikt mer kvalificerade yrkesutbildning, tycks vara mer hänvisade till arbetsplatsutbudet i regionens centralare delar och därmed spelar också läget i regionen en större roll för dessa kvinnors förvärvsverksamhet än vad fallet är för flerfamiljshusens kvinnor.

Svårigheten att få barntillsyn har bidragit till valet att vara hemma i ungefär lika stor utsträckning i alla områdestyper (13 - 17 %), trots att det rent faktiskt är så, att tillgången i förhållande till efterfrågan på daghemsplatser är sämre för småhusinvånarnas del än för dem som bor i flerfamiljshus. Det visar sig, att småhusbefolkningen har haft möjligheter att i betydligt större utsträckning än vad fallet är i flerfamiljshusen ordna barntillsynen på privat väg.

Hindrar småhusboendet kvinnor att förvärvsarbeta?

Två faktorer i boendet kan alltså konstateras vara hindrande för kvinnors förvärvsverksamhet: omfattande hemarbete i egen villa eller eget radhus samt långa resvägar i perifera småhusområden. En tredje faktor är barntillsynsfrågan men denna har hindrat kvinnor i de olika bebyggelsetyperna i lika hög grad och detta trots att tillgången på kommunala daghemsplatser är sämre för dem som bor i småhus.

Mest av hinder har alltså totalt sett förelegat för småhuskvinnornas del. De hindrande effekterna är dock att betrakta som små. Småhuskvinnorna har haft sådana resurser eller sådana personliga förutsättningar att de trots större hinder förvärvsarbetar i större utsträckning än flerfamiljshusens kvinnor.

Om man så menar, att en bredare befolkningsgrupp bör beredas bostäder i småhus, kan följande tankeexperiment vara värt att göra. Man tänker sig, att de kvinnor som nu bor i flerfamiljshusen flyttar till småhusen. Då dessa kvinnor tycks ha en lägre motivation till förvärvsarbete på grund av mindre kvalificerad utbildning kan det inte uteslutas, att effekten av småhusboendets tidskrävande hemarbete blir starkare än den effekt som nu föreligger enligt undersökningen. Vidare skulle

dessa kvinnor, som nu bor i flerfamiljshus, om de flyttade till småhusen också i större utsträckning hindras från förvärvsarbete på grund av det sämre utbudet av daghemsplatser som gäller för småhusområdenas del. Effekten av perifera lägen skulle däremot, så länge de lokala kommunikationerna och det lokala arbetsplatsutbudet är tillfredsställande, knappast bli större för flerfamiljshusens kvinnor än för de kvinnor som nu bor i småhusen.

Hem och hushåll

Hemarbetet, som i alla hustyper huvudsakligen sköts av kvinnorna, förvärvsarbetande eller ej, är i allmänhet av något större omfattning i villorna än i övriga bostäder. I hemarbetet inräknas då barnskötsel och hushållsarbete såsom matlagning, disk, städning, hushållsinköp, tvätt, klädvård m m.

	Timmar per dag för hemarbete		
	Förvärvsarbetande		Hemarbetande
	Män	Kvinnor	Kvinnor[1)]
Villor	1,9	5,2	8,7
Radhus	1,8	4,0	8,0
Flerfamiljshus	2,0	4,9	7,7

Den tid männen lägger ner på hemarbete, närmare två timmar om dagen, skiljer sig föga områdestyperna emellan och inte heller kan man tala om några avsevärda variationer områdena emellan då det gäller fördelningen av hemarbetet förvärvsarbetande män och kvinnor emellan.

Den tyngsta arbetsbördan tycks villakvinnorna ha. De förvärvsarbetande ägnar här 5,2 timmar om dagen till hemarbete, förutom yrkesarbetet. De hemmavarande kvinnorna ägnar i villorna 8,7 timmar om dagen åt hemarbete medan siffran för de hemarbetande i flerfamiljshusen är 7,7, dvs hemarbetet tar närmare en ordinär arbetsdag per vecka mer tid för hemmafruarna i villorna än för flerfamiljshusens hemmafruar. Också radhusens hemarbetande kvinnor har en något längre arbetsdag än flerfamiljshusens.

1. De hemarbetande männens antal är i hela undersökningen mindre än tio, varför deras tider ej redovisas. Samtliga dessa män uppger dock något längre tider än de för kvinnorna redovisade.

En tänkbar orsak till den längre arbetsdagen för de hemarbetande i villorna och radhusen kan vara att söka i antalet barn per hushåll i de olika områdena. Emellertid är skillnaderna ifråga om barnantal små: antalet barn per hushåll, där en av makarna är hemarbetande, är i villaområdena 1,7, i radhusen 1,6 och i flerfamiljshusen 1,5. En del av, men knappast hela skillnaden i arbetstid mellan t ex villor och flerfamiljshus kanske förklaras av det något större barnantalet per hushåll i villaområdena. (Se också tabell 2).

Medan sålunda sättet att bo inte alls har någon betydelse för männens del när det gäller hemarbetets omfattning måste detta sägas vara fallet för kvinnornas del. Även om dessa olikheter mellan könen i dagens läge kan förefalla något förvånande, så är det knappast märkligt att villabostaden kräver mer arbete än lägenheten i flerfamiljshuset, då villabostäderna är så mycket större (se vidare tabell 35).

Arbete med eget hus och tomt

För småhusinvånarnas del tillkommer en hel del arbete med hus och hem, sådant arbete som för flerfamiljshusens invånare ingår i fastighetsförvaltarens serviceåtagande. Sådant arbete kan t ex vara reparationer och underhåll i den inre bostaden, golvläggning, underhåll av ytskikt, skötsel av värmepannor, rör, ledningar m m, yttre underhåll av fasader, yttertak, förråd och garagebyggnader m m, undanröjning av snö och is vid entréer, trappor, garageinfarter m m samt arbete med tomt och trädgård.

Sådant arbete uppgår till följande antal timmar per vecka:

	Timmar per vecka för arbete med eget hus			
	Sommar		Vinter	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Villor	8,6	6,0	6,8	4,2
Radhus	9,5	6,9	7,0	4,6

Denna typ av arbete utförs i större utsträckning av män än av kvinnor men skillnaderna är inte av den storleksordningen, att de utjämnar de skillnader som nyss visats ifråga om mäns

och kvinnors del av hemarbetet. I småhusen faller trots allt den största delen av arbetet med eget hus och hem (inkl hushållsarbetet) på kvinnornas lott.

Under sommarhalvåret lägger männen i småhusen ner ungefär 8,5 - 9,5 timmar i veckan på arbete med eget hus och för kvinnornas del är denna tid ca 6 - 7 timmar. Under vinterhalvåret är motsvarande arbetstid ca 7 timmar för männen och ca 4,5 timmar för kvinnorna. Skillnaderna mellan vinter och sommar torde främst förklaras av att arbetet med den egna tomten i stor utsträckning är årstidsbundet till sommarhalvåret (se vidare tabell 36).

Hushållsinköp

En del av hemarbetet, som sker utanför hemmet, utgörs av inköp av dagligvaror. I alla områdestyper är detta ett arbete som vanligen sköts av hustrun ensam, i närmare 60 % av alla hushåll. Vidare kan man notera det till förstone lite häpnadsväckande faktum, att hushållsinköpen i betydligt större utsträckning sköts av hustrun ensam i de fall hon förvärvsarbetar än i de fall hon är hemarbetande.

	Andel hushåll där inköp av dagligvaror vanligen sköts av hustrun ensam	
	Hushåll där	
	båda förvärvsarbetar	en är hemarbetande
Villor	60	40
Radhus	62	18
Flerfamiljshus	58	50

I hälften, eller betydligt mindre än hälften, av hushållen med hemarbetande kvinnor sköts inköpen av dessa hemarbetande. Detta betyder nu inte, att det är mannen som i dessa hushåll med hemarbetande ensam står för hushållsinköpen, utan i denna typ av hushåll är det vanligare att man och hustru gemensamt gör inköpen. Förklaringen till att de hemarbetande i så pass liten utsträckning - jämfört med de förvärvsarbetande - sköter hushållsinköpen ensamma kan antagas vara, att en stor del av de hemarbetande under dagtid inte har tillgång till bil:

	% av de hemarbetande som under dagtid saknar tillgång till bil
Villor	48
Radhus	58
Flerfamiljshus	71

I flerfamiljshusen saknar flertalet av de hemarbetande kvinnorna tillgång till bil men att märka är, att trots detta sköts hushållsinköpen oftare av dessa hemarbetande kvinnor än vad fallet är i småhusen, där biltillgången är bättre. Detta betyder naturligtvis, att denna del av hushållsarbetet, inköpen, är mer betungande för flerfamiljshusens hemarbetande kvinnor än vad fallet är i småhusen. Andelen hushåll av samtliga (med hemarbetande eller förvärvsarbetande hustru) där bil vanligen används som transportmedel vid hushållsinköpen är 72 % i villorna, 68 % i radhusen och 34 % i flerfamiljshusen.

Totalt sett faller ansvaret för hushållsinköpen oftast på kvinnorna i alla områdestyper och inköpsarbetet är mest betungande för flerfamiljshusens kvinnor, men detta är självfallet inget som beror på sättet att bo, utan på skillnader i främst ekonomiska resurser.

Vidare finner man en avsevärd skillnad mellan hustyperna när det gäller själva inköpsmönstret. I flerfamiljshusen är det vanligt, att man handlar dagligen (45 %) medan detta inte är fallet i småhusen (14 - 21 %). I småhusen är det däremot vanligare att man gör storköp (en gång i veckan eller mer sällan än så). 15 - 19 % av hushållen i småhusen har detta inköpsmönster mot 7 % i flerfamiljshusen. Denna skillnad, som för småhusinvånarnas del torde utgöra en såväl arbetsbesparande som ekonomisk rationalisering, kan ses som en effekt av sättet att bo, åtminstone delvis, därigenom att småhusinvånarna har bättre förvaringsmöjligheter i sina bostäder än vad fallet är för flerfamiljshusens invånare. Så är t ex nästan alla småhusbostäder utrustade med frys medan mer än hälften av lägenheterna i flerfamiljshusen saknar frys (se jämförelse av bostäderna i kapitel 4).

Mer än hälften av alla hushållsinköp i alla bebyggelsetyper sker i närmaste lokalcentrum och detta tenderar vara vanligare ju bättre tillgång till lokalcentrum man har, naturligt nog,

vilket framgår om man studerar tabell 43. I de områden som saknar lokalcentrum eller är belägna långt ifrån sådant väljer man antingen närhetsbutik i området eller stormarknad på någon annan plats i regionen. Butiker i Stockholms innerstad utnyttjas däremot mycket sällan.

Man finner, att omkring en femtedel av alla hushåll, oavsett bebyggelsetyp, vanligen utnyttjar stormarknader när de gör sina hushållsinköp. Man kunde kanske vänta, att denna andel skulle vara större för småhusinvånarnas del eftersom storköpen är vanligare där, men totalt sett framträder ingen skillnad mellan hustyperna. Dock blir siffrorna kanske en smula missvisande, eftersom ett av områdena med flerfamiljshus, Tibble, är beläget i ganska omedelbar närhet av en stormarknad. Här gör 36 % av hushållen vanligen sina inköp just i stormarknaden. För övriga flerfamiljshus gäller, att man genomsnittligt utnyttjar stormarknad i mindre utsträckning än vad fallet är för småhusinvånarnas del.

Hushållen i flerfamiljshus gör sina inköp i stor utsträckning under kvällar och veckoslut, 43 %, medan denna andel är betydligt mindre i småhusen, 23 - 24 % (se vidare tabell 44).

När det sålunda gäller den del av hushållsarbetet som utgörs av inköp av dagligvaror kan det sägas, att arbetet i allmänhet faller på kvinnornas lott, att arbetet är mer betungande för flerfamiljshusens invånare än småhusens, att arbetet kräver mer av fritiden för dem som bor i flerfamiljshusen än för dem som bor i småhusen och att detta mer betungande och tidskrävande arbete till en del - men sannolikt inte helt - kan ses som en effekt av bostadens beskaffenhet ifråga om t ex förvaringsmöjligheter.

Sammantaget gäller ändå, att hemarbetet tenderar vara av större omfattning för småhuskvinnornas del än för kvinnorna i flerfamiljshusen och detta är en effekt av sättet att bo.

Grannsamverkan i det dagliga arbetet

Som tidigare visats, förekommer mer av grannkontakter i småhusområden än i områden med flerfamiljshus och mer i perifert

än i centralt belägna områden. Betraktar man de boendes samverkan i det dagliga livet i bostadsområdet finner man motsvarande mönster (se tabell 22).

Att grannarna hjälper varandra med tillfällig barnpassning är ungefär lika vanligt oavsett bebyggelsetyp. 31 - 35 % av hushållen gör detta. Men hjälp med tillfällig barnpassning förekommer oftare - ibland betydligt oftare - i de perifert än i de centralt belägna områdena, oavsett om det är villa-, radhus- eller flerfamiljshusområden.

När det gäller sådant som att ta med grannarnas barn till skilda verksamheter eller att uträtta olika ärenden åt varandra utanför bostadsområdet förekommer betydligt mer av grannsamverkan i småhusområdena - särskilt de perifert belägna - än i områden med flerfamiljshus, där sådant - om det alls sker - är mindre vanligt och huvudsakligen förekommer i de perifera områdena.

32 % av radhus- och 22 % av villahushållen uppger att man brukar följa grannarnas barn till och från skilda verksamheter. Motsvarande andel för flerfamiljshusens invånare är totalt 4 %. De enda områden med flerfamiljshus där sådant alls förekommer är de perifert belägna Salem- och Tibble-områdena. Liknande mönster kan noteras när det gäller att uträtta olika ärenden åt varandra utanför bostadsområdet.

		% hushåll som uppger att grannarna minst varje månad hjälper varandra med			
		tillfällig barnpassning	följa barnen till/från skilda verksamh.	handla, uträtta ärenden utanför bostadsområdet	arbete utomhus, på tomten m m
Villor					
Centrala	1. Skärholmen	19	13	11	15
	2. Kälvesta	33	21	19	38
Perifera	3. Salem	41	32	35	42
	4. Frestaby	41	22	24	25
Summa villor		34	22	23	31
Radhus					
Centrala	5. Skärholmen	19	11	11	17
	6. Kälvesta	37	34	22	44
Perifera	7. Salem	40	38	27	38
	8. Skälby	43	40	22	41
Summa radhus		35	32	21	36
Flerfamiljshus					
Centrala	9. Skärholmen	17	-	7	-
	10. Solberga	30	-	7	-
Perifera	11. Salem	47	9	24	-
	12. Tibble	31	7	23	-
Summa flerfamiljshus		31	4	15	-

Mönstret överensstämmer som synes ganska väl med det som gäller för vänskapsrelationer inom bostadsområdena (jämför framställningen i kapitel 5). Oavsett om det ena är en följd av det det andra eller om mönstret för grannsamverkan och mönstret för vänskapsrelationer uppkommit av gemensamma faktorer, så torde det kunna sägas, att grannsamverkan i det dagliga arbetet liksom vänskapsrelationer i bostadsområdet påverkas av vissa faktorer knutna till själva boendet. Den tidigare framställningen av vänskapsrelationernas beroende av sättet att bo borde i så fall också vara tillämplig ifråga om grannsamverkan.

De faktorer i boendet som tycks kunna påverka de boendes samverkan i det dagliga livet skulle således vara tre. Den första faktorn är de boendes gemensamma ansvar för sitt område. Den andra faktorn är diffus, men mest betydelsefull och sannolikt att söka någonstans i det förhållande, att ett bostadsområde utgörs av en enhet, geografiskt avgränsad från regionens tätare bebyggelse. Den tredje faktorn kan vara bebyggelsens struktur, då spontana kontakter kan underlättas i småhusmiljön men betydelsen av denna faktor är osäker och sannolikt ringa.

Dessa tre faktorer, som tidigare angetts kunna påverka vänskapsrelationerna inom ett bostadsområde, kan ses som mer betydelsefulla när det gäller grannsamverkan än när det gäller vänskapsrelationerna. Ifråga om vänskapsrelationerna förhåller det sig så, i vilket område det vara må, att endast en mindre del av människornas vänskapsrelationer utgörs av relationer i bostadsområdet medan den typ av samverkan i det dagliga livet som det här är fråga om knappast kan existera i någon större utsträckning annat än just i bostadsområdet.

Isolering i hemarbetet

Eftersom det sålunda förekommer mer av grannsamverkan i småhusområden än i områden med flerfamiljshus kanske man tror att den eventuella isoleringen i hemarbetet skulle vara mindre i småhusområdena än vad fallet är i flerfamiljshusen. Ser man närmare på de hemarbetandes arbetsdag, finner man en smått hisnande andel hemarbetande som under sin arbetsdag, hela arbetsveckan måndag till och med fredag, aldrig lämnar bostaden eller bostadsområdet. Denna andel av de hemarbetande är 89 % i småhusen men något mindre, 79 %, i flerfamiljshusen.

Trots att det i många områden förekommer mycket av grannsamverkan och grannumgänge (sannolikt under de boendes fritid), så är de hemarbetande under själva arbetsdagen synnerligen isolerade enligt detta mer objektiva sätt att se.

Vi har tidigare sett, att 40 % av de hemarbetande kvinnorna i villorna, 18 % i radhusen och 50 % i flerfamiljshusen ensamma sköter hushållens inköp, men detta är av allt att döma något som en stor del av kvinnorna inte gör under det de betraktar som sin arbetsdag, eftersom ca 80 - 90 % uppger att

de inte ens en gång i veckan lämnar bostaden eller bostadsområdet under sin arbetsdag. Så framgår också av tabell 44 att inköpen inte sällan sker under kvällar och veckoslut.

De 10 - 20 % av de hemmavarande som lämnar bostaden åtminstone en gång i veckan gör det tydligen just för att gå och handla, dvs de besöker lokalcentrum eller uträttar ärenden i eller i närheten av bostadsområdet (se tabell 45). Det förekommer nästan inte alls att de hemarbetande under sin arbetsdag reser längre bort från bostadsområdet, såsom till Stockholms city eller andra delar av hemkommunen eller regionen. Förbluffande nog förekommer det oftare i flerfamiljshusen - särskilt i de perifera områdena - att de hemarbetande går in till grannarna eller har besök av grannarna under arbetsdagen. 15 % av flerfamiljshusens hemarbetande gör detta åtminstone någon gång i veckan under arbetsdagen medan andelen är 8 - 9 % i småhusen.

Det kan sålunda konstateras, att det stora flertalet av de hemarbetande är praktiskt taget helt isolerade i hemmet under hela arbetsveckan och detta gäller i första hand för de hemarbetande i småhusen.

Hur kan denna visserligen ringa men dock skillnad mellan de hemarbetande i småhus och flerfamiljshus förklaras? Vi har sett att grannsamverkan och vänskapsrelationer är vanligare i småhusen än i flerfamiljshusen men detta betyder uppenbarligen inte, att man t ex går in till varandra under dagtid i särskilt stor utsträckning i småhusen. Vidare har vi sett att de hemarbetande småhuskvinnorna kan betraktas som mindre låsta till bostadsområdet än de hemarbetande i flerfamiljshusen, eftersom småhuskvinnorna betydligt oftare disponerar bil. Men vi har också sett att de hemarbetande i småhusen redovisar en längre arbetsdag än de hemarbetande i flerfamiljshusen. Förklaringen skulle då kunna vara, att hemarbetet i småhusen är av sådan omfattning, att de hemarbetande inte så ofta hinner gå in till varandra eller resa någonstans under dagen. Av allt att döma har de hemarbetande i flerfamiljshusen något mera tid till sådant. Den något mer utbredda isoleringen i hemarbetet för småhuskvinnornas del skulle i så fall kunna sägas vara beroende just av sättet att bo.

Tillfredsställelse med förvärvsarbetet

Det stora flertalet av de yrkesarbetande är nöjda med att ha förvärvsarbete. Närmare hälften av alla i de hushåll där båda makar förvärvsarbetar, såväl av män som av kvinnor, finner det ekonomiskt nödvändigt att båda makar förvärvsarbetar men av dessa är det ganska få som förvärvsarbetar enbart för ekonomins skull (se tabell 8). Av det totala antalet förvärvsarbetande bland dessa kan följande andelar sägas förvärvsarbeta "mot sin vilja", dvs enbart av ekonomiskt nödtvång, trots att de hellre skulle vilja vara hemma:

	% förvärvsarbetande som önskar vara hemma	
	män	kvinnor
Villor	4	6
Radhus	6	3
Flerfamiljshus	4	13

Andelarna män och kvinnor som förvärvsarbetar av enbart ekonomiskt nödtvång är således små i alla områdestyper frånsett områdena med flerfamiljshus, där 13 % av dessa förvärvsarbetande kvinnor hellre skulle önska vara hemma om de kunde för ekonomins skull. Det stora flertalet är dock också här tillfreds med att förvärvsarbeta.

Trivsel med hemarbetet

Också de hemarbetande i alla områden trivs med sitt arbete. De som trivs bra eller mycket bra med arbetet i hemmet utgör 75 % i villaområdena, 82 % i radhusen och 72 % i flerfamiljshusen, dvs man kan möjligen tala om en skillnad såtillvida, att de hemarbetande trivs bra med sitt arbete i radhusen i större utsträckning än vad fallet är i övriga hustyper.

Man finner dock, som tabell 47 visar en egendomligt stor andel hemarbetande som direkt vantrivs med sin situation i de tre Skärholmen-områdena (10 - 17 %), såväl i villorna som i radhusen och i flerfamiljshusen. Dessa områden tillhör de mer centralt belägna, i vilka som tidigare visats, det förekommer mindre av grannsamverkan och vänskapsrelationer än i jämförbara områden i perifera lägen. Men så är också fallet vad gäller de mer centralt belägna Kälvesta- och

Solberga-områdena och i dessa kan knappast någon vantrivsel alls noteras. De enda småhusområden där vantrivsel över huvud taget förekommer är just Skärholmen-områdena och det är svårt att se den faktiska anledningen härtill. Den tycks knappast ligga i de variabler, vars effekter utredningen befattar sig med.

Andelen hemarbetande som trivs med sin situation varierar mellan de enskilda områdena på ett sätt som inte visar påtagliga likheter med sådant som graden av grannsamverkan, frekvens vänskapsrelationer inom området, faktisk isolering i bostaden under arbetsdagen. Möjligen finns ett samband med bebyggelsetypen, såtillvida att, som nyss sagts, man trivs med hemarbetet i större utsträckning i radhusområdena än i övriga områden. Men sådana faktorer som tillgången till lokal service eller läget i regionen tycks inte ha med trivseln att göra (frånsett möjligen Skärholmen-fallen). Den subjektiva upplevelsen av hemarbetet tycks alltså ha föga med det faktiska boendet att göra, åtminstone i de avseenden som här studerats.

I inledningskapitlet refererades debattinlägg rörande småhusboendet som "kvinnofälla". Bl a citerades Sangregorios[1] påpekande av risken, att kvinnor lockas in i det idylliska småhusboendet för att så småningom finna sig fångade av detta boende i en icke önskvärd roll som hemmafru. Det kan, som tidigare visats, konstateras vissa faktorer i småhusboendet som sänker kvinnornas motivation till förvärvsarbete men det har också visats, att dessa faktorers effekter sannolikt är mycket små. Om man studerar tabell 47 finner man knappast några tecken på att kvinnorna skulle ha lurats in i någon fälla, dvs att de skulle ha hamnat i en för dem oväntat otillfredsställande situation vad gäller arbetet. Även de som inte trivs med att vara hemarbetande tycks ha haft en realistisk uppfattning om detta redan vid bostadsvalet och inget tyder på att de i detta avseende skulle ha blivit lurade genom sitt val av bostad.

---

1. Sangregorio, I.-L. a.a. 1974

Rent faktiskt är, som visats tidigare, det stora flertalet hemarbetande kvinnor helt isolerade i sina bostäder praktiskt taget hela arbetsveckan. Upplevelsen av isolering ligger däremot inte alls i nivå med den reella isolering, som uppmätts. Även om de hemarbetande inte har några kontakter med andra vuxna under sin arbetsdag så upplever flertalet inte isolering i sitt arbete.

Andelen hemarbetande som upplever isolering i sitt arbete är i villorna 46 %, i radhusen 29 % och i flerfamiljshusen 40 %. Som synes rimmar dessa andelar inte med de andelar som rent faktiskt är isolerade under arbetsdagen. Denna senare andel var, som visats, lägst i flerfamiljshusen men så är inte fallet ifråga om upplevd isolering. Den minsta utbredningen ifråga om upplevelse av isolering finner man i radhusområdena, 29 %, och då dessa andelar genomgående är jämförelsevis låga i alla områden inom denna bebyggelsetyp (se tabell 46) förefaller det inte orimligt att förklaringen kan vara till någon del att söka just i radhusmiljön, även om orsakerna inte är alldeles lätta att finna. Som vi nyss såg, var också trivseln med hemarbetet bäst i radhusområdena. I villaområdena är utbredningen av upplevd isolering genomgående mycket större än i radhusområdena.

Även om andelen hemarbetande som upplever isolering i sitt arbete är väsentligt lägre än den andel som rent faktiskt är isolerade under arbetsdagen, så måste ändå upplevelsen av isolering anses vara betänkligt utbredd bland de hemmavarande. Jag anser att arbetet utgör en så väsentlig del av livskvaliteten, att människors totala lycka starkt måste påverkas om arbetssituationen upplevs negativt, så som sannolikt är fallet när man känner sig isolerad. Det finns därför all anledning att fundera över hur de hemarbetandes känsla av isolering skall kunna motverkas.

Botemedlet mot isoleringskänslan tycks förbluffande nog inte, åtminstone inte enbart, vara att öka grannkontakterna eller grannsamverkan eller att minska låsningen till bostadsområdet, då upplevelsen av isolering inte har något starkare samband med I_b (index för vänskapsrelationer inom området), graden av grannsamverkan eller andelen hemarbetande som rent

faktiskt stannar i bostaden eller bostadsområdet hela arbetsdagen. Kanske finns en fingervisning i de icke föraktliga och ganska entydiga skillnaderna ifråga om känslan av isolering de olika bebyggelsetyperna emellan. Radhusmiljöerna är de, där känslan av isolering är minst utbredd medan upplevelsen av isolering är mycket vanlig såväl i villaområden som i flertalet områden med flerfamiljshus.

Att upplevelsen av isolering i hemarbetet överlag är hög har kanske inte sin förklaring i de variabler som studerats här utan i hemarbetets traditionella natur och variationerna områdestyperna emellan kan tänkas höra samman med att de olika urvalen av kvinnor i skilda områdestyper förhåller sig till det traditionella hemarbetet på skilda sätt, kanske beroende på olika social bakgrund.

Sköta eget hus och tomt - en trevlig fritidssyssla?

Det merarbete som skötseln av det egna huset och tomten medför har ovan redovisats under rubriken "hemarbete" men skulle mångenhända lika gärna ha kunnat föras in under det kommande avsnittet "fritid", eftersom de boende i stor utsträckning upplever denna typ av arbete som en trevlig fritidssyssla.

Arbetet med eget hus och tomt upplevs på följande sätt:

%

	Sommar		Vinter	
Arbetet är...	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
en trevlig fritidssyssla	63	73	43	44
ett nödvändigt tvång	8	5	24	24
varken det ena eller det andra, båda delarna	29	22	33	32
Summa	100	100	100	100

Detta arbete upplevs jämförelsevis likartat i alla småhusområden (se tabell 37). Under sommarhalvåret upplever man arbetet med hus och tomt vanligen som en trevlig fritidssyssla, kvinnorna något oftare än männen: 73 resp. 63 %. Det arbete man har att utföra under vinterhalvåret däremot, som visats vara av mindre omfattning och då säkerligen inget trädgårdsarbete vanligen förekommer, upplevs i mindre ut-

sträckning som trevlig fritidssyssla och detta gäller både för kvinnor och män. 24 % av båda könen anser vinterarbetet vara ett nödvändigt tvång jämfört med 5 - 8 % ifråga om sommararbetet.

På det hela taget utgör de som upplever detta arbete helt negativt en minoritet, sommar som vinter.

Tillsammantaget kan sägas, att när det gäller arbetet är de positiva upplevelserna vanligare än de negativa. De flesta som yrkesarbetar är tillfreds med detta, men kvinnorna i flerfamiljshusen är i något mindre utsträckning tillfreds härmed, de flesta hemarbetande trivs med sitt arbete och den vantrivsel som finns med hemarbetet tycks ha föga att göra med sättet att bo. Däremot är känslan av isolering tämligen utbredd bland de hemarbetande men genomgående minst i radhusen. Arbete med eget hus och tomt är något som bara i mindre utsträckning upplevs som ett "tvångsarbete".

6.3. Fritid

Fritidens längd: kortare fritid i småhus

Som tidigare visats, och som framgår av tabell 48, har småhusinvånarna kortare fritid än de som bor i flerfamiljshus. Med fritid avses då här den tid som återstår sedan man borträknat tid för förvärvsarbete, restid till och från arbetsplatser, tid för att lämna och hämta barn vid daghem eller hos annan dagbarnvårdare, tid för hemarbete och tid för arbete med eget hus och tomt.

För de hemarbetande gäller, att fritiden per vecka är 11 timmar längre för dem som bor i flerfamiljshus än för dem som bor i villor och 7 timmar längre än för dem som bor i radhus.

De förvärvsarbetande i flerfamiljshusen har 7 timmar längre fritid per vecka än de förvärvsarbetande i villorna och 5 timmar längre än de förvärvsarbetande i radhusen. Av tabell 49 framgår, att resorna till och från arbetet tar något längre tid för dem som bor i villor än för dem som bor i flerfamiljshus men skillnaderna ifråga om fritidens längd de olika områdestyperna emellan förklaras inte mer än delvis av detta utan

först och främst av att arbetet med eget hus och hem tar stor del av småhusinvånarnas fritid (se avsnitt 6.2 ovan). Det kan påpekas, att områdena ju är valda på så sätt, att förhållandena i de olika bebyggelsetyperna skall kunna studeras med restiderna (lägesfaktorn) någorlunda under kontroll. Enligt detta sätt att se är således fritidens längd påverkbar av själva sättet att bo.

Tillgång till fritidshus

De boende har tillgång till fritidshus (dvs fritidshus som man själv äger, hyr eller disponerar på annat sätt) i ungefär lika stor utsträckning, oavsett hur de bor. Omkring hälften av småhusinvånarna har tillgång till fritidshus och andelen är 44 % i flerfamiljshusen, dvs skillnaden i detta avseende områdeskategorierna emellan är inte avsevärd. Observera dock, att det här inte bara är fråga om dem som själva äger fritidshus. Tillgång till fritidshus innebär här också sådant som möjlighet att tillbringa fritiden i föräldrahem på landet eller att hyra stuga av släkt eller vänner.

Det vanligaste i alla områdestyper är att fritidshuset utnyttjas under semestrar eller långledigheter men mer än hälften av dem som har tillgång till fritidshus utnyttjar detta också under veckoslut eller andra tider mellan semestrar och långledigheter. Några större skillnader mellan områdestyperna är det inte fråga om i detta avseende (se tabell 50) och man torde kunna säga, att den del av fritiden som spenderas i fritidshuset är något så när lika stor oavsett om man bor i villa, radhus eller flerfamiljshus. Tillgången till fritidshus varierar alltså inte på ett sådant sätt, att några större skillnader uppstår områdena emellan ifråga om fritidens längd i bostadsområdet.

Fritid utom hemmet

Under den 4-veckorsperiod som föregick intervjutillfället ägnade sig en något större andel av invånarna i småhusen åt fritidsaktiviteter utom hemmet än av invånarna i flerfamiljshusen (se tabell 51) men skillnaderna är mer eller mindre uttalade beroende på fritidsverksamheternas art.

Idrott, sport och motion är fritidsaktiviteter som de flesta, omkring 80 %, av både män och kvinnor ägnat sig åt oavsett hur de bor.

Mellan 42 och 47 % av männen har deltagit i kurser, möten och liknande och för deras del tycks skillnaderna områdestyperna emellan vara små; dock kan man konstatera något mindre av sådana aktiviteter bland männen i de perifert belägna småhusen än i de mer centralt belägna: så har t ex 55 % av männen i de centralt belägna Skärholmen-radhusen deltagit i kurser, möten o dyl jämfört med 38 % i de mer perifert belägna Skälby-radhusen. För flerfamiljshusens män och för kvinnornas del gäller inget liknande entydigt samband med lägesfaktorn.

När det gäller denna typ av fritidsverksamheter, deltagande i kurser, möten m m, kan man vidare konstatera en skillnad för kvinnornas del mellan de olika hustyperna såtillvida, att betydligt större andel av småhusens än av flerfamiljshusens kvinnor deltagit i sådana verksamheter, ca 45 % i småhusen jämfört med 30 % i flerfamiljshusen.

Fritidsumgänge med vänner i vännernas hem har småhuskvinnorna ägnat sig åt i något större utsträckning än vad som gäller för flerfamiljshusens invånare.

Fritidsverksamheter av förströelsekaraktär, såsom bio, teater, dans m m, har varit vanligare bland småhusinvånarna än bland dem som bor i flerfamiljshusen. Medan ca 40 % av småhusens kvinnor ägnat sig åt sådana fritidsverksamheter så är andelen endast 23 % i flerfamiljshusen. Några entydiga skillnader mellan områden ur olika lägeskategorier är det dock inte fråga om.

Ungefär en tredjedel av alla fritidsverksamheter utövas under veckosluten för såväl männens som för kvinnornas del och detta gäller i stort sett alla områdestyper. För männens del utövas vidare en tredjedel av fritidsaktiviteterna under vardagskvällarna men denna andel är något mindre för kvinnornas del, då fler kvinnor än män utövar fritidsverksamheter under dagtid på vardagarna, något som kanske kan ha en förklaring däri, att andelen hemmavarande kvinnor är större än motsvarande andel män. (Se vidare tabell 52).

En tredjedel eller mer av alla fritidsverksamheter utom hemmet utövas inom själva bostadsområdet för männens del och denna andel är än större för kvinnornas del, 40 - 50 %. Det är då fråga om sådana aktiviteter som idrott, sport och motion (inkl promenader) samt grannumgänge. Det finns också härvidlag ett entydigt samband med läget i regionen såtillvida, att andelen fritidsverksamheter utövade i själva bostadsområdet tenderar vara högre i perifert än i centralt belägna områden.

Lokalcentrum har haft ringa betydelse för de boendes fritidsverksamheter. Vanligen förläggs mindre än en tiondedel av fritidsverksamheterna till lokalcentrum. Mer än dubbelt så ofta förläggs fritidsverksamheterna till Stockholms city och i detta fall kan man inte peka på några entydiga skillnader mellan områden perifert respektive centralt belägna (se vidare tabell 53).

På basis av de boendes redovisning av fritidsverksamheter utövade under en 4-veckorsperiod har ett index framräknats, I_{fub} (index för fritidsverksamheter utom bostaden). Detta index tar hänsyn till såväl antalet skilda utövade verksamheter som frekvensen vad gäller verksamheternas utövande[1)].

Detta index löper mellan 0 och 20. Indexvärdet 20 betyder, att man under den ifrågavarande 4-veckorsperioden ägnat sig åt samtliga de fem studerade typerna av fritidsverksamheter (kurser, möten o dyl, umgänge med grannar i deras hem, umgänge med andra vänner i deras hem, idrott, sport, motion m m samt förströelser såsom teater, bio, dans m m) och att man ägnat sig åt vardera av dessa verksamhetstyper vid minst 4 tillfällen under perioden.

1. Ur intervjuformulärets fråga 37 beräknas Σ fritidsverksamheter utom hemmet x frekvensen under fyraveckorsperioden.

	% av män		% av kvinnor	
	I_{fub}		I_{fub}	
	≤10	>10	≤10	>10
Villor	61	39	57	43
Radhus	62	38	54	46
Flerfamiljshus	72	28	55	45

Andelen kvinnor som faller på den övre delen av skalan (I_{fub} >10) är något större än motsvarande andel män och skillnaden är särskilt märkbar för flerfamiljshusens invånare. Detta betyder, att kvinnorna ägnat sig åt fritidsverksamheter utom hemmet i något större utsträckning än männen gjort och skillnaderna består främst i att kvinnorna oftare än männen umgåtts med vänner (inkl släktingar) utom hemmet. Andra typer av verksamheter, såsom kurser, möten m m, är, som framgår av tabell 51, däremot ofta vanligare för män än för kvinnor.

För männens del kan man konstatera en skillnad mellan områdeskategorierna såtillvida, att andelen män med högt värde på I_{fub} (>10) är närmare 40 % i småhusen men endast 28 % i flerfamiljshusen. För kvinnornas del finns inte motsvarande skillnader. Skillnaderna för männens del har främst uppkommit på grund av områdesskillnader ifråga om förströelseverksamheter och umgänge med vänner.

Totalt sett föreligger den skillnaden områdeskategorierna emellan att mer av fritidsverksamheter förekommer bland männen i småhus än bland männen i flerfamiljshus. För kvinnorna är det inte fråga om skillnader mellan områdena totalt sett, men vissa skillnader finns, som visats i tabell 51, ifråga om arten av verksamheter: då det gäller kurser, möten m m samt förströelser har småhuskvinnorna varit aktivare än flerfamiljshusens kvinnor.

Hindrar småhusboendet fritidsaktiviteter utom hemmet?

Har då sättet att bo någon betydelse för människors fritidsinnehåll eller är visade skillnader mellan områdestyperna att se som effekter av andra faktorer än boendet? Analysen försvåras, liksom fallet var vad gäller människors vänskapsrelationer, av att det är olika grupper av människor som bor

i de skilda bostadstyperna. Ett sätt att få ett underlag för en diskussion om bostadens betydelse i detta sammanhang är att fråga de boende huruvida något hindrat dem - och i så fall vad - från att utöva fritidsverksamheter utom hemmet i önskad utsträckning.

Bebyggelsetypen - villa, radhus, flerfamiljshus - kan tänkas ha en mer eller mindre hindrande effekt på fritidsverksamheterna, eftersom mer tid åtgår för skötseln av ett eget hus än för skötseln av en lägenhet i flerfamiljshus. Andelen män och kvinnor som anger hindret, att skötseln av hemmet tar stor del av fritiden var följande:

	Fritidsverksamheter utom hemmet har hindrats av att skötseln av hemmet tar stor del av fritiden	
	% av män	% av kvinnor
Villor	16	19
Radhus	15	15
Flerfamiljshus	8	21

Fler män i småhus än i flerfamiljshus har hindrats utöva fritidsverksamheter i önskad utsträckning av att skötseln av hemmet tar stor del av fritiden. Men detta gäller inte för kvinnornas del. Även om dessa minst lika ofta som männen i småhusen upplevt detta hinder, så är andelen här inte mindre bland flerfamiljshusens kvinnor. Enligt kvinnornas sätt att bedöma saken, så har skötseln av det egna hemmet inte hindrat småhusens kvinnor att delta i önskade fritidsverksamheter utom hemmet i större utsträckning än vad fallet är för flerfamiljshusens kvinnor. Det kan tyckas lite märkligt, eftersom arbetet med eget hus och hem som tidigare visats är betydligt mer omfattande för såväl kvinnor som män i småhusen än det är i flerfamiljshusen. Som vi också sett, föreligger ingen skillnad för kvinnornas del ifråga om I_{fub} mellan bebyggelsetyperna, även om arten av fritidsverksamheter som intresserar de olika grupperna av kvinnor kan variera mellan bebyggelsetyperna.

Den hindrande effekten av bostadsområdets läge i regionen kan tänkas spegla sig i de boendes svar på frågan huruvida långa

och/eller besvärliga resor hindrat dem från att deltaga i önskade fritidsverksamheter utom hemmet.

		Fritidsverksamheter utom hemmet har hindrats av att resorna till fritidsverksamheterna är långa och/eller besvärliga	
		% av män	% av kvinnor
Villor			
Centrala	1. Skärholmen	7	8
	2. Kälvesta	-	13
Perifera	3. Salem	18	15
	4. Frestaby	12	11
Radhus			
Centrala	5. Skärholmen	7	13
	6. Kälvesta	9	10
Perifera	7. Salem	13	16
	8. Skälby	20	15
Flerfamiljshus			
Centrala	9. Skärholmen	6	13
	10. Solberga	9	16
Perifera	11. Salem	15	11
	12. Tibble	4	11

Ett perifert läge i regionen tenderar klart ha haft en hindrande effekt på fritidsverksamheterna för de män som bor i småhus men för kvinnorna och för flerfamiljshusens män är tendenserna långt ifrån entydiga. För männen i småhusen gäller, att önskade fritidsverksamheter vanligen mer än dubbelt så ofta hindrats av långa, besvärliga resor om området ligger perifert än om det ligger mer centralt. I t ex de perifert belägna Skälby-radhusen anger 20 % av männen detta hinder medan andelen är 7 % i det mer centralt belägna radhusområdet i Skärholmen och ingen procent alls i det mer centrala villaområdet Kälvesta.

Orsaken till att lägesvariabeln inte ger liknande klara utslag för kvinnornas del eller för männen i flerfamiljshusen är kanske att söka i skillnader mellan dessa olika boendegrupper beträffande arten av önskade fritidsverksamheter. Sålunda kanske de fritidsverksamheter som intresserar småhusmännen oftare är lokaliserade till regionens centrala delar än vad fallet är för de verksamheter som intresserar övriga boendegrupper.

Att bo i perifert belägna småhusområden hindrar således männen från att utöva önskade fritidsverksamheter utanför hemmet i högre grad än ett mer centralt boende men så kan knappast sägas vara fallet för kvinnornas del.

Fritid i hemmet

Fyra typer av fritidsaktiviteter i det egna hemmet har studerats: fritidsstudier, hobbyverksamheter samt umgänge med grannar i eget hem och umgänge med andra vänner i eget hem.

Det visar sig, att under den 4-veckorsperiod som föregick intervjutillfället var andelarna män och kvinnor som ägnat sig åt dessa eller någon av dessa fritidsverksamheter vanligen större i småhusen än i flerfamiljshusen men skillnaderna hustyperna emellan är oftast ganska små och i vissa fall förekommer inga skillnader alls.

I alla områdestyper har ca en fjärdedel av männen ägnat sig åt fritidsstudier m m men i detta avseende finns en viss skillnad mellan bebyggelsekategorierna för kvinnornas del: andelen är endast en tiondedel bland flerfamiljshusens kvinnor mot 17 - 19 % i småhusen.

Umgänge med vänner i det egna hemmet är något vanligare i småhusen än i flerfamiljshusen. I villorna har t ex 90 % av kvinnorna under 4-veckorsperioden umgåtts med vänner (andra än grannar) i det egna hemmet jämfört med 78 % i flerfamiljshusen. Också ifråga om hobbyverksamhet i hemmet förekommer skillnader områdestyperna emellan för såväl kvinnor som män.

72 % av radhuskvinnorna har ägnat sig åt någon hobbyverksamhet i hemmet medan andelen är 58 % för flerfamiljshusens kvinnor (se vidare tabell 58).

Många av dem som utövar någon hobbyverksamhet i bostaden säger, att deras hobby inte ställer några speciella krav på bostaden. Mellan ca 70 och drygt 80 % av kvinnorna säger detta men betydligt färre, 49 - 67 % av männen. Av allt att döma ställer således männens hobbyverksamheter oftare krav på bostaden än vad som är fallet för kvinnornas del. Kanske får man förmoda, att det fortfarande finns mycket av könsroller i hobbyverk-

samheterna. De traditionellt "kvinnliga" sysslorna, som t ex sömnad, ställer naturligtvis inte lika stora krav på bostaden som vissa traditionellt "manliga" sysslor, t ex att snickra.

Skillnaderna områdestyperna emellan ifråga om de krav som de boendes hobbyverksamheter ställer på bostaden är måttliga och föga entydiga (se tabell 60). Hobbyverksamheterna bland radhusens män är t ex utrymmeskrävande i något större utsträckning än vad fallet är för hobbyverksamheterna i andra bostadstyper medan andelen män som anser sin hobby kräva god ljudisolering är störst i flerfamiljshusen, 17 %.

Det är ganska vanligt i alla områdestyper att man anser bostaden dåligt fylla de krav som hobbyverksamheten ställer. Omkring eller mer än en tredjedel av alla utövare av hobbies som ställer krav på bostaden, anser att bostaden dåligt fyller kraven. Denna andel är störst bland flerfamiljshusens män, 55 % (se tabell 61). Att mindre av hobbyverksamhet i hemmet utövas i flerfamiljshusen än i småhusen kan alltså för männens del åtminstone till en del tänkas förklaras av att lägenheterna i flerfamiljshusen i mindre utsträckning än i småhusen är lämpade för utrymmeskrävande hobbyverksamheter eller sådana hobbytyper som kräver god ljudisolering eller ostördhet.

Ett index för fritidsverksamheter i bostaden, I_{fb}, kan framräknas på samma sätt som I_{fub} (index för fritidsverksamheter utom bostaden). Detta index löper sålunda upp till 16[1]. Värdet 16 innebär, att samtliga fyra studerade fritidsverksamheter har utövats vid minst fyra tillfällen under fyraveckorsperioden.

	% av män		% av kvinnor	
	I_{fb}		I_{fb}	
	≤ 5	>10	≤ 5	>10
Villor	25	12	20	17
Radhus	31	15	15	22
Flerfamiljshus	37	10	26	14

1. Ur intervjuformulärets fråga 37 beräknas Σ fritidsverksamheter i bostaden x frekvensen under fyraveckorsperioden.

Mönstret för I_{fb} motsvarar mönstret för I_{fub} på så sätt, att andelen kvinnor med höga värden i alla områdestyper är större än motsvarande andelar män, dvs kvinnorna har i större utsträckning än män ägnat sig åt fritidsverksamheter såväl i hemmet som utom hemmet, men arten av verksamheter varierar mellan könen. Medan männen oftare än kvinnorna ägnat sig åt t ex fritidsstudier i hemmet så har kvinnorna oftare ägnat sig åt t ex hobbyverksamheter och umgänge med vänner.

Vidare skiljer sig områdestyperna såtillvida, att andelen av såväl män som kvinnor med höga värden på I_{fb} är större i småhusen än i flerfamiljshusen och störst är den i radhusen. Den mest aktiva gruppen är radhuskvinnorna.

Vad betyder småhusboendet för fritiden i hemmet?

Såväl män som kvinnor i småhus tycks ha ägnat sig åt fritidsverksamheter i hemmet i större utsträckning än vad fallet är i flerfamiljshusen. Som ovan sagts, kan en del av förklaringen vara att söka i att småhusbostaden är mer lämpad för vissa typer av hobbyverksamhet. Men skillnaderna gäller ju inte bara ifråga om hobbyverksamheter utan t ex också för sådant som fritidsstudier för kvinnornas del. Har sättet att bo, bortsett från själva bostadens lämplighet för hobbyverksamhet, någon betydelse för människors fritidsinnehåll i hemmet eller har man återigen att göra med effekter av andra faktorer än själva boendet?

Låt oss först se hur stor del av de boende som säger, att skötseln av det egna hemmet är ett hinder för utövandet av önskade fritidsverksamheter i bostaden:

	Fritidsverksamheter i bostaden har hindrats av att skötseln av hemmet tar stor del av fritiden	
	% av män	% av kvinnor
Villor	12	17
Radhus	8	23
Flerfamiljshus	2	8

Man finner här ganska stora skillnader mellan å ena sidan småhus och å andra sidan flerfamiljshus såtillvida, att sköt-

seln av det egna hemmet oftare varit ett hinder för önskade fritidsverksamheter i bostaden för dem som bor i småhus än för dem som bor i flerfamiljshus och detta gäller såväl för män som för kvinnor. Tidigare har vi sett, att skötseln av det egna hemmet inte oftare hindrade småhuskvinnorna från önskade fritidsverksamheter utom hemmet än vad fallet var för flerfamiljshusens kvinnor. Av allt att döma måste det mer betungande arbetet med eget hus och hem i småhusen gå ut över kvinnornas fritid i hemmet och inte över fritidsverksamheter utom hemmet.

Småhusbostaden är sålunda att se såsom både främjande och hindrande för fritidsverksamheter i hemmet: främjande för männens hobbyverksamhet, hindrande för såväl män som kvinnor genom att skötseln av det egna huset kräver stor del av fritiden.

Tillfredsställelse med fritidsverksamheter

Omkring eller över hälften av alla boende uppger att de varit oförhindrade utöva fritidsverksamheter i önskad utsträckning, dvs de har inte upplevt sig hindrade av långa eller besvärliga resor, av ett bristande verksamhetsutbud i närheten, av att stor del av fritiden tas i anspråk av långa arbetsresor eller av skötsel av det egna hemmet, av svårigheter med barntillsyn eller annat.

Man finner, att de mest aktiva ($I_{fub} > 10$) något oftare än de mindre aktiva säger sig ha varit oförhindrade utöva fritidsverksamheter i önskad utsträckning. Detta gäller dock inte i flerfamiljshusen, där upplevelsen av hinder har föga med den verkliga aktivitetsgraden att göra. Så har också visats, att boendet i småhus mer än boendet i flerfamiljshus för männens del hindrat fritidsverksamheterna och de hindrande faktorerna har varit tidskrävande skötsel av det egna huset och långa och/eller besvärliga resor i de perifera områdena.

	Andel boende			
	I_{fub} ≤10	därav: ej upplevt hinder	I_{fub} >10	därav: ej upplevt hinder
Villor	58	49	42	55
Radhus	58	57	42	63
Flerfamiljshus	61	53	39	55

Om man betraktar dem som känt sig oförhindrade utöva fritidsverksamheter i önskad utsträckning som nöjda med sina fritidsverksamheter, finner man att andelen nöjda i denna bemärkelse är lika stor, drygt hälften, i flerfamiljshusen oavsett hur pass aktiva de boende varit. I småhusen varierar denna andel något med I_{fub} men också här har omkring hälften eller fler av alla, även de mindre aktiva, känt sig oförhindrade utöva fritidsverksamheter i just den utsträckning de önskat, dvs de har varit nöjda även med en lägre grad av aktivitet.

Om man tror, att småhusboendet skulle fungera som någon sorts "fälla" i den bemärkelsen, att det betungande arbetet med hus och hem eller långa resvägar tvingar de boende att avstå från fritidsverksamheter i större utsträckning än de väntat, så har man fel. Visserligen har just de nämnda faktorerna haft en hindrande effekt men detta har de boende av allt att döma också redan vid bostadsvalet varit medvetna om:

	Ägnar sig åt fritidsverksamheter utom hemmet i mindre utsträckning än väntat	
	% av män	% av kvinnor
Villor	22	22
Radhus	20	17
Flerfamiljshus	25	22

Man finner, att omkring en femtedel (en fjärdedel bland flerfamiljshusens män) ägnar sig åt fritidsverksamheter i mindre utsträckning än de väntat att kunna göra. Denna andel är inte större i småhusen än i flerfamiljshusen, vare sig för kvinnor eller för män och inte heller kan man, som tabell 57 visar, finna något entydigt samband mellan denna andel och bostadsområdets läge i regionen.

6.4. Samhällsinflytande

Tre typer av samhällsinflytande behandlas här: boendeinflytande, fackligt samt politiskt inflytande. Det som studerats såsom varande intressant i samband med boendet är själva möjligheten till inflytande genom medlemskap i skilda typer av föreningar, såsom bostadsföreningar, fackliga eller politiska föreningar.

Föreningsanslutning

De boende i villorna är medlemmar i genomsnittligt 2,0 föreningar, i radhusen 2,5 och i flerfamiljshusen 1,2 föreningar. Borträknar man bostadsföreningar (inkl. fastighetsägareföreningar), en föreningstyp som mer eller mindre är motiverad av själva boendet, blir skillnaderna de olika områdestyperna emellan utjämnade eller föga märkbara.

Andelen icke föreningsanslutna bland småhusens män är tämligen liten, 11 - 14 %, men bland småhusens kvinnor är den högre, 21 - 27 %. Än större är denna andel i flerfamiljshusen: 35 % bland män och nästan hälften, 49 %, av kvinnorna.

Boendet i småhusen medför ofta i sig självt medlemskap i någon typ av bostadsförening eller fastighetsägareförening (samfällighet):

	Andel boende som är medlemmar i bostadsförening (inkl samfällighetsförening)	
	% av män	% av kvinnor
Villor	78	55
Radhus	82	59
Flerfamiljshus	27	14

Medan sålunda majoriteten av dem som bor i småhus är medlemmar i någon form av bostadsförening så är denna andel tämligen liten i områden med flerfamiljshus. I själva verket är medlemskap i samfällighetsföreningar i de studerade småhusområdena enligt gällande lag obligatoriskt för makarna eller någon av dem (beroende på lagfartsinnehavet).

Man finner, att möjligheten till boendeinflytande genom medlemskap i bostadsföreningar är störst för dem som bor i småhus och detta kan ses som en följd av själva boendet: icke av bebyggelsetypen som sådan men av att upplåtelseformerna och det

ansvar som följer härav skiljer sig olika bebyggelsetyper emellan.

Om man så borträknar dem som endast är medlemmar i bostadsföreningar blir skillnaderna ifråga om föreningsanslutning ringa eller obefintliga områdestyperna emellan.

	Andel föreningsanslutna (exkl medlemmar endast i bostadsföreningar)	
	% av män	% av kvinnor
Villor	52	45
Radhus	59	50
Flerfamiljshus	56	44

Över hälften av männen, men något mindre andel av kvinnorna, är anslutna till föreningar av annat slag än bostadsföreningar. Dessa andelar är jämförelsevis lika i de olika områdeskategorierna.

Det finns således inte någon större anledning tala om skillnader mellan de olika bebyggelsekategorierna ifråga om andelen föreningsanslutna annat än ifråga om andelen anslutna till bostadsföreningar. Låt oss då se om det finns några skillnader ifråga om arten av föreningar till vilka dessa ungefärligen lika stora delar av boendegrupperna är anslutna:

	Andel av de boende anslutna till:					
	% av män			% av kvinnor		
	pol. fören.	fackl. fören.	övriga fören.	pol. fören.	fackl. fören.	övriga fören.
Villor	7	42	8	5	29	12
Radhus	8	55	6	6	38	9
Flerfamiljshus	12	39	15	6	26	17

Tendensen är den, att den fackliga anslutningen tycks vara något mindre i flerfamiljshusen än i småhusen medan anslutningen till övriga föreningar tenderar vara något större i flerfamiljshusen. Skillnaderna är dock inte avsevärda och den mindre fackliga anslutningen i flerfamiljshusen förklaras kanske av den mindre andelen yrkesverksamma i dessa områden. I varje fall är det svårt att se, att boendeformen skulle ha

någon betydelse när det gäller arten av de föreningar, till vilka de boende är anslutna.

Föreningsaktivitet

Andelen föreningsmedlemmar, som under det senaste året varit aktiva i föreningslivet, dvs deltagit i minst ett möte eller arrangemang inom föreningen, är i de olika områdeskategorierna följande:

	% av manliga föreningsmedlemmar		% av kvinnliga föreningsmedlemmar	
	Aktiva totalt	Aktiva endast i bostads-fören.	Aktiva totalt	Aktiva endast i bostads-fören.
Villor	89	25	71	15
Radhus	90	20	63	12
Flerfamiljshus	78	3	73	7

Flertalet av de föreningsanslutna i alla områdestyper har också varit aktiva i sina föreningar, ca 90 % av småhusens män och närmare 80 % av männen i flerfamiljshus. Bland kvinnorna är andelarna något lägre.

Bostadsföreningar är en föreningstyp där en stor del av medlemmarna varit aktiva (se tabell 71). Om man undantar andelen som varit aktiva endast i dessa bostadsföreningar finner man, att skillnaderna områdestyperna emellan ifråga om föreningsaktivitet utjämnas eller vänds i sin motsats. Som tabell 71 visar, har aktiviteten i fackliga föreningar i stort sett varit lika stor i alla områdeskategorier, 30 - 40 % bland de manliga föreningsmedlemmarna och 20 - 30 % bland de kvinnliga. Såväl anslutning till som aktivitet i politiska föreningar är i alla områdestyper tämligen ringa, dock störst i flerfamiljshusen. I övriga föreningar tycks aktiviteten ha varit lika stor i alla områdeskategorier.

Vad betyder boendeformen?

Boendet har sålunda genom att medlemskap och aktivitet i bostadsföreningar oftare förekommer i småhusområden än i områden med flerfamiljshus haft effekt på människors möjligheter till boendeinflytande i föreningar. Medan anslutning till andra föreningar än bostadsföreningar enligt ovan knappast beror av

sättet att bo, kan det måhända tänkas, att aktiviteten i dessa föreningar, t ex politiska och fackliga, kan påverkas just av sättet att bo.

Låt oss se vilka hinder för föreningsaktivitet de boende redovisat. Först och främst finner man, att svårigheten ordna barntillsyn oftare hindrat kvinnor än män: 15 - 20 % av kvinnorna säger detta jämfört med ca 10 % av männen. Härvidlag är det knappast fråga om några områdesskillnader (se tabell 72) men denna skillnad mellan könen kan vara en av förklaringarna till den nyss påvisade lägre föreningsaktiviteten hos kvinnorna över huvud taget. Detsamma gäller ett sådant hinder som kan utgöras av skötseln av det egna hemmet. Fler kvinnor (11 - 14 %) än män (8 - 4 %) anger detta som ett hinder för föreningsaktivitet. För kvinnornas del är det här knappast fråga om skillnader områdestyperna emellan men så kan möjligen sägas vara fallet för männens del, även om betydelsen för deras del av detta hinder totalt sett är ringa.

Dessa två hinder, svårigheter med barntillsyn och skötsel av det egna hemmet, räcker gott och väl för att förklara de visade skillnaderna i föreningsaktivitet mellan kvinnor och män.

Långa och/eller besvärliga resor tycks i tämligen ringa utsträckning ha haft hindrande effekt på föreningsaktiviteten: vanligen anger mindre än 10 % detta hinder och något entydigt samband mellan effekten av detta hinder och områdets läge i regionen kan inte konstateras.

Totalt sett förhåller det sig så, att såväl föreningsanslutning som föreningsaktivitet är större bland dem som bor i småhus än bland dem som bor i flerfamiljshus. Förklaringen till detta ligger helt i att medlemskap i bostadsföreningar (inkl samfällighetsföreningar) är betydligt vanligare i småhusområden, där bostäderna upplåts med äganderätt, än i flerfamiljshusen, där upplåtelseformen är hyresrätt.

Skillnaderna mellan män och kvinnor kan tillskrivas könsrollerna: skötseln av hemmet och svårigheterna med barntillsynen hindrar oftare kvinnor än män från att deltaga i föreningslivet och detta gäller hur man än bor.

Hindrande eller främjande effekter i själva bebyggelsetypen eller bostadsområdets läge i regionen tycks vara ytterst ringa eller obefintliga när det gäller människors möjligheter till samhällsinflytande genom medlemskap och aktivitet i föreningar.

6.5. Barns relationer till samhället

Hemmabarn och daghemsbarn

De flesta förskolbarn i flerfamiljshusen (69 %) vistas i hemmet medan hälften eller fler av småhusbarnen (50 - 56 %) vistas på daghem, kommunala eller privata (se tabell 12). Ganska stora variationer förekommer ifråga om daghemsvistelse bland förskolbarnen i flerfamiljshusen men genomsnittligt gäller, att 25 % av förskolbarnen i flerfamiljshusen har plats på kommunalt daghem eller familjedaghem medan denna andel är 31 % i villorna och 42 % i radhusen.

En annan skillnad ifråga om barnomsorg de olika områdestyperna emellan är att privata tillsynsformer är betydligt vanligare för småhusbarnens del än för flerfamiljshusbarnens. 19 % av förskolbarnen i villorna och 14 % i radhusen vistas hos privata dagbarnvårdare medan denna andel är 6 % i flerfamiljshusen. Anställd barnhjälp i hemmet förekommer i mycket ringa omfattning och då endast i villorna.

I småhusen har således barntillsynen oftare än i flerfamiljshusen ordnats på privat väg. Detta betyder inte, att småhusbarnens föräldrar i lägre grad efterfrågar kommunal barntillsyn, utan det förhåller sig tvärtom. Andelen förskolbarn som är anmälda vid kommunalt daghem och väntar på plats är i villorna 45 %, i radhusen 53 % och i flerfamiljshusen 35 % (se tabell 13). Småhusbarnens föräldrar efterfrågar således kommunala daghemsplatser eller daghemsplatser över huvud taget i större utsträckning än föräldrarna i flerfamiljshusen; ett faktum som inte förvånar med tanke på att kvinnorna i småhusen förvärvsarbetar i större utsträckning än kvinnorna i flerfamiljshusen.

Situationen är alltså den, att trots större icke tillgodosedd efterfrågan i småhusen på kommunala daghemsplatser, så vistas

färre barn i dessa områden hemma, än vad fallet är i områden med flerfamiljshus, då föräldrarna i småhusen i ganska stor utsträckning kunnat ordna barntillsynen på privat väg.

Bostadsområdet och dess förutsättningar för barnen måste betraktas som av särskild vikt för de barn som är hemma och vars hela upplevelsevärld i stort sett utgörs av just bostadsområdet. Barnen i flerfamiljshusen tycks således i större utsträckning än barnen i småhusen vara hänvisade till vad bostadsområdet har att bjuda men också i småhusområdena är hälften eller nära hälften av förskolbarnen hemma om dagarna.

Barnen i flerfamiljshusen kan således sägas vara något mer isolerade till bostadsområdet än vad som gäller för småhusbarnen och vi har tidigare sett, att barnen i flerfamiljshusen också kan sägas vara något mer isolerade till den egna kärnfamiljen. Visserligen deltar barnen från olika områdestyper lika ofta i vuxnas fritidsumgänge med vänner men i småhusområdena har barnen mer kontakt med de vuxna grannarna i det dagliga livet.

Barnens fritid utanför bostadsområdet

Man finner vidare, att barnen i småhusområdena tenderar deltaga i ordnade fritidsverksamheter (med vuxen ledare) utanför bostadsområdet i större utsträckning än vad fallet är bland barnen från flerfamiljshusen.

	Andel barn som under en 4-veckorsperiod deltagit mer än 2 gånger i ordnade fritidsverksamheter (med vuxen ledare)	
	% av förskolbarn 0 - 6 år	% av skolbarn 7 - 15 år
Villor	22	58
Radhus	26	49
Flerfamiljshus	17	42

Tendensen är den, att större andelar barn i småhusen än i flerfamiljshusen, såväl av de yngre som av de äldre, under den 4-veckorsperiod som föregick intervjutillfället hade deltagit i ordnade fritidsverksamheter utanför bostadsområdet mer än två gånger. Andelen var t ex 26 % av förskolbarnen i radhusen och 17 % av förskolbarnen i flerfamiljshusen.

De fritidsverksamheter det här är fråga om kan vara t ex idrott och sport, såsom ridning, simning, dans el dyl under vuxnas ledning, vidare t ex scouting eller olika former av hobbyverksamheter.

Andra former av fritidsaktiviteter utanför bostadsområdet kan vara av mer spontan natur, sådant som barnen själva kan ägna sig åt utan vuxen ledare eller sådant som de kan göra i föräldrarnas sällskap: t ex att gå på bio eller teater, bibliotek och muséer, göra utflykter i skog och mark m m. Också verksamheter av detta slag tycks vara vanligare bland småhusbarnen än bland barnen i flerfamiljshusen. 12 % av förskolbarnen i småhusen har deltagit i sådana verksamheter mer än två gånger under en 4-veckorsperiod jämfört med 7 % i flerfamiljshusen, ca 20 % av småhusens äldre barn (7 - 15 år) jämfört med 10 % av motsvarande åldersgrupp barn i flerfamiljshusen (se vidare tabell 73).

Tendenserna till högre grad av fritidsverksamhet bland småhusbarnen kan naturligtvis ses som en parallell till de vuxna småhusinvånarnas högre grad av fritidsverksamhet och förklaras sannolikt av socialgruppsbundna skillnader eller eventuellt av skillnader ifråga om ekonomiska resurser. Det som här är intressant är naturligtvis svaret på frågan: På vilket sätt kan boendet främja eller hindra barnens möjligheter att delta i fritidsverksamheter av olika slag?

Boendet kan tänkas hindra barnens möjligheter i detta avseende om bostadsområdet är så lokaliserat, att utbud av fritidsverksamheter för barn saknas i områdets närhet, om resorna till och från olika verksamheter blir långa och besvärliga eller om föräldrarna på grund av tidskrävande arbete med hus och hem, långa arbetsresor m m har så liten fritid, att de inte har möjlighet följa barnen till fritidsverksamheter.

Om man frågar föräldrarna, huruvida något av dessa hinder förelegat för barnens möjligheter att delta i fritidsverksamheter finner man, att de allra flesta, nära 80 %, svarar att sådana hinder inte har funnits.

Det är således få i alla områdestyper som menar, att boendet på något av de nämnda sätten hindrat barnen och det är svårt att utläsa entydiga tendenser ur de svar som föräldrarna gett rörande olika typer av hinder.

Man kunde vänta, att ett bristande utbud av ordnade fritidsverksamheter för barn skulle vara ett vanligt hinder i områden i regionens perifera delar och då särskilt i de områden som ligger långt från - eller saknar - lokala centra. Andelen som anger detta hinder - att fritidsverksamheter för barn saknas i områdets närhet - är också jämförelsevis hög, 13 %, i t ex de perifert belägna Frestaby-villorna långt från centrumutbudet men i det näraliggande och ungefär lika illa lottade (i detta avseende) Skälby-området är andelen endast 4 %. I Kälvestas radhus, som ligger långt från lokala centra är andelen så hög som 24 % men endast 3 % i det angränsande villaområdet i Kälvesta.

Långa och besvärliga resor anges alls inte oftare som hinder i de perifera områdena än i de centralare. Man kan möjligen av resultaten ana sig till, att det är det lokala utbudet av fritidsverksamheter som spelar störst roll för barnens del men tendenserna är långt ifrån så entydiga, att man kan dra bestämda slutsatser (se vidare tabell 74).

Det är få föräldrar som anser, att barnen hindrats delta i ordnade fritidsverksamheter på grund av att de vuxna inte har möjlighet följa med barnen: 3 % i småhusen, 6 % i flerfamiljshusen. I detta fall finns inget samband med de tendenser till kortare fritid som tidigare konstaterades för föräldrarna i småhusen.

När det gäller barnens möjligheter att deltaga i ordnade fritidsverksamheter visar undersökningsresultaten således inte på något avgjort sätt, att själva boendet skulle ha haft några hindrande effekter.

Ifråga om fritidsverksamheter av mer spontan natur tyder resultaten inte heller på att boendet på något entydigt sätt skulle ha medfört några hinder. I de två flerfamiljshusområdena Solberga (centralt beläget men utan lokalcentrum) och

Salem (perifert beläget men intill lokalcentrum) anger man ofta (26 % av Solberga-föräldrarna, 37 % av Salem-föräldrarna) att det inte finns något i närheten att göra för barn på fritiden, men i det perifera Tibble-området (utan lokalcentrum) är andelen bara 3 %.

Det har således i undersökningen inte på något entydigt sätt kunnat bevisas, att boendet påverkar barnens möjligheter till fritidsverksamheter utanför bostadsområdet utan de skillnader som konstaterats områdestyperna emellan i detta avseende måste nog tillskrivas andra faktorer än själva boendet.

Själva bebyggelsetypen - småhus och flerfamiljshus - kan således inte påstås vara av betydelse för barnens möjligheter att delta i fritidsaktiviteter. Visserligen har föräldrarna i småhusen kortare fritid än vad föräldrarna i flerfamiljshusen har - något som delvis är en effekt av själva bebyggelsetypen - men detta tycks inte ha hindrat barnens fritidsaktiviteter och det är, som tidigare visats, vanligt att grannarna i småhusområdena tar med sig varandras barn till olika fritidsverksamheter utanför bostadsområdet - ett förhållande som visats kunna, åtminstone delvis, bero på vissa faktorer i själva boendet. Småhusföräldrarnas kortare fritid och därmed kanske mindre möjligheter följa med barnen till olika verksamheter blir av allt att döma utan betydelse för småhusbarnens möjligheter delta i fritidsaktiviteter.

Det förefaller rimligt att tro, att långa avstånd till utbudet av fritidsverksamheter måste hindra barn från att delta i sådana verksamheter. De faktiska skillnader som gäller i detta avseende mellan undersökningsområdena tycks emellertid inte ha haft någon entydigt påvisbar effekt enligt undersökningsresultaten.

Sedan kan naturligtvis var och en spekulera över hur förhållandet hade varit, om den för här studerade fritidsverksamheter kanske mindre motiverade boendegruppen i flerfamiljshusen istället bott i småhusen. Kanske t ex den inskränkning av föräldrarnas fritid som småhusboendet medför, skulle ha blivit ett ninder för barnen i denna boendegrupp. Men också om man gör tankeexperimentet, att boendegrupperna byter plats,

så måste man ändå tro, att högre grad av samverkan mellan grannar uppstår i småhusområdena - t ex ifråga om att följa varandras barn till och från fritidsaktiviteter - eftersom denna samverkan tidigare visats i någon mån kunna vara en effekt av faktorer i själva småhusboendet.

Tillvaron är olika för barn i småhus och i flerfamiljshus

Barnens tillvaro som helhet är ganska olikartad i de två områdestyperna småhus och flerfamiljshus. Barnen som bor i flerfamiljshus är i störst utsträckning hänvisade till bostadsområdet, hemmet och den egna familjen, de kommer mer sällan i kontakt med de vuxna grannarna än vad småhusbarnen gör, de har mindre av kamratkontakter än vad småhusbarnen har och de får också mer sällan vara med om upplevelser utanför bostadsområdet.

Omvänt kan man säga, att barnen i småhusen får mindre tid för samvaro med de egna föräldrarna i hemmet, eftersom föräldrarna har kortare fritid än föräldrarna i flerfamiljshusen (beroende bl a just på bebyggelsetypen) och därtill ägnar föräldrarna i småhusen mer av fritiden till umgänge med vänner och såväl barn som föräldrar ägnar mer av fritiden till aktiviteter utanför hemmet i småhusen än i flerfamiljshusen.

Bostadsområdet, hemmet och familjen utgör en större del av upplevelsevärlden för barnen i flerfamiljshus än i småhus men detta beror i ringa utsträckning på sättet att bo. Bara när det gäller barnens kamratkontakter vid innelek och barnens möjligheter till kontakt med de vuxna grannarna i småhusområdena kan boendet tillskrivas någon egentlig betydelse.

6.6. Att vara eller inte vara

Att vara eller inte vara i den mening som här lagts in i begreppet är enligt undersökningen i någon mån en fråga om hur man bor men mer en fråga om vem man är, precis på samma sätt som fallet var när det gäller vad som tidigare kallats "att älska".

Den relation till samhället som förvärvsarbetet kan vara påverkas inte av boendet för männens del men i någon mån för kvinnornas del, därigenom att skötseln av det egna huset och

hemmet i småhusen kan vara så omfattande, att det bidrar till att motivera kvinnorna att stanna hemma. Den effekten är dock liten. De kvinnor som bor i småhus förvärvsarbetar i större utsträckning än kvinnorna i flerfamiljshusen och detta beror inte på ekonomiska orsaker utan på att kvinnorna i småhusen är mer motiverade att förvärvsarbeta beroende på t ex mer kvalificerad yrkesutbildning. Om det inte vore för den tidskrävande skötseln av det egna huset och hemmet skulle sannolikt ännu något fler av småhuskvinnorna förvärvsarbeta.

Ett perifert läge i regionen tycks i någon mån ha minskat småhuskvinnornas motivation till förvärvsarbete men detta gäller inte för kvinnor i perifert belägna flerfamiljshus, eftersom dessa sistnämnda kvinnor oftare än småhuskvinnorna tycks efterfråga det lokala utbudet av arbetstillfällen, medan småhuskvinnorna verkar vara mer hänvisade till arbetsplatsutbudet i regionens centrala delar, sannolikt beroende på den mer kvalificerade yrkesutbildningen hos småhuskvinnorna.

Svårigheterna med barntillsynen är en faktor som hindrat en viss andel kvinnor från förvärvsarbete men denna andel är lika stor oavsett hur man bor. Tänkbart är dock, att om småhuskvinnorna inte haft resurser att i stor utsträckning ordna barntillsynen på privat väg, så skulle större andel än nu tvingats stanna hemma, då tillgången på kommunala daghemsplatser i förhållande till efterfrågan är sämre för dem som bor i småhus än för dem som bor i flerfamiljshus.

Hemarbetets kvantitet och innehåll påverkas av sättet att bo. Först och främst tar hemarbetet längre tid för kvinnorna i småhusen, särskilt i villorna, än för kvinnorna i flerfamiljshusen. Detta gäller såväl för förvärvsarbetande som hemarbetande kvinnor men inte för männen. För både män och kvinnor gäller dock, att småhusinvånarna förutom det vanliga hemarbetet får ägna avsevärd tid åt arbete med det egna huset, sådant arbete som för de boende i flerfamiljshusen ingår i fastighetsservicen.

Den del av hemarbetet som består av hushållsinköp sköts oftast av kvinnan ensam i alla områdestyper men de hemarbetande kvinnorna i småhusen sköter mer sällan denna syssla än de för-

värvsarbetande. Omkring hälften av dessa hemarbetande kvinnor saknar tillgång till bil medan maken är på arbetet. De hemarbetande i flerfamiljshusen saknar också bil, i mycket större utsträckning än i småhusen, men dessa hemarbetande i flerfamiljshusen sköter i alla fall hushållsinköpen i nästan lika stor utsträckning som de förvärvsarbetande och i större utsträckning än de hemarbetande i småhusen och arbetsbördan för flerfamiljshusens hemarbetande kvinnor måste därför betraktas som mer betungande i detta avseende, särskilt i områden långt från lokala centra.

Just hushållsinköpen är en del av hemarbetet som underlättas av att bo i småhus: i denna hustyp gör man oftare än i flerfamiljshusen storköp, som kan vara både tidsbesparande och ekonomiskt fördelaktigt. Delvis kan detta ses som en effekt av att småhusen erbjuder bättre förvaringsmöjligheter än lägenheterna i flerfamiljshusen.

Det förekommer mer av samverkan grannarna emellan i det dagliga livet i småhusområdena än i områdena med flerfamiljshus. Grannarna i småhusområdena följer t ex ofta varandras barn till och från olika verksamheter, något som sällan förekommer i områden med flerfamiljshus. Samma mekanismer som tycks styra vänskapsrelationerna inom ett bostadsområde verkar också ge upphov till denna högre grad av grannsamverkan i det dagliga livet, dvs till en del är orsakerna att söka i själva bebyggelsetypen, i områdets läge samt i det förhållande att småhusinvånarna har ett gemensamt praktiskt och ekonomiskt ansvar för sitt område.

Trots detta förhåller det sig så, att såväl de hemarbetande i småhusen som i flerfamiljshusen är mycket isolerade under sin arbetsdag: ja, isoleringen kan faktiskt anses störst i småhusområdena. Få hemarbetande lämnar över huvud taget bostaden eller bostadsområdet under sin arbetsdag och gör man det så är det för att gå och handla. Den något mer utbredda bundenheten till bostaden hos de hemarbetande i småhusområdena kan möjligen sägas bero på, att arbetet med hus och hem är mer omfattande för dessa kvinnor och de har kanske helt enkelt inte tid att ägna sig åt något annat än hemmets skötsel, dvs denna isolering skulle delvis kunna ses som en effekt av sättet att bo.

När det gäller de boendes upplevelse av arbetssituationen kan det sägas, att de allra flesta som förvärvsarbetar är nöjda med detta men andelen av de förvärvsarbetande kvinnorna som hellre skulle önska vara hemma om de hade råd, är störst i flerfamiljshusen, vilket dock inte innebär att den ekonomiska nödvändigheten att förvärvsarbeta skulle vara större i dessa områden, eftersom lika stor andel i alla områdestyper anser det ekonomiskt nödvändigt att de förvärvsarbetar.

De flesta hemarbetande trivs bra med att vara hemma och i detta fall skiljer sig inte områdeskategorierna. Inget tyder på att kvinnorna i den ena eller andra områdestypen skulle ha lurats in i någon "kvinnofälla", dvs att de skulle ha hamnat i en för dem oväntat otillfredsställande situation vad gäller arbetet på grund av sättet att bo.

Andelen hemarbetande kvinnor som rent faktiskt är isolerade till bostadsområdet eller den privata bostaden under hela arbetsdagen är, som nämnts, mycket stor, men andelen kvinnor som upplever sig vara isolerade är betydligt mindre men den är störst i villorna och lägst i radhusen. Det är inte lätt att finna orsakerna till dessa ganska stora skillnader ifråga om upplevelse av isolering men möjligen kan det vara en fråga om effekter av själva bebyggelsetypen, då radhusmiljön i något större utsträckning, på grund av högre boendetäthet, medger t ex mer av synkontakt mellan grannarna än vad fallet är i villaområdena.

Arbetet med eget hus och tomt är något som bara i mindre utsträckning upplevs som ett "tvångsarbete". Sådant arbete anser både män och kvinnor ofta vara något av en trevlig fritidssyssla men det arbete man har att utföra under vinterhalvåret upplevs mer sällan på detta vis.

Fritiden påverkas i viss mån av sättet att bo. Först och främst får de som bor i småhus kortare fritid än de som bor i flerfamiljshus och orsaken är främst det tidskrävande arbetet med eget hus och hem.

Männen i småhus ägnar sig oftare åt fritidsaktiviteter utanför hemmet än männen i flerfamiljshus men för kvinnornas del är

skillnaderna mellan områdestyperna inte särskilt stora, totalt sett.

Läget i regionen tycks för småhusens män - men ej för andra - ha den effekten, att fritidsaktiviteter utom hemmet minskar i perifert belägna småhusområden. Sannolikt är det mer centralt lokaliserade fritidsaktiviteter som denna grupp av män efterfrågar.

Skillnader ifråga om fritidsaktiviteter områdena emellan måste sannolikt i första hand förklaras av skillnader i motivation och intressen, som inte har med själva boendet att göra. Ändå kan man konstatera att boendet verkligen har vissa effekter. Skötseln av det egna hemmet är något som oftare hindrat småhusens män från att utöva önskade fritidsaktiviteter utanför hemmet än vad fallet är för flerfamiljshusens män. Något sådant gäller dock inte för kvinnornas del.

Man finner sålunda, att småhusboendet har en hindrande effekt på fritidsverksamheterna utom hemmet för männens del, dels genom lägesfaktorn, dels genom att skötseln av det egna huset är tidskrävande. Detta torde betyda, att männen i småhusen, som är mer aktiva än männen i flerfamiljshusen, skulle ha varit ännu aktivare om de inte bott i småhus.

Småhusinvånarna är aktivare än flerfamiljshusens invånare också när det gäller fritidsverksamheter i hemmet och i detta fall tycks boendet ha en viss effekt såväl i främjande som i hindrande riktning. Småhusbostaden tycks vara främjande när det gäller männens hobbyverksamhet (men inte kvinnornas). Småhuset med sin större rymlighet och ostördhet medger av allt att döma mer av hobbyverksamhet för männens del än vad en lägenhet i flerfamiljshus gör.

Hindrande effekt har småhusbostaden på fritidsverksamheterna i hemmet därigenom att skötseln av det egna huset och hemmet kräver så stor del av fritiden, att man inte hinner med de fritidsverksamheter man skulle önska ägna sig åt i hemmet. Detta gäller både män och kvinnor. Medan således småhusboendet inte har kunnat visas ha hindrande effekt på kvinnornas fritidsverksamheter utom hemmet så har detta kunnat visas vara fallet

för deras fritidsverksamheter i hemmet. Vill kvinnorna ägna sig åt fritidsverksamheter utom hemmet så gör de detta och låter av allt att döma inte det betungande arbetet med eget hus och hem gå ut över den delen av fritiden. Istället blir fritiden inom hemmet beskuren.

Omkring hälften eller fler av alla anser att de varit oförhindrade utöva fritidsverksamheter i den utsträckning de önskat. Man kan inte påstå, att de boende genom sitt bostadsval råkat in i någon "fälla" ifråga om möjligheterna till fritidsaktiviteter. Småhusboendets hindrande effekter har de boende varit medvetna om vid bostadsvalet.

På det hela taget är bilden av fritiden ganska olika för dem som bor i småhus och för dem som bor i flerfamiljshus. Småhusinvånarna har kortare fritid (en effekt av boendet) men de är trots detta aktivare på sin fritid såväl utom som inom hemmet: de har mer fritidsumgänge med grannar och andra vänner, de ägnar sig mer åt fritidsverksamheter utom hemmet, de utövar mer av hobbyverksamheter m m i hemmet osv. Denna högre grad av aktivitet beror nu sannolikt främst på annat än faktorer i själva boendet. Bara ifråga om männens hobbyverksamhet i hemmet och i viss mån fritidsumgänge med grannar kan denna högre grad av aktivitet ses som i någon mån direkt beroende av boendet. I själva verket har ju boendet visats kunna ha den motsatta effekten: att småhusmännens aktivitet utom hemmet hindras av småhusboendet och såväl män som kvinnor i småhus hindras från fritidsverksamheter i hemmet just på grund av sättet att bo, dvs bodde de inte i småhus skulle de ha varit ännu något aktivare.

När det gäller möjligheterna till samhällsinflytande genom medlemskap och aktivitet i föreningar förhåller det sig så, att såväl föreningsanslutning som föreningsaktivitet är större bland dem som bor i småhus än bland dem som bor i flerfamiljshus. Men förklaringen till detta ligger helt och hållet i, att medlemskap i bostadsföreningar (inkl samfällighetsföreningar) är betydligt vanligare i småhusområdena, där bostäderna upplåts med äganderätt, än i flerfamiljshusen. I småhusen har man alltså större möjligheter till boendeinflytande än i flerfamiljshusen, något som givetvis inte beror på själva hustypen som

sådan utan kan ses som en följd av upplåtelseformen och lagen om samfällighetsbildningar.

När det gäller politiska och fackliga föreningar kan man inte finna några större områdesberoende skillnader ifråga om föreningsanslutning eller föreningsaktivitet. Inget sätt att bo kan anses ha varit mer hindrande eller främjande än ett annat i detta avseende.

Skillnaden mellan män och kvinnor ifråga om föreningsanslutning och föreningsaktivitet är ganska stor: männen är betydligt mer aktiva än kvinnorna och detta gäller hur man än bor. Skillnaderna förklaras helt av könsrollerna: skötseln av hemmet och svårigheterna med barntillsynen hindrar kvinnorna betydligt oftare än männen från att deltaga i föreningslivet och detta gäller i alla bostadstyper.

För barnen gäller, liksom ifråga om de vuxnas fritid, att de som bor i småhus är mer aktiva än de som bor i flerfamiljshus men i detta fall kan man knappast tillskriva sättet att bo någon större betydelse, vare sig i hindrande eller främjande avseende.

Förskolbarnen i flerfamiljshusen vistas oftare i hemmet medan småhusbarnen oftare vistas på daghem, kommunala eller privata. Efterfrågan på kommunala daghemsplatser är störst i småhusområdena, då kvinnorna här förvärvsarbetar i betydligt större utsträckning än i flerfamiljshusen. I småhusområdena har man dock oftare än i flerfamiljshusen kunnat ordna barntillsynen på privat väg.

Att föräldrarna i småhusen har kortare fritid än i flerfamiljshusen betyder inte att barnens möjligheter till fritidsaktiviteter utanför bostadsområdet blir beskurna. Småhusföräldrarnas kortare fritid och därmed kanske mindre möjligheter att följa sina barn till och från olika verksamheter eller att göra någonting tillsammans med barnen uppvägs av den högre grad av grannsamverkan som förekommer i småhusområdena. Grannarna i dessa områden tar ofta med sig varandras barn till olika verksamheter.

Tillvaron ter sig ganska olika för barn i småhusområden och barn i områden med flerfamiljshus. I de sistnämnda områdena är barnen i stor utsträckning hänvisade till bostadsområdet, hemmet och den egna familjen medan småhusbarnen dels har mer av kamratkontakter, mer av kontakter med de vuxna grannarna, dels oftare får vara med om upplevelser utanför bostadsområdet. Men småhusbarnen får mindre tid tillsammans med sina egna föräldrar, då både barnens och föräldrarnas fritid är fylld av utåtriktade fritidsaktiviteter i högre grad än vad fallet är i områden med flerfamiljshus.

Att barnens värld ser så pass olika ut i de olika områdestyperna beror sannolikt inte i första hand på faktorer i själva boendet. Bara när det gäller barnens möjligheter till mer kamratkontakt vid innelek och kontakt med de vuxna grannarna i småhusområdena kan själva boendet tillskrivas någon egentlig betydelse.

Både barns och vuxnas relationer till omgivningen påverkas således i vissa fall till en del av själva boendet men denna påverkan måste betraktas som ganska liten totalt sett och i vissa avseenden har ingen påverkan alls av faktorer i boendet kunnat visas.

7. EN SVENSK NYSUBURBANISM?

7.1. Suburbanismen som livsstil

Urbanism och suburbanism i bl a USA

Efterkrigstidens bostadsbyggande i USA karakteriserades av storstadstillväxt genom serieproduktion av villabebyggelse i förortsområden. I dessa nya områden kunde man konstatera en form av socialt liv, som kontrasterade mot det man tidigare iakttagit i stadsbebyggelsen, det senare betecknat med termen urbanism. Storstadsmänniskan lever, enligt tanken i denna urbanism[1)], i ett grannskap där den sociala primärfunktionen försvagats och ersatts av sekundärgrupper, såsom skilda organisationer och institutioner. Louis Wirth[1)] skriver i "Urbanism as a Way of Life":

"The distinctive features of the urban mode of life have often been described sociologically as consisting of the substitution of secondary for primary contacts, the weakening of bonds of kinship, and the declining social significance of the family, the disappearance of the neighborhood, and the undermining of the traditional basis of social solidarity."

I de nya villaförorterna däremot tycktes de intima grannrelationerna blomstra som aldrig förr och i dessa förorter florerade ett intensivt liv i lokala föreningar, klubbar och grupper av skilda slag. Uttrycket "Suburbanism as a Way of Life" myntades. R. Dewey[2)] var bland de första som i sin studie av ett område i Milwaukee empiriskt visade förekomsten av sådana drag, som kom att kännetecknа suburbanismen.

Suburbanismen som begrepp betecknade ett speciellt kulturellt fenomen. Tidigt sågs förortsbon som centrerad till hem och familj, till bostad och grannar och aktiviteter i grannskapet. Enligt Whytes[3)] beskrivning förekom i villaförorterna ett intensivt umgänge, gemenskap och hjälp grannarna emellan i det

1. Wirth, L. a.a. 1957 sid. 60
2. Dewey, R. "The Neighborhood, Urban Ecology and City Planners" i Hatt, P. & Reiss, A. Cities and Society. Free Press, Glencoe, Illinois 1957.
3. Whyte, W.H. a.a. 1956.

dagliga livet, sammankomster i klubbar och lokala föreningar.

Till detta fenomen gavs skilda förklaringar, såsom den av Fava[1] och den av Martin[2]. Enligt Fava var det fråga om socialt självurval: de som intresserade sig för suburbanismen som livsstil flyttade till villaförorterna. Enligt Martin bidrog också den jämförelsevis glesa bebyggelsen till grannkontakterna.

En sammanfattning av iakttagelser av "suburbia" gjordes av Dobriner[3] och enligt denna skulle denna typ av förorter vara homogena medelklassområden, präglade av konformitet men också av snabb befolkningsomsättning, strävan att flytta till socialt sett allt "finare" grannskap. Berger[4] visade emellertid i en undersökning i Milipitas, Californien, att "suburbia" alls inte behövde vara någon medelklassförort eller vara befolkad av arbetare som strävade efter att identifiera sig med medelklassen.

H.J. Gans[5] studerade i sin Philadelphiaundersökning effekterna av utflyttning från städerna till förorterna och pekade på ökad tillfredsställelse med bostaden, ökat deltagande i social interaktion m m men han menar, att sådant i första hand var resultat av tidigare aspirationer och bara till en del kunde tillskrivas livet i förorten som sådant.

Gans menar vidare i kritik mot uppfattningen av suburbanismen som livsstil[6], att observerade fenomen i själva verket kan förklaras av sådant som social klass eller stadium i människors livscykel.

1. Fava, S.F. a.a. 1956.
2. Martin, W. a.a. 1956.
3. Dobriner, W.M. Class in Suburbia. Prentice Hall. Engewood Cliffs, New Jersey 1963.
4. Berger, B.M. Working Class Suburb. University of California Press. Berkeley 1960.
5. Gans, H.J. "Effects of the Move from City to Suburb" i Duhl, L. The Urban Condition. Basic Books, New York 1963 sid. 184 - 197.
6. Gans, H.J. a.a. 1969.

Suburbanismen tilldrog sig över huvud taget stort intresse bland de amerikanska sociologerna, liksom urban sociologi i stort sedan länge gjort i ett internationellt historiskt perspektiv - från klassiska essäer såsom Georg Simmels The Metropolis and Mental Life[1], Lewis Mumfords Culture of Cities[2] fram till dagens forskning, såsom Popenoes The Suburban Environment[3].

Sociologisk teori i svensk bostadsforskning

I vårt land har den sociologiska bostadsforskningen inte präglats av urbanistiska teorier i den mening som skett utomlands, främst kanske i USA och Tyskland. I Sverige har de stora bostadsundersökningarna kanske mer varit inriktade på att tillfredsställa ett behov av konkret planeringsunderlag för bostadsbyggandet.

Edmund Dahlström[4] erkänner frankt, att han i sina studier helt övertog de problemformuleringar, som planerarna givit honom och att han inte använde några sociologiska teorier. I en artikel i PLAN[5] skriver Dahlström emellertid:

Vi är mogna för en beskrivning av våra samhällen som syftar längre, till att även ta med psykologiska och sociologiska variabler. Det är ett väldigt program, som därvid antyds. Ett program som kräver ett omfattande teamwork mellan forskare och planerare. Vill man se hur ett samarbete av det förra slaget, dvs mellan samhällsvetare och psykologer av olika slag tagit sig ut vid undersökningar av enskilda samhällen kan man gå till de i den amerikanska sociologiska litteraturen behandlade "community studies" som de utvecklats under sista decenniet."

1. Simmel, G. The Metropolis and Mental Life i översättn. av Wolff, K.H., The Macmillan Co, New York 1950. Originalets titel: Die Grosstädte und das Geistesleben der Grosstadt. Dresden, Jansch 1903.
2. Mumford, L. Culture of Cities, 1938, i svensk översättn. Stadskultur, Kooperativa Förbundets förlag, Stockholm 1942.
3. Popenoe, D. a.a. 1977.
4. Dahlström, E. a.a. 1951 och 1957.
5. Dahlström, E. "Lokal samhällsplanering och sociologisk forskning". PLAN nr 2, 1949.

De planeringstekniska aspekterna - snarare än det sociologiska teoribyggandet - kan sägas ha dominerat i Edmund Dahlströms tidiga undersökningar och likaså i t ex Gunnar Åsvärns och Bertil Mathssons Årstaundersökning[1], i Lennart Holms Familj och bostad[2], i Birgit Krantz återundersökning i Baronbackarna, Örebro[3], i Siv Kimbrés Boendestudier i Kiruna, Luleå och Sundsvall[4] samt i mina egna tidigare bostadsundersökningar i Stockholm och Göteborg[5].

7.2. Finns det en svensk suburbanism?

Nu när vi i viss mån upplever något av en parallell till 1940-talets expansion av villaförorts-byggandet i USA, låt oss då se, om vi för att bättre förstå vad som sker kan anamma något av den teoribildning, som därvid växte fram i den amerikanska forskningen. Har vi en motsvarighet till suburbanismen, sådan som den beskrivits i inledningen till detta kapitel? (Se även kapitel 1, avsnitt 1.1).

Den analysmodell, som tillämpats i denna undersökning innefattar kategorier i termer av välfärd, objektiv och subjektiv behovstillfredsställelse. Dessa kategorier kan också ses som beskrivande något av profilen i de livsmönster de boende strävar efter att förverkliga.

---

1. Åsvärn, G. & Mathsson, B. Fritid i förort. Sociologisk undersökning i Årsta 1954-1956. Stadskollegiets utlåtande och memorial. Bihang nr 94. Stockholm 1959.
2. Holm, L. Familj och bostad. En redovisning av fem fältstudier i moderna familjebostäder 1951-54. Hemmens forskningsinstitut, Stockholm 1956.
3. Krantz, B. Lägenheter och markutrymmen i Baronbackarna, Örebro. Statens råd för byggnadsforskning, R 12:1968. Den första undersökningen i Baronbackarna gjordes år 1956 av Krantz på bostadsstyrelsens initiativ och även resultaten från denna redovisas i nämnda rapport.
4. Kimbré, S. Boendestudier i Kiruna, Luleå och Sundsvall. Statens råd för byggnadsforskning R 14:1968.
5. Gillwik, L. a.a. 1974 och 1975.

Suburbanismens klassiska karakteristika

Ur den forskning som relaterats ovan och i inledningskapitlet kan man kanske ställa upp en lista över egenskaper som sagts karakterisera "suburbia", även om dessa kanske inte varit för handen samtidigt och inte återkommer hos samtliga forskare. "Suburbia" kan enligt detta sätt att se sägas kännetecknas av

- intensiva grannkontakter av primärkaraktär
- intensiva lokala sekundärkontakter
- "quasi-primary relationships"[1)]
- intressecentrering till hem, familj, grannar, grannskap
- frekvent grannsamverkan i det dagliga livet
- homogenitet ifråga om social klass
- konformitet
- hög boendetillfredsställelse p g a tidigare aspirationer på "eget hem"
- social ambition (strävan att flytta till grannskap med högre social status).

(Se vidare den internationella forskning på detta område som relaterats i kapitel 1, avsnitt 1.1.)

1. Gans. H.J. a.a. 1968. "Quasi-primary relationships" innebär, enligt Gans, att primärkontakterna har något av sekundärkaraktär, medan sekundärkontakterna (föreningar, klubbar m m) närmar sig en primär natur.

Karakteristika för en svensk suburbanism

Ser man på aktuell bostadsforskning i Sverige kan det till förstone förefalla alldeles meningslöst att alls tala om någon svensk suburbanism. Knappast någon av de ovan nämnda egenskaperna passar t ex in på resultaten från Åke Dauns[1] studie av Vårberg. Daun vill tvärtom här tala om en form av storstadskultur, även om han också påpekar att detta begrepp innebär en generalisering.

Inte heller kan man från Popenoes[2] arbete rörande Vällingby hämta skäl för att tala om suburbanismen som livsstil i Sverige. Varken i Vårberg eller Vällingby utgjorde grannskapet någon väsentlig "arena" för primärkontakter. I Vällingby var inte heller sekundärkontakterna koncentrerade till grannskapet. Popenoe vill som del till förklaring anföra, att de oftast bilburna invånarna har stor rörlighet och frihet att välja av olika slags utbud på andra håll i regionen. Detta kan jämföras med Hawleys[3] tidigare resonemang om mobilitet och primärgruppers betydelse. Hawley menade redan i slutet av 1940-talet, att det faktum, att människor åker långa sträckor till arbete, till inköp och tjänster innebär ett utvidgat samhälle med en valfrihet, som gör att grannskapets betydelse minskar för flera livsfunktioner.

Ser man så på resultaten från min nu genomförda undersökning finner man vissa paralleller med de båda nämnda undersökningarna i Vårberg resp. Vällingby - men också en rad olikheter, vilka främst hänför sig till småhusområdena.

Liksom Daun och Popenoe har jag funnit, att grannskapet endast har mindre betydelse som skådeplats för mer primära relationer. De boende har de flesta - fyra femtedelar - av sina nära mänskliga relationer på andra håll än i bostadsområdet. Vidare har jag funnit, att sekundärrelationer förekommer sparsamt i bostadsområdena. Föreningsaktivitet och andra fritidsverksamheter utövas till större delen på andra håll än i grannskapet.

---

1. Daun, Å. a.a. 1974.
2. Popenoe, D. a.a. 1977.
3. Hawley, A.H. Human Ecology. Ronald Press. New York 1950.

Allt detta gäller för samtliga tolv bostadsområden i denna undersökning. Därtill har jag emellertid i de åtta småhusområdena konstaterat vissa gemensamma drag, som i stort sett inte har någon mer påtaglig motsvarighet i de övriga områdena. På försök vill jag därför på basis av dessa undersökningsresultat formulera tänkbara karakteristika för en svensk, modern form av suburbanism:

- livlig social primärinteraktion inom storstadskulturens ram
- frekvent grannsamverkan i det dagliga livet
- viss form av sekundärkontakt
- intressecentrering till hemmet
- stark social kontroll
- aktivt, utåtriktat liv
- sociala ambitioner.

Vi har i den tidigare analysen sett, att småhusinvånarnas sociala liv följer det mönster för storstadskulturen, som t ex Daun påvisat: de primära relationerna är inte koncentrerade till grannskapet. Ändå finner man i dessa områden signifikant mer av primärkontakter än i andra områden.

Utmärkande är vidare, att grannarna i småhusområdena hjälper varandra med vardagens göromål i en utsträckning som saknar motsvarighet i övriga undersökningsområden.

Dessa två fenomen är vidare speciellt utpräglade i de områden som är belägna långt från storstadsregionens centrum.

I småhusområdena finns också en sekundärfunktion, som saknas i andra grannskap. Invånarna har ett samfällt ansvar för gemensamhetsanläggningar och gemensamhetsytor i sitt område och den sekundärkontakt detta föranleder tycks i vissa fall starkt kunna öka de primära relationerna. Kanske skulle ett närmare studium av detta kunna visa något av vad Gans kallat "quasi-primary relationships", ett närmande av primär- och sekundärkontakternas natur till varandra[1)].

1. Gans, H.J. a.a. 1968.

En stark social kontroll har i undersökningen påvisats i småhusområdena, dels därigenom att de boende känner sig stå under ett tryck mot konformitet, dels därigenom att man upplever sina grannar på ett mycket positivt sätt. När jag säger "stark" social kontroll skall detta ses relaterat till vad fallet är i övriga områden. Huruvida här är fråga om särskilt stark social kontroll i vidare mening är däremot osäkert. Sannolikt är det fråga om en i storstadskulturen tämligen stark sådan kontroll.

Vidare har analysen gett prov på, att hemmet tenderar uppta de boendes intresse mer i småhusen än i andra områdestyper. Att så är fallet säger de hemmavarande kvinnorna i småhusen oftare än de hemmavarande i andra områden. I småhusområdena finner man stor tillfredsställelse i att lägga ner ganska avsevärd tid på att med egna händer vårda hem och hus i en utsträckning som knappast är praktiskt eller ens teoretiskt möjligt i andra boendeformer.

Samtidigt är småhusfamiljerna utåtriktade, lever ett aktivt samhällsliv. Intresset för det privata hemmet och intresset för samhällslivet kanske kan ses som motsatser, men det karakteristiska för denna potentiella nysuburbanism är just, att dessa två intresseriktningar ser ut att sammanfalla.

Kvinnorna i dessa småhusområden förvärvsarbetar oftast - oftare än i andra områdestyper - och de lägger ner mycket arbete på det egna hemmet, vilket tillfredsställer dem. Samtidigt låter de inte denna arbetsbörda hindra dem från ett utåtriktat fritidsliv.

Männen i småhusen deltar i utåtriktade verksamheter i större utsträckning än i andra områden. Småhusbarnen - som oftare än andra barn vistas på daghem, kommunala eller privata - får vara med om upplevelser utanför hemmet i större utsträckning än barnen i andra områden.

Man kan på försök säga, att "pulsen är hög" i denna typ av nya småhusförorter, vilket alltså ändå inte betyder, att själva dessa grannskap är händelserika.

Kanske vågar man påstå, att småhusbefolkningen är en socialt ambitiös grupp. Möjligen är det just något i detta förhållande som av Uno Dahlén[1] visats kunna ha vissa negativa effekter för barnens del. Kanske ställer föräldrarna höga krav både på sig själva och på barnen.

Småhusbefolkningens inkomstfördelning (se avsnitt 3.3.) kan ge en antydan om, att det är folk som "lyckats i livet", som bor i småhusförorterna. Dessa människor, kvinnor såväl som män, har också sedan långt tillbaka - långt före inflyttningen till nuvarande område - haft siktet inställt på att skaffa eget hus[2]. De har förverkligat denna strävan men samtidigt finner man hos dem en fortsatt strävan. De som i småhusområdena önskar flytta, siktar oftast och i större utsträckning än i andra områden på att flytta till friliggande villa i icke gruppbyggt område[3]. Kanske kan också detta tolkas som ett tecken på social ambition.

7.3. Livsstil, klasskultur eller fysisk påverkan?

Vad som ovan på basis av undersökningsresultaten försöksvis uppställts som karakteristika för en svensk nysuburbanism - vilken återfinns i moderna småhusförorter och kanske delvis avspeglas också i andra områden långt borta från regioncentrum - kan naturligtvis ges flera förklaringar.

Som nämnts, har den amerikanska suburbanismen tidigt betecknats "as a Way of Life". Fava förklarar den som uppkommen genom självurval, Martin såsom delvis beroende av fysisk bebyggelsestruktur medan Gans menar, att detta fenomen likaväl som annat grannskapsliv kan förklaras av sådant som t ex social klass.

Har vi då i våra moderna småhusförorter att göra med en livsstil, en form av medelklasskultur eller effekter av rent fysisk planering?

---

1. Dahlén, U. a.a. 1977.
2. Se tabell 6.33 i den andra tidigare delrapporten från detta forskningsprojekt. Gillwik, L. Att bo i småhus. Del 2. Den empiriska undersökningen. Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm 1977.
3. Se tabell 83 i bilaga till denna undersökning. Bland de flyttningsvilliga männen är denna andel i småhusen 53-54 %, i flerfamiljshusen 36 %. Motsvarande relationer gäller för kvinnornas del, även om andelarna är lägre.

Frågan är enligt min mening just med tanke på bostads- och samhällsplanering inte oviktig att ta upp i den fortsatta boendeforskningen. För om det är frågan om en livsstil, kanske en ny framväxande sådan, så ter det sig väsentligt att först och främst ställa frågan, vilken roll bostaden spelar i denna livsstil. Det är i så fall en livsstil människor efterfrågar och vill förverkliga - och detta är något annat, något vidare, än bostadsefterfrågan i traditionell mening.

En livsstil är självfallet inte resultatet enbart av en fysisk omgivning, utan av skeenden inom hela samhället och kanske också av strömningar utanför landet. Nya idéer för grannskapsformer, kollektiva boendeformer av olika slag, blandade bebyggelsetyper m m, skilda idéer var och en med element av eftersträvansvärda mål, såsom minskad rumslig åtskillnad mellan skilda boendegrupper, ökad social gemenskap m m, får enligt min mening en nyttig belysning, om man fortsätter arbetet med att studera vilken roll bostad och grannskap spelar i den livsstil eller det livsmönster människor strävar att förverkliga.

Avslutningsvis vill jag på basis av denna undersökning formulera hypotesen, att det finns en tendens till en framväxande ny livsstil - låt oss kalla den svensk nysuburbanism - som inte enbart kan förklaras i termer av sociala klass-skillnader och bara till ganska ringa del utgör effekter av rent fysisk boendestruktur.

Det är visserligen en medelklass- eller övre medelklassbefolkning, som bor i de undersökta åtta småhusområdena, men som analysen visat, skiljer sig deras beteende i vissa avseenden något från det de sannolikt skulle uppvisat, om de valt en annan boendeform.

Utmärkande för denna livsstil skulle då bl a vara en strävan efter att själv få ägna sig åt praktiskt arbete och ansvar när det gäller de nära tingen i bostad och grannskap parad med en ökad samhällsmedvetenhet och önskan om ökat deltagande i samhällslivet utanför själva grannskapet.

De moderna småhusförorterna - med bostäder utrustade för ett rationellt hemarbete, stora förvaringsutrymmen, utrymmen för samvaro och möjligheter till mångahanda aktiviteter i hemmet, ute och inne - skulle enligt denna undersökning kunna anses ganska väl anpassade till denna tänkbara livsstil - för de grupper som besitter de erforderliga resurserna ifråga om pengar, mobilitet m m, men knappast för andra.

LITTERATURFÖRTECKNING

Allardt, Erik — Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden. Argos, Lund 1975.

Arnell-Gustafsson, Ulla — Om boendesegregationens effekter. Uppsala Universitet 1975.

Bell, Robert & Westius, Stefan — Några teorier om grannskap och grannrelationer. Statens råd för byggnadsforskning, R 29:1972.

Berger, B.M. — Working Class Suburb. University of California Press, Berkeley 1960.

Boendeutredningen — "Bostadspolitiken sedan 1940-talet". Solidarisk bostadspolitik SOU 1974:17 kap. 2, sid. 29 - 43.

Bostadsbyggnadsutredningen — Höga eller låga hus? SOU 1967:30 sid. 115.

Caplow, T. & Forman, R. — "Neighborhood Interaction in a Homogeneous Community". American Sociological Review, juni, årg. 15, 1950 sid. 357-366.

Carlestam, Gösta — Studier av utomhusaktiviteter med automatisk kamera. Statens råd för byggnadsforskning R16:1968.

Coleman, James S. — Resources for Social Change. New York 1971.

Cooley, Charles — Social Organization. New York 1909.

Dahlén, Uno — Småhusbarnen. En studie av barns uppväxtvillkor i en modern småhusstadsdel. Stockholm 1977.

Dahlström, Edmund — "Lokal samhällsplanering och sociologisk forskning". PLAN nr 2, 1949.

" — Trivsel i Söderort. Esselte, Stockholm 1951.

" — Barnfamiljer i höghus och trevånings låghus i Vällingby. Statens nämnd för byggnadsforskning. Rapport 38, Stockholm 1957.

" — "Normer, avvikelser och social kontroll" i Israel, Joachim (red.) Sociala avvikelser och social kontroll. Almqvist & Wiksell, Uppsala 1964 sid. 17 - 46.

Daun, Åke — Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring. Prisma Stockholm 1974.

" — "Grannskapsidén och småhusbebyggelsen". PLAN nr 4, 1977 sid. 277-284.

Dewey, R. — "The Neighborhood, Urban Ecology and City Planners" i Hatt, P. & Reiss, A. Cities and Society. Free Press, Glencoe, Illinois 1957.

Dobriner, W.M. — Class in Suburbia. Prentice Hall, Engewood Cliffs, New Jersey 1963.

Eichler, Edward P. & Kaplan, Marshall — The Community Builders. University of California Press, Berkeley 1967.

Ekblad & Isaksson — Grannkontakter i Svartedalen, Fyrklövern och Nickelgränd. En jämförelse. KTH, Stockholm 1970.

Fava, S.F. — "Suburbanism as a Way of Life". American Sociological Review, 1, årg. 21, 1956 sid. 34 - 37.

Flemström, Carin & Ronnby, Alf — Fallet Rosengård. En studie i svensk planerings- och bostadspolitik. Prisma, Stockholm 1972.

Gans, Herbert J. — "Effects of the Move from City to Suburb" i Duhl, L. The Urban Condition. Basic Books, New York 1963, sid. 184 - 197.

" — "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life" i Pahl, R.E. Readings in Urban Sociology. Pergamon Press, Oxford 1968.

Gillwik, Linnéa — "Bostadsområdets utformning och de boende. En undersökning i Göteborg". Solidarisk bostadspolitik SOU 1974:18 bil. 12.

" — Att bo i äldre förortsmiljö. Statens råd för byggnadsforskning, R 54:1975.

" — "Barn och bostadsmiljö". Seminarium om bostadsmiljö. Rapport från seminarium anordnat av Boendeutredningen 2-3 december 1974 sid. 5-68. Bostadsdepartementet, Stockholm 1975.

Gillwik, Linnéa — "Forskning och debatt om småhus". Bil. 1 till Att bo i småhus. Del 1. Bakgrund och plan. Statens råd för byggnadsforskning 1976 (stencil).

" — Att bo i småhus. Del 2. Den empiriska undersökningen. Statens råd för byggnadsforskning 1977 (stencil).

Gordon, Hans (red.) — Man bara anpassar sig helt enkelt. PAN Stockholm 1972.

Hawley, A.H. — Human Ecology. Ronald Press, New York 1950.

Hawránek, J. — Some aspects of Human Acoustik Environment. Institute of Hygiene, Charles University, Prag.

Holm, Lennart — Familj och bostad. En redovisning av fem fältstudier i moderna familjebostäder 1951 - 1954. Hemmens forskningsinstitut. Stockholm 1956.

Holm, Per — "Bostäder och samhällsekonomi". Teknisk Tidskrift nr 17, 1958 sid. 437 - 445.

Hårsman, Björn — Bostadspreferenser och bostadsefterfrågan. Stockholms Generalplanearbete. Meddelande nr 21, 1976.

Hägerstrand, Torsten — Om en konsistent individorienterad samhällsbeskrivning för framtidsstudiebruk. Justitiedepartementet, Ds Ju 1972:25.

Höweler, Monica — En studie av barn från låghus- och höghusområden. Lund 1973.

Ipsen, Gunther (red.) — Daseinsformen der Grosstadt. Typische Formen sozialer Existenz in Stadtmitte, Vorstadt und Gürtel der industrielle Grosstadt. Sozialforschungsstelle an der Universität Münster, Dortmund. Tübingen 1959.

Johansson, Sten — Om levnadsnivåundersökningen. Utkast till kapitel 1 och 2 i betänkande att avgivas av Låginkomstutredningen. Stockholm 1970.

Keats, John — The Crack in the Picture Window. Boston 1957.

Keller, S. — The Urban Neighborhood. Random House. New York 1968.

Kimbré, Siv — Boendestudier i Kiruna, Luleå och Sundsvall. Statens råd för byggnadsforskning R 14:1968.

Kuper, L. — Living in Towns. The Cresset Press, London 1953.

Kranz, Birgit — Lägenheter och markutrymmen i Baronbackarna, Örebro. Statens råd för byggnadsforskning R 12:1968.

Krantz, Birgit & Frösslund, Per — Boendepreferenser i Stor-Stockholm. Statens råd för byggnadsforskning R 48:1972.

Landesverband Berlin der Deutschen Angestelltengewerkschaft — Wie wollen wir wohnen? Die erste Wohnungsumfrage in Berlin. Berlin 1953.

" — Wie wollen wir wohnen? Eine zweite Wohnungsumfrage in Berlin. Berlin 1955.

Landström, Lillemor — Höghus och låghus i småstadsmiljö. Statens nämnd för byggnadsforskning. Rapport 48, Stockholm 1958.

Liljeström, Rita — Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle. Liber Förlag, Stockholm 1975.

Ljungberg, Gregory — "Enfamiljshuset i underläge" Teknisk Tidskrift nr 17, 1958 sid. 474 - 476.

Lonaeus, Gunilla & Nilsson, Birgit — "83 % av dom som ska ta över säger nej till storstan". Industria nr 67, häfte 6, 1971 sid. 38 - 43.

Martin, W. — "The Structuring of Social Relationship Engeneered by Suburban Residence". American Sociological Review, 4, årg. 21, 1956 sid. 446 - 453.

Marx, Karl & Engels, Frederick — The German Ideology. Moscow 1964.

Morville, Jeanne — Børns brug af friarealer. SBI-Byplanlaegning 10. Köpenhamn 1969.

Mumford, Lewis — Culture of Cities (1938) i svensk översättning Stadskultur. Kooperativa Förbundets förlag, Stockholm 1942.

" — "The Neighborhood and the Neighborhood Unit". Town Planning Review, årg. 24, 1954 sid. 246-270.

Mårtensson, Bo G. — Markutrymmen i fem bostadsområden - användning och utformning. Statens råd för byggnadsforskning R 26:1973.

Perry, Clarence Arthur — Housing for the Machine Age. Russel Sage Foundation. New York 1939.

Pfeil, Elisabeth — "The Pattern of Neighboring Relations in Dortmund-Nordstadt" i Pahl, R.E. Readings in Urban Sociology. Pergamon Press. Oxford 1968.

Popenoe, David — The Suburban Environment. The University of Chicago Press, Chicago 1977.

Ringen, Stein — An Introduction to Level of Living Study. Bergen 1973.

Sangregorio, Inga-Lisa — "Lyckan - är det att ha eget hus?" Att bo nr 1, 1974 sid. 8-12.

SCB — Folk- och bostadsräkningarna åren 1960, 1965, 1970 respektive 1975.

Simmel, Georg — The Metropolis and Mental Life översättn. av Wolff, K.H., The Macmillan Co., New York 1950. I original: Die Grosstädte und das Geistesleben der Grosstadt. Jansch, Dresden 1903.

SOS — Bostadsbyggandet 1960 - 1975.

SOS — Statistiska meddelanden Bo 1978:7.1 och Bo 1978:7.2.

Statens råd för byggnadsforskning — Research on Quality of Life in Urban Settlements in Sweden. Svensk-dansk arbetsgrupp för The United Nations Economic Commission for Europe (ECE). Liber Tryck, Stockholm 1975.

Stewart, W.I.R. — Children in flats. A family study. National Society for the Prevention of Cruelty to Children. London 1970.

Titmuss, Richard A. — Essays on the Welfare State. London 1958.

" — Income Distribution and Social Change. London 1962.

" — Commitment to Welfare. London 1968.

Trebuth, Gerhard — So möchte ich wohnen! Ergebnisse einer wohnungswirtschaftlichen Befragung der Bevölkerung in 11 deutschen Städten. Hamburg 1956.

Whyte, William H., Jr. — The Organization Man. Doubleday, Garden City, New Jersey 1956.

Vi Cementgjutare — "Hur vill vi bo - vad får det kosta?" Vi Cementgjutare nr 1, 1973 sid. 9 - 12.

" — "93 % av småhusägarna vill också äga marken visar ny SIFO-undersökning". Vi Cementgjutare nr 4, 1974 sid. 12 - 14.

Wirth, Louis — "Urbanism as a Way of Life" i Hatt, P. & Reiss, A. Cities and Society. Free Press, Glencoe, Illinois 1957.

Wohlin, Hans & Sandels, Stina — Barn i stad. Studier av förskolbarns lekvanor i modern bebyggelse. Stockholm 1960.

Åsvärn, Gunnar & Mathsson, Bertil — Fritid i förort. Sociologisk undersökning i Årsta 1954-1956. Stadskollegiets utlåtande och memorial. Bihang nr 94. Stockholm 1959.

Många drömmer om att få bo i småhus. Fler och fler gör verklighet av den drömmen. Men motsvarar dagens verklighet i de växande småhus- och radhusgrupperna kring storstäderna drömmarnas löften?

Vad betyder egentligen bostadsformen – småhus eller flerbostadshus – för människornas trivsel? Hur mycket påverkas trivsel, välbefinnande, möjligheter till goda kontakter, av bostadsformen, av småhuset, sådant det existerar i verkligheten idag?

För att ge underlag till saklig debatt om bostadsformens betydelse, skapa säkrare grund för bostadspolitiska beslut, har sociologen Linnéa Gillwik sökt svar på dessa många frågor kring småhusen som bostadsform. Hon presenterar här en empirisk-statistisk undersökning av tolv bostadsområden i Stor-Stockholm.

Boken ger en rik översikt av fakta och synpunkter, av intresse för varje bostadspolitiker och för alla som intresserar sig för samhällsplanering och bostadsutveckling.

T31:1979

ISBN 91-540-3123-0
Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Distribution

Svensk Byggtjänst
Box 7853, 103 99 Stockholm
Telefon: 08-730 51 00

Almquist & Wiksell International
Box 62, 101 20 Stockholm
Telefon: 08-23 79 90

Art.nr 6503931
Abonnemangsgrupp:
Byggnadsfunktion